MULTIMEDIA

w komunikacji, czytelnictwie i życiu kulturalnym osób z dysfunkcją słuchu

Książkę tę dedykuję mojemu mężowi, Janowi Marcinkowskiemu,
z podziękowaniem za cierpliwość, wyrozumiałość i wsparcie,
bez których nie zdołałabym jej napisać

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

Bronisława Woźniczka-Paruzel

MULTIMEDIA

w komunikacji, czytelnictwie i życiu kulturalnym osób z dysfunkcją słuchu

WYDAWNICTWO NAUKOWE
UNIWERSYTETU
MIKOŁAJA KOPERNIKA

Toruń 2016

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

Bronisława Woźniczka-Paruzel

MULTIMEDIA

in the communication, reading and cultural life of individuals with hearing impairment

WYDAWNICTWO NAUKOWE
UNIWERSYTETU
MIKOŁAJA KOPERNIKA

Toruń 2016

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

Recenzent
Dr hab. Mariola Antczak, prof. UŁ

Redakcja
Magdalena Mordawska

Projekt okładki
Łukasz Aleksandrowicz

© Copyright by Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika
Toruń 2016

ISBN 978-83-231-3500-5

WYDAWNICTWO NAUKOWE UMK
ul. Gagarina 5, 87-100 Toruń
Redakcja: tel. (56) 611 42 95; fax (56) 611 47 05
e-mail: wydawnictwo@umk.pl
Dystrybucja: tel./fax (56) 611 42 38
e-mail: books@umk.pl
www.wydawnictwoumk.pl
Druk i oprawa: Drukarnia WN UMK

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

Spis treści

Streszczenie, słowa kluczowe 11
Summary, key words 13

Wprowadzenie 15

Rozdział 1

W kręgu założeń metodologicznych 23

1.1. Przegląd i definiowanie pojęć 23
1.2. Przyjęta metodologia 35
1.3. Omówienie literatury przedmiotu i bazy źródłowej 39

Rozdział 2

Ludzie z uszkodzonym słuchem i ich funkcjonowanie – wybrane aspekty 45

2.1. Osoby głuche i niedosłyszące – klasyfikacje, skala zjawiska 45
2.2. Komunikacja osób niesłyszących – fenomen języka migowego i jego odmian w kontekście edukacji oraz kultury Głuchych 51
2.3. Bariery w dostępie do czytania i standardowej informacji jako konsekwencja uszkodzenia słuchu oraz ich skutki społeczne 67

Rozdział 3

Media dla osób z dysfunkcją słuchu w czasach sprzed Internetu i ich obecne kontynuacje 79

3.1. Słowniki języka migowego i książki kodeksowe jako środki kształtowania standardowego czytelnictwa 80
3.2. Tłumaczenia migowe w programach TV 93
3.3. Teletekst i deskrypcja w telewizji i filmie – dostęp do „świata dźwięków"? 99
3.4. Bajki i filmy dla dzieci i młodzieży w języku migowym – nowe możliwości 104

Rozdział 4

SignWriting – multimedialną drogą niesłyszących do świata kultury piśmienniczej 111

4.1. Valerie Sutton i jej SignWriting – geneza oraz zasady notacji języka migowego 113
4.2. Rozwój i przemiany zapisu SignWriting pod wpływem technologii informacyjnych 119

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

4.3. Kształtowanie kultury piśmienniczej i literackiej osób głuchych poprzez portal Valerie Sutton 120
4.4. SignWriting w Polsce – inicjatorzy i zasięg 126

Rozdział 5

Czasy Internetu – cicha rewolucja multimedialna w Polsce 137

5.1. Multimedialne słowniki, kursy i lekcje języka migowego 137
5.2. Multimedialne propozycje dla młodych użytkowników z niedosłuchem 150

Rozdział 6

Głusi i niedosłyszący w sieci – nowe możliwości dostępu do informacji 165

6.1. Bariery w dostępie do informacji elektronicznej – problemy metodologiczne opisu i oceny stron WWW dla osób z dysfunkcją słuchu 165
6.2. Wybrane portale dla osób z uszkodzonym słuchem – przegląd i analiza funkcjonalna 170
6.3. Telewizja internetowa dla niesłyszących – trudne początki, przemiany i rodzaje 188
6.4. Nowatorskie programy komputerowe – przełamywanie barier komunikacyjnych między „mieszkańcami świata ciszy" a słyszącymi? 193

Rozdział 7

Multimedia w życiu kulturalnym i rozrywce „mieszkańców świata ciszy" 203

7.1. Promowanie kultury Głuchych w Internecie poprzez witryny fundacji i stowarzyszeń 203
7.2. Wejście w świat kultury „wysokiej" i doznań poetyckich 213
7.3. Dzieci i młodzież z uszkodzonym słuchem w multimedialnym świecie lektur 216
7.4. Muzykę można zobaczyć i czuć! – odbiór i radość tworzenia 222
7.5. Multimedialne formy rozrywki – „skok" niesłyszących do kultury popularnej 229

Zakończenie 233
Bibliografia 243
Wykaz skrótów 269
Wykaz ilustracji i ich źródeł 271
Indeks nazwisk 277

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

Table of contents

Abstract, key words 13
Introduction 15

Chapter 1

Methodological assumptions 23

1.1. Concept revision and definition 23
1.2. Adopted methodology 35
1.3. Source literature and database 39

Chapter 2

Individuals with hearing impairment and their coping mechanisms – selected aspects 45

2.1. Deaf and hearing impaired individuals – classifications and scale of the phenomenon 45
2.2. Communication of hearing impaired persons – the phenomenon of sign language and its varieties in the context of education and the Deaf culture 51
2.3. Barriers in the access to reading and standard information as a consequence of hearing damage and their social impacts 67

Chapter 3

Media for individuals with impaired hearing from the pre-Internet era and their present continuations 79

3.1. Sign language dictionaries and code books as measures to shaping standard reading practices 80
3.2. Sign language interpreting in TV programmes 93
3.3. Teletext and description on television and in films – the access to the „world of sounds"? 99
3.4. Cartoons and films for children and teenagers in sign language – new possibilities 104

Chapter 4

SingWriting – the multimedia way of the Deaf into the world of literary culture 111

4.1. Valerie Sutton and her SignWriting – genesis and notation principles in sign language 113
4.2. Development and transformations in the SignWriting recording techniques under the impact of information technologies 119

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

4.3. Modelling of literary culture of the Deaf through Valerie Sutton's portal 120
4.4. SignWriting in Poland – initiators and scope 126

Chapter 5
Time of the Internet – a quiet multimedia revolution in Poland 137
5.1. Multimedia dictionaries, courses and sign language classes 137
5.2. Multimedia for young users with hearing impairment 150

Chapter 6
The Deaf and hearing impaired in the net – new opportunities for the access to information 165
6.1. Barriers in the access to electronic information – methodological problems in the description and evaluation of web pages for people with hearing impairment 164
6.2. Selected portals for individuals with hearing impairment – review and functional analysis 170
6.3. On-line television for the deaf – difficult beginnings, transformations and types 188
6.4. Innovative computer programmes – breaking down the communi cation barriers between „inhabitants of the world of silence" and the hearing people 193

Chapter 7
Multimedia in cultural life and entertainment of „inhabitants of the world of silence" 203
7.1. Promotion of the Deaf culture on the Internet through the websites of foundations and associations 203
7.2. Entry into the world of ‚high' culture and poetic experiences 213
7.3. Children and youth with impaired hearing in the multimedia world of literature 216
7.4. Music can be seen and felt! – reception and the joy of creation 222
7.5. Multimedia forms of entertainment – a ‚leap' of the Deaf into the popular culture 229

Conclusions 233
Bibliography 243
List of abbreviations 269
List of illustrations 271
Index of names 277

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

Streszczenie

Książka poświęcona jest multimediom i roli, jaką odgrywają lub mogą odgrywać w komunikacji, w specyficznych praktykach czytelniczych oraz życiu kulturalnym osób z uszkodzonym słuchem, a zwłaszcza w środowisku ludzi głuchych, dla których językiem macierzystym jest język migowy. Rozważania usytuowane zostały w kontekście historycznym, z odwołaniem do czasów poprzedzających rewolucję cyfrową. Pozwoliło to na ukazanie przemian, jakie nastąpiły w postrzeganiu społeczności Głuchych, tworzących własną kulturę, zogniskowaną wokół języka migowego, a także umożliwiło przedstawienie ich samych, jako społeczności, która nie tylko korzysta z możliwości, jakie dają nowe technologie, ale również uczestniczy w ich powstawaniu.

Książka obejmuje siedem rozdziałów. Otwiera ją *Wprowadzenie*, w którym wyjaśnione zostały motywy i cele podjęcia badań, z ogólną charakterystyką przyjętej metodologii. Rozdział pierwszy poświęcony jest szczegółowym założeniom metodologicznym pracy, w której dominuje ujęcie funkcjonalne. Tu również znajduje się przegląd literatury i bazy źródłowej. Rozdział drugi zawiera charakterystykę osób z uszkodzonym słuchem, przestawia język migowy – główny środek komunikacji niesłyszących, a także wskazuje bariery, na jakie trafiają w dostępie do standardowego czytelnictwa. W rozdziale trzecim omówione zostały media dla osób z dysfunkcją słuchu w czasach sprzed Internetu i ich współczesne kontynuacje. Czwarty rozdział prezentuje rewolucję multimedialną, jaka nastąpiła wskutek notacji SignWriting – pisma migowego, docierającego również do Polski. W rozdziale piątym omówiono multimedia, które zaistniały w Polsce dzięki komputerom i sieci, w tym – słowniki i programy adresowane do dzieci i młodzieży z niedosłuchem. Nowym możliwościom dostępu do informacji – po-

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

przez witryny tworzone przez lub dla osób z uszkodzonym słuchem oraz oferowane w nich multimedia – poświęcony został rozdział szósty. W rozdziale siódmym zaprezentowano dostępne w sieci formy multimedialne, odgrywające istotną rolę w życiu kulturalnym i rozrywce „mieszkańców świata ciszy". Całość zamyka *Zakończenie*, podsumowujące ogół rozważań.

Słowa kluczowe: Multimedia, Czytelnictwo niesłyszących, Dostępność stron WWW, Komunikacja Głuchych, Kultura Głuchych, Osoby z dysfunkcją słuchu

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

Summary

This book covers the topic of multimedia and the role they play or could play in communication, in specific reading practises, and in the culture of people with hearing disabilities, and especially the Deaf, whose native tongue is sign language. The discussion was set in the historical context, referencing times before the digital revolution. This allowed to present the changes in the way we perceive the Deaf and their culture, centered around the sign language. It also allowed to show the Deaf as a community, which not only takes advantage of the opportunities created by new technologies but also participates in creating them.

The book consists of seven chapters. It opens with an Introduction, where the author explains the motives and goals of the research, with a general characteristic of the chosen methodology. The first chapter elaborates on the methodology, which is dominated by functional analysis, and features the bibliography. The second chapter features the profile of people with hearing disabilities, presents sign language, their main means of communication, and points to the barriers they encounter in the access to standard readership. The third chapter highlights the media for people with hearing disabilities in the pre-internet era and their present days counterparts. The fourth chapter presents the multimedia revolution, caused by the notion of SignWriting, which also reached Poland. The fifth chapter features multimedia, which were introduced in Poland due to advancements in computers and access to Internet. It includes dictionaries and programs addressed to kids and teenagers with hearing disabilities. New ways of accessing access to information via websites created by or for people with hearing disabilities, are covered in chapter six. Chapter seven presents on-line multimedia, which play an important role in the

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

culture and entertainment of „the inhabitants of the world of silence". The book closes with Conclusion, summarizing the discussion.

Key words: Multimedia, Readership of people with hearing disabilities, Communication of the Deaf, Culture of the Deaf, People with hearing disabilities

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

Wprowadzenie

Multimedia, które powstały wraz z rozwojem technologii informacyjnych, mogą odgrywać ogromną rolę w różnych sferach życia osób z uszkodzonym słuchem, zwłaszcza wśród ludzi głuchych od urodzenia, dla których mową macierzystą jest język migowy. Otwierają one przed nimi nowe możliwości komunikacyjne, umożliwiają dostęp do informacji, pomagają w edukacji, pozwalają na specyficzne praktyki czytelnicze, ułatwiają uczestnictwo w życiu kulturalnym i współtworzenie go. Niezwykle przydatne są również dla słabosłyszących, dla których stanowią narzędzia usprawniające ich mowę foniczną. Niwelują one dystans pomiędzy nimi a „światem dźwięków", stwarzając okazję do uczestniczenia w tych formach aktywności, które – ze względu na niedosłuch – były dla nich wcześniej niedostępne.

W literaturze naukowej, zwłaszcza bibliologicznej, nie podejmowano dotąd badań nad multimediami i ich rolą w aktywizowaniu – najogólniej rzecz ujmując – społeczności tworzonej przez ludzi głuchych i niedosłyszących. Ponieważ od wielu już lat zafascynowana jestem zarówno tą społecznością, jak i tworzoną przez nią kulturą, o której osoby słyszące ze względu na bariery komunikacyjne na ogół wiedzą niewiele, postanowiłam podzielić się swoimi przemyśleniami w tym zakresie, tym bardziej, że i multimedia tworzone dla nich lub przez nich nie doczekały się opracowań.

Przygotowana przeze mnie książka stanowi rezultat wieloletnich studiów nad językiem, edukacją, czytelnictwem i uczestnictwem w kulturze osób z uszkodzonym słuchem, które wzbogacone są wcześniejszymi doświadczeniami dydaktycznymi w tym środowisku[1].

[1] Pracowałam w Zakładzie Szkolenia Inwalidów we Wrocławiu, gdzie prowadzi-

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

W okresie dzielącym moje pierwsze badania z lat 90. XX wieku od końcówki piętnastolecia XXI wieku zasadniczo zmieniło się podejście do fenomenu języka migowego, a także do samych jego użytkowników. Język ten stał się w naszym kraju przedmiotem badań językoznawczych oraz wzbudził zainteresowanie także jako narzędzie komunikacji społeczności ludzi głuchych, wokół którego – jak zauważono – tworzy się jej niezwykła kultura. Inspiruje ona zarówno ich samych, jak i tych, którzy, żyjąc „w świecie dźwięków", nasyconym nowymi technologiami, odkryli, że „Głusi mają głos"[2].

Niemała w tym zasługa samych „mieszkańców świata ciszy", którzy zaczęli domagać się – na wzór swoich zagranicznych kolegów – prawa do własnego języka, edukacji za jego pomocą, dostępu do informacji i kultury „miganej". Warto tutaj przytoczyć niektóre argumenty, którymi posługiwali się, optując za językiem migowym, będącym dla nich

> wyznacznikiem odmienności kulturowej, nośnikiem wartości i zasad obowiązujących w społeczności głuchych. Przekazywany z pokolenia na pokolenie, często w skupiskach głuchych, takich jak internaty przy szkołach […], kluby oraz lokalne stowarzyszenia, rzadziej – na drodze przekazywania w rodzinie, staje się nośnikiem dziedzictwa głuchych, które ujęte w szerszą koncepcję, tworzą kulturowy model głuchoty[3].

Aktywizacja środowiska osób z uszkodzonym słuchem, które utożsamiają się z głuchotą, językiem migowym oraz związaną z nim kulturą, doprowadziła m.in. do prac nad prawnym usankcjonowaniem ich macierzystej mowy. W rezultacie, po wielu latach dyskusji, weszła

łam klub młodzieżowy oraz uczyłam języka polskiego m.in. uczniów z uszkodzonym słuchem w jednej ze szkół ponadpodstawowych, wchodzących w skład tego Zakładu.

[2] Pod hasłem *Głusi mają głos* rozpoczęły się w Warszawie, w roku 2008, cykle konferencji z wykładami w polskim języku migowym (PJM), skierowane przede wszystkim do osób niesłyszących. Kolejne odbyły się w latach 2009, 2011 i 2014 – zob. *Głusi mają głos* [online] [dostęp 21.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://gmg.ipjm.org.pl/>.

[3] *Cztery kroki. Wsparcie osób niesłyszących na rynku II – podręcznik dobrych praktyk*, oprac. M. Sak, Warszawa 2012, s. 16.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

w naszym kraju w życie dnia 19 sierpnia 2011 roku *Ustawa o języku migowym i innych środkach komunikowania się*[4]. Wprawdzie do tej ustawy wrócę jeszcze w dalszych rozdziałach pracy, ale już teraz muszę zasygnalizować, że nałożyła ona na instytucje użyteczności publicznej (a więc m.in. i na biblioteki) obowiązek komunikowania się z niesłyszącymi za pomocą ich języka lub za pośrednictwem certyfikowanych tłumaczy.

Od tej pory nastąpiła swoista „eksplozja" zainteresowania językiem migowym, przy czym zaczął się on rozprzestrzeniać również wśród tych osób z uszkodzonym słuchem, które dotąd się nim nie posługiwały, a także wśród ludzi słyszących w rozmaity sposób związanych z niesłyszącymi lub po prostu zafascynowanych ich kulturą. Równolegle do tego zaczęły się w Polsce rozwijać prace nad zapisem języka migowego inspirowane notacją SignWriting, dzięki której społeczność Głuchych (tak, pisanych dużą literą, na znak utożsamienia się z własną mową i kulturą), wkroczyła w erę piśmienności[5]. Nie byłoby to możliwe bez technologii informacyjnych, a zwłaszcza multimediów, dzięki którym niesłyszący, zwłaszcza młodzi, wkraczają w świat jeszcze do niedawna dostępny wyłącznie dla „mieszkańców świata dźwięków", natomiast dzieci i nastolatki z niedosłuchem czują się w tym świecie coraz pewniej.

Zważywszy na ogromną rolę, jaką multimedia odgrywają lub mogą odegrać wśród ludzi z uszkodzonym słuchem, z pewnością warto im poświęcić uwagę badawczą. Książka, którą na ten temat przygotowałam, stanowi – jak już sygnalizowałam – swoistą syntezę moich wieloletnich badań, stąd nawiązania do wcześniejszych publikacji, często zresztą krytyczne[6]. Ujmuje ona w sposób syntetyczny zagadnienia związane

---

[4] *Ustawa o polskim języku migowym i innych środkach komunikowania się*, Dziennik Ustaw 2011, nr 209, poz. 1243.

[5] Zob. B. Woźniczka-Paruzel, *SignWriting jako droga aktywizacji czytelniczej dzieci niesłyszących (o nowych możliwościach notacji języka migowego – dla bibliotekarzy)*, [w:] *Kultura czytelnicza dzieci i młodzieży początku XXI wieku: szkice bibliologiczne*, red. M. Antczak, A. Brzuska-Kępa, A. Walczak-Niewiadomska, Łódź 2013, s. 159–180.

[6] Nawiązywałam przy pisaniu książki do takich publikacji własnych, jak*: Od języka migowego do książki czarnodrukowej* (*o kształtowaniu sprawności czytelniczej osób niesłyszących*), Acta Universitatis Nicolai Copernici. Bibliologia II–III. Nauki Hum.-

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

z multimediami i ich funkcjonalnym wykorzystaniem w środowisku osób z uszkodzonym słuchem (zwłaszcza w odniesieniu do świata kultury), o czym, poza drobnymi wzmiankami, bez ujęć całościowych, do tej pory nikt w naszym kraju nie pisał. Ponadto multimedia ukazane tu zostały w szerszym kontekście historycznym – na tle poprzedzających je prób dostosowania „starych" mediów do możliwości i zakładanych potrzeb omawianej kategorii odbiorców, co dotąd również nie doczekało się opracowań.

Punktem wyjścia w konstruowaniu książki stały się objaśnienia natury terminologicznej, związane z jej tytułem. Najpierw skupiłam uwagę na głównych „bohaterach" całej narracji: *osobach z dysfunkcją słuchu*, ponieważ pod tym terminem kryją się zarówno niesłyszący, jak niedosłyszący, stanowiący zbiorowość niezwykle zróżnicowaną, ponadto określa się ich również wieloma innymi, synonimicznymi nazwami. Wiadomo także, że termin *multimedia*, pozornie nie wymagający wyjaśnień, jest pojęciem wieloznacznym, dlatego dokonałam przeglądu jego definicji, wybierając i modyfikując tę, która wyznaczyła zakres prowadzonych badań. Przedstawiłam również niejednolicie pojmowane pojęcia *komunikacja*, *czytelnictwo* czy *życie kulturalne* oraz ich określenia bliskoznaczne.

Wstępnym ustaleniom terminologicznym towarzyszyło przyjęcie funkcjonalnego ujęcia całości jako metody badawczej spajającej ogół rozważań, tym bardziej, że poszczególne jej części mają charakter interdyscyplinarny. Ujęcie funkcjonalne pozwala nie tylko na charakterystykę osób z uszkodzonym słuchem oraz przedstawianie i opis różnych form multimedialnych do nich kierowanych, ale umożliwia wskazanie

-Społ., z. 328, Toruń 1998, s. 633–649; *Specyfika odbioru piśmiennictwa w środowisku osób niesprawnych czytelniczo*, [w:] *Książka i prasa w systemie komunikacji społecznej: przeszłość dzień dzisiejszy perspektywy*, red. M. Juda, Lublin 2002, s. 105–115; *Mieszkańcy świata ciszy jako czytelnicy (stereotypy a praktyki czytelnicze osób głuchych)*, [w:] *Czytanie. Czytelnictwo. Czytelnik*, red. A. Żbikowska-Migoń, przy współudziale A. Łuszpak, Wrocław 2011, s. 189–208; *Komunikacja wizualno-przestrzenna osób niesłyszących a świat książki i informacji*, [w:] *Współczesne oblicza komunikacji i informacji: problemy, badania, hipotezy*, red. E. Głowacka, M. Kowalska i P. Krysiński, Toruń 2013, s. 349–368.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

czynników, które powołały je do życia, zanalizowanie celów, jakim miały czy mają służyć oraz stwierdzenie, czy faktycznie mogą te zadania wypełniać.

Naturalnie metodzie wiodącej towarzyszyła analiza opisowo-krytyczna opracowań i analiza funkcjonalna samych źródeł, na które składały się liczne formy multimedialne, w tym – portale WWW tworzone przez osoby głuche i niedosłyszące lub adresowane do nich. Umożliwiają one zakładanym adresatom nie tylko dostęp do informacji i komunikację pomiędzy nimi, ale często pozwalają na dotarcie do różnych form multimedialnych umieszczonych w sieci, wprowadzają w świat czytania i czytelnictwa oraz upowszechniają kulturę „mieszkańców świata ciszy", dostarczając im również rozrywki.

Przedstawione założenia metodologiczne znalazły odzwierciedlenie w kompozycji całej książki. Składa się ona z siedmiu rozdziałów głównych, uporządkowanych według kryteriów merytorycznych, w obrębie których – w razie potrzeby – wydzielone zostały podrozdziały problemowe, często ujęte chronologicznie.

Rozdział pierwszy poświęcony został zagadnieniom metodologicznym: ustaleniom terminologicznym i przedstawieniu przyjętej metodologii. Tutaj także omówiona jest baza źródłowa i literatura przedmiotu z badanego zakresu oraz publikacje, które wprawdzie dotyczyły innych zagadnień związanych z osobami nie(do)słyszącymi lub multimediami, ale wyznaczyły kierunki badań lub stanowiły inspirację do przemyśleń nad społecznym funkcjonowaniem tych osób w różnych fazach i sferach ich życia.

W rozdziale drugim scharakteryzowana jest społeczność tworzona przez osoby z uszkodzonym analizatorem słuchu: od określenia ich wewnętrznego zróżnicowania, które determinuje zarówno sposoby komunikowania się, jak bariery i możliwości w dostępie do standardowej informacji fonicznej oraz treści utrwalonych czarnodrukowo, po próby wskazania skali zjawiska w naszym kraju. Tu również – z oczywistych względów, zważywszy na sposoby komunikacji – kolejno omówione zostały: fenomen języka migowego i jego odmian, kultura społeczności Głuchych, a także bariery w dostępie do informacji pisanej, które stanowią konsekwencję dysfunkcji słuchu.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

Rozdział trzeci prezentuje sposoby i środki aktywizowania czytelnictwa konwencjonalnego ludzi z dysfunkcją słuchu oraz ich uczestnictwa w kulturze (m.in. poprzez słowniki systemu językowo-migowego i książeczki kodeksowe dla dzieci), jak również najwcześniejsze próby dostosowania mediów do potrzeb i możliwości odbiorczych osób niesłyszących w okresie poprzedzającym narodziny i rozpowszechnienie się Internetu. Nie zabrakło też omówienia współczesnych działań w tym zakresie (przekłady migowe, teletekst, deskrypcja, programy w języku migowym), które ułatwiają ich adresatom nie tylko dostęp do informacji, ale również do rozrywki i kultury.

Rozdział czwarty skoncentrowany jest na notacji języka migowego (SignWriting)[7], wprowadzającej niesłyszących w świat kultury piśmienniczej. Przedstawione tu zostały kolejno: geneza notacji, sylwetka Valerie Sutton, która tę notację opracowała, podstawowe zasady zapisu języka migowego oraz przemiany, jakie w nim nastąpiły pod wpływem technologii informacyjnych. Na tym tle omówiłam literaturę dostępną w notacji SignWriting (głównie dzięki internetowemu portalowi Valerie Sutton), zasięg odziaływania pisma migowego i doniosłe skutki społeczne, jakie za sobą niesie, a także polskie osiągnięcia oraz projekty z nim związane.

W szczegółowe problemy multimediów dla osób z dysfunkcją słuchu w dobie Internetu wprowadza rozdział piąty, rozpoczęty analizami funkcjonalnymi multimedialnych słowników, kursów i lekcji polskiego języka migowego oraz jego substytutów. Ich znaczenie jest nie do przecenienia, gdyż dzięki nim rozpowszechnia się macierzysta mowa społeczności Głuchych, zmieniając ich komunikację. Ponadto za sprawą multimediów mają możliwość poznania i/lub utrwalenia języka migowego np. nauczyciele z ośrodków szkolno-wychowawczych, pracownicy ośrodków kultury, instytucji użyteczności publicznej czy bibliotekarze. Dalsze części tego rozdziału obejmują przegląd i analizę multimedialnych gier logopedycznych i edukacyjnych, które adresowane są przede wszystkim do dzieci i młodzieży z niedosłuchem. To właśnie z ich pomocą spora część młodych użytkowników ma szan-

[7] Termin *SignWriting*, wbrew regułom gramatycznym, zwykle pisany jest łącznie.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

sę na poznawanie i doskonalenie mowy fonicznej oraz usprawnienie umiejętności czytania ze zrozumieniem. Z pewnością ułatwi to im wejście do świata książki i czytelnictwa, a będzie owocować w ich późniejszym życiu wśród ludzi słyszących, umożliwiając sprawniejsze funkcjonowanie.

Ponieważ niebywale ważną rolę w praktykach komunikacyjnych, dostępie do informacji oraz specyficznych formach czytelnictwa odgrywają witryny (serwisy i portale) tworzone przez lub dla ludzi z dysfunkcją słuchu, ich przeglądowi i analizie poświęcony jest rozdział szósty. Wraz z wkroczeniem do działań e-generacji niesłyszących, wzmożoną ich aktywnością oraz współpracą ze słyszącymi (zwłaszcza informatykami), witryny te uległy znacznym przeobrażeniom, oferując docelowym użytkownikom coraz więcej form multimedialnych, które „narodziły się" wraz z rozwojem technologii informacyjnych, w tym – z zaistnieniem polskiej edycji YouTube. Pojawiły się również nowatorskie programy, konwertujące mowę foniczną na język migowy lub język migowy na foniczny. O wartości takich rozwiązań, które znoszą bariery komunikacyjne pomiędzy ludźmi władającymi tymi, jakże różnymi, systemami językowymi, nie trzeba chyba przekonywać.

Rewolucja multimedialna przyczyniła się do rozwoju kulturalnego osób z uszkodzonym słuchem, a zwłaszcza ludzi głuchych. Ważną rolę w tym procesie odegrały organizacje, stowarzyszenia i fundacje obliczone na aktywizowanie tej społeczności oraz promowanie jej kultury. Im właśnie (a dokładniej – akcjom, projektom i programom upowszechnianym na ich portalach), poświęcony jest siódmy (i ostatni) rozdział książki. Dzięki nim „mieszkańcy świata ciszy" mogą nie tylko biernie uczestniczyć w kulturze, ale także ją współtworzyć, a ponadto korzystać z takich form rozrywki, które wcześniej były dla nich niedostępne, z cieszeniem się muzyką oraz różnymi formami kultury popularnej włącznie.

Tak skonstruowana książka może służyć szerokiemu gronu odbiorców, ponieważ „milczący cudzoziemcy" – jak się czasami nazywa nie(do)słyszących – stanowią grupę bardzo mało znaną słyszącej większości i często postrzeganą stereotypowo. Stąd też rozważaniom towarzyszy kontekst historyczny, pozwalający prześledzić, jak ewoluowało

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

podejście do tej społeczności, a także jak ona sama zaczęła się zmieniać i autonomizować w świecie „obliczonym" na słyszących, domagając się swoich praw i adaptując do swoich potrzeb np. nowe technologie. Publikacja skierowana jest również do tych, którzy w życiu zawodowym mają lub będą mieć z tą społecznością bezpośredni kontakt. Można tu wymienić nauczycieli, bibliotekarzy i pracowników sektora informacji czy animatorów kultury, a nawet dziennikarzy, jak również twórców różnorodnych form multimedialnych, w tym – stron WWW. Może ona również być przydatna rodzicom lub opiekunom dzieci i młodzieży z uszkodzonym słuchem. Mam nadzieję, że każda z wymienionych grup (a także studenci, przygotowujący się do zawodu) znajdzie tutaj wiele nowych lub przynajmniej usystematyzowanych informacji, które będą je inspirować do działań na rzecz „mieszkańców świata ciszy" oraz ich niezwykłej kultury, rozwijającej się coraz prężniej – dzięki multimediom.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

Rozdział 1

W kręgu założeń metodologicznych

Nie sposób pisać o multimediach w komunikacji, praktykach czytelniczych i życiu kulturalnym osób z dysfunkcją słuchu bez wcześniejszych objaśnień podjętego tematu. Związane są one zarówno z ustaleniami natury terminologicznej, jak i metodologicznymi założeniami ujęcia całości rozważań. Te właśnie problemy obejmuje niniejszy rozdział. Ponieważ od ustaleń tego typu zależy dobór bazy źródłowej i związanej z nią literatury naukowej, rozdział zamyka omówienie opracowań i źródeł.

1.1. Przegląd i definiowanie pojęć

Wyjaśnienia terminologiczne wypada rozpocząć od zagadnień związanych ze zbiorowością tworzoną przez ludzi z dysfunkcją słuchu, tym bardziej, że już w uwagach wprowadzających wskazałam zarówno na ich zróżnicowanie wewnętrzne, jak i na różne nazwy, którymi się ich określa. Otóż dysfunkcja to inaczej *uszkodzenie*, *zaburzenie* lub *niepełnosprawność*[1], dlatego w odniesieniu do osób, które – mówiąc potocznie – mają problemy ze słyszeniem, używam określeń o charakterze synonimicznym: ludzie z dysfunkcją słuchu, uszkodzeniem słuchu, za-

[1] Zob. termin *dysfunkcja,* [w:] *Słownik języka polskiego SJP.PL* [online] [dostęp 05.11.2014]. Dostępny w Internecie: <http://sjp.pl/dysfunkcja>; por. Synonimy słowa dysfunkcja [online] [dostęp 06.11.2014]. Dostępny w Internecie: <http://synonim.net/synonim/dysfunkcja>.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

burzeniami słuchu, z niepełnosprawnością słuchu, co m.in. umożliwia stylistyczne urozmaicenie narracji.

Omawiana zbiorowość dzielona jest według różnych kryteriów: medycznych, psychologicznych, pedagogicznych czy społecznych, w zależności od celów, którym ten podział ma służyć, ponadto kryteria te nachodzą na siebie i często się krzyżują, tym bardziej, że uwzględniają także różne stopnie i rodzaje uszkodzeń słuchu, czas, w jakim nastąpiły oraz przyczyny, które je wywołały.

Te zagadnienia zostaną szerzej omówione w rozdziale drugim, wraz z charakterystyką funkcjonowania społecznego osób z dysfunkcją słuchu, dlatego tutaj wystarczy powiedzieć, że uwagą badawczą objęłam zarówno osoby głuche (nazywane też niesłyszącymi), dotknięte całkowitym, głębokim lub znacznym uszkodzeniem słuchu, uniemożliwiającym odbieranie bodźców akustycznych, jak i osoby głuche częściowo, określane jako niedosłyszące. Dodać muszę, że z pierwszej grupy wyłączyłam ludzi, którzy posiedli kompetencje językowe zanim stracili słuch (tzw. ogłuchli), koncentrując się głównie na tych, którzy nie słyszą od urodzenia lub wczesnego dzieciństwa, a w konsekwencji – nie mówią językiem fonicznym, posługując się migowym, z którym się identyfikują. Z kolei w grupie osób niedosłyszących (o stopniu niedosłuchu lekkim lub umiarkowanym) najwięcej uwagi poświęciłam dzieciom i młodzieży – głównym użytkownikom multimediów, chociaż zasygnalizowałam również rolę, jaką te nowe media odgrywają w różnych sferach życia dorosłych ludzi z niedosłuchem.

W tym miejscu trzeba wyjaśnić znaczenie pojęcia *media*, które współtworzy termin *multimedia.* Otóż, słownikowo rzecz ujmując, *media* to liczba mnoga od łacińskiego wyrazu *medium.* Medium to swoisty kanał przekazywania informacji, media zaś to najczęściej przekaźniki, środki albo systemy przekazu wiadomości i rozrywki[2].

W najszerszym ujęciu media obejmują różnorodne sposoby komunikowania się pomiędzy ludźmi oraz służące temu „narzędzia", zmie-

[2] *Medium/media*, [w:] W. Kopaliński, *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych* [online] [dostęp 12.03.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.slownik-online.pl/kopalinski/F9267F8EF0DE1437C12565DA00556B95.php>.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

niające się na przestrzeni dziejów ludzkości. Początek dały im środki niewerbalne (znaki i sygnały), później „narodziły się" mowa i język, następnie pismo i druk. Wraz z pojawieniem się książek drukowanych i gazet zaczęła się historia mediów nowoczesnych, a dzięki wynalazkom XIX wieku (telegraf, telefon, fotografia, płyty gramofonowe) powstały nowe media (obecnie nazywane już tradycyjnymi), które rozpowszechniły się w wieku XX (np. kino i film, radio i telewizja). W stosunku do nich oraz prasy używa się często nazwy *mass media* (media masowe). Oczywiście nie mogłyby się one rozwinąć na skalę masową, gdyby nie rozwój techniczny, pozwalający z czasem na różne formy ich tworzenia, utrwalania i udostępniania. Prawdziwym jednak przełomem w ich przemianach okazała się „rewolucja komunikacyjna", która przyniosła komputer i Internet, a wraz z nimi – nowe formy mediów[3].

Jak dowodzi Jan van Dijk, holenderski badacz multimediów, już w rzeczywistości analogowej następowała stopniowa integracja mediów, która nasiliła się wskutek możliwości cyfryzacji. Wprowadzenie cyfrowych nośników pamięci, cyfrowej transmisji i powielania doprowadziło do procesu konwergencji mediów[4], a w rezultacie powstały multimedia, nazywane także mediami interaktywnymi lub cyfrowymi[5].

W tym momencie warto wspomnieć, że *multimedia* (łaciński człon *multi* – oznacza w złożeniach *wiele*, *dużo*), to po prostu *wiele mediów* (razem)[6]. Początkowo przez multimedia rozumiano głównie takie połączenie mediów, które stanowi kombinację różnych form przekazu,

---

[3] Inspiracje zaczerpnięte z: J. van Dijk, *Społeczne aspekty nowych mediów. Analiza społeczeństwa sieci*, przeł. J. Konieczny, Warszawa 2010, s. 13–16; zob. też T. Globan-Klas, *Media i komunikowanie masowe. Teorie i analizy prasy, radia, telewizji i Internetu*, Warszawa 2009, s. 14–23.

[4] Słowo *konwergencja* pojawia się coraz częściej jako określenie dotyczące zjawisk zachodzących we współczesnych mediach, informatyce i telekomunikacji. Nazwą tą określa się upodobnianie się urządzeń, które zaczynają pełnić zbliżone funkcje, choć pierwotnie nie były ze sobą technicznie spokrewnione – zob. T. Globan-Klas, op.cit., s. 27.

[5] J. van Dijk, op.cit., s. 20.

[6] Por. hasło *multi, multy*, [w:] W. Kopaliński, *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych* [online] [dostęp 12.11.2014]. Dostępny w Internecie: <http://www.slownik-online.pl/kopalinski/5DB505881A113B85C12565DF004069AA.php>.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

np. tekstu, dźwięku, grafiki, animacji, wideo[7], lecz obecnie – pod wpływem komputera i Internetu oraz cyfryzacji – to potoczne rozumienie multimediów traci powoli swoją aktualność. Okazuje się jednak, że bywa ono przydatne w analizach niektórych form multimedialnych adresowanych do osób z dysfunkcją słuchu, głównie tych, które powstały przed erą cyfrową, dlatego też zostało tutaj przywołane.

Cechami konstytutywnymi najnowszych multimediów są: integracja, interaktywność i kod binarny[8]. By nie wchodzić w zbędne tu szczegóły, wystarczy za przywoływanym już van Dijkiem powiedzieć, że

> integracja prowadzi do stopniowego łączenia się sieci telekomunikacyjnych, wymiany danych i mass mediów, przez co prawdopodobnie dojdzie do zaniku oddzielnych znaczeń tych terminów. Będziemy posługiwali się takimi pojęciami, jak multimedia, szerokopasmowość, Internet czy sieć[9].

Chociaż do tak daleko idącej integracji jeszcze w pełni nie doszło, warto zaznaczyć, że niemal wszystkie formy multimedialne, która obliczone są na społeczność niesłyszących i niedosłyszących, nie mogłyby zaistnieć bez komputera i Internetu, warunkujących dostęp do większości z nich.

Kilku zdań wyjaśnień wymaga *interaktywność*, bo chociaż intuicyjnie rozumiemy o co chodzi, to jednak pojęcie to ma charakter wielowymiarowy. Pierwszym wymiarem interaktywności jest wymiar przestrzenny: możliwość nawiązania dwustronnej lub wielostronnej komunikacji (pomiędzy nadawcami/twórcami a odbiorcami/użytkownikami multimediów). W drugim wymiarze – czasowym – idzie o stopień synchroniczności interakcji. Gdy stopień ten jest wysoki, odbiorcy/użytkownicy multimediów mogą sprawować kontrolę nad zdarzeniami zachodzącymi w trakcie interakcji, a nawet mogą zamienić się

---

[7] Ten sposób pojmowania multimediów zawiera pierwsza część ich definicji w Wikipedii – zob. *Multimedia*, [w:] *Wikipedia. Wolna Encyklopedia* [online] [dostęp 04.11.2014]. Dostępny w Internecie: <http://pl.wikipedia.org/wiki/Multimedia>.

[8] J. van Dijk, op.cit., s. 16.

[9] Ibidem, s. 17.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

rolami z nadawcami, co wyznacza interaktywności trzeci, behawioralny wymiar. Wreszcie wymiar czwarty, intelektualny, dotyczy relacji pomiędzy uczestnikami interakcji, a odnosi się do zrozumienia znaczeń i kontekstów ich działań, co na razie można obserwować w małej skali, np. w bezpośrednich kontaktach między ludźmi czy też kontaktach, w których uczestniczą oni za pośrednictwem określonego medium[10].

Jeśli idzie o kod binarny (zero-jedynkowy), jest to techniczna cecha nowych mediów, która określa ich formę funkcjonowania, co pociąga za sobą określone konsekwencje. Otóż wskutek przekształcania treści mediów na kod binarny następuje ich ujednolicenie i standaryzacja, charakterystyczna dla cyfryzacji, obejmująca także język, np. HTML, kod graficzny służący do tworzenia stron WWW. Niezwykle ważne jest również to, że stosowanie kodu binarnego prowadzi do rozerwania linearnego porządku dużych jednostek informacji i komunikatów, takich jak teksty, obrazy, dźwięki i programy audiowizualne. Można je przekształcać na części powiązane hiperłączami, „które czytelnik, widz lub słuchacz odczytuje i przetwarza w wybranej przez siebie kolejności”[11].

Wprawdzie w formach multimedialnych adresowanych do ludzi z uszkodzonym słuchem nie zawsze występują wszystkie omówione cechy nowych mediów, jednakże pewna ich część jest dla nich charakterystyczna oraz wpływa na ich funkcjonowanie wśród docelowych użytkowników i komunikację pomiędzy nimi, co wykażą późniejsze ich analizy. Trzeba także pamiętać, że niektóre z nich pochodzą z okresu poprzedzającego Internet czy cyfryzację, a obecnie są nadal w obiegu (zresztą często poprzez sieć, ale i off-line), stąd konieczność zmodyfikowania ich definicji.

Dla potrzeb rozważań podjętych w tej książce można przyjąć, że przez multimedia będzie się rozumieć wszelkiego rodzaju urządzenia i przedmioty (tzw. środki trwałe), które są nośnikami zespołu informacji (komunikatów) przekazywanych przez ich nadawców do odbiorców poprzez różnorodne bodźce sensoryczne, a których „miękkim” środkiem jest oprogramowanie, pozwalające na odbieranie komunikatów,

[10] Ibidem, s. 18–19.
[11] Ibidem, s. 20.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

ich zapisywanie, przetwarzanie i tworzenie. Stanowią one zintegrowaną całość, ponieważ łączą wiele różnych sposobów prezentowania informacji (w postaci testowej, graficznej i dźwiękowej), które, wsparte możliwościami cyfrowymi, dają – dzięki sieci – możliwości działań interaktywnych[12].

W tak pojmowanych multimediach niebywałą rolę odgrywa komputer ze wszystkimi elementami składającymi się na jego multimedialność[13], z dostępem do Internetu i właściwym oprogramowaniem włącznie, co jednak nie znaczy, że całkowicie tracą wartość tzw. media tradycyjne, które w dalszym ciągu służą ludziom z uszkodzonym słuchem, zwłaszcza ich starszej generacji.

Jednakże nie multimedia same w sobie stanowią przedmiot zasadniczych rozważań w tej książce, lecz konkretne ich formy, dostępne dla ludzi z dysfunkcją słuchu, a zwłaszcza te, które nie mogłyby zaistnieć bez nowych mediów telematycznych[14]. Są to wydawnictwa tworzone dla ludzi z uszkodzonym słuchem, odbiegające od standardowych, gdyż łączą różne środki przekazu; audycje telewizyjne dostosowane do możliwości odbiorczych tych osób, z telewizją internetową włącznie; informacje i filmy, które mogą odbierać dzięki różnym rodzajom deskrypcji, np. w postaci teletekstu lub przekładów wizualnych; gry i programy komputerowe, obliczone na wprowadzanie ich w świat słyszących, w tym – w świat książki, prasy i czytelnictwa. Dalej: zupełnie nowe rodzaje dokumentów piśmienniczych – hybrydowe formy multimedialne w notacji SignWriting, których tworzenie i rozpowszechnienie nie byłyby możliwe bez technologii informacyjnych, wreszcie – wybrane

---

[12] Definicja własna, opracowana na podstawie licznych lektur dotyczących multimediów. Oprócz wcześniej przywołanych przydatny okazał się także tekst T. Szczech, *Multimedia w edukacji* [online] [dostęp 15.01.2015]. Dostępny w Internecie: <http://szkolnictwo.pl/index.php?id=pu5105>.

[13] Wymienić tu można drukarkę, skaner, kartę muzyczną czy graficzną, głośniki, mikrofon, kamerę video lub cyfrową internetową, kartę telewizyjną, cyfrowy aparat fotograficzny, modem, czytniki płyt kompaktowych, nagrywarkę – por. *Multimedia – podstawowe pojęcia* [online] [dostęp 12.11.2014]. Dostępny w Internecie: <http://www.edukacja.edux.pl/p-803-multimedia-podstawoe-pojecia.php>.

[14] To media, które łączą telekomunikację z informatyką – zob. T. Globan-Klas, op.cit., s. 24.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

portale i serwisy internetowe oraz media społecznościowe (z blogami włącznie), stanowiące nie tylko same w sobie nowe odmiany mediów doby cyfrowej, ale równocześnie będące narzędziami – nośnikami informacji. Pełnią one w środowiskach osób z dysfunkcją słuchu bardzo ważne funkcje społeczne, wyzwalając przy tym ich kreatywność.

Gdy już wiadomo, co się kryje za wskazanym w tytule książki określeniem *multimedia* oraz jakie formy multimedialne stanowią zasadniczy przedmiot badań, czas przejść do wyjaśnień związanych z ich rolą w komunikacji osób z dysfunkcją słuchu, w czym zresztą powinny być przydatne wcześniejsze ustalenia, sygnalizujące to zagadnienie. Wypada jednak zacząć od prób zdefiniowania pojęcia *komunikacja*, tym bardziej, że w odniesieniu do głównych „bohaterów" całej narracji, a zwłaszcza głuchych od urodzenia, posługujących się językiem migowym i jego odmianami, sprawa nie jest tak oczywista, jak w stosunku do ludzi, którzy używają języka fonicznego.

W *Słowniku języka polskiego* wśród wielu znaczeń terminu *komunikacja* znajdujemy jedno korelujące zakresowo z podjętymi tutaj rozważaniami: „przekazywanie i odbieranie informacji w bezpośrednim kontakcie z drugą osobą"[15]. To słownikowe określenie w dużej mierze pokrywa się z potocznym rozumieniem komunikacji utożsamianej z porozumiewaniem się pomiędzy ludźmi. Nie ulega przy tym wątpliwości, że podstawą standardowej komunikacji międzyludzkiej jest mowa foniczna, która umożliwia przekazywanie myśli, uczuć, przeżyć czy spostrzeżeń, ułatwiając zarazem zdobywanie informacji i wiedzy. Narzędziem mowy jest język, obejmujący leksykę (zbiór wyrazów o określonym znaczeniu) oraz gramatykę (zestaw reguł posługiwania się leksyką), natomiast kanałem komunikacji fonicznej jest słuch[16].

Z oczywistych względów z kanału słuchowego nie mogą korzystać ludzie głusi, a niedosłyszący korzystają z niego w ograniczonym zakresie. Wiemy jednak, że mowie fonicznej może towarzyszyć (i często towarzyszy) tzw. komunikacja pozawerbalna, określana najprościej jako

---

[15] *Komunikacja*, [w:] *Słownik języka polskiego PWN* [online] [dostęp 12.11.2014]. Dostępny w Internecie: <http://sip.pwn.pl/komunikacja;2472911.html>.

[16] Zob. R. Grzegorczykowa, *Wstęp do językoznawstwa*, Warszawa 2007, s. 25.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

zespół środków pozasłownych, które obejmują np. ruchy ciała, gesty, dotyk, wyraz twarzy czy intonację. Ludziom słyszącym służy do przekazywania szerszych znaczeń niż sama komunikacja słowna, np. stanów emocjonalnych, intencji, pozycji społecznej itp.[17]. Można zatem powiedzieć, że w komunikacji międzyludzkiej do narzędzia/nośnika informacji, jakim jest mowa, dochodzi zespół środków pozawerbalnych, które modyfikują jej dosłowne znaczenia, pozwalając zarazem słuchającemu odczytać prawdziwe przesłania wyrażone słowami[18].

Komunikacja pozawerbalna, przydatna słyszącym, jest znacznie bardziej istotna w środowiskach osób z uszkodzonym słuchem. Niedosłyszący, władający językiem fonicznym, wykorzystują ją częściej niż słyszący, wspomagając własne wypowiedzi, ale największe znaczenie odgrywa ona w komunikacji ludzi głuchych od urodzenia i tych, którzy utracili słuch w czasie poprzedzającym ukształtowanie się kompetencji językowych. Dla nich mowę macierzystą stanowi język migowy kształtujący się na bazie komunikacji pozawerbalnej. Jednakże już tutaj warto zasygnalizować, że chociaż wykorzystuje się w nim szereg środków charakterystycznych dla komunikacji pozawerbalnej, on sam w jej obrębie się nie mieści, tworząc typ języka wizualno-przestrzennego, pełniącego podobne funkcje jak język foniczny, o czym szczegółowo piszę w rozdziale drugim[19].

Sposoby (kanały) komunikowania się osób z uszkodzonym słuchem uzależnione są przede wszystkim od stopnia uszkodzenia oraz od sytuacji komunikacyjnej – inne dominują podczas ich kontaktów z ludźmi niesłyszącymi, a inne ze słyszącymi. W pewnym uproszczeniu można powiedzieć, że we własnym środowisku (komunikacja *ad intra*) głusi wykorzystują przede wszystkim kanały wizualno-przestrzenne

---

[17] Zob. K. Galos, *Mentalizm – kompendium wiedzy*, s. 45–47, [w:] *Wikibooks, biblioteka wolnych podręczników* [online] [dostęp 15.03.2015]. Dostępny w Internecie: <https://upload.wikimedia.org/wikibooks/pl/d/d5/Mentalizm_demo.pdf>.

[18] Por. A. Załazińska, *Schematy myśli wyrażone w gestach. Gesty metaforyczne obrazujące abstrakcyjne relacje i zasoby podmiotu mówiącego*, Kraków 2001, s. 10–12.

[19] Por. rozważania na temat języka migowego i jego definicje [w:] *Cztery kroki. Wsparcie osób niesłyszących na rynku pracy II: podręcznik dobrych praktyk*, oprac. M. Sak, Warszawa 2012, s. 20–24 [online] [dostęp 15.03.2015]. Dostępny w Internecie: <https://www.pfron.org.pl/ftp/Dobre_praktyki/UE/P_D_P__4_kroki.pdf>.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

i wzrokowe oraz, w małym stopniu lub wcale, wzrokowo-słuchowe. W kontaktach ze słyszącymi (komunikacja *ad extra*) sytuacja bardziej się komplikuje, ponieważ ludzie z dysfunkcją słuchu, którzy opanowali język foniczny, często mówią niewyraźnie oraz nie kontrolują głośności i intonacji wypowiedzi słownej, co wywołuje negatywne reakcje otoczenia i obniża stopień zrozumiałości komunikatu. Jednocześnie, gdy korzystają z kanału słuchowego, potrzebują ze strony interlokutora mowy głośnej i wyraźnej, a także bliskiego kontaktu, który umożliwia „włączenie" kanału wzrokowego, pozwalającego na odczytywanie mowy z ust oraz na wspomaganie własnych wypowiedzi mową ciała i fonogestami wspierającymi artykulację[20]. Nie trzeba chyba dodawać, że ludzie głusi, którzy nie opanowali mowy fonicznej i całkowicie żyją w świecie ciszy, nie mogą skorzystać z opisanej możliwości i w rezultacie komunikacja pomiędzy nimi a słyszącymi, nieznającymi języka migowego, jest prawie niemożliwa.

Mowa foniczna może być utrwalona pisemnie – w formie tradycyjnej, czyli zapisana ręcznie lub wydrukowana, albo zachowana w formie elektronicznej. Odbiór publikacji tego typu wymaga jednak opanowania techniki czytania i umiejętności rozumienia czytanego tekstu, podczas gdy osoby posługujące się językiem migowym jako macierzystym często nie umieją czytać lub ich umiejętności są w tym zakresie znacznie ograniczone, więc nie potrafią korzystać z takiej oferty lub odbierają ją cząstkowo[21]. Nie znaczy to, że są one całkowicie wyłączone ze

---

[20] Przemyślenia własne, inspirowane pracami takich autorów, jak K. Krakowiak, *Wspólnota komunikacyjna i język dzieci z głęboko uszkodzonym słuchem*, [w:] *Ku wspólnocie komunikacyjnej niesłyszących i słyszących*, red. K. Krakowiak, A. Dziurda-Multan, Lublin 2011; M. Garbat, *Osoby z niepełnosprawnością słuchu*, [w:] H. Ochonczenko, M. Czerwińska, M. Garbat, *Osoby z niepełnosprawnościami na współczesnym rynku pracy – przygotowanie zawodowe*, red. B. Piertulewicz, M. A. Paszkiewicz, H. Ochonczenko, Zielona Góra 2008; por. też: B. Szczepankowski, *Wyrównywanie szans osób niesłyszących*, Siedlce 1998; zob. też *Nauczmy się rozumieć nawzajem. Poradnik dla słyszących o niedosłyszących i głuchych*, oprac. P. Tomaszewski, M. Garncarek, P. Rosik, M. Jaromin [online] [dostęp 21.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.pzg.org.pl/rokdownloads/SC/poradnik_PZG.pdf>.

[21] O problemach odbioru piśmiennictwa oraz trudnościach w czytaniu wśród niesłyszących pisałam szerzej w artykule *Od języka migowego do książki czarnodrukowej*, Acta Universitatis Nicolai Copernici, Bibliologia II–III, Toruń 1998, s. 633–649.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

świata książki, prasy czy – najszerzej rzecz ujmując – informacji, tym bardziej że współcześnie istnieją różnorodne możliwości utrwalania komunikatów w języku migowym, zarówno w postaci pisemnej, jak i multimedialnej, co już zresztą sygnalizowałam, a rozwinę w dalszych częściach książki. Tutaj jednak pragnę podkreślić, że możliwości, jakie stwarzają nowe media, pozwalają na rozwój kontaktów pośrednich (na odległość) pomiędzy ludźmi z niepełnosprawnością słuchową, co służy ich wewnętrznej komunikacji interpersonalnej, jak również interakcjom między nimi a nadawcami komunikatów (tworzonych przecież z myślą o ich możliwościach odbiorczych) oraz pomiędzy nimi a samymi komunikatami (czy mediami). Powiedzieć więc można, że przemianom ulega sytuacja komunikacyjna, sprzyjająca interaktywności i ułatwiająca przełamywanie różnorodnych barier, które wcześniej były niemal nie do pokonania.

Oczywiście przełamywanie barier komunikacyjnych może wpływać również na kształtowanie i stymulację czytelnictwa osób z dysfunkcją słuchu. Z tego względu trzeba zatrzymać się przy samym pojęciu *czytelnictwo*, tym bardziej, że i ono pojmowane jest różnorako, a przy specyfice praktyk czytelniczych, charakterystycznych dla „mieszkańców świata ciszy", jego rozumienie również jest nieco niestandardowe.

Zacząć można od przypomnienia, że w potocznym rozumieniu *czytelnictwo* oznacza trwały kontakt człowieka (ludzi) z książką (i/lub prasą), który realizowany jest poprzez czynność czytania. *Czytanie* pojmowane jako czynność także doczekało się wielu definicji, lecz tutaj wystarczy powiedzieć, że jest to forma kontaktu ze słowem pisanym pojedynczego człowieka, który, przebiegając wzrokiem po napisanych lub wydrukowanych literach albo innych symbolach, formułuje w umyśle lub na głos odpowiadające im dźwięki językowe, zapoznając się z treścią tego, co jest napisane czy wydrukowane[22].

Czytanie indywidualne (czasem nazywane po prostu lekturą), uwarunkowane opanowaniem technicznym umiejętności czytania oraz rozumieniem tekstu, wiąże się z procesami zachodzącymi w świado-

[22] Zob. *Czytać*, [w:] *Słownik języka polskiego PWN* [online] [dostęp 16.04.2014]. Dostępny w Internecie: <http://sjp.pwn.pl/szukaj/czyta%C4%87.html>.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

mości czytającego. Aby w jego umyśle nastąpiło przyjęcie i przyswojenie treści zawartych tekście (a zatem – aby nastąpił ich odbiór, czyli recepcja), czytający musi je „przełożyć " na własne kategorie rozumowania. Ten „przekład" możliwy jest jednak dopiero wtedy, gdy tekst dostosowany jest do możliwości percepcyjnych odbiorcy, związanych zarówno ze sprawnością jego zmysłów, jak i sprawnością intelektualną[23]. Uszkodzenie zmysłu słuchu, chociaż na ogół niezwiązane z obniżonymi możliwościami intelektualnymi, uniemożliwia bądź znacznie utrudnia percepcję standardowych tekstów pisanych czy drukowanych, więc ich recepcja również jest niemożliwa lub zaburzona. Stąd więc wynika konieczność tworzenia specjalnych materiałów czytelniczych lub tzw. materiałów alternatywnych. Dzięki multimediom takich materiałów jest coraz więcej, co prowadzi do powstawania specyficznych form czytania indywidualnego.

Czytanie występujące w zbiorowości to zjawisko społeczne. Obserwowane z perspektywy zachowań całych grup, często o różnych cechach socjo-demograficznych, jest właśnie *czytelnictwem.* Stanowi ono wypadkową procesów czytelnictwa indywidualnego oraz ich uwarunkowań[24].

Czytelnictwo jako zjawisko społeczne pojmowane jest różnorako, ponieważ stanowi ono przedmiot badań wielu dyscyplin naukowych, takich jak bibliologia i informatologia, historia kultury, nauka o literaturze, pedagogika, psychologia, socjologia, semiologia czy teoria komunikacji. Każda z nich analizuje je pod nieco innym kątem, proponując trochę inne jego rozumienie[25]. Mimo tych zróżnicowań trzeba zaznaczyć, że jedną z powszechnie akceptowanych i nadal w dużej mierze aktualnych definicji omawianego pojęcia wypracował Michał Skwarnicki, który napisał:

---

[23] Zob. J. Wojciechowski, *Czytelnictwo*, wyd. 5 popr., Kraków 1999, s. 17–18.

[24] Por. ibidem, s. 18.

[25] Zob. A. Znaleźniak, *Czytelnictwo jako jedna z form uczestnictwa kulturalnego* [online] [dostęp 15.01.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.profesor.pl/publikacja,12953,Artykuly,Czytelnictwo-jako-jedna-z-form-uczestnictwa-kulturalnego>.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

> Czytelnictwo jest procesem społecznym, polegającym na zaspokojeniu estetycznych, intelektualnych, naukowych, informacyjnych i rozrywkowych potrzeb ludzi, poprzez przekazywany pisemnie dorobek ludzkich myśli, uczuć i wiedzy[26].

Oczywiście definicja ta, powstała w latach sześćdziesiątych XX wieku, może dziś budzić uczucie niedosytu, zważywszy na rozmaite przemiany funkcji czytelnictwa, zwłaszcza w odniesieniu do osób z różnymi rodzajami niepełnosprawności, w tym do osób z dysfunkcją słuchu, a także w powiązaniu z możliwościami, jakie dają nowe formy utrwalania i odbioru materiałów czytelniczych, z cyfrowymi włącznie. Nie zmienia to jednak faktu, że jest ona przydatna jako punkt wyjścia w rozważaniach dotyczących roli, jaką odgrywają multimedia w dostępie ludzi z uszkodzonym słuchem do czytania i czytelnictwa oraz w kształtowaniu ich specyficznych praktyk czytelniczych, które niekoniecznie muszą polegać na odbiorze standardowych tekstów czarnodrukowych.

Czytelnictwo pozwalające na kontakt z zapisaną „sztuką słowa" stanowi jedną z form uczestnictwa w kulturze, ale oprócz niego można wymienić szereg innych rodzajów aktywności, które na ogół łączymy z kulturą symboliczną, np. kontakty ze sztukami plastycznymi, teatralnymi, muzycznymi oraz innymi wytworami kultury i/lub z ich twórcami. Mogą być one bezpośrednie (czynne i bierne) lub pośrednie, tj. przebiegające za pośrednictwem szeroko ujmowanych mediów[27]. Kontakty te to nic innego, jak „…udział w zjawiskach kultury – przyswajanie jej treści, używanie jej dóbr, podleganie obowiązującym w niej normom i wzorom, ale także tworzenie nowych jej wartości oraz odtwarzanie i przetwarzanie istniejących"[28]. To wszystko składa się na *życie kulturalne*,

---

[26] M. Skwarnicki, *Czytelnictwo i metody jego badania*, [w:] *Problemy czytelnictwa w wielkich miastach: Krajowa Konferencja Bibliotekarska w Warszawie*, red. S. Tazbir, Warszawa 1960, s. 243.

[27] Por. B. Wiśniewska, *Aktywność kulturalna: jak ją rozwijać i badać* [online] [dostęp 16.04.2015]. Dostępny w Internecie: <http://badania-w-kulturze.mik.krakow.pl/2012/04/02/aktywnosc-kulturalna-jak-ja-rozwijac-i-badac/>.

[28] A. Tyszka, *Uczestnictwo w kulturze: o różnorodności stylów życia*, Warszawa 1971, s. 30–31.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

czyli charakterystyczne dla danej zbiorowości sposoby funkcjonowania w kulturze[29]. Bez wątpienia zbiorowość tworzona przez ludzi z dysfunkcją słuchu (zwłaszcza przez społeczność Głuchych, identyfikującą się z językiem migowym i odczuwającą przynależność do tej wspólnoty), wytwarza własną kulturę, z charakterystycznymi dla siebie sposobami uczestnictwa w niej – co szerzej omówię w rozdziale drugim.

1.2. Przyjęta metodologia

Metodologiczne ujęcie podjętego tematu podporządkowane zostało celom, jakim ma służyć cała książka. Ponieważ stanowi ona syntetyzującą monografię, wysiłki badawcze zmierzają do w miarę wszechstronnego omówienia zagadnień związanych z multimediami adresowanymi do osób z uszkodzonym słuchem oraz z samymi ich użytkownikami. Mają także na celu ukazanie funkcji, jaką multimedia pełnią (lub mogą pełnić) w różnych sferach życia tych ludzi, ze szczególnym uwzględnieniem komunikacji, praktyk czytelniczych oraz ich życia kulturalnego. Nie brak przy tym odniesień historycznych, ukazujących procesy kształtowania się specyficznej kultury tworzonej przez społeczność ludzi niesłyszących, posługujących się językiem migowym, a także krótkiego zarysu dziejów dostosowywania mediów, tak „starych", jak i „nowych", do ich możliwości odbiorczych.

Wskazanym poznawczym celom naukowym towarzyszą cele pragmatyczne, sygnalizowane już we *Wprowadzeniu*: książka kierowana jest do czytelników, którzy mają kontakty (zawodowe lub prywatne) z adresatami omawianych multimediów, albo przygotowują się do pracy z nimi. Jednakże może ona również wprowadzić ludzi słyszących, niemających na co dzień kontaktów z „mieszkańcami świata ciszy", w bardzo mało znane im problemy, z których na ogół nie zdają sobie sprawy. Mam nadzieję, że poznając je bliżej, zainteresują się nimi i zrozumieją, iż niełatwo jest żyć nie(do)słyszącym „w świecie dźwięków". Może

[29] Por. definicja *życie kulturalne* [online] [dostęp 12.03.2015]. Dostępny w Internecie: <http://pl.gmerek.wikia.com/wiki/DEFINICJA>.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

również czytelnicy, którzy współtworzą szeroko pojmowany „świat informacji", wykorzystają we własnych praktykach zawodowych wiadomości o multimediach i roli, jaką mogą one odgrywać w omawianym środowisku, ułatwiając „mieszkańcom świata ciszy" nie tylko wejście do społeczeństwa informacyjnego, ale i „zadomowienie się" w nim.

Podjęta problematyka oraz założone cele „wymusiły" niejako interdyscyplinarność tej publikacji, w której przydatne okazały się opinie surdopedagogów, a także ustalenia badaczy języka migowego i tworzonej wokół niego kultury, nieodzowne przy charakterystyce osób z dysfunkcją słuchu, ich komunikacji i funkcjonowania społecznego. Z kolei opis sposobów i środków aktywizacji czytelniczej omawianej zbiorowości oraz jej specyficzne praktyki czytelnicze wymagały sięgnięcia do ustaleń wiedzy o czytelnictwie, zwłaszcza do zagadnień percepcji i recepcji, a także – odwołania do doświadczeń animatorów SignWritingu, które umożliwiły „mieszkańcom świata ciszy" wejście do świata kultury piśmienniczej. Nie można także pominąć metodologicznych założeń znawców technologii informacyjnych i komunikacyjnych, dzięki którym możliwe było przedstawienie różnorodnych form multimedialnych, służących zarówno niedosłyszącym, jak niesłyszącym w różnych sferach życia, a zwłaszcza w szeroko rozumianym życiu kulturalnym. Ważne również okazały się międzynarodowe zalecenia jak je tworzyć, aby były nie tylko dostępne w środowisku zakładanych odbiorców, ale i dla nich przyjazne.

Chociaż interdyscyplinarność można dostrzec w różnych rozdziałach książki, całość nie stanowi mechanicznego „zlepku" metodologii różnych dyscyplin, ponieważ spaja ją ujęcie funkcjonalne, któremu trzeba poświęcić więcej uwagi. Otóż wiadomo, że funkcjonalizm, powstały w początkach XX w. jako nurt badawczy w socjologii i etnografii, dąży do wyjaśnienia faktów i procesów społecznych poprzez funkcje, jakie spełniają one w kulturze danego społeczeństwa[30].

Wprawdzie już w połowie lat sześćdziesiątych XX wieku funkcjonalizm poddawany był krytyce, lecz okazał się on bardzo inspirujący

[30] Por. M. Nowacka, *Funkcjonalizm* [online] [dostęp 16.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://mfiles.pl/pl/index.php/Funkcjonalizm>.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

dla refleksji teoretycznych w wielu naukach społeczno-humanistycznych. Odpowiednio zaadaptowany dał m.in. początek metodzie funkcjonalnej, która rozwinęła się i zautonomizowała na gruncie bibliologii historycznej[31]. Z czasem metoda ta przeniesiona została również do badań nad współczesnymi zjawiskami związanymi z systemem i kulturą książki. Jednakże wraz z rozwojem nowych technologii pojęcie „książka" zaczęło znacznie się poszerzać, wykraczając poza standardowy dokument piśmienniczy, gdyż pojawiły się jej nowe formy, w tym elektroniczne oraz multimedialne. Doszły więc pytania o sposób traktowania ich przez bibliologię, a także pytania o inne niż książka i jej substytuty przedmioty badań. Krzysztof Migoń ujął ten problem następująco:

> W kręgu jej zainteresowań znajdują się bowiem także ludzie, którzy ze światem książek mają do czynienia – profesjonaliści („pracownicy książki") i amatorzy, a nade wszystko ci, do których książki są adresowane – czytelnicy (odbiorcy, użytkownicy). Przedmiotem badań bibliologii są wreszcie instytucje książki oraz procesy wytwarzania, rozpowszechniania i odbioru książek, a w dalszej perspektywie – skutki tych procesów[32].

Oczywiście nie sposób było przejąć bibliologicznej metody funkcjonalnej do badań nad zjawiskami multimedialnymi bez jej modyfikacji, ale poglądy zacytowanego autora są niezwykle ważne, ponieważ – jak już sygnalizowałam we *Wprowadzeniu* – nie szło mi wyłącznie o przedstawienie i opis rozmaitych form multimedialnych, które mogą służyć ludziom z uszkodzonym słuchem. Chciałam również wskazać czynniki determinujące ich powstawanie i przemiany, przypomnieć ludzi i instytucje powołujące je do życia (z próbami określenia motywów ich działania włącznie), określić zadania, którym multimedia z założe-

---

[31] Jej twórcy to osoby skupione wokół Uniwersytetu Wrocławskiego, od Karola Głombiowskiego począwszy poprzez Krzysztofa Migonia do niezwykle licznych kontynuatorów tego nurtu badawczego.

[32] K. Migoń, *O przedmiocie badań współczesnej bibliologii*, Konspekt [online] 2004, nr 19 [dostęp 20.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.wsp.krakow.pl/konspekt/19/migon.html>.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

nia miały służyć, wreszcie podjąć próbę sprawdzenia, czy – ze względu na swoje właściwości oraz obieg społeczny– mogą rzeczywiście te zadania wypełniać w środowisku zakładanych odbiorców. Do realizacji tych właśnie celów posłużyła przyjęta przeze mnie swoista „implementacja" metody funkcjonalnej, uzupełniona propozycjami metodologicznymi badaczy multimediów.

W ostatnich latach bardzo wiele mówi się o funkcjonalności stron internetowych oraz projektowaniu funkcjonalnych form multimedialnych w taki sposób, aby były one dostępne dla docelowych użytkowników. Steve Krug – autor niezwykle popularnej książki *Nie każ mi myśleć! O życiowym podejściu do funkcjonalności stron internetowych*[33], ujął to tak:

> Funkcjonalność oznacza, że coś spełnia dobrze swoją rolę, a więc osoba posiadająca przeciętne (lub nawet niewielkie) umiejętności i doświadczenia, potrafi obsłużyć daną rzecz zgodnie z zamierzeniem twórcy i bez poczucia bezradności – nieważne, czy jest to strona internetowa, samolot odrzutowy lub drzwi obrotowe[34].

Funkcjonalność ujęta tu została niezwykle prosto i obrazowo, ale mimo to pozostaje w pewnym związku z socjologicznym czy bibliologicznym pojmowaniem tego terminu. Nie ulega bowiem wątpliwości, że może ona stanowić użyteczny punkt odniesienia w analizach zarówno zadań, jakie autorzy przypisują tworzonym przez siebie multimediom, jak i w badaniach nad ich właściwościami, które pozwalają (bądź nie) zdania te wypełniać w odniesieniu do ich docelowych adresatów: osób z dysfunkcją słuchu.

Zasady funkcjonalności stron WWW, zarówno ogólne, jak i te, które szczegółowo dotyczą omawianych adresatów, wiążą się również z metodami jakościowo-heurystycznymi. Ponieważ jednak zostaną one dokładniej omówione w części wprowadzającej do analiz serwisów

---

[33] S. Krug, *Nie każ mi myśleć! O życiowym podejściu do funkcjonalności stron internetowych*, tłum. K. Jurczyk, wyd. 2., Gliwice 2006.

[34] Ibidem, s. 7.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

i portali (rozdz. 6), w tym miejscu wystarczy powiedzieć, że ujęcie funkcjonalne towarzyszyło na dobrą sprawę większości rozważań podjętych w tej książce. Umożliwiło ono – jak wierzę – nadanie całości pewnej spójności metodologicznej, tym bardziej, że analizy opisowe i krytyczne literatury przedmiotu oraz źródeł także zmierzały do „wyłuskania" z nich tych elementów, które dotyczyły zbiorowości osób z dysfunkcją słuchu w kontekście procesów społecznych przebiegających w tym środowisku, ze szczególnym uwzględnieniem użyteczności różnorakich form książki i jej formatów alternatywnych, a zwłaszcza multimediów.

1.3. Omówienie literatury przedmiotu i bazy źródłowej

Literatura przedmiotu obejmuje opracowania z bardzo różnych dziedzin, które w mniejszym lub większym stopniu związane są z podjętym tematem. Zważywszy na jego szerokie ujęcie, wymagają pogrupowania według kategorii problemów, jakim zostały poświęcone.

Punkt wyjścia w analizach opracowań stanowiły publikacje dotyczące uszkodzeń słuchu oraz samych osób niesłyszących i niedosłyszących, zwłaszcza w kontekście ich dostępu do edukacji, czytania, czytelnictwa i informacji. Z najbardziej przydatnych wymienić należy liczne prace Bogdana Szczepanowskiego, a zwłaszcza jego książki: *Niesłyszący głusi, głuchoniemi*[35] i *Wyrównywanie szans osób niesłyszących*[36], opracowania Urszuli Eckert, np. *Przygotowanie dziecka z wadą słuchu do nauki szkolnej*[37], Zdzisława Marka Kurkowskiego *Przegląd metod kształcenia mowy dzieci z uszkodzonym słuchem*[38], Kazimiery Krakowiak *Fonodesty jako narzędzie formowania języka dzieci z uszkodzonym słuchem*[39] oraz

[35] B. Szczepankowski, *Niesłyszący, głusi, głuchoniemi*, Warszawa 1999.

[36] B. Szczepankowski, *Wyrównywanie szans osób niesłyszących. Optymalizacja komunikacji językowej*, Siedlce 1998.

[37] U. Eckert, *Przygotowanie dziecka z wadą słuchu do nauki szkolnej*, Warszawa 1982.

[38] M. Kurkowski, *Przegląd metod kształcenia mowy dzieci z uszkodzonym słuchem*, [w:] *Głuchota a język*, red. S. Grabias, Lublin 1994.

[39] K. Krakowiak, *Fonodesty jako narzędzie formowania języka dzieci z uszkodzonym słuchem*, Lublin 1995.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

tejże autorki *Wspólnota komunikacyjna i język dzieci z głębokimi uszkodzeniami słuchu*[40]. Ważne okazały się także polskie przekłady książek takich autorów jak Danielle Bouvet[41], Siegmund Prillwitz[42] oraz Oliwer Saks[43], wprowadzające w szersze problemy funkcjonowania osób głuchych i podnoszące wartość języka migowego w edukacji i życiu dzieci niesłyszących. Wprawdzie niektóre z wymienionych publikacji mają obecnie już wartość wyłącznie historyczną, jednak wiele ich fragmentów zachowało aktualność do dziś, a przy tym ich lektura pozwala prześledzić zmieniające się poglądy na kształcenie dzieci i młodzieży z uszkodzonym słuchem, a także przemiany stosunku do społeczności Głuchych i ich języka.

Odrębną grupę tworzą prace poświęcone komunikacji niesłyszących, językowi migowemu i jego odmianom oraz zogniskowanej wokół niego kulturze społeczności Głuchych. Tutaj niezwykle cennym źródłem informacji okazały się publikacje przygotowane przez samo środowisko niesłyszących, kierowane do „mieszkańców świata dźwięków", np. *Nauczmy się rozumieć nawzajem. Poradnik dla słyszących o niedosłyszących i głuchych*[44]. Autorzy tego poradnika, wydanego przez Polski Związek Głuchych, nie tylko porządkują terminologię związaną z różnymi aspektami życia i kultury omawianej zbiorowości, ale również udzielają praktycznych wskazówek dotyczących zasad komunikacji z jej członkami, a ponadto – zamieszczają w nim mini-słownik języka migowego, wykaz placówek PZG, w których dostępni są tłumacze ję-

---

[40] Eadem, *Wspólnota komunikacyjna i język dzieci z głębokimi uszkodzeniami słuchu*, [w:] *Ku wspólnocie komunikacyjnej niesłyszących i słyszących*, red. K. Krakowiak, A. Dziurda-Multan, Lublin 2011.

[41] D. Bovuet, *Mowa dziecka. Wychowanie dwujęzykowe dziecka niesłyszącego*, tłum. R. Gałkowski, Warszawa 1996.

[42] S. Prillwitz, *Język, komunikacja i zdolności poznawcze niesłyszących*, tłum. T. Duliński, Warszawa 1996.

[43] O. Saks, *Zobaczyć głos. Podróż do świata ciszy*, przeł. A. Małczyński, Poznań 1998.

[44] *Nauczmy się rozumieć nawzajem. Poradnik dla słyszących o niesłyszących i głuchych*, oprac. P. Tomaszewski, M. Garncarek, P. Rosik, M. Jaromin [online] [dostęp 21.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.pzg.org.pl/rokdownloads/SC/poradnik_PZG.pdf>.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

zyka migowego, wreszcie – spis instytucji, udzielających kompleksowej pomocy dzieciom i młodzieży z uszkodzonym słuchem.

Z prac o charakterze naukowym poświęconych językowi migowemu lub miganemu, kulturze Głuchych oraz dwujęzyczności na szczególną uwagę zasługują publikacje starsze, autorstwa wymienionego już Bogdana Szczepankowskiego, m.in. *Podstawy języka migowego*[45] oraz *Głuchota a język* – książka wydana pod redakcją Stanisława Grabiasa[46], a także prace nowsze, np. fragmenty książek lub artykuły Marka Świdzińskiego[47] czy Małgorzaty Czajkowskiej-Kisil[48] oraz teksty, które powstały w ostatnich latach, w ramach różnorodnych raportów dokumentujących współczesne problemy, na jakie natrafiają ludzie posługujący się językiem migowym. Raporty te, dostępne również elektronicznie, odnoszą się do różnych aspektów funkcjonowania niesłyszących w naszym kraju.

Najważniejszy z nich nosi tytuł *Sytuacja głuchych w Polsce. Raport zespołu ds. g/Głuchych przy Rzeczniku Praw Obywatelskich*[49]. Publikacji tej należy poświęcić nieco więcej uwagi, ponieważ stanowi ona prawdziwą „skarbnicę" informacji. Wydana w roku 2014, ze słowem wstępnym Ireny Lipowicz – ówczesnego Rzecznika Praw Obywatelskich, została opracowana redakcyjnie przez prof. Marka Świdzińskiego, lingwistę zajmującego się od lat językiem migowym i wpierającego kulturę społeczności Głuchych. Autorami artykułów *Raportu* są osoby utożsamia-

---

[45] B. Szczepankowski, *Podstawy języka migowego*, Warszawa 1994.

[46] *Głuchota a język*, red. S. Grabias, Lublin 1994.

[47] M. Świdziński, *Jak głusi przyswajają język: o językach migowych i miganych. Dlaczego warto uczyć się języka migowego*, [w:] Materiały konferencyjne. Sympozjum Naukowe w Malborku, 31.03.2007 *Język migowy we współczesnym szkolnictwie na świecie i w Polsce*, red. I. Grzesiak, B. Hackiewicz, Malbork 2007, s. 15–23 [online] [dostęp 14.04.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.kuratorium.gda.pl/pliki/Materialy%20konferencyjne%2031.03.07%20Malbork.pdf>.

[48] M. Czajkowska-Kisil, *Dwujęzyczne nauczanie głuchych w Polsce*, „Szkoła Specjalna". Dwumiesięcznik Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej, t. LXVII, 2006, nr 4 (236).

[49] *Sytuacja głuchych w Polsce. Raport zespołu ds. g/Głuchych przy Rzeczniku Praw Obywatelskich*, red. M. Świdziński, Warszawa 2014 [online] [dostęp 15.04.2015]. Dostępny w Internecie: <https://www.rpo.gov.pl/sites/default/files/Raport_Sytuacja_osob_poz%203_srodki_2%20XII.pdf>.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

jące się z tą społecznością, gruntownie wykształcone, pełniące funkcje ekspertów, związane zawodowo z różnymi sferami życia Głuchych lub aktywnie działające w ich stowarzyszeniach. Dwa pierwsze rozdziały poświęcone są edukacji niesłyszących w Polsce (w różnych typach szkół oraz w uczelniach). Następne dotyczą dostępności (do mediów, multimediów, urządzeń IT, instytucji), spraw społecznych ludzi niedosłyszących i głuchych oraz ich obecności na rynku pracy. Kolejne rozdziały prezentują działania specjalistów wobec omawianej grupy, problemy CODA (słyszących dzieci głuchych rodziców), zagadnienia tłumaczeń języka migowego w Polsce, wreszcie – kulturę Głuchych. Można zatem stwierdzić, że omawiany *Raport* obejmuje całokształt spraw związanych z życiem osób z uszkodzonym słuchem. Ponadto każdy rozdział zawiera nie tylko diagnozę stanu obecnego, która na ogół nie jest zadowalająca, ale kończy się rekomendacjami wskazującymi, jak ten stan poprawić.

Przedstawiony *Raport* został w pewnym stopniu wykorzystany w różnych częściach mojej monografii, w tym również w tych, które dotyczą multimediów. Jednak najwięcej ważnych i potrzebnych materiałów na ten temat znalazłam w książkach poświęconych mediom w ogóle, zarówno tym „starym", jak i cyfrowym: ich pojmowaniu, przemianom, cechom charakterystycznym, zadaniom, funkcjom, a także sposobom ich badania, opisu, oceny ich jakości i dostępności. Przykładowo są to *Media i komunikowanie masowe. Teorie i analizy prasy, radia, telewizji i Internetu* Tomasza Globan-Klasa[50], czy *Społeczne aspekty nowych mediów* autorstwa Jana van Dijka[51]. Na uwagę zasługują również książki takich autorów jak Stev Krug (tu: *Nie każ mi myśleć! O życiowym podejściu do funkcjonalności stron internetowych)*[52] oraz Jakob Nielsen i Marie Tahir (*Funkcjonalność stron www. 50 witryn bez sekretów*[53]).

---

[50] T. Globan-Klas, *Media i komunikowanie masowe. Teorie i analizy prasy, radia, telewizji i Internetu*, Warszawa 2009.

[51] J. van Dijk, *Społeczne aspekty nowych mediów*, przeł. J. Konieczny, Warszawa 2010.

[52] S. Krug, *Nie każ mi myśleć! O życiowym podejściu do funkcjonalności stron internetowych*, wyd. 2. tłum. K. Jurczyk, Gliwice 2010.

[53] J. Nielsen, M. Tahir, *Funkcjonalność stron www. 50 witryn bez sekretów*, tłum. S. Dzieniszewski, Gliwice 2006.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

Przy charakterystyce i interpretacji najnowszych form uczestnictwa osób z dysfunkcją słuchu w kulturze i rozrywce wykorzystałam, poza samymi źródłami multimedialnymi, drobne opracowania na temat specyfiki odbioru sztuki w tym środowisku[54], ale przede wszystkim raporty prowadzone w ramach różnorakich projektów typu *Nie bądź głuchy na kulturę*[55]. Natomiast w rekonstrukcji historycznej odnoszącej się do aktywizacji czytelniczej osób z uszkodzonym słuchem oraz najwcześniejszych prób dostosowania mediów do ich potrzeb istotne były artykuły zamieszczane w czasopismach, zwłaszcza w „Świecie Głuchych", który z czasem zmienił tytuł na „Świat Ciszy", a potem funkcjonował jako „Nowy Świat Ciszy"[56]. Po powrocie do wcześniejszego tytułu periodyk „Świat Ciszy" szybko uzyskał formę elektroniczną, w której dostępny jest do dziś. Oferuje on wiele interesujących materiałów, które okazały się bardzo pomocne w podjętych tu rozważaniach, zwłaszcza w odniesieniu do najnowszych działań społeczności Głuchych.

Niemałą rolę w przedstawianiu zjawisk multimedialnych obliczonych na ludzi z uszkodzonym słuchem odegrały drobne opracowania, bardzo zresztą rozproszone, z których pewna część opublikowana została elektronicznie w postaci samoistnej, a inna – dostępna jest w badanych portalach. Wprawdzie większość z nich zaledwie częściowo związana jest z podjętym tematem lub „dotyka go" w sposób fragmentaryczny, lecz ich analiza pozwoliła wydobyć z nich takie informacje, które ułatwiły syntetyczne ujęcie całości. Ich wykaz, razem z pozostałymi opracowaniami, zawiera *Bibliografia*.

Zasadniczą bazę źródłową tworzą formy multimedialne stanowiące przedmiot analiz. Obejmują one słowniki, lekcje i kursy języka mi-

---

[54] J. Krycka, *Poczuć muzykę. Głusi i pozasłuchowa percepcja muzyki* [online] [dostęp 09.09.2015]. Dostępny w Internecie: < http://www.uwm.edu.pl/polonistyka/pliki/article/1305/glusi2.pdf >.

[55] *Nie bądź głuchy na kulturę* [online] [dostęp 10.09.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.kulturagluchych.pl/>.

[56] O przemianach tego czasopisma pisałam pod koniec ubiegłego wieku – zob. B. Woźniczka-Paruzel, *Droga „Świata Ciszy" od „Świata Głuchych" do „Nowego Świata Ciszy". Próba charakterystyki miesięcznika dla osób z uszkodzonym słuchem z lat 1959–1998*, [w:] *W kręgu prasy (przeszłość – teraźniejszość – przyszłość)*, red. G. Gzella, Toruń 1999, s. 83–104.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

gowego, gry i programy dla dzieci z niedosłuchem oraz bajki i lektury dla dzieci głuchych. Do tego dochodzi literatura utrwalona w zapisie SignWriting, dostępna w Internecie, oraz filmy nagrane w języku migowym lub z tłumaczeniami migowymi, albo z odpowiednimi napisami (deskrypcją). Ponadto analizom zostały poddane wybrane portale dla osób z uszkodzonym słuchem, zwłaszcza dla niesłyszących, które mają ambicję ogarnięcia wszystkich sfer życia tej społeczności, oraz funkcjonująca w obrębie kilku z nich internetowa telewizja głuchych. Źródłami informacji stały się również niektóre witryny organizacji i stowarzyszeń osób z dysfunkcją słuchu, programy konwertujące język migowy na foniczny bądź odwrotnie, programy rozpoznające znaki migowe i umożliwiające ich tłumaczenie, portale społecznościowe, a zwłaszcza Facebook, gdzie nie brakuje osób głuchych, nagrania w YouTube, wreszcie – witryny i blogi związane z kulturą. Wszystkie dostępne są w Internecie, chociaż niektóre z form multimedialnych utrwalone zostały też na dyskach DVD lub CD, co umożliwia korzystanie z nich za pośrednictwem komputera, ale poza siecią. Ich pełny wykaz obejmuje *Bibliografia*, gdzie zostały ujęte w układzie rzeczowym, w obrębie którego przyjęłam alfabetyczne szeregowanie autorskie lub tytułowe. Po nich w *Bibliografii* zostały wykazane również źródła drukowane, które obejmują analizowane w pracy wydawnictwa kodeksowe, obliczone na upowszechnienie języków migowego lub miganego (głównie ich słowniki) lub na kształtowanie czytelnictwa niesłyszących dzieci. Ponadto *Bibliografia* zawiera także różnego rodzaju encyklopedie, słowniki, ustawy i rozporządzenia prawne oraz inne rodzaje źródeł, zarówno drukowanych, jak elektronicznych, które ułatwiały analizy i/lub interpretację opisywanych zjawisk.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

Rozdział 2

Ludzie z uszkodzonym słuchem i ich funkcjonowanie – wybrane aspekty

W rozważaniach nad funkcjonowaniem osób z uszkodzonym słuchem trzeba wyjść od prób podziału zróżnicowanej zbiorowości, jaką one tworzą oraz ogólnej charakterystyki każdej z wydzielonych grup, ze szczególnym uwzględnieniem społeczności Głuchych. Tej właśnie grupie, która wytworzyła specyficzne sposoby komunikowania się, bazujące na ich własnym języku, stanowiącym ośrodek ich niezwykłej kultury, poświęciłam najwięcej uwagi, przedstawiając także rozliczne bariery, na jakie trafiają jej członkowie w dostępie do standardowej informacji, obliczonej głównie na ludzi słyszących.

2.1. Osoby głuche i niedosłyszące – klasyfikacje, skala zjawiska

Uszkodzeniami słuchu zajmuje się medycyna, psychologia czy pedagogika, a także polityka społeczna. Nic więc dziwnego, że przedstawiciele tych różnych dziedzin wprowadzają własną terminologię dotyczącą omawianych uszkodzeń, różnorodnie je klasyfikują oraz badają z innych punktów widzenia, co prowadzi do odmiennych typologii osób, które dotknięte są dysfunkcją słuchu.

Dla potrzeb podjętych tu rozważań jako punkt wyjścia przyjęłam, za Bogdanem Szczepankowskim, audiometryczną klasyfikację uszkodzeń słuchu, opracowaną przez Międzynarodowe Biuro Audiofonolo-

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

gii (Bureau International d'Audiophonologie – BIAP)[1]. Zgodnie z ustaleniami BIAP, w zależności od stopnia ubytku słuchu, wyróżnia się cztery poziomy jego uszkodzeń: lekki, umiarkowany, znaczny i głęboki. O przydzieleniu do określonej grupy decyduje ubytek słuchu mierzony w decybelach (dB). Za normę uznaje się wynik do 20 dB, ubytek słuchu w granicach od 20 do 40 dB oznacza uszkodzenie słuchu w stopniu lekkim, w granicach od 40 do 70 dB – uszkodzenie słuchu w stopniu umiarkowanym, od 70 do 90 dB – to uszkodzenie słuchu w stopniu znacznym, natomiast uszkodzenie powyżej 90 dB określa się jako głębokie, wreszcie – powyżej 120 dB – to głuchota całkowita[2].

Bogdan Szczepankowski, interpretując klasyfikację BIAP, dokonał charakterystyki osób, u których ubytek słuchu mieści się w poszczególnych grupach. Z pewnością warto tu ją za nim zreferować.

Otóż ludzie, których słuch jest uszkodzony w stopniu lekkim, mogą mieć trudności z identyfikacją niektórych głosek oraz ze słyszeniem dźwięków z dużej odległości lub w hałasie. Nie wymagają interwencji medycznej i stosunkowo rzadko korzystają z aparatów słuchowych. Często nazywa się ich lekko niedosłyszącymi[3].

Przy uszkodzeniu słuchu w stopniu umiarkowanym ludzie słyszą i rozumieją mowę tylko w korzystnych warunkach akustycznych, a ich mowa foniczna rozwija się wprawdzie spontanicznie, ale często jest zniekształcona wskutek nieprawidłowej identyfikacji dźwięków i ich niewłaściwego naśladowania. Większość z nich korzysta z aparatów słuchowych lub innych pomocy technicznych, co sprzyja ich kompetencjom językowym i komunikacyjnym. Tę grupę osób nazywa się słabosłyszącymi lub niedosłyszącymi[4].

Uszkodzenie słuchu w stopniu znacznym powoduje, że ludzie nie słyszą i nie rozpoznają wszystkich dźwięków mowy nawet wtedy, gdy

---

[1] B. Szczepankowski, *Osoby niedosłyszące, głuche i głuchonieme*, [w:] *Osoby niepełnosprawne w środowisku lokalnym*, red. B. Szczepankowski, J. Mikulska, Warszawa 1999, s. 65.

[2] Idem, *Niesłyszący – Głusi – Głuchoniemi*, Warszawa 1999, s. 31.

[3] Ref. za: B. Szczepankowski, *Wyrównywania szans osób niesłyszących. Optymalizacja komunikacji językowej*, Siedlce 1998, s. 29.

[4] Ibidem, s. 30.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

korzystają z aparatów słuchowych. Znacznie lepiej odbierają mowę za pomocą wzroku, odczytując też mowę z ust. Ich mowa foniczna nie rozwija się naturalnie, wymaga wczesnego kształcenia w specjalistycznych placówkach, przy czym może się nie rozwinąć w ogóle lub będzie znacznie zniekształcona[5].

Grupa osób z uszkodzeniem słuchu w stopniu głębokim nie słyszy i nie rozumie mowy fonicznej w ogóle, a porozumiewa się wyłącznie za pomocą języka migowego. W stosunku do tej grupy, podobnie zresztą jak do poprzedniej, przyjęło się w Polsce określenie ludzie niesłyszący lub głusi[6].

Nietrudno zauważyć, że przedstawiona powyżej charakterystyka osób z uszkodzonym słuchem związana jest przede wszystkim z ujęciem medycznym (audiologicznym) oraz – w pewnym stopniu – pedagogicznym, gdzie dysfunkcja lub utrata słuchu postrzegana jest jako niepełnosprawność oceniana w relacji do umiejętności komunikacyjnych, rozpatrywanych głównie z perspektywy funkcjonowania „w świecie dźwięków".

Ta perspektywa widoczna jest również przy podziałach odnoszących się do dzieci z dysfunkcją słuchu, które objęte są nauczaniem. Jeden z nich zaproponowała Urszula Eckert, wyodrębniając grupę dzieci niesłyszących (głuchych) oraz dzieci słabosłyszące (niedosłyszące). Te pierwsze „...w wyniku poważnego uszkodzenia słuchu nie są w stanie odbierać mowy, ani nauczyć się mowy na naturalnej płaszczyźnie jej poznania"[7], natomiast u drugich „w wyniku ubytku słuchu zakłócony jest ich odbiór mowy, dzieci te jednakże są w stanie opanować znajomość mowy"[8].

Okres, w którym nastąpiła utrata słuchu, determinuje w dużym stopniu możliwości nauczenia się języka i mowy fonicznej w sposób naturalny: im jest wcześniejszy, tym możliwości te maleją. Stąd też do różnych klasyfikacji zbiorowości głuchych dochodzi kolejna, w której

---

[5] Ibidem.

[6] Ibidem.

[7] U. Eckert, *Pedagogika niesłyszących i niedosłyszących – surdopedagogika*, [w:] *Pedagogika specjalna*, red. W. Dykcik, Poznań 1997, s. 150.

[8] Ibidem.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

kryterium podziału stanowi czas, w jakim nastąpiło uszkodzenie słuchu. Gdy zaszło ono w okresie prenatalnym, a więc towarzyszy dziecku od urodzenia albo jeśli nastąpiło w ciągu jego pierwszego – drugiego roku życia, przed opanowaniem przez nie języka fonicznego, mówi się o głuchocie prelingwalnej. Gdy wystąpiło we wczesnym okresie rozwoju mowy, czyli między trzecim a piątym rokiem życia, określa się je jako głuchotę perilingwalną, natomiast gdy uszkodzenie słuchu zdarzyło się po zakończeniu kształtowania się mowy i opanowaniu języka otoczenia (po piątym – siódmym roku życia), nazywane jest głuchotą postlingwalną[9]. Nie trzeba chyba dodawać, że dla osób z głuchotą prelingwalną mową macierzystą staje się język migowy, który zresztą często jest także podstawową formą komunikacji osób z głuchotą perilingwalną.

Uszkodzenia słuchu prowadzące do głuchoty lub niedosłuchu można dzielić również ze względu na ich lokalizację oraz etiologię, jednak te podziały nie wpływają znacząco na społeczne funkcjonowanie omawianej zbiorowości ludzi, ani na niemedyczne ich klasyfikacje, dlatego zostały pominięte jako nieistotne z punku widzenia podjętych tu rozważań, niemniej w tym miejscu odesłać można do ustaleń kilkukrotnie przywoływanego już Szczepankowskiego[10].

Liczba osób dotknięta uszkodzeniem narządu słuchu jest trudna do określenia ze względu na brak całościowych statystyk. Szacuje się, że na świecie problemy ze słuchem ma około 10–15% całej populacji, czyli w przybliżeniu 500–700 mln ludzi. W Europie żyje ich około 80 mln, natomiast w Polsce – według danych *Raportu o osobach niepełnosprawnych w Polsce* – około 900 tysięcy[11]. Jednak wyniki badań przywołanego *Raportu* są kwestionowane, ponieważ np. często brak danych w stosunku do licznej grupy osób, które przebywają w placówkach dziennego pobytu (np. w szkołach z internatami dla niesłyszących i niedosłyszących) oraz do ludzi głuchych, zazwyczaj słabo władających językiem polskim. Zbliżone dane zawiera zestawienie opracowane na

[9] Por. B. Szczepankowski, *Niesłyszący, głusi, głuchoniemi*…, s. 38.

[10] B. Szczepankowski, *Wyrównywanie szans*…, s. 35.

[11] Ref. za: *Raport o osobach niepełnosprawnych w Polsce*, s. 1 [online] [dostęp 15.02.2015]. Dostępny w Internecie: <file:///D:/Download/KK_2011_06.06_raport_o_niepelnosprawnych.pdf>.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

podstawie Narodowego Spisu Powszechnego z roku 2011, gdzie wskazano 98 981 osób z niepełnosprawnością słuchu, ale trzeba podkreślić, że zostały one zebrane w ramach spisu reprezentacyjnego, na próbie 20% wylosowanych mieszkań (w skali kraju) i na zasadzie dobrowolności, co znaczy, że nie wszystkim Polakom zostały zadane pytania o niepełnosprawność. Jednocześnie w wykazach obejmujących tzw. niepełnosprawności sprzężone brak rubryk dla uszkodzeń słuchu występujących równocześnie z innymi rodzajami niepełnosprawności[12].

Jeszcze inne statystyki podaje Polski Związek Głuchych (PZG), stanowiący największą w naszym kraju organizację zrzeszającą osoby z uszkodzonym słuchem. Należy do niej prawie 60 tysięcy członków, a wśród nich – około 30–40 tysięcy ludzi głuchych. Tu z kolei należy zaznaczyć, że nie wszystkie osoby niesłyszące czy niedosłyszące są członkami PZG, ponadto Związek obejmuje wyłącznie osoby od 19 lat w górę, co pozostawia poza statystykami znaczną liczbę dzieci i młodzieży kształcącej się, chociaż i nimi się zajmuje[13]. Wspomnieć też warto, że opracowania powołujące się na statystyki PZG, aktualne zresztą dla różnych okresów ostatnich lat, także się różnią pomiędzy sobą, podając inne liczby, np. w przytoczonym wcześniej *Raporcie o osobach niepełnosprawnych w Polsce* można wyczytać informację, że PZG zrzesza około 100 tysięcy członków, a liczba osób głuchych może się wahać od 45 do 50 tysięcy osób[14].

Pomocne mogą być statystyki Głównego Urzędu Statystycznego (GUS), lecz i one prowadzone są według kwestionowanej przez badaczy metodologii, na co wskazują również autorzy publikacji *Cztery kroki. Podręcznik dobrych praktyk*, gdzie m.in. czytamy:

---

[12] *Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011. Raport z wyników* [online] [dostęp 21.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/narodowy-spis-powszechny-ludnosci-i-mieszkan-2011/narodowy-spis-powszechny-ludnosci-i-mieszkan-2011-raport-z-wynikow,18,1.html>.

[13] Zob. *Cztery kroki – podręcznik dobrych praktyk*, oprac. M. Sak, Warszawa 2012, s. 12 [online] [dostęp 15.03.2015]. Dostępny w Internecie: <https://www.pfron.org.pl/ftp/Dobre_praktyki/UE/P_D_P__4_kroki.pdf>.

[14] *Raport o osobach niepełnosprawnych…*, s. 1.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

> Obecnie nie ma możliwości precyzyjnego ustalenia, jak duża jest populacja głuchych i słabosłyszących, z wyłączeniem osób, u których głuchota wystąpiła po opanowaniu języka mówionego, przede wszystkim, jako skutek urazów, chorób, procesu starzenia itp. przyczyn. […] Odnośnie tej grupy ludzi, dysponujemy jedynie szacunkami, które wahają się od 50 do 150 tysięcy osób. […] analiza [danych GUS] jest niekompletna, gdyż, po pierwsze nie obejmuje dzieci i młodzieży w wieku 0–15 lat, po drugie zaś jest dość tendencyjna. Pytania ankietowe mogą budzić wątpliwości, gdyż nie są precyzyjne, zaś GUS nie udostępnia szczegółowych danych nt. metodologii badań[15].

W cytowanej pracy znajdujemy także informacje na temat statystyk oświatowych publikowanych przez GUS w cyklu „Oświata i wychowanie", odnoszące się do liczebności dzieci i młodzieży głuchej i słabosłyszącej, kształcącej się w systemie integracyjnym i masowym kilka lat temu. Obejmują one szkoły podstawowe, gimnazja oraz szkoły podstawowe. Stąd wiadomo, że:

> W roku szkolnym 2010/2011 do szkół masowych i integracyjnych uczęszczało 6280 uczniów, w tym 440 głuchych oraz 5840 słabosłyszących. Do szkół specjalnych uczęszczało 1730 głuchych oraz 1149 słabosłyszących uczniów[16].

Całościowo zatem operować można wyłącznie danymi szacunkowymi. I tak np. Bogdan Szczepankowski, przewodniczący istniejącej od listopada 2012 r. Polskiej Rady Języka Migowego, stwierdza, że liczba osób z uszkodzeniem narządu słuchu wynosi w Polsce kilka milionów[17], w tym słabosłyszących około 800–900 tysięcy, a głuchych

---

[15] Ibidem, s. 11–12.

[16] Ibidem, s. 12.

[17] Ref. za: *Broszura informacyjna. Krajowa Kampania informacyjno-promocyjna wspierająca osoby głuche i niedosłyszące w powrocie na rynek pracy* [online] [dostęp 05.04. 2015]. Dostępny w Internecie: <http://glusitv.pl/wp-content/uploads/2014/03/broszury.pdf>.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

50 tysięcy[18], z innych zaś źródeł wynika, że społeczność ludzi niesłyszących w naszym kraju obejmuje około 470 tysięcy[19]. Bez względu na wszystkie zróżnicowania danych statystycznych można stwierdzić, że jest to bardzo liczna grupa, dla której niezwykle ważnym lub jedynym środkiem komunikacji międzyludzkiej jest język migowy. Ten zaś rozwijał się i ulegał unifikacji wraz z rozwojem szkolnictwa dla dzieci głuchych.

2.2. Komunikacja osób niesłyszących – fenomen języka migowego i jego odmian w kontekście edukacji oraz kultury Głuchych

Na przestrzeni wieków na bazie języka ciała i gestów powstawało spontanicznie wiele języków migowych i ich rozmaitych odmian. Pojawiały się zawsze tam, gdzie żyli ludzie głusi, służąc im jako środek porozumiewania się w kręgu rodzinnym oraz z najbliższym otoczeniem. Zrozumiałe były one wyłącznie wśród tych, którzy je wytwarzali i z nich korzystali. Poszczególne gesty i towarzyszący im ruch nabierały jednak stopniowo znaczenia pojęciowego, stając się z czasem znakami konwencjonalnymi, co związane było m.in. z początkami edukacji dzieci niesłyszących, przebywających w większych skupiskach. Próbowały się one ze sobą komunikować, ucząc się wzajemnie, a to sprzyjało utrwalaniu się migowych znaków ideograficznych (pojęciowych), które zaczęły tworzyć zasób leksykalny ich języka. Jak wskazują znawcy, takie procesy zachodziły niezależnie od siebie w różnych częściach świata, danego kraju czy jego części, wszędzie tam, gdzie na dłużej spotykały się grupy niesłyszących. Nic więc dziwnego, że wytworzyło się wiele narodowych języków migowych i ich odmian regionalnych lub lokalnych[20].

---

[18] B. Szczepankowski podał zbliżone liczby także w napisanej we współpracy z Grzegorzem Sokalskim, Agatą Panas i Krzysztofem Cisem książce pt. *Effatha! Język migowy*, Warszawa 2005, s. 13.

[19] *W Polsce żyje ponad 470000 osób niesłyszących*… [online] [dostęp 21.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://migam.org/>.

[20] B. Szczepankowski, *Podstawy języka migowego*, Warszawa 1994, s. 10; por. też *Cztery kroki*…, s. 19.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

Niezależnie od nich w użyciu były alfabety palcowe, stanowiące zbiór znaków daktylograficznych odpowiadających poszczególnym literom alfabetu, a z czasem – liczbom. Jak wskazuje B. Szczepankowski, mnisi cysterscy, składający śluby milczenia, opracowali na swój użytek zbiór daktylogramów, o czym informują przekazy z XII wieku. W 1562 r. neapolitańczyk Giovanni Battista della Porta w książce *De furtivis literarum notis* opisał prymitywny alfabet palcowy. Wprawdzie pierwszym, który dokonał pełnego opisu wraz z ilustracjami łacińskiego alfabetu palcowego stosowanego w klasztorach oraz w nauczaniu niesłyszących dziedziców rodowych fortun, był Fray Melchor Sánchez de Yerba w dziele *Refugium informorum* (1593), ale pomysłodawcą zastosowania na większą skalę alfabetu palcowego w edukacji niesłyszących już wcześniej stał się hiszpański benedyktyn Pedro Ponce de León (1520–1584)[21].

Doświadczenia tego benedyktyńskiego mnicha rozwinął w wieku XVII w. inny Hiszpan, Juan Pablo Bonet (1579–1633), również zalecający palcowanie przy nauce mowy, bazującej na słowie pisanym, co w dużym stopniu przejęto w Anglii, gdzie niemałe zasługi w tym zakresie przypadły w udziale takim osobom jak William Holder, John Wallis oraz George Dalgarno[22].

Alfabety palcowe służyły w tym czasie przede wszystkim uczeniu mowy, w tym – jej formy pisanej, co miało służyć włączeniu głuchych w świat ludzi słyszących. Edukacja ograniczona jednak była do wąskich grup dzieci z zamożnych domów. Brakuje pisemnych przekazów na temat języków migowych, jakimi posługiwali się ci uczniowie oraz ich nauczyciele, można jednak założyć, że nie miały one charakteru skodyfikowanego i nie wykraczały poza grupy, w których były stosowane. Jednakże wiek XVIII przyniósł w tej kwestii zasadnicze zmiany,

---

[21] Idem, *Niesłyszący – głusi – głuchoniemi. Wyrównywanie szans*, Warszawa 1999, s. 390; por. inskrypcje na pomniku twórców edukacji niesłyszących w Barcelonie [online] [dostęp 12.04.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.vanderkrogt.net/statues/object.php?webpage=ST&record=escy054>.

Uwaga: w pracy *Od języka migowego do książki czarnodrukowej…*, podałam błędne imię i niewłaściwą formę nazwiska: Pablo Ponce de Leone zamiast Pedro Ponce de León, podobnie jak błędną datę jego śmieci: 1580 zamiast 1584.

[22] Zob. Z. M. Kurkowski, *Przegląd metod kształcenia mowy dzieci z uszkodzonym słuchem*, [w:] *Głuchota a język*, red. S. Grabias, Lublin 1994, s. 75.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

które zapoczątkował Jacob Rodriguez Pereira – urodzony w Hiszpanii, o korzeniach portugalskich, osiadły we Francji ojciec głuchego syna. Zaadaptował on alfabet palcowy Boneta, dodając do niego znaki dla liczb i interpunkcji oraz opracowując układy rąk, które odpowiadały nie literom, ale dźwiękom. Dzięki tej adaptacji Pereira postrzegany jest jako prekursor podręczników języka fonicznego dla osób głuchych[23], przy czym ze względu na wprowadzenie do nauki znaków migowych dziś moglibyśmy go nazwać prekursorem systemu językowo-migowego, o którym więcej piszę w dalszej części rozdziału.

Znacznie dalej niż Pereira poszedł Charles Michel de l'Épée (1712––1789) – pionier edukacji niesłyszących i niedosłyszących oraz założyciel pierwszej publicznej szkoły dla dzieci głuchych w Paryżu. Uznał on, że język gestów jest naturalnym językiem osób niesłyszących i był przekonany, iż błędem jest odbieranie im tego języka. Rozwinął więc metodę migową, nazwaną z czasem francuską, preferując ją w nauczaniu. W roku 1776 wydał podręcznik poświęcony kształceniu głuchoniemych z wykorzystaniem znaków migowych, a w roku 1784 jego poprawioną wersję o wymownym tytule *La véritable manière d'instruire les sourds et muets, confirmée par une longue expérience* (*Skuteczny sposób kształcenia głuchoniemych poparty długim doświadczeniem*). Rozpoczął też opracowywanie słownika znaków (*Dictionnaire général des signes*)[24].

Po jego śmierci dyrektorem omawianej szkoły został Roch-Ambroise Cucurron Sicard – jego najbliższy współpracownik, który m.in. dokończył słownik znaków migowych. Ten wybitny kontynuator dzieła swojego wielkiego poprzednika był również zdecydowanym zwolennikiem korzystania w procesie edukacji niesłyszących z języka migowego, a także orędownikiem powszechnego ich nauczania, które – jak dowo-

---

[23] Zob. *Jacob Rodriguez Pereria*, [w:] *Wikipedia. The Free Encyclopedia* [online] [dostęp 05.04.2015]. Dostępny w Internecie: <http://en.wikipedia.org/wiki/Jacob_Rodrigues_Pereira>.

[24] Zob. *Charles Michel de l'Épée*, [w:] *Wikipedia. Wolna Encyklopedia* [online] [dostęp 05.04.2015]. Dostępny w Internecie: <http://pl.wikipedia.org/wiki/Charles-Michel_de_L%27%C3%89p%C3%A9e#cite_note-v.C3.A9ritable1784-19>; por też: B. Szczepankowski, *Wyrównywanie szans*…, s. 217.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

dził – powinno umożliwić zniesienie ich dyskryminacji i społecznego wykluczenia[25].

Doświadczenia francuskie przyczyniły się do wprowadzania metody migowej do coraz liczniejszych w XIX wieku szkół dla dzieci głuchych, zakładanych na całym świecie, w tym – w Stanach Zjednoczonych, gdzie Thomas Gallaudet planował założenie pierwszej szkoły tego typu. Szukał on inspiracji w Europie, trafiając m.in. do szkoły w Paryżu, w której wówczas jednym z nauczycieli był Laurent Clerc. Ten niesłyszący od wczesnego dzieciństwa najpierw uczeń, potem nauczyciel szkoły paryskiej wyjechał z Gallaudetem do Hartford, gdzie w 1817 roku powstała szkoła nazwana Asylum for the Deaf and Dumb (Azyl dla głuchoniemych), od której zaczął się szybki rozwój amerykańskich placówek tego rodzaju[26].

W Europie, wraz z rozwojem europejskich ośrodków kształcenia niesłyszących, zaczęto podejmować działania zmierzające do unifikacji znaków języka migowego, ponieważ jego odmiany w poważnym stopniu utrudniały komunikację pomiędzy uczniami oraz stosowanie ich w nauczaniu. Takie działania podjęto również na ziemiach polskich, gdzie w Warszawie, w 1817 roku, założony został przez księdza Jakuba Falkowskiego Instytut dla Głuchoniemych (*nota bene* istnieje on i znakomicie działa do dziś jako Instytut Głuchoniemych im. Jakuba Falkowskiego)[27].

W Instytucie, który w latach 1842–1962 nosił nazwę Warszawskiego Instytutu Głuchoniemych i Ociemniałych, ponieważ kształcił w tym okresie również niewidomych, opracowany został przez księży Teofila Jagodzińskiego oraz Józefa Hollaka pierwszy słownik polskiego języka migowego pt. *Słownik mimiczny dla głuchoniemych i osób styczność*

---

[25] Zob. *Roch-Ambroise Cucurron Sicard*, [w:] *Wikipedia. Wolna Encyklopedia* [online] [dostęp 05.04.2015]. Dostępny w Internecie: <http://pl.wikipedia.org/wiki/Roch-Ambroise_Cucurron_Sicard>.

[26] *Thomas Hopkins Gallaudet*, [w:] *Wikopedia. Wolna Encyklopedia* [online] [dostęp 06.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://pl.wikipedia.org/wiki/Thomas_Hopkins_Gallaudet>.

[27] O Instytucie Głuchoniemych – zob. jego witrynę [online] [dostęp 05.04.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.instytut-gluchoniemych.waw.pl/>.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

z nimi mających, wydany w roku 1879[28]. Jagodziński (1833–1907) był w tym czasie wicedyrektorem Instytutu, natomiast Hollak (1812–1890) – nauczycielem religii[29].

Współczesne badaczki – Karolina Ruta i Marta Wrześniewska-Pietrzak, które opisały makro- i mikrostrukturę tego słownika, zaliczyły go do grupy słowników dwujęzycznych, podkreślając, że wyraża on również poglądy autorów na temat osób głuchych i pozytywnej roli ich języka w nauczaniu, a jego charakter wiąże się z funkcjami edukacyjnymi i religijnymi, jakie miał pełnić[30].

Wydaje się, że z funkcjami edukacyjnymi powiązane były dążenia do ujednolicenia „mowy gestów" nie tyle może w skali kraju, co ze względu na uwarunkowane rozbiorami trudności w kontaktach międzydzielnicowych było wówczas niemożliwe, ile w skali Królestwa Polskiego lub chociażby samej Warszawy. Jednak procesom unifikacyjnym w tym zakresie nie sprzyjały przemiany w metodach edukacji osób głuchych, w których u schyłku XIX wieku dawały o sobie znać silne tendencje do eliminowania języka migowego z nauczania na rzecz tzw. metody oralnej. Kształtowała się ona już od połowy tego stulecia w krajach niemieckich, do czego przyczynili się Samuel Heinicke (1727–1790), Johann Babtist Graser (1766–1841) oraz Frederick Moritz Hill (1805–1874)[31].

Heinicke, który uchodzi za twórcę systematycznej edukacji osób niesłyszących w Niemczech, promował głównie ustną metodę nauczania, uważając, że język foniczny stanowi podstawę rozumowania i rozwoju intelektu, więc jego znajomość jest niezbędna w kształceniu oraz późniejszym życiu wychowanków. Zmarł zanim jego poglądy stały się powszechne, ale rozwinęli je Graser i Hill. Stali się oni wielkimi propaga-

---

[28] Ibidem, zakładka *Historia*, por. też: J. Perlin, B. Szczepankowski, *Polski język migowy. Opis lingwistyczny*, Warszawa 1992, s. 18–19.

[29] B. Wiese, M. Grojs, T. Świderski, *Historia Instytutu Głuchoniemych* [online] [dostęp 05.04.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.instytut-gluchoniemych.waw.pl/pliki/historia.html>.

[30] K. Ruta, M. Wrześniewska-Pietrzak, *Słownik mimiczny dla głuchoniemych i osób z nimi styczność mających – próba analizy leksykograficznej*, „Język Polski" 2014, t. 94, nr 1, s. 15–28.

[31] Zob. O. Périer, op.cit., s. 188.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

torami nauczania mowy fonicznej, odrzucając dorobek Ch. M. de l'Épée, w tym – jego migowe znaki metodyczne. Przeciwni byli uczeniu liter i nauce czytania przed wyuczeniem głuchych wychowanków mowy, a przede wszystkim – występowali przeciw wykorzystaniu komunikacji migowej, w której widzieli jedno z głównych źródeł małej skuteczności nauczania języka[32].

Niemiecka metoda oralna, u podstaw której tkwiło przekonanie, że mowa stanowi jedyną drogę do prawidłowego rozwoju osób niesłyszących, a jednocześnie wyprowadzi ich z izolacji, zyskała wielu zwolenników w krajach europejskich. W rezultacie w szkołach dla głuchych zaczęto odchodzić od języka migowego, zwłaszcza że w roku 1880, na Kongresie w Mediolanie, w którym uczestniczyli słyszący nauczyciele z wiodących ośrodków europejskich (niesłyszący zostali tam wykluczeni!), został on wyłączony z nauczania w ogóle. Decyzja ta, oceniania dzisiaj jako wielka pomyłka, spowodowała zepchnięcie języka migowego do pozaszkolnego użytku domowego. Zaczęto go uważać za prymitywny, a niepożądany środek porozumiewania się ludzi głuchych, który – jak sądzono – zniechęca ich do podejmowania trudu nauki mówionego języka fonicznego[33].

Warto dodać, że konfrontacja metody oralnej z migową doprowadziła jeszcze w XIX wieku do powstania metody kombinowanej, która polegała na wykorzystaniu wszystkich dostępnych środków komunikowania się, tj. mowy, pisma, alfabetu palcowego i znaków ideograficznych, w czym ogromne zasługi przypadły w udziale wspomnianemu już Thomasowi Gallaudet i jego niesłyszącej żonie Zofii oraz ich najmłodszemu synowi – Edwardowi. Już w 1864 roku prezydent Abraham Lincoln podpisał akt prawny, na mocy którego rozpoczęło działalność Narodowe Kolegium Głuchoniemych, które, nawiasem mówiąc,

[32] M. Marschark, H. G. Lang, J. A. Albertini, *Educating Deaf Students: From Research to Practice*, Oxford–New York 2002, s. 32 [online] [dostęp 06.04.2015]. Dostępny w Internecie: <https://books.google.pl/books?id=044BEUy-T6UC&printsec=frontcover&hl=pl#v=onepage&q&f=false>; por. *The Oxford Handbuch of Deaf Studie. Lnaguage and Education*, vol. 1, edited by M. Marschark, P. E. Spencer [online] [dostęp 06.04.2015]. Dostępny w Internecie: <https://www.google.pl/search?hl=pl&tbo=p&tbm=bks&q=isbn:019975098X>.

[33] Zob. O. Périer, op.cit., s. 192.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

w 1954 roku zmieniło nazwę na Gallaudet Collage, a obecnie nazywa się Gallaudet University[34].

Prymat metod oralnych i ich pochodnych w nauczaniu osób niesłyszących utrzymywał się w Europie do lat sześćdziesiątych minionego wieku, na co wpływał także rozwój i doskonalenie aparatów słuchowych, technicznych środków elektroakustycznych, a z czasem – medycyny (implanty). Towarzyszyło temu przekonanie, że dzięki nowym osiągnięciom „problem" z niesłyszącymi zostanie rozwiązany, ponieważ zasymilują się ze słyszącymi. Jednak pod wpływem doświadczeń amerykańskich, gdzie metoda oralna rozwijała się równolegle z migową (co przypisuje się temu, że wielu nauczycieli z Ameryki po prostu nie dojechało na kongres mediolański), sytuacja z wolna ulegała zmianie i następował powolny odwrót od „czystego oralizmu".

Przemianom sprzyjała zarówno demokratyzacja życia społecznego, jak stopniowe rozpowszechnienie i uznawanie idei praw człowieka, ale także zainteresowanie językami migowymi, które na przełomie lat pięćdziesiątych i sześćdziesiątych XX wieku zaczęli badać językoznawcy. Ich badania spowodowały wzrost zainteresowania tymi językami wśród surdopedagogów, tym bardziej, że nauczanie metodą oralną przynosiło kiepskie efekty, a nowinki medyczne nie wyeliminowały głuchoty. Zaczęto więc myśleć o amerykańskich metodach kombinowanych czy też tzw. komunikacji totalnej, u której podstaw leży założenie, że dziecko niesłyszące lub niedosłyszące ma prawo do wykorzystywania wszystkich dostępnych mu form porozumiewania, służących jego rozwojowi osobistemu oraz kształtowaniu kompetencji językowych. Stąd wypływał wniosek, że nie można lekceważyć języka migowego w edukacji[35].

Jednakże nadal dominowały starania o włączenie „mieszkańców świata ciszy" do świata ludzi słyszących poprzez rozwój ich mowy fonicznej, czemu służyć miały powstające w połowie lat sześćdziesiątych minionego wieku w różnych krajach Europy systemy językowo-migowe korzystające z leksyki ideograficznej, tj. zasobów słownikowych ję-

---

[34] *History of Gallaudet University* [online] [dostęp 12.09.2014]. Dostępny w Internecie: <http://www.gallaudet.edu/history.html>.

[35] Zob. M. Z. Kurkowski, op.cit., s. 82–89; por. też. O. Périer, op.cit., s. 204–205.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

zyków migowych, ale podporządkowane zasadom gramatycznym języków narodowych. Nazwano je językami miganymi[36].

W Polsce system językowo-migowy (SJM) kształtował się w latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XX wieku. Jego współtwórcą jest Bogdan Szczepankowski, który jako pierwszy dokonał opisu tego systemu dla celów nauczania. Jako człowiek niedosłyszący, a wszechstronnie wykształcony, jest silnie związany ze środowiskiem ludzi z uszkodzonym słuchem. Surdopedagog i logopeda, honorowy członek Polskiego Związku Głuchych, przez wiele lat był nauczycielem niesłyszącej młodzieży, a i dotąd służy środowisku, działając m.in. w Polskiej Radzie Języka Migowego. Napisał kilka książek poświęconych językowi migowemu (a raczej, wbrew tytułom, miganemu), np. *Podstawy języka migowego*, *Język migowy w zakładzie pracy*, *Szkolny słownik języka migowego*, *Język migany w szkole* i wiele innych[37].

Przy tworzeniu PJM Szczepankowski współpracował m.in. z niesłyszącym od siódmego roku życia Romanem Petrykiewiczem (1901––1986) – człowiekiem o niezwykłym życiorysie, współzałożycielem przedwojennego Polskiego Związku Towarzystwa Głuchoniemych oraz wieloletnim prezesem Zarządu Głównego Polskiego Związku Głuchych, który także był wiceprezesem Światowej Federacji Głuchych. Jak czytamy we wspomnieniach o nim, to właśnie za jego prezesury powstał miesięcznik, który początkowo nosił nazwę „Świat Głuchych", a później „Świat Ciszy"[38].

Jeszcze na łamach ostatnich numerów „Świata Głuchych" (1958–1982), zanim przekształcił się on w „Świat Ciszy" (1983–1997), pojawiły się pierwsze publikacje poświęcone językowi migowemu, początkowo

---

[36] B. Szczepankowski, *Podstawy języka migowego*…, s. 13–14.

[37] Bogdan Szczepankowski ukończył magisterskie studia matematyczne oraz podyplomowe studia logopedyczne i surdopedagogiczne. Doktoryzował się w Akademii Pedagogiki Specjalnej w Warszawie, a habilitację w zakresie pedagogiki specjalnej uzyskał na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. W 2010 r. otrzymał tytuł naukowy profesora – *Bogdan Szczepankowski* [online] [dostęp 14.04.2015]. Dostępny w Internecie: <http: //www.uksw.edu.pl/node/1903>; por. też: tylna okładka książki autorstwa B. Szczepankowskiego, *Wyrównywanie szans*, op.cit.

[38] K. Diehl, *Pamięci Nauczyciela i Przyjaciela – spełniając Jego marzenie*…, Nowy Świat Ciszy 1998, nr 12, s. 16.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

w postaci drobnych informacji o kursach tego języka[39] oraz przydatności alfabetu palcowego[40], potem – w artykułach poświęconych jego roli w amerykańskim systemie kształcenia głuchych[41] oraz w dostępie do informacji i kultury poprzez telewizję[42]. Nie zabrakło również prób przedstawienia języka migowego (a właściwie – miganego) jako systemu językowego[43]. Później rozpoczęła się także cykliczna prezentacja symboli ideograficznych, umieszczanych na zewnętrznej okładce „Świata Głuchych", poprzedzona artykułem *Unifikacja problem numer jeden*, zamieszczonym w rubryce *Uczmy się poprawnie migać*[44].

Po przekształceniu się „Świata Głuchych" w „Świat Ciszy" coraz częściej podejmowano zagadnienia związane z nauką i wykorzystaniem w dydaktyce polskiego języka miganego, a na okładce zamykającej czasopismo zamieszczano jego znaki ideograficzne, opracowane w Komisji Unifikacyjnej Języka Miganego przy Zarządzie Głównym PZG. Jednocześnie nie brakowało informacji o postępach w badaniach nad językiem miganym oraz o jego stosowaniu zarówno w Polsce, jak i w innych krajach. Z czasem dochodziły do tego informacje o kształtowaniu się międzynarodowego „klasycznego" języka migowego[45].

Pod koniec lat osiemdziesiątych SJM zaczęto wprowadzać do polskich szkół dla niesłyszących, w których aż do roku 1984 obowiązywał zakaz używania języka migowego (tak!). Można więc powiedzieć, że właśnie dzięki temu język migowy w pewnym zakresie trafił do nauczania dzieci i młodzieży z dysfunkcją słuchu, co w ocenie dzisiejszych badaczy miało swoje dobre strony, chociaż – w opinii niektórych – przeważały minusy. Za plus uważa się to, że udało się wprowadzić do dydaktyki chociaż namiastkę języka migowego. Zgodnie z ówczesnymi

---

[39] B. Kawińska, *Pierwsze kursy języka migowego w ZSL*, Świat Głuchych 1962, nr 2, s. 6.

[40] *Alfabet palcowy międzynarodowym środkiem porozumiewania się*, Świat Głuchych 1962, nr 8, s. 14–17.

[41] K. Diehl, *O kolegium Gallaudete w Waszyngtonie*, Świat Głuchych 1966, nr 1, s. 5–6.

[42] *Pierwszy program telewizyjny dla niesłyszących*, Świat Głuchych 1973, nr 5, s. 5.

[43] J. Hendzel, *Z problematyki języka migowego*, Świat Głuchych 1982, nr 3, s. 19.

[44] *Uczmy się poprawnie migać*, Świat Głuchych 1982, nr 5, s. 14–15.

[45] Zob. B. Woźniczka-Paruzel, *Droga „Świata Ciszy"*, s. 92.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

przekonaniami miało to ułatwić uczniom zrozumienie zasad polskiego języka fonicznego oraz włączenie ich w świat polszczyzny. Wydawało się, że SJM – sztuczny język migany, w którym, zachowując strukturę gramatyczną języka polskiego, wykorzystuje się znaki migowe do konstruowania wypowiedzi słownej – będzie bardzo przydatny, tym bardziej, że SJM, jako subkod polszczyzny, stosuje się zawsze z językiem mówionym, jest on niejako wizualną „ilustracją" mowy fonicznej[46].

Okazało się jednak, że nadzieje na wyuczenie niesłyszących języka fonicznego za pomocą SJM nie do końca zostały spełnione, a zmiany, które nastąpiły wskutek wprowadzenia przez Komisję Unifikacyjną licznych poprawek do języka migowego, przyniosły, jak sądzą niektórzy – szereg niekorzystnych zjawisk. Zwolennicy PJM dowodzą, że nastąpiło wówczas znaczne zróżnicowanie mowy dorosłych niesłyszących oraz kształcących się młodych ludzi, co w rezultacie doprowadziło do przerwania łączności międzypokoleniowej, a także ciągłości języka. Ponadto wskazują, że starania o wprowadzenie SJM uzasadniano koniecznością „naprawienia" polskiego języka migowego, który uznano za ubogi, pozbawiony wielu pojęć, w tym – własnej gramatyki, z czym – wobec badań nad naturalnymi językami migowymi – trudno się dziś zgodzić[47].

Lata, w których sprowadzono SJM do dydaktyki, to okres, kiedy zaczęto upowszechniać idee integracji pojmowanej początkowo wyłącznie jako zagwarantowanie prawa uczniów niepełnosprawnych do edukacji wraz z uczniami sprawnymi, co prowadziło do opracowania

---

[46] *Nauczmy się rozumieć nawzajem: poradnik dla słyszących o niedosłyszących i głuchych*, oprac. P. Tomaszewski, M. Garncarek, P. Rosik, M. Jaromin, s. 9 [online] [dostęp 12.05.2013]. Dostępny w Internecie: <http://pzg.org.pl/rokdownloads/SC/poradnik_PZG.pdf>.

[47] Przemyślenia własne, zainspirowane różnymi publikacjami, w tym D. Bouvet, *Mowa dziecka. Wychowanie dwujęzykowe dziecka niesłyszącego*, Warszawa 1966; P. Tomaszewski, P. Rosik, *Czy Polski Język Migowy jest prawdziwym językiem*?, [w:] *Studia nad kompetencją językową i komunikacją niesłyszących*, red. M. Świdziński i T. Gałkowski, Warszawa 2013; B. Marganiec, *Kultura Głuchych*, [w:] *Sytuacja osób głuchych w Polsce Raport zespołu ds. g/Głuchych przy Rzeczniku Praw Obywatelskich*, red. M. Świdziński, Warszawa 2104, s. 152–153 [online] [dostęp 14.04.2015]. Dostępny w Internecie: <https://www.rpo.gov.pl/sites/default/files/Raport_Sytuacja_osob_poz%203_srodki_2%20XII.pdfs.>.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

integracyjnego sytemu nauczania i wychowania[48]. Ponieważ uczniowie z uszkodzonym słuchem wcześniej kształcili się niemal wyłącznie w ośrodkach dla nich przeznaczonych, tendencje integracyjne objęły i ich nauczanie, co obecnie ocenia się nie najlepiej. Jak wskazuje Bartosz Marganiec, kierowanie dużej grupy dzieci głuchych do szkół masowych, gdzie nie mają możliwości poznania języka migowego ani wartości, które ze sobą niesie, prowadzi do tego, że nie mają dostępu do wielu pozytywnych doświadczeń, nie czują związku ze społecznością Głuchych i jej kulturą, a tylko część z nich w późniejszych latach życia odnajduje to środowisko[49].

Dodać trzeba, że SJM, wygodniejszy i łatwiejszy dla ludzi słyszących, jest nadal najczęściej stosowany w edukacji (również w wielu ośrodkach szkolno-wychowawczych dla dzieci czy młodzieży z uszkodzonym słuchem), zwykle również używa się go w tłumaczeniach telewizyjnych, mimo że nie stanowi on naturalnego języka zakładanych odbiorców. Jest on dla nich niezrozumiały, w przeciwieństwie do PJM – ich naturalnego języka.

Na komunikat w naturalnym języku migowym składają się znaki manualne, mimiczne oraz ruchy wykonywane głową czy tułowiem. Język ten ma specyficzną, inną niż w większości języków fonicznych, gramatykę pozycyjno-przestrzenną, w której o sensie zdania decyduje szyk znaków określających wyrazy oraz sposób ich prezentacji. Artykulatorem jest w nim ciało osoby migającej, status gramatyczny mają w nim czynniki, które w językach fonicznych pozostają na zewnątrz systemu gramatycznego, takie jak mimika, pozycja ciała, pantomima. Jeśli więc spojrzeć na języki migowe „okiem" językoznawcy (w tym – oczywiście – również na PJM), należy stwierdzić, że stanowią one odrębną i zróżnicowaną wewnętrznie grupę języków naturalnych, charakterystyczną dla osób głuchych, o własnym zasobie leksykalnym i własnej gramatyce. Ponadto posiadają również cechę kreatywności, co oznacza, że są otwarte, tj. ich zakres słownictwa może się stale rozszerzać bez koniecz-

[48] Zob. A. Hulek, *Integracyjny system nauczania i wychowania*, [w:] *Pedagogika rewalidacyjna*, red. A. Hulek, Warszawa 1977.

[49] B. Marganiec, op.cit., s. 153.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

ności wprowadzania zmian czy nowych zasad reguł gramatycznych. Nie sposób ich zatem zaliczać do środków komunikacji pozawerbalnej, chociaż z niej korzystają, nie można ich także utożsamiać z systemami językowo-migowymi[50].

Aktywizacja polskich środowisk osób z uszkodzonym słuchem, zwłaszcza ludzi głuchych, doprowadziła m.in. do prac nad prawnym usankcjonowaniem ich macierzystej mowy. Prace nad projektem założeń do ustawy o polskim języku migowym prowadzone były przez wiele lat (pierwszy złożony został w Kancelarii Prezydenta, wówczas Lecha Kaczyńskiego)[51]. W rezultacie, po licznych dyskusjach i poprawkach, weszła w naszym kraju w życie dnia 19 sierpnia 2011 roku *Ustawa o języku migowym i innych środkach komunikowania się*. Jak w niej czytamy, odnosi się ona do:

- polskiego języka migowego (PJM),
- systemu językowo-migowego (SJM),
- sposobów komunikowania się osób głuchoniewidomych (SKOGON)[52].

SKOGON, którym posługują się osoby głuchoniewidome (czyli ludzie z tzw. niepełnosprawnością sprzężoną), bazuje na zmyśle dotyku. Będzie on pominięty w dalszych rozważaniach, gdyż odnoszą się one wyłącznie do osób z uszkodzonym słuchem, bez dysfunkcji innych narządów, a dla nich istotne są wizualno-przestrzenne formy komunikowania się.

Przedstawiona *Ustawa* nie usatysfakcjonowała społeczności Głuchych z wielu względów. Przede wszystkim jej zakres jest bardzo wąski, ponieważ obejmuje głównie zapewnienie komunikacji niesłyszących z organami administracji publicznej i *de facto* dotyczy tłumaczeń, na-

---

[50] Por. wypowiedzi znawców języka migowego: Marka Świdzińskiego, Małgorzaty Czajkowskiej-Kisil, Lucyny Długołęckiej, w: *Badania nad polskim językiem migowym* [online] [dostęp 16.05.2013]. Dostępny w Internecie: <http://www.deaf.pl/index.php?topic=12671.0>; zob. też: *Nauczmy się rozumieć*…, s. 16–17.

[51] Zob. P. Stanisławski, *Walka o języki*, [w:] *Społeczeństwo. Sprawa dla Integracji* [online] [dostęp 16.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://jezykmigowy.org.pl/do_pobrania/Walka-o-jezyki.pdf>.

[52] *Ustawa o języku migowym i innych środkach komunikowania się*, Dz. U. 2011, nr 209, poz. 1243.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

tomiast kwestie związane z edukacją i kulturą nie zostały w niej podjęte w ogóle. Ponadto, chociaż na mocy tejże ustawy utworzona została Polska Rada Języka Migowego, w dalszym ciągu na równych prawach traktowane są PJM i SJM[53]. Tymczasem, zgodnie z przekonaniami większej części społeczności Głuchych, a także wielu badaczy, podstawą komunikacji powinien być naturalny język migowy, czyli PJM.

Język migowy, podobnie jak inne języki naturalne, „tworzy kulturę, której jest centrum i spoiwem"[54]. Dlatego wypada się zatrzymać przy kulturze Głuchych i jej wyznacznikach, zaczynając od ważnego cytatu:

> „Pojęcie *kultury Głuchych* stoi w sprzeczności z powszechnymi poglądami na temat „niepełnosprawności" osób posługujących się językiem migowym i wyznacza inne standardy na temat ich potrzeb i barier"[55].

Przytoczone zdanie, odnoszące się nie do medycznego, ale społeczno-kulturowego modelu głuchoty, wskazuje na to, że osoby Głuche, identyfikujące się z własnym językiem, nie uważają się za osoby niepełnosprawne, co wiążą z ich innym statusem – mniejszości językowych, dla których narodowy język foniczny jest językiem obcym – drugim po języku migowym. Wprawdzie w wielu innych krajach, w tym w nieodległej Szwecji, niesłyszący uzyskali status mniejszości językowej, ale w naszym kraju *Ustawa o mniejszościach narodowych, etnicznych i języku regionalnym* ich dotąd nie objęła.

Termin *Kultura Głuchych* odnosi się do użytkowników języka migowego, stanowiąc wyraz poczucia tożsamości i przynależności do wspólnoty tworzonej przez społeczność, którą ten język łączy. Język migowy stanowi dla niej wartość nadrzędną, a wokół niego i za jego sprawą wytwarzana jest jej kultura, odmienna od kultury społeczności oralnych, chociaż korzystająca z różnorakich osiągnięć „świata dźwięków". Na kulturę Głuchych składa się szereg elementów: język, samo-

---

[53] Por. B. Marganiec, op.cit., s. 138.
[54] Ibidem.
[55] Ibidem, s. 137.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

określenie się przez daną osobę jako Głuchą, poczucie wspólnoty ze społecznością Głuchych, normy zachowania, wartości, wiedza, zwyczaje, struktura społeczna, sztuka, historia czy wreszcie więzy pokrewieństwa[56].

Powszechnie wiadomo, że dziecko słyszące uczy się języka od najbliższych – poprzez naśladownictwo. Taka naturalna aktywizacja językowa w odniesieniu do języka migowego jest stosunkowo rzadka, ponieważ występuje ona wyłącznie wtedy, gdy niesłyszące dziecko przychodzi na świat w rodzinie głuchych rodziców, którzy od najwcześniejszego okresu życia malucha porozumiewają się z nim za pomocą języka migowego, a zatem może ono – właśnie poprzez naśladownictwo – przyswajać ten język w sposób naturalny oraz „wchodzić" do kultury Głuchych drogą jej dziedziczenia. Jednakże zdecydowana większość głuchych dzieci rodzi się w rodzinach osób słyszących, które na ogół podejmują szereg działań, zwykle nieskutecznych, zmierzających do „wyleczenia" głuchoty. W rezultacie dzieci te są uczone mowy fonicznej, a kiedy okazuje się, że nie są w stanie jej opanować, trafiają do szkół dla dzieci i młodzieży z uszkodzonym słuchem. Tam dopiero, w kontaktach z rówieśnikami, poznają język migowy. Za jego sprawą są w stanie zrozumieć w pełni to, co się wokół nich dzieje, mogą nawiązywać kontakty społeczne, w tym – przyjaźnie, uczestniczyć w wielu formach rozrywki i życia kulturalnego. Dzięki temu następuje stopniowy proces włączania się w kulturę społeczności Głuchych, zwany inkulturacją. Czasami to włączenie zachodzi w jeszcze późniejszym wieku, np. dopiero po ukończeniu obowiązkowej edukacji w klasie integracyjnej lub szkole masowej, dzięki kontaktom z innymi niesłyszącymi oraz zrzeszającymi ich instytucjami czy stowarzyszeniami. Niesłyszący, podejmujący wówczas decyzję o wyborze języka migowego jako głównego środka komunikacji, włączają się w kulturę Głuchych, nierzadko odnajdując również swoje miejsce w życiu[57].

---

[56] Zob. B. Marganiec, op.cit., s. 138; por. M. Dunaj, *Kultura Głuchych. Słownik* [online] [dostęp 16.04.2015]. Dostępny w Internecie: <http://rownosc.info/dictionary/kultura-guchych/>.

[57] O takich mechanizmach późniejszego włączania się w język i kulturę Głuchych opowiadała mi przyjaciółka z uszkodzonym słuchem, która odkryła te warto-

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

Do społeczności Głuchych mogą należeć również osoby słabosłyszące czy głuche postlingwalnie, lecz raczej nie zdarza się, aby dołączały do niej osoby późno ogłuchłe[58]. Dołączają do niej czasem słyszący członkowie rodzin osób z uszkodzonym słuchem, a zwłaszcza ci, którzy urodzili się rodzicom głuchym lub byli wychowywani przez głuchych opiekunów (tzw. CODA – Child of Deaf Adult czy KODA – Kid of Deaf Adults)[59]. Poznają oni język migowy od najbliższych, pełniąc często od najmłodszych lat rolę tłumacza tego języka na foniczny i odwrotnie, a ponieważ jednocześnie żyją „w świecie dźwięków", mogą identyfikować się tak z kulturą Głuchych, jak słyszących, co prowadzi czasem do poczucia zagubienia i rozchwiania tożsamości. Ponadto rodzinne wychowanie w środowisku komunikacji wizualnej powoduje, że napotykają w życiu trudności związane z normami społecznymi i kulturowymi świata słyszących, które są inne niż normy „mieszkańców świata ciszy", a to niekiedy prowadzi ich do utożsamiania się ze światem i kulturą Głuchych[60].

Jednym z czynników kształtujących specyfikę kultury Głuchych jest wizualno-przestrzenne postrzeganie świata, zogniskowane wokół języka migowego. Do tego dochodzi życie grupowe, najpierw w szkolnych internatach, później poza nimi – we wspólnocie spajanej językiem, która podtrzymuje kontakty zapoczątkowane w szkołach. Wspólne doświadczenia, w tym problemy i trudności życia w świecie słyszących – to kolejne składniki odrębności kulturowej. Jak wskazują badacze, kultura Głuchych jest kolektywistyczna, w przeciwieństwie do silnie indywidualistycznej kultury większości społeczeństw słyszących. Premiuje ona harmonijne relacje pomiędzy członkami, dzielenie się informacjami, wspólne podejmowanie decyzji, a niekoniecznie sukces jednostki. Ponadto jest ona egalitarna, tj. nie ma większego znaczenia

ści dopiero w czasie studiów, a jej opowieść potwierdzają badacze, np. M. Świdziński, *Głusi jaki uczestnicy badań nad PJM…*, s. 22; por. też: B. Marganiec, op.cit., s. 142–144.

[58] *Kultura głuchych*, [w:] *Wikipedia. Wolna encyklopedia* [online] [dostęp 14.04.2015]. Dostępny w Internecie: <http://pl.wikipedia.org/wiki/Kultura-_G%C5%82uchych>.

[59] M. Czajkowska-Kisil, A. Laskowska-Klimczewska, *Coda: inność nierozpoznana*, [w:] *Sytuacja głuchych w Polsce…*, s. 114.

[60] Zob. *Nauczmy się rozumieć nawzajem…*, s. 7, 13.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

pochodzenie społeczne, rasa, wiek, płeć, wyznanie, a o prestiżu człowieka w społeczności Głuchych decyduje biegłość w języku migowym, relacje z innymi i aktywność społeczna[61].

Na dorobek duchowy i materialny społeczności Głuchych składają się także:

- grupowo pielęgnowane postawy, wierzenia i przekonania, znajdujące wyraz w odrzuceniu oralizmu, sprzeciwie wobec medycznego postrzegania głuchoty, szacunek dla rąk i oczu jako najważniejszych części ciała, warunkujących komunikację;
- zestaw norm zachowania (tj. savoir-vivre, tworzący swoisty kodeks towarzyski);
- osiągnięcia z zakresu sztuk wizualnych (malarstwo, grafika, fotografia, film, teatr, pantomima);
- organizacja życia społecznego i towarzyskiego (kluby i świetlice, organizacje i stowarzyszenia, zwłaszcza kulturalne, zrzeszenia sportowe, wydarzenia i rocznice związane z kulturą czy historią Głuchych);
- dzieje społeczności, które stanowią w dużej mierze historię zmagań z dyskryminacją i wyzwalania się z zależności od słyszącej większości[62].

Kultura Głuchych, jak już wiadomo, rzadko jest dziedziczona, gdyż występuje to tylko wtedy, gdy niesłyszące dziecko rodzi się głuchym rodzicom, którzy przekazują mu nie tylko język, ale i ogół wartości oraz norm własnej społeczności. Więzy pokrewieństwa mogą jednak być interpretowane szerzej, np. posiadanie w rodzinie głuchej osoby: jednego z rodziców, siostry, brata, dziadków, innych bliskich krewnych itp., za pośrednictwem których zarówno niesłyszący, jak słyszący członek rodziny może przejść proces inkulturacji[63]. Dodać przy tym trzeba, że niekiedy ludzie głusi w sensie medycznym tego procesu nie przechodzą, ponieważ np. wyrastają w rodzinach słyszących, które nie akcep-

---

[61] Zob. B. Marganiec, op.cit., s. 144–146; por. *Kultura Głuchych*, [hasło w:] *Nauczmy się rozumieć nawzajem…*, s. 8.

[62] M. Dunaj, op.cit.

[63] Zob. M. Czajkowska-Kisil, A. Laskowska-Klimaczewska, *Coda: inność nierozpoznana...*, s. 114 i nast.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

tują ich głuchoty, próbują rozwijać ich mowę foniczną i wysyłają do szkół masowych lub klas integracyjnych. W rezultacie takie osoby nie utożsamiają się z językiem migowym i tworzoną przez niego kulturą, chociaż często „w świecie dźwięków" nie odnoszą sukcesów i nie czują się w nim pewnie, a poziom ich wykształcenia jest na ogół niski, co m.in. utrudnia im znalezienie pracy, tkwi u podstaw ich niskiego statusu materialnego, poczucia alienacji i osamotnienia itp.[64].

Ludzie z uszkodzonym słuchem żyją w świecie dostosowanym do słyszącej większości, co wiąże się z szeregiem barier, które utrudniają im funkcjonowanie i nie pozwalają na korzystanie z wielu możliwości, dostępnych dla ludzi słyszących. Wśród nich niezwykle istotną rolę odgrywa dostęp do szeroko pojętej informacji, która kierowana jest głównie do „mieszkańców świata dźwięków", gdyż bazuje na mowie fonicznej – również w jej formie pisanej, a zatem wypada się przy tym problemie zatrzymać.

2.3. Bariery w dostępie do czytania i standardowej informacji jako konsekwencja uszkodzenia słuchu oraz ich skutki społeczne

Wiadomo, że *bariera* to po prostu przeszkoda. W odniesieniu do osób z dysfunkcją słuchu, którzy żyją wśród słyszących, można mówić o wielu barierach, utrudniających wzajemne poznanie się oraz zrozumienie. Najczęściej wskazuje się bariery kulturowe, komunikacyjne i informacyjne. Z pewnością warto każdej z nich poświęcić nieco uwagi, zaczynając od barier kulturowych.

W ujęciu socjologicznym pod pojęciem *bariera kulturowa* rozumie się różnorakie działania i procesy, które ograniczają komunikację i interakcje grup zróżnicowanych pod względem kultury czy języka[65].

---

[64] M. Dunaj, op.cit.; na te same procesy wskazywał O. Saks, opisujący status Głuchych w USA, w książce *Zobaczyć głos. Podróż do świata ciszy*, przeł. A. Małczyński, Poznań 1998.

[65] A. Grabowska, *Bariera kulturowa*, [w:] *Obserwatorium żywej kultury. Sieć badawcza* [online] [dostęp 27.03.2015]. Dostępny w Internecie: <http://ozkultura.pl/wpis/2674/4>.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

Należy więc przypomnieć, że kultura społeczności Głuchych ma charakter wizualno-przestrzenny, a nie oralny, zaś jej członkowie, funkcjonujący we własnym środowisku bez przeszkód, nie uważają się za niepełnosprawnych, lecz za mniejszość językową. Są wspólnotą, która jednak – z oczywistych względów – jest „zanurzona" w społeczności słyszących, stanowiących większość oddzieloną od nich barierą językową. W związku z tym komunikacja międzykulturowa, która zmierza do nawiązania kontaktów pomiędzy mieszkańcami „świata ciszy" i „świata dźwięków" oraz ich wzajemnego poznania się, jest bardzo utrudniona. Brak bezpośrednich kontaktów może prowadzić do tzw. szoków kulturowych, wynikających z nieznajomości „innych", a także do licznych nieporozumień (konfliktów kulturowych), zwłaszcza w sytuacjach, kiedy dochodzi między nimi do interakcji. A one w „standardowym" fonicznym świecie są nieuniknione.

Osoby głuche i niedosłyszące w interakcjach z większością słyszących postrzegane są stereotypowo. Warto więc przypomnieć, że stereotypy to funkcjonujące w świadomości społecznej, skrócone, uproszczone i zabarwione wartościująco obrazy rzeczywistości, odnoszące się do rzeczy, osób, grup społecznych, instytucji itp.[66]. Tworzą one pewne fałszywe przeświadczenia dotyczące różnych zjawisk, w tym – innych grup społecznych. Zakorzenione w świadomości potocznej wpływają na uczucia i zachowania. Mogą być przyjęte przez człowieka w wyniku jego własnych obserwacji lub doświadczeń (zwykle incydentalnych), albo w drodze przejmowania poglądów innych osób lub wzorców przekazywanych przez społeczeństwo i utrwalonych przez tradycję, mogą być także wynikiem procesów emocjonalnych (np. przeniesienia agresji)[67].

Ze stereotypami związane są uprzedzenia, określane w literaturze psychologicznej jako postawy negatywne. Są to względnie stałe skłon-

---

[66] Por. *Wielka encyklopedia powszechna*, t. 11, Warszawa 1968, s. 83, hasło: *stereotyp.* W pewnym zakresie omawiałam stereotypy w artykule *Bibliotekarz w sieci stereotypów i uprzedzeń*, Toruńskie Studia Bibliologiczne 2010, nr 1 (4), s. 24–41.

[67] Zob. W. G. Stephan, C. W. Stephan, *Wywieranie wpływu przez grupy*, przeł. M. Kacmajor, Gdańsk 2003; I. Kurcz, *Zmiana stereotypów: jej mechanizmy i granice*, [w:] *Stereotypy i uprzedzenia. Uwarunkowania psychologiczne i kulturowe*, red. M. Kofta i A. Jasińska-Kania, Warszawa 2001.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

ności do odrzucania czegoś lub kogoś bez racjonalnych przesłanek. Można więc powiedzieć, że uprzedzenia wyrażają niechętne nastawienie człowieka do jakiegoś przedmiotu, zdarzenia, idei czy innej osoby lub grupy osób[68]. Często sprzyjają kształtowaniu się stereotypów lub też ze stereotypów wynikają. Nierzadko na uprzedzania składają się całe zbiory stereotypów, które prowadzą do postaw z dominującym komponentem emocjonalnym o znaku negatywnym, a te z kolei motywują do działania, wywołując niechęć, agresję werbalną i czynną oraz dyskryminację[69].

Niemal każda grupa społeczna ma przypisane jakieś stereotypy i towarzyszące im uprzedzenia. Im grupa jest bardziej wyraziście wyodrębniona albo obca, tym łatwiej podlega stereotypizacji. Nic więc dziwnego, że bardzo wiele stereotypów i uprzedzeń narosło wokół ludzi z różnymi rodzajami niepełnosprawności, którzy często wyróżniają się wśród osób sprawnych[70]. Dotyczy to również osób z niepełnosprawnością słuchową, a zwłaszcza tych, którzy nie słyszą od urodzenia i posługują się językiem migowym.

W podtrzymywaniu stereotypów i towarzyszących im uprzedzeń oraz negatywnych postaw niemałą rolę odgrywa hermetyczność środowiska osób głuchych, które – zważywszy na bariery komunikacyjne – na ogół obracają się we własnym gronie, w obrębie którego utrzymują kontakty towarzyskie, zawierają przyjaźnie, zakładają rodziny. Prowadzi to do ich izolacji utrudniającej lub wręcz uniemożliwiającej integrację społeczną ze światem słyszących, czemu towarzyszy stereotypowe ich postrzeganie[71].

Ponieważ słyszący zwykle nie potrafią z nimi nawiązać kontaktu, tworzą się „światy równoległe", co sprzyja nie tylko powstawaniu, ale

---

[68] Zob. *Psychologia*, red. J. Strelau, t. 3, Gdańsk 2000, s. 79.

[69] Z. Chlewiński, *Stereotypy, struktura, funkcje, geneza. Analiza interdyscyplinarna*, [w:] *Stereotypy i uprzedzenia*, red. Z. Chlewiński, Warszawa 1992, s. 13–14.

[70] Por. J. Miluska, *Obrazy społeczne grup narażonych na dyskryminację. Uwarunkowania społeczno-demograficzne i psychologiczne*, Poznań 2008, s. 7, 349.

[71] O hermetyczności środowiska głuchych – zob. B. Woźniczka-Paruzel, *Osoby z niesprawnościami czytelniczymi w bibliotece – sygnalizacja problemu*, Acta Universitatis Nicolai Copernici. Bibliologia IV, Nauki Humanistyczno-Społeczne, Toruń 2000, z. 340, s. 420.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

również utrwalaniu się stereotypów i uprzedzeń, które wpływają negatywnie na wzajemne relacje. W świadomości potocznej osoby głuche to ludzie kalecy i nie w pełni sprawni umysłowo, którzy nie tylko nie słyszą i nie mówią, ale i myślą, a nawet widzą inaczej, mają słabą pamięć i ograniczone uczucia, a do tego są bardzo niecierpliwi i nerwowi[72].

Te krzywdzące opinie, wynikające ze stereotypów, potęgowane są np. obserwacjami rozmów prowadzonych w języku migowym, których uczestnicy żywiołowo gestykulują, wydając przy tym nieartykułowane dźwięki, co budzi negatywne postawy wobec nich i liczne uprzedzenia. Warto dodać, że i na „gruncie" bibliotecznym towarzyszą im czasami inne stereotypowe opinie w rodzaju: „Oni nie słyszą, ale przecież widzą, więc mogą czytać!" lub: „Oni bywają w bibliotekach, ale tego nie widać, bo głuchota jest niewidoczna"[73]. Świadczą one o tym, że nieznana jest skala trudności, na jakie trafiają niesłyszący w trakcie uczenia się czytania i pisania, a tym samym również – gdy próbują uczestniczyć w procesach standardowo pojmowanej komunikacji pisemnej[74].

Brak szacunku do odrębności kulturowej Głuchych i nieznajomość ich języka naturalnego może prowadzić do swoistego „uczulenia" na tę mniejszość językową, co znajduje wyraz w audyzmie. Audyzm stanowi jedną z form dyskryminacji ludzi niesłyszących, związaną zresztą ze stereotypami. Jej istotą jest założenie, że kultura osób słyszących jest lepsza i bardziej pożądana niż kultura Głuchych[75]. W szerszym znaczeniu odnosi się do praktyk „zajmowania się" osobami głuchymi przez osoby słyszące. Ten strukturalny aspekt audyzmu trafnie ujął Harlan Lane:

> zajmowanie się ludźmi głuchymi […], przygotowywanie na ich temat kategorycznych orzeczeń, opisywanie ich i wyrażanie autorytatywnych opinii, nauczanie o nich, rozporządzanie, do jakich

[72] J. Miluska, op.cit., s. 31.

[73] Takie opinie wygłaszają nie tylko bibliotekarze, ale i bibliotekoznawcy, o czym mogłam się osobiście przekonać, prowadząc z nimi rozmowy na temat niesłyszących. Ich nazwiska wolałabym pozostawić bez stygmatyzującego ich wymienienia.

[74] Na temat tych trudności – zob. K. Krakowiak, *Szkice o wychowaniu dzieci z uszkodzeniami słuchu*, Lublin 2006; *Głuchota a język*, red. S. Grabias, Lublin 1994; B. Szczepankowski, *Niesłyszący, głusi, głuchoniemi*, Warszawa 1999.

[75] *Nauczmy się rozumieć nawzajem…*, s. 9.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

szkół powinni uczęszczać, a w niektórych przypadkach decydowanie o tym, gdzie mają mieszkać. Mówiąc krótko, audyzm jest sposobem, za pomocą którego słyszący dominują, dokonują restrukturyzacji i sprawują władze nad społecznością głuchych[76].

Jego przejawy to:

- przekonanie, że osoba Głucha jest nieszczęśliwa z powodu braku słuchu i pragnie być wyleczona
- przekonanie, że osoba Głucha nie może wykonywać określonych zawodów, ponieważ sobie „nie poradzi"
- odmawianie osobom Głuchym przyjęcia do pracy i argumentowanie tego brakiem komunikacji
- wykorzystywanie osób Głuchych w miejscu pracy poprzez zlecanie im i tylko im gorszych zajęć, np. sprzątania albo nierówne wynagradzanie
- deprecjonowanie komunikacji migowej poprzez wyśmiewanie, przedrzeźnianie, natarczywe przyglądanie się, wskazywanie palcem
- zalecanie bezwzględnej rehabilitacji słuchu poprzez zastosowanie nowych technologii (np. implant ślimakowy)
- postawa nadopiekuńcza, wyręczanie osób Głuchych
- odmawianie osobom Głuchym dostępu do informacji
- odmawianie osobom Głuchym uczestnictwa w organach decyzyjnych np. radach, zarządach itp.[77].

Zjawisko audyzmu może występować również pomiędzy członkami społeczności niesłyszących, np. ci z nich, którzy nie posługują się z językiem migowym, często uważają się za „lepszych" od tych, którzy się z nim identyfikują. Niekiedy też zdarza się, że przybiera ono formę *defizmu* (ang. *deafism*), który znajduje wyraz w dyskryminowaniu osób

[76] H. Lane, *Maska dobroczynności. Deprecjacja społeczności głuchych*, tłum. T. Gałkowski, J. Kobosko, Warszawa, 1996, s. 68.

[77] Cyt. za: M. Dunaj, *Audyzm*, [w:] *Słownik* [online] [dostęp 26.04.2015]. Dostępny w Internecie: <http://rownosc.info/dictionary/audyzm/>.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

słyszących przez Głuchych. Wynika z praktykowanej przez wiele lat dyskryminacji i lekceważenia osób niesłyszących, więc można go uznać za swoisty, wprawdzie niepożądany, ale w pewnym zakresie zrozumiały, rodzaj szowinizmu[78].

W świecie dostosowanym do słyszącej większości na ogół zmierzało się do tego (i często nadal zmierza), aby niesłyszący opanowali mowę foniczną. Tymczasem słyszący powinni pamiętać o tym, że dziecko z uszkodzonym słuchem w stopniu znacznym lub głębokim, ma ogromne problemy z opanowaniem języka ojczystego. Nie może go przyswajać w sposób naturalny, poprzez naśladownictwo, ponieważ nie słyszy lub słyszy bardzo źle. Ta prawidłowość odnosi się zwłaszcza do osób głuchych od urodzenia, ale również do tych, które zostały dotknięte głuchotą prelingwalną lub powstałą we wczesnym okresie opanowywania języka głuchotą perilingwalną. Są one pozbawione tzw. „słownika wewnętrznego" mowy fonicznej bądź słownik ten jest niebywale skromny, co w połączeniu z nikłą znajomością struktur gramatycznych prowadzi nie tylko do ogromnych problemów z opanowaniem języka fonicznego, a niekiedy całkowicie uniemożliwia werbalne porozumiewanie się[79].

Gdy takie dzieci trafiają do szkół masowych czy klas integracyjnych, gdzie podstawą edukacji jest język polski, albo gdy uczą się w ośrodkach szkolno-wychowawczych, gdzie stosuje się system językowo-migowy, często nie potrafią nauczyć się czytać albo czytają z wielkim trudem. Nawet wtedy, gdy opanują technikę czytania, mają poważne problemy z rozumieniem czytanego tekstu i jego interpretacją. Trudność sprawia im zarówno percepcja znaków składających się na poszczególne wyrazy, jak i zrozumienie ciągów wyrazowych, które układają się w zdania i konstrukcje bez pokrycia treściowego. W rezultacie nie potrafią skojarzyć wyrazów i tworzonych przez nie znaczeń z pozatekstowymi odpowiednikami, co pociąga za sobą brak reakcji intelektualnych spowodowanych niezrozumieniem tekstu. Tacy „czytelnicy", nie znając sensu słów, zwrotów i zdań, a zwłaszcza pojęć abstrak-

[78] Por. *Nauczmy się rozumieć nawzajem*…, s. 9.

[79] Szerzej pisałam o tym w: *Mieszkańcy świata ciszy jako czytelnicy (stereotypy a praktyki czytelnicze osób głuchych)*, [w:] *Czytanie, czytelnictwo, czytelnik*, red. A. Żbikowska-Migoń, przy współudziale A. Łuszpak, Wrocław 2011, s. 193–194.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

cyjnych, w tym przenośni, które są dla nich „puste" semantycznie, nie mogą sobie wyobrazić opisanych zjawisk i sytuacji. Ten stan ich irytuje, co nie zachęca do sięgania po książkę[80].

Można założyć, że i po ukończeniu szkoły z takich dzieci nie wyrosną miłośnicy standardowo wydawanych książek czarnodrukowych i czytelnictwa. Potwierdzają to w dużej mierze informacje, które w dobie nauczania oralnego oraz preferowania SJM zamieszczane były w okresie poprzedzającym transformację ustrojową i kilka lat po niej na łamach przywołanego już tutaj „Świata Ciszy". Jeszcze w latach osiemdziesiątych XX wieku w tym czasopiśmie można było znaleźć następujące wypowiedzi:

> Sprawa czytelnictwa leży nam bardzo na sercu […] nie bardzo mamy się czym pochwalić. Upatruję w tym winę placówek oświatowych i szkół, które nie potrafią w swoich podopiecznych rozbudzić i utrwalić nawyku czytania[81].

Problem niskiej sprawności czytelniczej osób z uszkodzonym słuchem podejmowany był w „Świecie Ciszy" przez wiele lat. Informowały o tym krótkie artykuły, stanowiące zwykle relacje z konferencji poświęconych zajęciom czytelniczym w domach kultury lub bibliotekach ośrodków szkolno-wychowawczych, wypowiedzi aktywnych czytelniczo osób niesłyszących na temat ich osobistych kontaktów z książką i biblioteką, nie brakowało też wskazówek praktycznych, jak należy kształtować czytelnictwo dzieci głuchych i zachęcać dorosłych do odwiedzin w bibliotece[82].

---

[80] Zob. B. Woźniczka-Paruzel, *Od języka migowego do książki czarnodrukowej (o kształtowaniu sprawności czytelniczej osób niesłyszących)*, Acta Universitatis Nicolai Copernici" Bibliologia II–III, Nauki Hum.-Społ., Toruń 1998, z. 328, s. 635 – zreferowałam tam opinie Marzeny Klaczak i Alicji Rakowskiej. Por. U. Buryn, T. Podziemska, *Wady słuchu i ich konsekwencje*, [w:] *Uczeń z wadą słuchu chce zrozumieć świat. Poradnik dla nauczycieli ogólnodostępnych*, red. Urszula Buryn [i in.], Warszawa 2005.

[81] B. Korniak [Wypowiedź na Ogólnopolskiej Naradzie Pracowników Kulturalno-Oświatowych], Świat Ciszy 1983, nr 1, s. 2.

[82] Omawiałam je w artykule *Droga „Świata Ciszy" od „Świata Głuchych" do nowego „Świata Ciszy" – próba charakterystyki miesięcznika dla osób z uszkodzonym słuchem z lat 1959–1998*, [w:] *W kręgu prasy (przeszłość, teraźniejszość, przyszłość)*,

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

Niezależnie od tego nurtu pojawiały się publikacje naukowe poświęcone różnym aspektom edukacji i funkcjonowania niesłyszących, na marginesie których poruszane były również problemy czytelnictwa niesłyszących, a także nieliczne prace bazujące na czytelniczych badaniach empirycznych, prowadzonych głównie w środowisku dziecięco-młodzieżowym[83]. Z czasem zaczęły powstawać niepublikowane prace dyplomowe, obejmujące badania nad czytelnictwem uczniów wybranych ośrodków szkolno-wychowawczych, prowadzone zazwyczaj na małych grupach[84]. Wszystkie potwierdzały, że standardowe czytelnictwo dzieci i młodzieży z uszkodzonym słuchem rozwija się z ogromnym trudem i nie jest zbyt intensywne, a samo czytanie postrzegane jest przez nich jako sztuka trudna i niezbyt lubiana[85].

Stopniowo jednak zaczęto myśleć o tym, że wobec osób, które nigdy nie będą w stanie opanować mowy fonicznej na tyle, by móc korzystać z publikacji wydawanych konwencjonalnie, należy sięgnąć po środki niekonwencjonalne, włączające je w świat literatury. Wśród nich znalazły się tzw. materiały łatwe w czytaniu, o których jednak dokładniej napiszę w następnym rozdziale. Tu chciałabym podkreślić, że równolegle do tego wzrastała świadomość wagi tzw. wychowania dwujęzycznego, co zresztą w pewnym stopniu zostało „wymuszone" poprzez ustalenia międzynarodowe. Bardzo ważną rolę odegrał tu Międzynarodowy Kongres Języka Migowego i Wychowania Dwujęzycznego, zorga-

red. G. Gzella, Toruń 1999. Okres 1999–2008 zanalizowała P. Lewandowska, w pracy licencjackiej *Książka, czytelnictwo, biblioteka na łamach czasopisma „Świat Ciszy"*, napisanej pod opieką M. Fedorowicz w Instytucie Informacji Naukowej UMK, Toruń 2009, sygn. AA 2009.

[83] Można wymienić zaledwie kilka prac autorstwa Urszuli Eckert, Bogumiła Korniaka, Anieli Korzon i Bogdana Szczepankowskiego, a w pracach Hanny Żuraw, Kazimiery Krakowiak, czy Stanisława Grabiasa, poświęconych różnym aspektom funkcjonowania i edukacji niesłyszących można znaleźć nieliczne fragmenty na temat ich problemów z czytaniem lub czytelnictwem.

[84] Zob. A. Kosmala, *Uczniowie niesłyszący jako czytelnicy. Kształtowanie sprawności czytelniczej od pierwszoklasisty do maturzysty wśród uczniów Ośrodka Szkolno-Wychowawczego nr 2 w Wejherowie*. Praca magisterska napisana pod kierunkiem B. Woźniczki-Paruzel w Instytucie Informacji Naukowej i Bibliologii UMK, Toruń 2008, sygn. F 2008, nr 249.

[85] Por. B. Woźniczka-Paruzel, *Mieszkańcy świata ciszy jako czytelnicy…*, s. 194.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

nizowany pod patronatem UNESCO i Światowej Federacji Głuchych w Sztokholmie, w r. 1993, na którym język migowy nie tylko został oficjalnie uznany za macierzysty język osób niesłyszących, ale i za najlepszą drogę do opanowania narodowego języka fonicznego oraz najskuteczniejszy środek przyswajania wiedzy[86].

François Grosjean – wybitny psycholingwista, pisząc o prawie dziecka niesłyszącego do wychowania dwujęzycznego, wskazywał szereg korzyści, jakie niesie za sobą wczesne opanowanie przez nie języka migowego, kwestię tę ujął zaś następująco:

> Dwujęzyczność dziecka niesłyszącego obejmuje język migowy, używany przez społeczność niesłyszących, i język mówiony, którym posługuje się słysząca większość. Ten drugi będzie przyswojony w jego formie pisanej i, jeśli to możliwe, mówionej formie. Zależnie od dziecka, te dwa języki będą odgrywać różną rolę: u niektórych dzieci będzie dominować język migowy, u innych język mówiony, u jeszcze innych oba języki będą równoważne. Poza tym, różne typy dwujęzyczności są możliwe ze względu na różny stopień upośledzenia słuchu i złożoność samego kontaktu językowego…[87].

W roku 1993, który – jak się okazuje – był bardzo pomyślny dla społeczności niesłyszących została ogłoszona Rezolucja nr 48/96 Zgromadzenia Ogólnego ONZ z dnia 20 grudnia pn. *Standardowe Zasady Wyrównywania Szans Osób Niepełnosprawnych*. Punkt 7 *Zasad dostępności* w całości został poświęcony osobom głuchym i językowi migowemu. Czytamy w nim:

> Należy zwrócić większą uwagę na wykorzystanie języka migowego w edukacji dzieci niesłyszących, wśród ich rodzin i wspólnot. Konieczne jest także przygotowanie tłumaczy języka, którzy chcieliby

---

[86] Zob. *Wybrane materiały zagraniczne dotyczące języka migowego*, tłum. K. Diehl, Warszawa 1995, s. 2–4.

[87] F. Grosjean, *Prawo dziecka głuchego do wychowania w dwóch językach* [online] [dostęp 11.09.2014]. Dostępny w Internecie: <www.francoisgrosjean.ch/Polish_Polonais.pdf>.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

świadczyć usługi ułatwiające porozumiewanie osób niesłyszących z ludźmi słyszącymi[88].

Niezwykle ważny okazał się również Kongres Światowej Federacji Głuchych, który odbył się w 1999 r. w Brisbane (Australia). Niesłyszący uznani tam zostali za odrębną grupę kulturową i językową ze względu na odmienność w postrzeganiu świata, zaakcentowano również ich prawo do posługiwania się własnym językiem migowym oraz do edukacji w tym języku, do tłumaczy w różnych instytucjach użyteczności publicznej, a także prawo dostępu do nowych technologii niwelujących bariery komunikacyjne między nimi a ludźmi słyszącymi[89].

W naszym kraju adaptacja do wymogów międzynarodowych nie postępowała tak szybko, ani jej zakres nie objął wszystkich wymienionych sfer. Mimo to powoli rozpowszechniało się przekonanie, że język polski to dla osób głuchych język obcy, a zatem należałoby go uczyć tak, jak uczy się języków obcych. Zaczęto też zwracać uwagę na to, że świat książki i czytelnictwa nie będzie dostępny dla osób z uszkodzonym słuchem, jeśli zabraknie w nim języka migowego.

Sporo lat temu Bogumił Korniak – kierownik Klubu Kultury PZG „Gest" w Lublinie, w „Świecie Ciszy" napisał: głusi chcą czytać[90], a książka daje im radość[91]. Warto dodać, że z myślą o rozwoju ich standardowego czytelnictwa współorganizował przez wiele lat zajęcia w Wojewódzkiej Bibliotece Publicznej im. H. Łopacińskiego w Lublinie, w których wykorzystywany był również język migowy (ostatnie takie spotkanie odbyło się w roku 2011)[92].

W latach poprzedzających „rewolucję komputerową" oraz upowszechnienie się Internetu jedynie umiejętność czytania warunkowała

---

[88] *Standardowe Zasady Wyrównywania Szans Osób Niepełnosprawnych* [online] [dostęp 12.09.2014]. Dostępny w Internecie: <www.mpips.gov.pl/userfiles/File/mps/ONZ.doc>.

[89] Ref. za: R. Kuś, *Prawa człowieka niesłyszącego*, Nowy Świat Ciszy 1999, nr 9.

[90] B. Korniak, *Głusi chcą czytać*, Nowy Świat Ciszy 1998, nr 9, s. 22.

[91] B. Korniak, *Książka daje radość: VII Forum Czytelników Niesłyszących w Lublinie*, Świat Ciszy 2005, nr 1/2, s. 18–19.

[92] D. Kurpińska, *Czytelnictwo jako uczestnictwo głuchych w kulturze*, Audiofonologia 2004, nr 4 /26, s. 168.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

dostęp do lektury, utrwalonej wyłącznie w tradycyjnej formie czarnodrukowej, gdyż innych form jeszcze nie było. Stanowiła również jedno z głównych narzędzi dostępu do różnorodnych informacji, w tym tych, które wiążą się z edukacją, pracą i życiem codziennym. Nic zatem dziwnego, że tak wielką wagę przywiązywano wówczas do standardowego czytania i rozwoju czytelnictwa osób z uszkodzonym słuchem, co zresztą wspierał także Polski Związek Głuchych i upowszechniał „Świat Ciszy", stanowiący jego oficjalny organ prasowy. Z czasem jednak do edukacji czytelniczej włączany był język migowy (najczęściej jednak system językowo-migowy). Natomiast obecnie ludzie z uszkodzonym słuchem, którzy opanowali umiejętność pisania i czytanie w stopniu umożliwiającym wymianę informacji, dzielą się w internetowych blogach radością, że istnieją różne formy uczestnictwa w lekturze, inne niż konwencjonalne, ubolewając, że jest ich tak mało, a przy tym często piszą „ostatnio czytałem artykuł na temat…"[93], co komentarza nie wymaga.

Zanim jednak nastąpiły przemiany związane z technologiami informacyjnymi, dostęp ludzi z uszkodzonym słuchem do czytania w formach niekonwencjonalnych był niemożliwy. Zresztą omawiana zbiorowość miała również niezwykle utrudniony dostęp do informacji, kultury i rozrywki, które słyszącym oferowały media. Przez wiele lat media nie uwzględniały potrzeb i możliwości odbiorczych „mieszkańców świata ciszy" lub brały je pod uwagę w minimalnym stopniu, o czym jednak szczegółowo piszę w następnym rozdziale.

[93] Zob. blogi i fora dyskusyjne, [w:] *Słuchowisko. Serwis dla osób z problemami słuchu* [online] [dostęp 15.04.2013]. Dostępny w Internecie: <http://www.sluchowisko.net>.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

Rozdział 3

Media dla osób z dysfunkcją słuchu w czasach sprzed Internetu i ich obecne kontynuacje

Aby kształtować i rozwijać standardowe czytelnictwo osób z uszkodzonym słuchem, a zwłaszcza dzieci niesłyszących posługujących się językiem migowym, podjęto próby upowszechnienia systemu językowo-migowego, który miał w tym pomóc. Wprowadzony więc został do szkół, o czym pisałam w poprzednim rozdziale. Równolegle do tego zaczęto tworzyć słowniki języka migowego (a raczej miganego), książeczki oraz inne materiały czytelnicze dostosowane – jak się wydawało ich twórcom – do możliwości percepcyjnych odbiorców z uszkodzonym słuchem, chociaż nie było ich zbyt wiele. Coraz częściej również pojawiały się w telewizji programy i filmy, uwzględniające w pewnym zakresie możliwości odbiorcze ludzi głuchych i niedosłyszących, co miało im zapewnić dostęp do informacji i rozrywki. Tym wszystkim działaniom poświęcony jest niniejszy rozdział, który – można chyba tak to ująć – obrazuje szereg starań skoncentrowanych na próbach włączenia niesłyszących i niedosłyszących w „świat dźwięków". Dzisiejsze pokolenie młodych Głuchych odbiera je jako nieliczenie się z ich potrzebami oraz swoisty „zamach" na ich kulturową tożsamość. Stanowią one jednak świadectwo czasów, w jakich je podejmowano, więc nie wolno ich oceniać ahistorycznie, bez świadomości uwarunkowań, jakie im towarzyszyły.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

3.1. Słowniki języka migowego i książki kodeksowe jako środki kształtowania standardowego czytelnictwa

Tę część rozważań warto zacząć od przypomnienia, że wraz ze stopniowym rozpowszechnianiem się idei integracji, a także doniesieniami „ze świata" o przydatności języka migowego w edukacji niesłyszących zaczęto wprowadzać w Polsce jego namiastkę w postaci systemu językowo-migowego (SJM), który m.in. miał służyć nauczaniu języka fonicznego oraz integracji osób z uszkodzonym słuchem ze światem słyszących.

Ten sztuczny język, stanowiący swoistą „ilustrację" polskiej mowy werbalnej, znacznie się różni od języka migowego, ale i w nim znaczenia przekazywane są za pomocą znaków gestykulacyjnych określających poszczególne słowa, litery lub liczby, przy czym elementem charakterystycznym dla danego znaku jest zarówno układ palców i dłoni obu rąk w stosunku do ciała, jak i ruch wchodzący w skład całości znaku[1]. Z tego właśnie względu niezwykle trudno jest utrwalić go na piśmie, a co za tym idzie – tworzyć standardowe dokumenty piśmiennicze. Mimo to podjęte zostały takie próby, którym początek dało publikowanie jego słownika na łamach „Świata Ciszy", o czym wspominałam w poprzednim rozdziale. Tutaj uwagę badawczą skoncentrowałam na poświęconych mu edycjach książkowych.

Autorem pierwszego *Słownika polskiego języka miganego* jest Józef Kazimierz Hendzel – lektor i tłumacz języka migowego (a właściwie – miganego), członek wspomnianej już Komisji Unifikacyjnej przy Zarządzie Głównym PZN, a zarazem współtwórca cyklu telewizyjnego „W świecie ciszy". Słownik ten ukazał się w 1986 roku w Olsztynie, następnie był czterokrotnie wznawiany w latach 1992, 1995, 2000 i 2006[2].

Wszystkie wydania łączy struktura wewnętrzna: po *Słowie wstępnym* następują krótkie rozdziały wprowadzające, poświęcone językowi migowemu jako sposobowi porozumiewania się i wyjaśnieniom, jak

[1] Por. J. Perlin, B. Szczepankowski, *Polski język migowy: opis lingwistyczny*, Warszawa 1992, s. 9–10.

[2] Ich opisy bibliograficzne znaleźć można np. w bazie Przewodnika Bibliograficznego w Bibliotece Narodowej.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

prawidłowo posługiwać się polskim językiem miganym. Później zamieszczone są informacje o tym, jak korzystać ze słownika oraz polski alfabet palcowy, przedstawiający zdjęcia dłoni, w układach odpowiadających wszystkim literom alfabetu. Część główna zawiera zasób leksykalny polskiego języka miganego w postaci znaków, które zostały ustalone przez Komisję Unifikacyjną (łącznie 2138 znaków), a całość kończy indeks alfabetyczny polskich nazw znaków, odsyłający do miejsc ich użycia w obrębie części głównej[3].

Gdy rozpatruje się omawiane wydawnictwa w kategoriach leksykograficznych, można stwierdzić, że są one edycjami słownika dwujęzycznego: polsko-migowego, z układem alfabetycznym według nazw polskich. Rzecz jasna, przekłady na pojęcia ideograficzne, w których istotną rolę ogrywa przestrzeń i ruch, wyglądają zupełnie inaczej niż w standardowych słownikach dwujęzycznych, co stanowi o ich specyfice. Odpowiedniki migowe polskich haseł są przedstawione wizualnie w postaci dwóch różnych rodzajów fotografii: pojedynczej, z osobą migającą konkretny znak, gdy jest on statyczny lub – w przypadku znaków dynamicznych – dwóch, czasem i trzech fotografii z zaznaczonymi na nich graficznymi znakami obrazującymi ruch. Są to strzałki, które wskazują kierunek ruchu rąk w stosunku do ciała i układ palców, początek ruchu, jego przebieg i zakończenie.

Wielu współczesnych zwolenników PJM krytykuje język migany oraz jego słowniki[4], ale nie ulega wątpliwości, że – z perspektywy historycznej – dokonanie autora pierwszego wydawnictwa tego rodzaju w Polsce zasługuje na odnotowanie. Dzięki niemu do słyszącej większości dotarło podstawowe przesłanie: głusi mają swój język, a zatem należy im dać możliwości jego poznawania. Był to zarazem sygnał dla nauczycieli szkół dla dzieci i młodzieży w uszkodzonym słuchem, by nie odrzucać w dydaktyce języka migowego, zwłaszcza że „dostarczony" im został w postaci dla nich akceptowalnej, chociaż dziś przez wie-

[3] Analiza własna.

[4] J. Kowal, *Recenzja słownika: Polski język migowy – słownik, czyli trudności w tworzeniu słowników*, [w:] *Stan badań nad polskim językiem migowym*, red. E. Twardowska, Łódź 2008, s. 141–175 [online] [dostęp 14.03.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.pzg.lodz.pl/attachments/category/66/StanBadanNadPJM.pdf>.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

lu „migających" odrzucanej na rzecz PJM. Pamiętać jednak warto, że w przedstawianym okresie wierzono, że właśnie znajomość systemu językowo-migowego stanowi drogę do dwujęzyczności niesłyszących. Nie można więc oceniać tego typu dokonań w oderwaniu od czasów, w jakich powstawały, chociaż argumenty towarzyszące wprowadzaniu języka miganego oraz promujące omówiony *Słownik* budzą ogromy opór. Dla przykładu przytoczę fragment wypowiedzi Zdzisława Bielonko, ówczesnego prezesa Polskiego Związku Głuchych:

> Migają językiem nie koordynowanym przez nikogo, stąd deformacja tego języka prowadzi w konsekwencji do obniżenia poziomu intelektualnego […]. Znając psychikę środowiskową, wiem, że jeśli niesłyszący będzie miał do wyboru mowę i język migany – pójdzie po linii najmniejszego oporu i wybierze język migany. Trzeba więc wykorzystać i tę formę komunikowania się, jednak musi to być wypracowany system językowo-migowy, który, odpowiednio stosowany, pomoże podnieść nie tylko poziom nauczania, ale i wzbudzić większe zainteresowanie inwalidów słuchu danym przedmiotem. W realizacji tych zamierzeń ogromną pomocą może okazać się niniejszy Słownik[5].

Nadmienić warto, że J. K. Hendzel opracował także dwukrotnie wydawany *Turystyczny słownik języka miganego*[6], co wprawdzie może świadczyć o zapotrzebowaniu społecznym na tego typu wydawnictwa, ale także o dążeniach do włączenia głuchych w świat słyszących i próbach nawiązania z nimi chociaż połowicznego kontaktu przez tych, którzy słyszą.

Niezależnie od słowników Hendzla, w omawianym okresie ukazała się książka Bogdana Szczepankowskiego pt. *Język migany w szkole*[7]. Jej autor tak pisze we *Wprowadzeniu* do niej*:*

---

[5] S. Bielonko, *Słowo wstępne*, [w:] J. K. Hendzel, *Słownika polskiego języka miganego*, Olsztyn 1986, s. 10–11.

[6] J. K. Hendzel, *Turystyczny słownik języka miganego*, Warszawa–Kraków 1981, wznowienie: Warszawa 1989.

[7] B. Szczepankowski, *Język migany w szkole*, Warszawa 1988.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

> Prawidłowa realizacja procesu dydaktyczno-wychowawczego […] nie byłaby możliwa bez nawiązania kontaktu z niesłyszącym dzieckiem. Z tego też względu konieczne było stworzenie nauczycielom i studentom surdopedagogiki możliwości poznania podstaw języka migowego […] Klasyczny język migowy jest jednak bardzo trudny […] Z tego też względu nauczyciele na kursach uczą się nie klasycznego języka migowego, lecz podstaw sytemu językowo-migowego[8].

Przytoczone cytaty nie deprecjonują już języka migowego, ale jednoznacznie wskazują na „dydaktyczne" argumenty, zgodne z ówczesnymi przekonaniami. Do systemu językowo-migowego w edukacji miał przekonać podstawowy argument: jest on o wiele łatwiejszy dla słyszących nauczycieli niż klasyczny język migowy. Można więc stwierdzić, że nie brano pod uwagę potrzeb i możliwości uczniów. Jednak znów trzeba pamiętać o czasach, w jakich zostały wyartykułowane cytowane słowa. Wówczas język migowy zaledwie się w Polsce „przebijał", a jednocześnie kadry nauczające faktycznie nie były przygotowane do jego stosowania, tym bardziej, że wcześniej dominowały w dydaktyce metody oralne.

W latach, w których wprowadzano w naszym kraju język migany do szkół dla niesłyszących i tworzono oraz wydawano jego słowniki, zaczęto również wydawać książeczki kodeksowe, często kierowane do małych dzieci pełnosprawnych, ale zalecane także w terapii dzieci z uszkodzonym słuchem. W założeniu miały one służyć przede wszystkim przygotowaniu do rozwoju języka polskiego, zarówno w jego formie fonicznej, jak pisanej. Ich krótki przegląd można zacząć od tzw. książeczek nominacyjnych.

Te niewielkie książeczki, wydawane zresztą i obecnie, zwykle mają rozmiary około 10x10 cm, a ich strony składane są w harmonijkę. Całość obejmuje najczęściej 6–8 złożeń. Każda strona takiej „rozkładówki" to jeden obrazek przedstawiający osobę lub przedmiot, pod którym widnieje jeden wyraz – najczęściej odpowiedni dla obrazka rzeczownik.

---

[8] Ibidem, s. 5–6.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

Ułatwiają one kojarzenie nazw z podporządkowanymi im desygnatami, utrwalają znaczenie codziennych słów i pojęć, poszerzając zasób słownictwa dziecka[9].

Po transformacji ustrojowej, u schyłku lat 90. XX w., kiedy po latach szarzyzny rozwinął się kolorowy rynek książki dziecięcej, ładnie wydane książeczki nominacyjne budziły duże zainteresowanie nie tylko rodziców, ale i terapeutów mowy. Obok nich pojawiły się wkrótce wydawane kodeksowo książki – zabawki oraz różnorodne książeczki edukacyjne zapoznające z literami alfabetu i/lub cyframi, wykorzystywane także do rozwijania umiejętności językowych dzieci w wieku przedszkolnym oraz do wczesnej nauki czytania. Jako przykład można podać jedną z książeczek cyklu *Od obrazka do słowa.* W utwardzonych i ozdobionych ilustracjami okładkach, tworzących teczuszkę, umieszczone są luźne karty z ilustracjami związanymi tematycznie z życiem codziennym dziecka (obrazki sytuacyjne), a także karteczki z wyrazami i krótkimi zdaniami, odnoszącymi się do tych przedmiotów i sytuacji. Materiał językowy, podany tutaj w formie umożliwiającej prowadzenie gier i zabaw indywidualnych oraz grupowych (np. loteryjka obrazkowa, gra w zgadywanie), jest przeznaczony do terapii mowy dzieci niesłyszących, z zaburzeniami mowy lub deficytami intelektualnymi. Cały układ wewnętrzny książeczki odzwierciedla etapy postępowania terapeutycznego w procesie rozwijania mowy, kształtowania pojęć i logicznego myślenia[10].

Z perspektywy czasu możemy oceniać tego typu wydawnictwa różnorako, ale też trzeba pamiętać, że w dużym stopniu odzwierciedlały one tendencje występujące w surdopedagogice, gdzie niemal powszechne było przekonanie o konieczności kształcenia mowy fonicznej dzieci z uszkodzonym słuchem, w tym również dzieci głuchych[11].

---

[9] Więcej na ten temat zob. B. Woźniczka-Paruzel, *Od języka migowego do książki czarnodrukowej*, Acta Universitatis Nicolai Copernici. Bibliologia II–III, Toruń 1998, s. 641.

[10] H. Rodak, D. Nawrocka, *Od obrazka do słowa. Gry rozwijające mowę dziecka*, wyd. 2 popr., Warszawa 1995.

[11] Por. U. Ekiert, *Znaczenie i warunki rozwoju języka słownego w kształceniu osób z wadami* słuchu, [w:] *Głuchota a język*, red. S. Grabias, Lublin 1994, s. 63.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

Kształcenie mowy szło w parze z próbami uczenia pisania i czytania, przy czym wskazywano, że ogromna rola, jaką odgrywa pismo w edukacji głuchych, opiera się nie tyle na autonomicznym sposobie komunikacji za pomocą pisma, ile na unaocznieniu fonemowej budowy słów i zdań mówionych. Graficzne znaki pisma, uporządkowane linearnie w przestrzeni, a także ich gestowe odpowiedniki – litery alfabetów palcowych, uporządkowane w czasie podobnie jak dźwięki potoku mowy, miały być środkami służącymi do wypracowania sobie przez dzieci z uszkodzonym słuchem wyobrażeń znaków językowych. Wyobrażenia te – jak podkreślano – mogą stanowić ważny element indywidualnej procedury percepcji znaków językowych. W tym upatrywano funkcję rehabilitacyjną pisma[12].

Referowane wyżej ustalenia Kazimiery Krakowiak – autorki niezwykle licznych i cenionych prac z zakresu surdopedagogiki, a zarazem twórczyni fonogestów, warto uzupełnić innymi jej spostrzeżeniami:

> dzieci niesłyszące od urodzenia z powodzeniem uczą się przyporządkowania krótkich napisów (etykietek) konkretnym przedmiotom i wizerunkom. Natomiast bardzo trudno jest im uczyć się rozumienia dłuższych napisów poprzez kojarzenie z określonymi sytuacjami. Długie (wielowyrazowe) teksty pisane stosowane w edukacji szkolnej wymagają ustawicznego wyjaśniania ich treści i bardzo często nie są przez uczniów rozumiane samodzielnie[13].

Aby pomóc dzieciom niesłyszącym w nauce czytania oraz ułatwić rozumienie czytanego tekstu, stosowano wiele rozmaitych wizualnych pomocy dydaktycznych oraz adaptowano podręczniki szkolne do zakładanych możliwości odbiorczych uczniów. Panowało wówczas także przekonanie, że w świat czytania i czytelnictwa mogą ich wprowadzić tzw. materiały łatwe w czytaniu. Do naszego kraju informacje o nich zaczęły docierać w pierwszej połowie lat 90. XX wieku, między innymi

---

[12] K. Krakowiak, *Bariery kształcenia językowego dzieci z głęboko uszkodzonym słuchem*, [w:] *Głuchota a język…*, s. 150–151.

[13] Ibidem, s. 148–149.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

za sprawą Brora Trombacke – szwedzkiego ich propagatora oraz twórcy i redaktora pierwszego w Europie czasopisma łatwego w czytaniu (ściślej – w rozumieniu), pt. 8 SIDOR (osiem stron). Gościł on na międzynarodowym seminarium w Toruniu zorganizowanym przez tamtejszy Ośrodek Czytelnictwa Chorych i Niepełnosprawnych w październiku 1994 roku. Wygłosił wówczas referat „Publikowanie literatury łatwej w czytaniu w Szwecji"[14].

Inspiracje płynące ze Szwecji, ale także z Holandii, gdzie robocze grupy krajowe i międzynarodowe ustaliły zasady tworzenia materiałów łatwych w czytaniu dla różnych kategorii odbiorców niesprawnych czytelniczo, zaakceptowane już w 1988 roku na międzynarodowym seminarium w Hadze[15], wpłynęły na działania polskie. W Toruniu powstała Fundacja Książek Łatwych w Czytaniu, dzięki której ukazało się kilka książeczek adresowanych do osób niesprawnych czytelniczo, głównie z obniżoną sprawnością intelektualną. Niektóre z nich, jak np. *Droga*, *Jadę autobusem*, *Jadę tramwajem*, *W bibliotece*, *W sklepie*, *W kościele*, *Na poczcie*, doczekały się wersji druko-migowej, dlatego też warto poświęcić im nieco uwagi.

Każda z nich ma znormalizowany format (15x20 cm), objętość w granicach 10–30 zbindowanych kart, wykonanych z solidnego, grubego papieru. Rozłożona książka ma powtarzający się układ wewnętrzny: na stronie lewej zamieszczony jest krótki, kilkuzdaniowy tekst, na stronie prawej – ilustracja, ściślej – barwna fotografia, tematycznie związana z tekstem. Sam tekst jest dwujęzyczny: wersom czarnodrukowym towarzyszy dosłowny przekład na język migowy, dokładniej, na system językowo-migowy: do znaków ideograficznych dołączone zostały daktylograficzne, co umożliwiło przetłumaczenie polskiego tekstu dosłownie, z uwzględnieniem stosowanych w nim form gramatycznych. W rezultacie przekład na SJM (wtedy zresztą nazywany językiem

---

[14] B. Trombacke, *Publikowanie literatury łatwej w czytaniu w Szwecji*, [w:] *Prawo do czytania. Człowiek niepełnosprawny w bibliotece. Alternatywne materiały czytelnicze. Materiały z Międzynarodowego Seminarium w Toruniu, 24–25 października 1994*, tłum. A. Czajkowski, Toruń 1994, s. 47–54.

[15] Zob. *Seminar Easy to Read; Papers, criteria and results*, red. M. Starmans van Haren, Den Hagg 1989.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

migowym), stanowi ilustrację pisemnej wypowiedzi w języku polskim, co miało w intencji twórców utrwalać jego struktury gramatyczne[16].

Il. 1. Skan jednej ze stron druko-migowej wersji książeczki *Jadę autobusem*

Źródło: *Jadę autobusem*, tekst Maria Wojak, rysunki w wersji dla niesłyszących Leon Leppert, Toruń [b.r.], s. [12].

W środowisku dzieci głuchych i ich nauczycieli zostały ocenione jako nieudane, a językoznawcy uznali je za całkowicie chybione[17]. Nie

[16] Szczegółowo omawiałam te książeczki w artykule *Od języka migowego do książki czarnodrukowej (o kształtowaniu sprawności czytelniczej osób niesłyszących)*, Acta Universitatis Nicolai Copernici. Bibliologia II–III. Nauki Hum.-Społ., z. 328, Toruń 1998, s. 644– 645. Wówczas również wierzyłam, że materiały tego rodzaju ułatwią niesłyszącym dzieciom wejście do świata książek. Intuicyjnie jednak czułam, że „coś jest nie tak", dlatego przed laty wysłałam je Małgorzacie Czajkowskiej-Kisil, która przetestowała je na moją prośbę wśród uczniów Instytutu Głuchoniemych w Warszawie.

[17] Negatywna opinia niesłyszących dzieci oraz samej M. Czajkowskiej-Kisil potwierdziła moje obawy co do przydatności opisywanych książeczek, o czym napisałam w artykule *Osoby z niesprawnościami czytelniczymi w bibliotece – sygnalizacja proble-*

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

sposób się z tymi opiniami nie zgodzić, zwłaszcza gdy czyta się migowe przekłady tekstów, bardzo nieczytelne oraz ogląda towarzyszące im fotografie, które nie są najpiękniejsze.

Trzeba dodać, że nie tylko względy estetyczne i mała czytelność napisów w SJM decydują o niskiej wartości omawianych książeczek. Ich oryginały przeznaczone są dla osób z deficytami intelektualnymi, które mają uczyć się z nich właściwego zachowania w określonych miejscach, a zatem przypisane im zostały głównie funkcje pragmatyczne. W środowisku docelowych adresatów prawdopodobnie są one realizowane[18], czego nie można powiedzieć o ich wersjach druko-migowych. Ich treść i realizacja jest nieatrakcyjna dla dzieci niesłyszących w normie intelektualnej, z kolei głuche dzieci z deficytami intelektualnymi w ogóle nie mogą z nich korzystać z prostej przyczyny: nie znają języka fonicznego, jego składni i gramatyki, a więc przekład na SJM jest dla nich zupełnie nieprzydatny. Można więc powiedzieć, że wprawdzie miały na celu utrwalanie wśród niesłyszących dzieci struktur gramatycznych języka polskiego i poszerzanie zasobu słownictwa, aby przygotować je w ten sposób do czytelnictwa standardowego, ale ze względu na swoje właściwości strukturalne nie mogły pełnić takich zadań. Stanowią one dziś wyłącznie świadectwo poszukiwań dróg włączenia dzieci z dysfunkcją słuchu w świat książki kodeksowej, chociaż trudno je uznać za udane.

Jeśli idzie o książeczki nominacyjne, edukacyjne czy dydaktyczne, które wydawano w czasach poprzedzających rozpowszechnienie się Internetu, można stwierdzić, że i dziś jest ich bardzo wiele na rynku księgarskim. Mogą one służyć zarówno dzieciom słyszącym, jak i małym odbiorcom z uszkodzonym słuchem, pełniąc funkcje terapeutyczne zwłaszcza wśród dzieci z niedosłuchem, które włączane są „w świat dźwięków". Coraz częściej jednak te konwencjonalne formy książki

mu, Acta Universitatis Nicolai Copernici. Bibliologia III. Nauki Hum.-Społ., z. 340, Toruń 2000, s. 405–423.

[18] Jak zapewniają pracownice Ośrodka Czytelnictwa Chorych i Niepełnosprawnych w Toruniu prowadzące od lat terapię z dziećmi niepełnosprawnymi intelektualnie, w tym środowisku omawiane książeczki, wielokrotnie oglądane z podopiecznymi, czytane im lub opowiadane, spełniają swoje zadania.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

uzupełniane są lub wypierane przez multimedialne programy logopedyczne i gry edukacyjne, nierzadko ustrukturalizowane w sposób zbliżony do ich drukowanych „poprzedniczek".

W podsumowaniu tej części rozważań można stwierdzić, że wydawane kodeksowo słowniki i podręczniki miały na celu rozpowszechnienie sytemu językowo-migowego lub jego uproszczonej formy miganej, która trafiała do szkół. Stanowiły one pierwsze próby tego typu ujęć, „przecierając szlak" dla późniejszych słowników języka migowego, w tym również tych, które doczekały się realizacji multimedialnych, a więc są świadectwem swoich czasów, o których wypada pamiętać. *Słownik polskiego języka miganego* autorstwa J. K. Hendzla doczekał się kilku wydań, co świadczy o jego popularności, a przy tym jest w pewnym zakresie kontynuowany, a przynajmniej stanowi punkt odniesienia do obecnych dokonań, o czym np. świadczy *Polski Język Migowy – Słownik*, opracowany w roku 2007 przez PZG – Oddział Łódź. Słownik ten został przyjęty w bardzo zróżnicowany sposób, był krytykowany zwłaszcza za liczne naleciałości z SJM, niejasne kryteria doboru zasobu leksykalnego, brak przemyślanego uporządkowania znaków oraz brak odpowiedzialności autorskiej[19], ale jednocześnie jego nakład został wyczerpany, co samo mówi za siebie. Należy dodać, że w 2010 roku w Warszawie ukazało się jego wznowienie[20].

Warto również wspomnieć o *Leksykonie polskiego języka migowego*, który został wydany w Bogatyni przez wydawnictwo *Silentium* w roku 2011. Przygotowali go Olgierd Kosiba i Piotr Grenda. Całość obejmuje części wprowadzające w problematykę języka migowego/miganego oraz przedstawiające anatomię i fizjologię narządu słuchu, następne części zawierają znaki polskiego i międzynarodowego alfabetu palcowego, specjalne układy dłoni, charakterystyczne dla „mowy gestów" oraz liczebniki (z porządkowymi włącznie). Część zasadnicza to znaki ideograficzne tworzące zasób leksykalny języka migowego (łącznie 2800 haseł). Uzupełnienie części słownikowej stanowi alfabetycz-

[19] Zob. J. Kowal, op.cit.

[20] Przewodnik bibliograficzny odnotowuje wydania z roku 2008 i 2010.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

ny indeks haseł, a całość zamyka słownik pojęć związanych z językiem migowym i środowiskiem osób niesłyszących[21].

Jak informuje wydawca leksykonu, wiele haseł opracowano na podstawie słowników internetowych oraz witryn tworzonych przez lub dla niesłyszących, przy czym wylicza: www.onsi.pl,www.dwiedlonie.pl, www.glusitv.pl, www.migowy.pl[22]. Sami twórcy wskazują, że wzorowali się na dokonaniach Bogdana Szczepanowskiego, przywołując jego książkę *System migowo-językowy*[23]. Można zatem przypuszczać, że omawiany leksykon, wbrew nazwie, nie stanowi wyłącznie zbioru słownictwa PJM, a w dużej mierze rejestruje opisy znaków ideograficznych zapisu SJM. Przypuszczenia te potwierdzają opinie na jego temat, publikowane przez niesłyszących, np. na *Forum dyskusyjnym osób z wadami słuchu*[24], gdzie nie brakuje słów krytycznych na temat – jak się wypowiadają dyskutujący – hybrydy, stanowiącej „mieszaninę" PJM i SJM.

Niezależnie od ocen wystawianych przedstawianemu leksykonowi z pewnością warto spojrzeć, jak jego twórcy wyjaśniają zasady czytania opisów terminów i pojęć wyrażanych zarówno w PJM, jak SJM w formie wizualno-przestrzennej, tym bardziej, że utrwalone zostały w książce wydanej konwencjonalnie.

Ten krótki i z konieczności selektywny przegląd kodeksowo wydawanych słowników polskiego języka migowego/miganego oraz jego form hybrydalnych wypada zakończyć stwierdzeniem, że bardzo trudno jest ująć na papierze przestrzeń charakterystyczną dla znaków migowych, a także ruch wchodzący w ich skład, nawet wtedy, gdy opisom towarzyszą odpowiednie ilustracje lub fotografie migających osób i instrukcje dotyczące sposobów czytania opisów. Jednocześnie wiele kontrowersji budzi sam dobór znaków i uporządkowanie wewnętrzne zasobów leksykalnych. Sygnalizują to nie tylko współcześni badacze,

---

[21] O. Kosiba, P. Grenda, *Leksykon języka migowego*, Bogatynia 2013.

[22] *Nowy słownik języka migowego* [online] [dostęp 01.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.silentium.com.pl/>.

[23] O. Kosiba, P. Grenda, *Wstęp*, [w:] *Leksykon języka migowego*, s. 13 [online] [dostęp 02.05.2015]. Dostępny w Internecie: <www.silentium.com.pl/fragment.pdf>.

[24] *Forum dyskusyjne osób z wadami słuchu*. Wątek: *Leksykon języka migowego Silentium* [online] [dostęp 03.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.deaf.pl/index.php?topic=13554.20>.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

obszar znaków wykonywanych na wysokości szyi
obszar znaków wykonywanych na wysokości twarzy i głowy
obszar znaków wykonywanych na wysokości prawego dołka strzeleckiego
obszar znaków wykonywanych na wysokości lewego dołka strzeleckiego
obszar znaków wykonywanych naturalnie przed sobą
obszar znaków wykonywanych na wysokości pasa
Dłoń ustawiona wnętrzem do przodu, końcami palców w górę, kantem w prawo.
Dłoń ustawiona grzbietem do przodu, końcami palców w górę, kantem w lewo.
Dłoń ustawiona kantem do przodu, końcami palców w górę, wnętrzem w lewo.

Il. 2. Czytanie opisów

Źródło: Wstęp, [w:] *Leksykon języka migowego* [online] [dostęp 02.05.2015]. Dostępny w Internecie: <www.silentium.com.pl/fragment.pdf>.

ale i niesłyszący użytkownicy omówionych słowników. Trzeba jednak pamiętać o tym, że najstarsze z nich stanowią świadectwo swoich czasów, a nowsze – wywołując dyskusje, mogą sprzyjać badaniom nad PJM i formami jego utrwalania, a tym samym – służyć społeczności Głuchych, coraz bardziej świadomej tego, czego oczekuje od wydaw-

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

ców. Nie można także zapominać o tym, że dzięki nim osoby słyszące, które chcą wejść do „świata ciszy", mają obecnie pewne pomoce, chociaż niedoskonałe, aby tego próbować. Może jednak obecnie należałoby dawać im inne tytuły? Zdecydowana większość „słyszaków", którzy z różnych powodów podejmują naukę języka migowego, nie potrafi odróżnić PJM od SJM, a tytuł *Słownik/Leksykon polskiego języka migowego* pozwala im wierzyć, że poznają znaki właśnie tego „prawdziwego" języka polskiej społeczności Głuchych. Wyprowadza ich z błędu dopiero konfrontacja z „migaczami", z którymi często nie potrafią nawiązać kontaktów, przeżywając przy okazji bolesne rozczarowania[25].

Przed „rewolucją" internetową osoby niesłyszące miały nie tylko niezwykle skromny dostęp do słowników własnego języka oraz literatury dostosowanej do ich możliwości percepcyjnych, ale także do mass mediów. Zaznaczyć wszakże warto, że jeszcze w okresie „królowania" telewizji pojawiły się w Polsce pierwsze próby dostosowania emitowanych w niej programów do potrzeb odbiorców z uszkodzonym słuchem. Z czasem rozwinęły się różne ich formy, z których wiele przetrwało do dziś, tyle że uległy one udoskonaleniu oraz szerszemu upowszechnieniu. Do najpopularniejszych należą: standardowe nagrania z osobami mówiącymi, w których u dołu ekranu, najczęściej z prawej strony, pojawia się okienko z tłumaczem języka migowego, dolne napisy w programach telewizyjnych i emitowanych w telewizji filmach, dostępne poprzez teletekst, programy i filmy zwierające w napisach, oprócz dialogów, informacje o dźwiękach towarzyszących akcji, sposobie mówienia i reakcjach bohaterów, których nie widać na ekranie (tzw. deskrypcja), a także nagrania przedstawiające osoby „mówiące" migami, z głosem lektora lub napisami[26] . Czas więc prześledzić, jak się rozwijały.

---

[25] Sytuacje tego rodzaju przeżywałam osobiście, ucząc się kilka lat temu SJM, przekonana, że to język migowy. O tych samych problemach dowiedziałam się od tracącej słuch koleżanki, która bardzo chciała wejść do społeczności Głuchych.

[26] Omówiłam je pobieżnie w innej pracy – zob. B. Woźniczka-Paruzel, *Mieszkańcy świata ciszy jako czytelnicy (stereotypy a praktyki czytelnicze osób głuchych)*, [w:] *Czytanie. Czytelnictwo. Czytelnik*, red. A. Żbikowska-Migoń, przy współudziale A. Łuszpak, Wrocław 2011, s. 196–197.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

3.2. Tłumaczenia migowe w programach TV

Ludzie z dysfunkcją słuchu bardzo długo nie mieli w Polsce dostępu do programów oferowanych w telewizji w formie dostosowanej do ich możliwości percepcyjnych, a o tych potrzebach w mediach się nie mówiło, podobnie zresztą o samych niesłyszących czy niedosłyszących. Jak wskazują badacze, dopiero w 1964 roku wyemitowany został w telewizji wrocławskiej program poświęcony pracy klubu fotofilmowego we Wrocławiu, którego „bohaterami" byli jego głusi członkowie. Program ten uchodzi za pierwszą w naszej telewizji audycję, w której niesłyszący „zaistnieli" publicznie. Dziewięć lat później, w 1973 roku, nadano w Programie 2 TVP półgodzinną audycję, w której z okazji Dnia Inwalidy przeprowadzono wywiad z prezesem Polskiego Związku Głuchych oraz zaprezentowano film o niesłyszących dzieciach, przy czym filmowi towarzyszyło tłumaczenie na język migany[27].

Pierwszy „migający" tłumacz, Zbigniew Grzegorzewski, najpierw wystąpił jako gość w teleturnieju „Zgadnij kim jestem" w roku 1979. Jak sam wspomina, program polegał na odgadnięciu przez publiczność zawodu wykonywanego przez zaproszonych gości. Krótki film przedstawiający go w trakcie tłumaczenia zrobił tak duże wrażenie, że niedługo po emisji teleturnieju zaproponowano mu prowadzenie cyklu spotkań dotyczących języka migowego (wiemy już, że miganego, bez końcówek fleksyjnych charakterystycznych dla SJM). Potem zaczęło się tłumaczenie programów[28].

Regularne emisje programów TV z udziałem tłumacza języka miganego rozpoczęły się na początku 1982 roku. Najpierw był *Dziennik Telewizyjny* w wersji dla niesłyszących, emitowany w soboty i niedziele o godz.19.30 w programie pierwszym, a jego retransmisja – w programie drugim. Później w niedzielne poranki, także w programie drugim,

---

[27] Zob. B. Szczepankowski, *Niesłyszący – Głusi – Głuchoniemi. Wyrównywanie szans*, Warszawa 1999, s. 293.

[28] *Znany tłumacz języka migowego o swej pracy w TVP*, [w:] TVP. Info [online] [dostępny 15.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.tvp.info/6884587/slynny-tlumacz-jezyka-migowego-o-swej-pracy-w-tvp>.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

rozpoczęto nadawanie filmów w wersji dla niesłyszących (m.in. cykl *W starym kinie*)[29].

Niezwykle ważnym wydarzeniem w dziejach dostępu ludzi z uszkodzonym słuchem do programów telewizyjnych okazała się cykliczna, chociaż trwająca zaledwie 20 minut audycja „W świecie ciszy", emitowana od roku 1982. Można ją było oglądać w telewizji publicznej raz na dwa tygodnie, później tylko raz w miesiącu, ale w latach dziewięćdziesiątych minionego wieku zaprzestano jej emisji[30].

Ponad rok od jej rozpoczęcia Józef K. Hendzel – współtwórca cyklu oraz Ryszard Danielewski – jego redaktor odbyli rozmowę z dziennikarzem Bogumiłem Paszkiewiczem. Została ona opublikowana na łamach papierowego jeszcze „Świata Ciszy". Rozmówcy wyrażali radość, że udało się im wprowadzić ten cykl do telewizji, zastanawiali się nad jego znaczeniem, a jednocześnie nad problemami tłumaczeń na język migany. J. K. Hendzel zaznaczył wówczas, że proces unifikacji języka miganego stale jeszcze trwa. Z pewnością warto zacytować również jego inne słowa, znamienne dla tego okresu:

> Dzięki TV mamy ogromną szansę przekazywania całej społeczności głuchych jednego wzorca, dlatego uznaliśmy, żeby tylko członkowie komisji unifikacyjnej języka migowego […] mogli występować jako tłumacze. Są nimi: Zbigniew Grzegorzewski, Jerzy Kałużny, Chrystyna Ciołek i ja[31].

Bez względu na to, jak dziś społeczność Głuchych ocenia wprowadzenie do programów telewizyjnych języka miganego, tej uproszczonej wersji SJM, nie ulega wątpliwości, że dzięki aktywności pierwszych jego tłumaczy zdecydowana większość słyszących telewidzów miała po

[29] Ibidem.

[30] Zob. A. Mathias, *Dostosowanie form kultury w postaci telewizji, kina i teatru dla potrzeb młodzieży z wadą słuchu*, [w:] *Konferencja Naukowy Start. Referaty 2013*, s. 27 [online] [dostęp 10.02.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.stypendia-pomostowe.pl/wp-content/uploads/2014/01/Naukowy_Start_12_11__2.pdf>.

[31] B. Paszkiewicz, *W świecie ciszy. O telewizyjnych programach dla niesłyszących z red. Ryszardem Danielewskim i magistrem Józefem Hendzlem rozmawia Bogumił Paszkiewicz*, Świat Ciszy 1983, nr 3, s. 4–5.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

raz pierwszy w życiu możliwość zetknięcia się z innym niż foniczny sposobem porozumiewania się oraz z problemami jego użytkowników, o których nic wcześniej nie wiedzieli, a sami adresaci – dostęp, chociaż może połowiczny, do telewizji.

Po wielu latach, bo w 2012 roku, Hendzel i Grzegorzewski, w rozmowie z Grzegorzem Dymarskim, wspominają trudne początki cyklu „W świecie ciszy", zabawne niekiedy sytuacje, towarzyszące transmisjom oraz okoliczności, w jakich zostali tłumaczami języka miganego, a także inne audycje dla niesłyszących, które zaczęły pojawiać się w telewizji[32].

Były to programy dla dzieci (o których dokładniej piszę dalej), a także cykle krótkometrażowych filmów dydaktycznych, upowszechniających język migowy. Spore zasługi przypadły tu w udziale Ewie Juchniewicz, która wyreżyserowała emitowane w latach 1994–1996 w TVP2 pięciominutowe *Spotkania z językiem migowym*, gdzie prezenterami byli uczniowie Ośrodka Szkolno-Wychowawczego dla Głuchych w Warszawie. Wyreżyserowała też mini-serial o niesłyszących pt. *Dlaczego to my*, emitowany w latach 1996–1999 w TVP2, z migającą młodzieżą w rolach głównych[33].

Z czasem, oprócz *Dziennika Telewizyjnego*, tłumaczenia migane trafiły do innych serwisów informacyjnych, np. do *Panoramy*, a także do programów katolickich, jak np. *Ziarno* i *Słowo na niedzielę*, wreszcie do programów historycznych, np. *Flesz historii*. Nie zabrakło również tłumaczeń miganych w najpopularniejszych serialach, z których naj-

---

[32] G. Dymarski, *Ożywiają świat ciszy*, [w:] *Tele Tydzień* [online] [dostęp 15.03.2015]. Dostępny w Internecie: <http://teletydzien.interia.pl/gwiazdy/news-ozywiaja-swiat-ciszy,nId,437188>.

[33] Zob. B. Szczepankowski, *Konferencja Naukowa „Kultura Głuchych i jej świadectwa". 10 lat Instytutu Głuchoniemych w Warszawie*, Warszawa, 24–25 października 1997 roku, Audiofonologia 1997, t. X, s. 206–207 [online] [dostęp 28.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://ptnzs.org.pl/audiofonologia/AUDIOFONOLOGIA_TOM_X_1997/zkraju_ze_swiata_5.pdf>; por. też: B. Skarul, *Co u Pan/Pani słychać?* [rozmowa z Ewą Juchniewicz], [w:] *MM Trendy. Magazyn Miejski* [online] [dostęp 15.03.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.mmszczecin.pl/artykul/mm-trendy-co-u-pani-pana-slychac-moment-w-o3ktorym,2722816,art,t,id,tm.html>.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

starsze to *Jan Serce* i *Szpital na peryferiach*, a w późniejszym okresie takie jak *Klan*, *Na dobre i na złe* i *M jak miłość*[34].

Po krótkim zarysie historycznym trzeba się zastanowić, jaka jest oferta telewizyjna dla osób niesłyszących w ich języku obecnie, kilka lat po wejściu w życie *Ustawy o języku migowym* oraz znowelizowanej w lipcu 2011 roku *Ustawy o radiofonii i telewizji.* Oczywiście nie sposób prześledzić wszystkich zmian, jednak na podstawie opracowania autorstwa Piotra Kowalskiego, Anny Sachy oraz Moniki Szczygielskiej, które trafiło do raportu *Sytuacja Głuchych w Polsce*[35], można omówić współczesne tendencje. Otóż z monitoringu wybranych stacji telewizyjnych pod względem emisji programów, w których są tłumaczenia na język migowy, wynika, że w badanym okresie (trzeci kwartał 2013 roku) ten obowiązek realizowały tylko nieliczne stacje telewizyjne. Swoistym liderem okazały się Puls (36 godzin) oraz Puls 2 (ponad 33 godziny), po nich TVP 2 (ponad 6 godzin), wreszcie – TVP Kultura (ponad 2 godziny). Inni ważni nadawcy, jak TVP 1, TVN, Polsat TVN 7 czy TVN 4, nie emitowali programów z tłumaczeniami na język migowy w ogóle[36]. Można zatem stwierdzić, że to bardzo niewiele. Ponadto, na co zwracają uwagę przywołani wcześniej autorzy, tłumaczenia odbywały się głównie w uproszczonym systemie językowo-migowym (SJM), gdzie przekład z polskiego języka fonicznego stanowi transliterację na miganą formę tego samego języka. Jego zakładani odbiorcy muszą więc znać SJM, tymczasem spora część głuchych posługuje się wyłącznie językiem migowym (PJM), wskazując w badaniach, że preferują w telewizji właśnie swój macierzysty język migowy[37].

---

[34] Informację o pierwszych serialach podał red. Ryszard Danielewski w rozmowie z B. Paszkiewiczem – zob. B. Paszkiewicz, *W świecie ciszy. O telewizyjnych programach*…, Świat Ciszy 1983, nr 3, s. 4, o nowszych wiadomo z tekstu G. Dymarskiego, op.cit.

[35] P. Kowalski, A. Sacha, M. Szczygielska, *Dostępność*, [w:] *Sytuacja głuchych w Polsce. Raport zespołu ds. g/Głuchych przy Rzeczniku Praw Obywatelskich*, red. M. Świdziński, Warszawa 2014, s. 36–58 [online] [dostęp 20.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.pzg.org.pl/rokdownloads/SC/Sytuacja%20osob%20gluchych%20w%20Polsce%20Raport%20RPO.pdf>.

[36] Ibidem, s. 41.

[37] Ibidem, s. 39.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

Referowani autorzy wyprowadzają z tego wniosek, że tłumaczenia w telewizji powinny odbywać się w PJM, przywołując przy tej okazji porozumienie z 5 czerwca 2013, podpisane między największymi nadawcami, które zakłada, że język migowy powinien być stosowany zwłaszcza w programach informacyjnych oraz audycjach dla dzieci, a przy tym do tzw. dobrych praktyk należy emitowanie przez stacje telewizyjne minimum 10 godzin kwartalnie tłumaczeń na język migowy[38].

Tłumaczenia audiowizualne są najczęściej przekładami nagranymi wcześniej, przed emisją, ale mogą być również tłumaczeniami symultanicznymi, wykorzystywanymi w programach na żywo. Wymaga to dużej sprawności tłumaczy, ich wysokich kompetencji, wiedzy ogólnej, a zwłaszcza biegłej znajomości zarówno języka polskiego, jak i migowego, ale także wiedzy realizatorów na temat technicznych zasad przekładu, które z pewnością warto tutaj dosłownie przytoczyć:

> Aby przekaz był kompletny, kamera powinna obejmować głowę, twarz, ręce i ramiona osoby migającej i całą przestrzeń wokół tłumacza. Postać tłumacza jest ruchoma, pozycja ciała czy mimika pełnią funkcje językowe w PJM. Należy więc podczas nagrywania upewnić się, czy:
> – kamera w całości w każdym momencie obejmuje sylwetkę tłumacza oraz czy żaden znak migowy nie zostaje pominięty;
> – prezentowany obraz wideo, sceneria, występujący na ekranie ludzie nie zasłaniają sylwetki tłumacza;
> – stosowane efekty wizualne w ujęciach filmowych nie oddziałują na osobę migającą (np. zakrywając ją);
> – jest zapewniony odpowiedni kontrast między tłem a osobą migającą oraz między ubiorem osoby migającej a twarzą i dłońmi;
> – tłumacz jest odpowiednio oświetlony (wskazane stosowanie lamp studyjnych);
> – kamera nie jest zbyt blisko (ryzyko, że znaki wyjdą poza obszar filmowania) i zbyt daleko od tłumacza (wtedy obraz będzie zbyt mały, aby zrozumieć przekaz);

[38] Ibidem.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

– osoba migająca stoi przodem lub bokiem do kamery; wysokość kamery powinna być na wysokości oczu osoby migającej;
– podczas nagrywania rozmowy między dwiema osobami migającymi odległość między nimi wynosi ok. 1 m (nie zaleca się pokazywania w jednym ujęciu więcej niż 3 osób, które migają).

Nagrywanie tłumaczeń do materiałów audiowizualnych realizuje się zazwyczaj za pomocą jednej kamery, w jakości HD i za pomocą jednego ujęcia, najczęściej z wykorzystaniem studia filmowego, które zapewni odpowiednie tło i oświetlenie[39].

Ten przydługi nieco cytat pozwala zrozumieć, że właściwe wykonanie przekładów wizualnych nie należy do standardu, wymaga znajomości specyfiki zasad komunikacji migowej, a ich realizatorzy muszą respektować wizualno-przestrzenne właściwości języka migowego. Być może dlatego jest ich w naszej telewizji tak mało? Do tego dochodzi niekorzystna dla potencjalnych odbiorców interpretacja artykułu 18 ustawy medialnej, która „nakłada na nadawców programów telewizyjnych obowiązek zapewniania dostępności programów przez wprowadzanie: audiodeskrypcji, napisów dla niesłyszących oraz tłumaczeń na język migowy – tak, aby co najmniej 10% czasu nadawania posiadało takie udogodnienia"[40].

Nieprecyzyjność zapisu powoduje, że nadawcy telewizyjni wymienione techniki udostępniania traktują łącznie, podczas gdy powinny być one ujmowane rozłącznie, tj. ma być po 10% z każdego ich rodzaju, tym bardziej, że każdy z nich przeznaczony jest do różnych grup odbiorców, tutaj „wrzucanych do jednego worka": niesłyszący, niedosłyszący i niewidomi. Tymczasem nawet odbiorcy z uszkodzonym słuchem mają różne potrzeby, a części z nich, poza tłumaczeniami na język migowy, bardzo przydatne są napisy towarzyszące emitowanym programom. Czas zatem zastanowić się, jak realizowany jest w telewizji ten rodzaj dostępu. Na początek znów nieco historii.

[39] Ibidem, s. 50–51.
[40] Ibidem, s. 41.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

3.3. Teletekst i deskrypcja w telewizji i filmie – dostęp do „świata dźwięków"?

W roku 1977 odbyła się w TVP emisja *Hamleta*, uzupełniona napisami (listą dialogową), co można uznać za pierwszą próbę telewizyjnej deskrypcji w naszym kraju, która obliczona była na widzów z dysfunkcją słuchu. Jednak przez telewidzów słyszących przyjęta została bardzo krytycznie (przeszkadzały im napisy), wobec czego zarzucono tego typu próby na kilka dobrych lat[41].

W okresie, kiedy pojawiły się w telewizji pierwsze programy z tłumaczeniami miganymi, zaczęto się zastanawiać, czy niezależnie od nich w audycjach i filmach emitowanych w TVP nie powinno być napisów. Problem ten podjęto już w 1982 roku na łamach „Świata Głuchych". Dyskusję wywołał autor podpisany inicjałami J. H. (pod którymi „ukrył" się Józef Hendzel), w artykule pod wymownym tytułem: *Język migowy czy napisy?*, którego początek warto zacytować:

> Pytanie zasadne, jako że spośród wielotysięcznej rzeszy inwalidów słuchu tylko głusi i głuchoniemi znają ten język i tylko oni mogą odbierać te audycje.
>
> A co z pozostałymi – słabosłyszącymi, niedosłyszącymi, którzy nie znają tego języka? Dla nich programy telewizyjne, oprócz bariery dźwięku, posiadają także barierę języka migowego.
>
> Czy w związku z tym zamiast języka migowego nie powinna była wprowadzić napisów?[42].

Następnie autor wyjaśniał, dlaczego w polskich audycjach telewizyjnych brakuje napisów i na czym polegają techniczne trudności w tym zakresie, informując zarazem o pierwszych pracach nad wprowadzeniem teletekstu. Podkreślił także, że „teletekst rozwiązałby problem wykorzystania w TV uniwersalnego sposobu przekazu – pisma, [co] służyłoby zarówno telewidzom z wadami słuchu, jak i telewidzom

---

[41] Por. A. Mathias, op.cit., s. 26–27.

[42] J. H. [Józef Hendzel], *Język migowy, czy napisy?*, Świat Głuchych 1982, nr 6, s. 14.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

słyszącym”[43], zachęcając czytelników do wyrażania własnych opinii, tym bardziej, że – jak to ujął – „są to bowiem problemy ciągle dyskusyjne, polemiczne”[44].

W następnym roku, już na łamach „Świata Ciszy”, który to tytuł – jak już wiemy – zastąpił „Świat Głuchych” (pod wyraźnym wpływem telewizyjnej audycji dla niesłyszących), czytelnicy nadsyłali listy w tej kwestii, optując za językiem migowym[45] lub wskazując, że powinny też być napisy, przy czym, jak dowodził Ryszard Danielewski, redaktor telewizyjnego „W świecie ciszy”:

> Napisy można wkomponować w obraz przy pomocy tekstu pisanego na zwykłej maszynie do pisania. Trwają dopiero próby techniczne, ale myślę, że niedługo przystąpimy do emisji krótkich filmów dokumentalnych z napisami przekazywanymi tym sposobem[46].

Zacytowane wyżej zdania wskazują, jak trudne były początki napisów dla niesłyszących w telewizji polskiej. Jednocześnie, gdy uwzględni się sytuację polityczną i gospodarczą lat, w których podejmowano takie starania, nie może dziwić to, że nie było zbyt szybkich postępów. Warto również pamiętać, że w latach poprzedzających transformację ustrojową w Polsce oprócz Polskiego Związku Głuchych nie działały jeszcze inne stowarzyszenia, które zrzeszałyby osoby z uszkodzonym słuchem, a i sam Związek miał ograniczone możliwości działania.

Po transformacji ustrojowej do Polski docierały nie tylko nowości ze świata techniki, ale stopniowo również zmieniało się podejście do osób z różnymi rodzajami niepełnosprawności. Na falach tych przemian zaczęto też tworzyć napisy dla osób z uszkodzonym słuchem. O pierwszych tego typu działaniach w III RP pisze Izabela Küntler – dziennikarka, redaktorka i autorka licznych deskrypcji tworzonych dla

---

[43] Ibidem.

[44] Ibidem.

[45] M. Kolanko, *Zdecydowanie język migowy!*, Świat Ciszy 1983, nr 2, s. 19.

[46] B. Paszkiewicz, *W świecie ciszy. O telewizyjnych programach dla niesłyszących...*, Świat Ciszy 1983, nr 3, s. 5, 19.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

niesłyszących[47]. Otóż w TVP premierowym filmem z napisami tego rodzaju było wyemitowane w 1994 roku *Rio Grande*. Działająca od tegoż roku Redakcja Napisów dla Niesłyszących początkowo objęła swym programem wyłącznie filmy fabularne, ale z czasem – seriale i filmy nadawane po głównym wydaniu *Wiadomości*, wybrane filmy i programy dokumentalne, teleturnieje – *Jeden z dziecięciu* i *Familiadę*, a z publicystyki *Sprawę dla reportera*[48].

Do roku 2003 napisy przygotowywane były przed emisją programów (*pre-recorded*), czyli z ustalonymi kodami czasowymi, tzn. były emitowane automatycznie, równolegle z filmami czy programami nadawanymi na żywo, a widzowie mogli je odbierać po włączeniu teletekstu i wybraniu odpowiedniego numeru strony. Od lutego 2003 zaczęły się ukazywać nadawane na żywo napisy do *Teleexpresu*, a od marca 2007 – do głównego wydania *Wiadomości*[49].

Informacje o tym, które audycje z deskrypcją można obecnie obejrzeć w TVP, wykazane są w *Liście programów z napisami* serwisu Telewizji Polskiej, do której prowadzi strona *Dostępność*[50] oraz w *Telegazecie* na stronie 335 (wyjątek stanowi tu TV Polonia). W programie telewizyjnym ta oferta oznaczona jest symbolem (ucho z aparatem słuchowym).

Wydaje się, że oferta jest stosunkowo obszerna, obejmując zróżnicowane programy (informacyjne, przyrodnicze, kulinarne, kabaretowe, wiele seriali i filmów), które wyświetlane są w TVP1, TVP1HD, TVP2, TVP2HD, TVP Kultura, TVP Seriale, TV Polonia, TVP Historia i TVP Sport. Niestety wiele z nich powtarza się w różnych programach lub stanowi powtórki w ramach tego samego programu, nadawane w innych godzinach. Chociaż łącznie składają się one na ustawowy obowiązek

---

[47] Zob. U. Butkiewicz, *Kim jesteśmy, witryna*, [w:] *Napisy dla niesłyszących* [online] [dostęp 28.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.napisydlanieslyszacych.pl/onas>.

[48] I. Küntler, *Napisy dla niesłyszących – problemy i wyzwania*, s. 115 [online] [dostęp 28.05.2015]. Dostępny w Internecie: <file:///D:/Download/Przekladaniec-20-7.pdf>.

[49] Ibidem.

[50] *Dostępność*, [w:] TVP.pl [online] [dostęp 28.05.2015], dostępny w Internecie: <http://www.tvp.pl/dostepnosc/napisy-dla-nieslyszacych>.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

emisji 10% napisów, a nawet znacznie go przekraczają, ale w stosunku do ogółu propozycji programowych, zwłaszcza tych „na żywo", to w sumie niewiele, zwłaszcza na tle analogicznej oferty w innych krajach[51].

Napisy dla niesłyszących, nazywane deskrypcją, to nie tylko tłumaczenie dialogów czy narracji (co samo w sobie wymaga znajomości mechanizmów ich odbioru), ale odzwierciedlenie zapisu całej ścieżki dźwiękowej. Zawierają więc również dodatkowe informacje o dźwiękach towarzyszących akcji, które pozwalają zrozumieć przekaz, np. o dobiegających odgłosach (grzmot, szum wody, krzyki tłumu, skrzypienie drzwi czy odgłosy kroków kogoś nadchodzącego zza rogu itp.), oraz o tych reakcjach emocjonalnych bohaterów, których nie widać na ekranie (np. śmiech odwróconej plecami postaci, okrzyk strachu czy bólu, ironia w głosie). Tworzenie deskrypcji dostosowanej do możliwości odbiorczych osób z dysfunkcją słuchu przebiega więc według określonych zasad.

Polskie badania mechanizmów odbioru różnych programów i form zapisu oraz preferencji prowadzone są wśród osób z uszkodzonym słuchem (z uwzględnieniem różnych stopni uszkodzeń oraz nabytych w różnym okresie życia), w Laboratorium Przekładu Audiowizualnego Instytutu Lingwistyki Stosowanej Uniwersytetu Warszawskiego. Wyniki bardzo ważnych badań tego typu zostały opublikowane w roku 2010 i zawierają również wiele zaleceń, które powinny być brane pod uwagę przy tworzeniu deskrypcji[52].

Zbiór polskich standardów tworzenia deskrypcji można znaleźć w odnośniku jednej z podstron witryny *Napisy dla niesłyszących*. Opracowane zostały dla Fundacji Kultury bez Barier przez Izabelę Künstler i Urszulę Butkiewicz, a opublikowane we wrześniu 2012 roku[53].

---

[51] Por. P. Kowalski, A. Sacha, M. Szczygielska, *Dostępność*, [w:] *Sytuacja głuchych w Polsce. Raport zespołu ds. g/Głuchych przy Rzeczniku Praw Obywatelskich*, red. raportu M. Świdziński, Warszawa 2014, s. 41–43.

[52] Zob. *Napisy dla niesłyszących*, [w:] AVT Lab [online] [dostęp 28.05.2105]. Dostępny w Internecie: <http://avt.ils.uw.edu.pl/sdh/>; por. *Projekt Digital Television for Allw Polsce*, [w:] AVT lab [online] [dostęp 28.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://avt.ils.uw.edu.pl/dtv4all/#prefs>.

[53] Zob. *Napisy dla osób niesłyszących i słabosłyszących – zasady tworzenia*, oprac. I. Künstler, U. Butkiewicz, [w:] Fundacja Kultury bez Barier [online] [dostęp

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

Ich autorki problemy związane z ich tworzeniem sygnalizują następująco:

> Napisy dla niesłyszących i słabosłyszących tworzy się, aby umożliwić osobom z dysfunkcją słuchu jak najpełniejszy odbiór utworów audiowizualnych – zapewnić tym grupom widzów nie tylko zrozumienie treści filmów, spektakli teatralnych, programów telewizyjnych itp., ale też satysfakcję z ich odbioru […] Odbiorcy napisów dla niesłyszących i słabosłyszących są zróżnicowani. Mają różne potrzeby, uwarunkowane rodzajem i stopniem dysfunkcji słuchu, kompetencjami językowymi, w tym sprawnością czytania oraz znajomością świata dźwięków. Dzielą się na dwie zasadnicze grupy. Pierwsza – to osoby biegle władające językiem fonicznym (w tym większość słabosłyszących i osoby, które późno utraciły słuch). Druga grupa – to osoby niesłyszące od urodzenia, których pierwszym językiem jest język migowy i które uczą się fonicznej polszczyzny jako drugiego języka[54].

Zasady opracowania napisów dla osób z dysfunkcją słuchu stanowią rezultat wieloletnich doświadczeń redakcyjnych, które cytowane autorki gromadziły od 1994 roku, ich wielokrotnych konsultacji ze środowiskiem odbiorców i surdopedagogów oraz analiz standardów stosowanych w innych krajach[55]. Trudno byłoby omówić je w całości, ale można zwrócić uwagę, że odnoszą się one kolejno do: podziału tekstu, jego rozmieszczenia, kolorów czcionki i znaków specjalnych, zasad dokonywania skrótów w tekście, stylistyki, poprawności językowej opisu dźwięków i odgłosów, czasu wyświetlania napisów i ich synchronizacji z obrazem. Do tego dochodzą odrębne zasady opracowywania napisów dla osób uczących się polskiego języka fonicznego.

28.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://kulturabezbarier.org/container/Publikacja/Napisy%20dla%20nieslyszacych%20%20-%20zasady%20tworzenia%20-%202014.pdf>.

[54] Ibidem, s. 1.

[55] Ibidem, s. 2.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

Już sam przegląd zagadnień obejmujących omawiane zasady wskazuje, jak trudna i wymagająca wszechstronnych umiejętności jest deskrypcja. Dodać także trzeba, że nieco inne są zasady tworzenia napisów w filmach polsko- i wielojęzycznych, a inne w programach dla dzieci oraz tych, które emitowane są w telewizji cyfrowej (tu: wersje dosłowne i skrócone).

Aby zakończyć tę część rozważań, chciałabym zaznaczyć, że zarówno tłumaczenia na język migowy, jak i napisy powinno się stosować nie tylko w programach nadawanych przez stacje telewizyjne, ale również w takich przekazach audiowizualnych jak filmy wydawane na DVD (co odnosi się również do materiałów edukacyjnych), w materiałach audiowizualnych dostępnych na stronach internetowych, w programach VOD, muzeach, transmisjach na żywo i filmach wyświetlanych w kinach. Jak wynika z przywoływanego już artykułu *Dostępność* z *Raportu o sytuacji głuchych…*, w polskiej rzeczywistości realizacja tego typu powinności, chociaż coraz częstsza, odbiega znacznie od dokonań w tym zakresie w innych krajach, ale i od potrzeb odbiorców z uszkodzonym słuchem[56]. Można zatem stwierdzić, że ci specyficzni odbiorcy mają nadal ograniczony dostęp nie tylko do wielu programów telewizyjnych, ale i do cyfrowego świata informacji internetowej oraz wielu form życia kulturalnego. Próbują to w pewnym stopniu równoważyć w obrębie działań własnej społeczności (o czym w rozdziałach szóstym i siódmym).

Krótki przegląd możliwości dostępu do form multimedialnych, których początki przypadają na czasy „królowania" telewizji, a obecnie są rozwijane coraz szerzej, byłby niepełny bez przedstawienia działań, jakie kierowane były do dzieci i młodzieży z dysfunkcją słuchu i także rozwijane są do dziś. Im właśnie poświęcona jest ostania część niniejszego rozdziału.

3.4. Bajki i filmy dla dzieci i młodzieży w języku migowym – nowe możliwości

Nie ma chyba wątpliwości, że dla dzieci najważniejsze są bajki i baśnie. O ich pozytywnym wpływie na nie napisano już setki prac, więc nie

[56] Zob. P. Kowalski, A. Sacha, M. Szczygielska, op.cit., s. 43–45.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

trzeba o tym nikogo przekonywać. Głuche dzieci nie mają jednak do nich dostępu, ani gdy czytają je im rodzice, ani gdy oglądają je w nagraniach standardowych, w tym telewizyjnych, bo wówczas podstawą percepcji jest słyszenie i rozumienie dialogów.

Sygnały zainteresowania potrzebami dzieci niesłyszących w Polsce przyniósł niezwykle popularny w latach osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych minionego wieku serial o Smurfach, emitowany w telewizji w ramach równie popularnych „dobranocek". Otóż w jednym z odcinków występowała dziewczynka, która nie mówiła, ale migała. Jak wskazuje Bogdan Szczepankowski, stał się on inspiracją dla polskich twórców[57]. W rezultacie Maria Ciunelis – aktorka i scenarzystka, opracowała na motywach opowiadania Astrid Lindgren *Nils Paluszek* teatralne przedstawienie bajki pt. *Killevippen*. Premiera spektaklu w jej reżyserii i według jej scenariusza w odbyła się w Teatrze Telewizji 3 maja 1994 roku[58]. Jego osobliwością było to, że przedstawiony został w języku migowym. Bohaterka bajki, niesłysząca dziewczynka, zaprzyjaźniła się z migającym krasnoludkiem (granym przez Ciunelis), a dzięki tej przyjaźni zyskała również uznanie i przyjaźń swego słyszącego otoczenia.

W tym samym roku w polskiej telewizji pojawiły się *Bajki nie tylko dla dzieci głuchych*, w reżyserii Marty Boruń – wówczas nauczycielki w Ośrodku Szkolno-Wychowawczym dla Dzieci Niesłyszących w Szczecinie. W rolach aktorów wystąpili uczniowie Ośrodka grający w języku migowym. Cykl wyprodukowała Ewa Juchniewicz (wspomniana już przy okazji omawiania filmów edukacyjnych), która ma także wykształcenie dziennikarskie oraz sonopedagogiczne[59].

---

[57] B. Szczepankowski, *Konferencja naukowa „Kultura Głuchych i jej świadectwa"*..., s. 206–207.

[58] B. Szczepankowski podał jako datę realizacji bajki *Killevippen* rok 1993, tymczasem w internetowym portalu teatralnym odnotowano przy dorobku Marii Ciunelis, że premiera bajki, do której napisała scenariusz i którą wyreżyserowała, odbyła się w Teatrze Telewizji 3 maja 1994 roku – zob. *Maria Ciunelis*, [w:] e-teatr.pl [online] [dostęp 29.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.e-teatr.pl/pl/osoby/8,karieratv.html#start>.

[59] *Święta w języku migowym*, [w:] *Poznań. Nasze miasto* [online] [dostęp 19.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://poznan.naszemiasto.pl/artykul/swieta-w-jezyku-migowym,98819,art,t,id,tm.html>.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

Cykl, obejmujący początkowo tyko 6 odcinków, zrealizowany został dla redakcji „W świecie ciszy", ale w związku z dużą oglądalnością został przeniesiony do „Redakcji dziecięcej" TVP 2. W tejże redakcji powstały aż 32 bajki, dostępne również dla dzieci słyszących, ponieważ tekst bajki „wymigiwanej" przez małych aktorów czyta lektor. W roku 1997 część bajek (8), została wydana przez Ministerstwo Edukacji Narodowej i Sportu w ramach pakietów multimedialnych Powszechnej Wideoteki Edukacyjnej – na kasetach VHS. Były to: *Słowik*, *Król jest nagi*, *Kot w butach*, *Czerwony kapturek*, *Kopciuszek*, *Królewna Śnieżka*, *Księżniczka na ziarnku grochu*, *Kuma śmierć*, a zatem klasyka bajkowej literatury dziecięcej. Jednak pozostałe bajki nie doczekały się odrębnych wydań i ponownych emisji w telewizji. Dzięki dziennikarzom „Głosu Szczecińskiego" zostały omówione i umieszczone w 2011 roku na jednej ze stron internetowego serwisu tego czasopisma[60].

Il. 3. Czołówka *Bajek nie tylko dla dzieci głuchych* w YouTube

Źródło: *Bajki nie tylko dla dzieci głuchych* [online] [dostęp 30.05.2015]. Dostępny w Internecie: <https://www.youtube.com/watch?v=0uNZLp0wo>.

[60] A. Folkman, *Zobacz bajki dla dzieci, które nie słyszą* [online] [dostęp 20.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.gs24.pl/apps/pbcs.dll/article?AID=/20110305/SZCZECIN/502397541>.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

Obecnie można do nich dotrzeć również poprzez stronę *Bajek nie tylko dla dzieci głuchych* na Facebooku, gdzie – sądząc po liczbie „lajków" i odsłon – do dziś cieszą małych odbiorców[61]. Zamieszczone w YouTube przypominają, jakie były początki dostępu dzieci niesłyszących do bajek w ich własnym języku oraz jaką radość dawały również ich migającym wykonawcom.

Z seriali wprowadzających osoby niesłyszące do swoich fabuł, w których aktorzy migają, warto wymienić *Zrozumieć świat*, którego scenariusz napisała i wyreżyserowała również wspomniana Ewa Juchniewicz. Emitowany w latach 2001–2003 w 14 odcinkach stanowił opowieść o życiu sympatycznej rodziny, w której dwaj chłopcy w wieku szkolnym uczą się rozumieć zasady obowiązujące w rodzinie i świecie. Matka chłopców, Barbara, nie słyszy, a jeden z nich, Błażej, jest niedosłyszący, więc w ich domu używa się języka migowego. Pamięta się także o tym, żeby mówić do nich, zwracając zawsze twarz w ich kierunku, aby umożliwić im odczytywanie słów z ruchu warg[62].

Serial zaliczony został do grupy filmów edukacyjnych, ale zrealizowany jest w atrakcyjnej, sfabularyzowanej formie. Nie tylko uczył młodych widzów, jak należy postępować w życiu i rozwiązywać różne spory rodzinne, lecz pokazywał również, że uszkodzenie słuchu któregoś z członków rodziny wcale nie musi być nieszczęściem. W efekcie pozwalał widzom poznać problemy związane z tą dysfunkcją i uczulić na nie, a jednocześnie ukazywał świat, w którym ludzie sprawni słuchowo żyją razem z nie (do)słyszącymi i przyjaźnią się, czerpiąc z tego radość[63].

Po dokonaniach Juchniewicz dość długo trzeba było czekać na następne tego typu przedsięwzięcia. Dopiero w roku 2009 zrealizowany został serial dla młodzieży z uszkodzonym słuchem i przy jej udziale, zagrany wyłącznie w języku migowym, pt. *Zobaczyć Ciszę*. Serial, który jest pierwszym w Europie tego typu projektem, obejmuje 5 odcinków,

---

[61] *Bajki nie tylko dla dzieci głuchych są już na Facebooku*, [w:] Elf Studio Szczecin [online] [dostęp 20.05.2015]. Dostępny w Internecie: <https://pl-pl.facebook.com/bajki>.

[62] Ref. za: [PAT], *Zrozumieć świat*, [w:] Film Polski.PL. Internetowa baza filmu polskiego [online] [dostęp 23.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.filmpolski.pl/fp/index.php?film=1212889>.

[63] Ibidem.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

trwających po 10 minut. Opowiada o losach wrażliwej nastolatki, która pomimo głuchoty marzy, aby zostać aktorką. Wrodzona inteligencja, upór i dyscyplina pomagają jej przezwyciężyć wszystkie trudności i osiągnąć upragniony cel. Jak piszą realizatorzy (producentem jest Adam Cieplak, a reżyserem Marek Brodzki, znany chociażby z realizacji *Wiedźmina*), poszczególne odcinki poruszają szereg ważnych tematów, jak np. utrudnione z powodu głuchoty kontakty z rówieśnikami, niełatwe relacje rodzinne, miłość do przypadkowo poznanego chłopaka i wreszcie dążenie do spełnienia marzeń[64].

Aktorzy nie używają słów, lecz posługują się językiem migowym, natomiast osoby słyszące mogą śledzić akcję dzięki zamieszczonym napisom, co w środowisku nastolatków odgrywa bardzo ważną rolę integracyjną. Świadczy o tym fakt, że serial, dostępny m.in. na filmowym kanale TV Głuchych oraz w YouTube, poprzez portal stworzony specjalnie dla *Zobaczyć Ciszę*, obejrzało tysiące internautów, zarówno głuchych, jak słyszących, zamieszczając zarazem wiele pozytywnych komentarzy. Zwiastun tego atrakcyjnego serialowego filmu bardzo zachęca do obejrzenia całości, warto więc znaleźć go na YouTube[65].

Seriale i krótkie filmy fabularne z niesłyszącymi aktorami, posługującymi się najczęściej językiem migowym, dostępne są również dla osób słyszących dzięki napisom lub głosom lektorów. Ich początki sięgają czasów przedcyfrowych, ale rozwinęły się znacznie dopiero wtedy, gdy upowszechnił się Internet, poprzez który zaczęły być ogólnodostępne, jak np. omówione wcześniej *Bajki nie tylko dla dzieci głuchych*. Stwierdzić jednak można, że jest ich niewiele, chociaż niesłyszący, wraz z nowymi możliwościami, zaczęli sami tworzyć własne nagrania wideo i zamieszczać na swoich portalach lub „wrzucać" je na YouTube. Przykładem takiego nagrania jest film *Deaf life*[66] autorstwa Marty Abram-

---

[64] Mateusz, *Zobaczyć ciszę – ruszył internetowy serial w języku migowym*, [w:] GADZETOmania [online] [dostęp 23.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://gadzetomania.pl/35753,zobaczyc-ciszepl-ruszyl-internetowy-serial-w-jezyku-migowym>.

[65] *Zobaczyć Ciszę* [online] YouTube [dostęp 30.05.2015]. Dostępny w Internecie: <https://www.youtube.com/channel/UC6-d08FSsqdrRJtnGoABDkw>.

[66] *Deaf life* [online] YouTube [dostęp 03.06.2015]. Dostępny w Internecie: <https://www.youtube.com/watch?v=GBtsTkY-1Ws>.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

czyk, która jako półtoraroczne dziecko utraciła słuch, a jako 19-latka napisała scenariusz i zagrała główną rolę we własnym filmie, stanowiącym sfabularyzowaną historię jej życia.

Wracając jednak do telewizji: nieco lepiej przedstawia się dostęp do przekazów emitowanych dla dzieci i młodzieży, wprawdzie nie z „migającymi" wykonawcami, ale w przekładach na język migowy. Maluchy z uszkodzonym słuchem mogą od stycznia 2014 oglądać niektóre bajki w MiniMini i teleToon – autorskich kanałach dziecięcych platformy NC+. Oferta w przekładzie na język migowy obejmuje np. serialową bajkę o przygodach małej słoniczki o wielkim sercu (*Przygody słoniczki Elli*), do której dołączyła później bajka *Ola i jej ZOO*, a z czasem i inne. Nieco starsi widzowie w stacji teleToon+ mogą obejrzeć np. animowany serial fantasy *Gormiti. Niepokonani władcy natury*, który zabiera ich w podróż do równoległej rzeczywistości, ponadto program kulinarny z łatwymi do przygotowania przepisami z cyklu *Zrób to sam*, czyli *Triki tiki dwa*, a także popularną animację o przygodach dwóch psów *Pound Puppies: psia paczka*[67].

Pierwsze programy dla niesłyszących dzieci zostały wprowadzone do wymienionych stacji już w 2012 roku, a oba kanały, we współpracy z Fundacją Widzialni oraz Kultura bez Barier, przeciwdziałają wykluczeniu cyfrowemu małych widzów z wadami słuchu i wzroku (dla tej drugiej grupy stosują audiodeskrypcję). „Ambasadorem" tej inicjatywy została Olga Bończyk – aktorka i wokalistka, córka głuchych rodziców, która z oczywistych względów od najwcześniejszego okresu życia posługuje się językiem migowym. W wywiadzie z Karoliną Stępniewską, opublikowanym w grudniu 2012 w Gazecie.Pl, mówi tak:

> Od lat z ogromną troską przyglądam się wszystkim działaniom, które są podejmowane na rzecz osób niesłyszących, tak jak tutaj w przypadku programu MiniMini+ i w ogóle Canal+, który pochylił się nad problemem dzieci niesłyszących. Nie mam żadnych

[67] *Nowe programy dla dzieci niesłyszących*, [w:] Teletoon+ [online] [dostęp 31.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.teletoonplus.pl/podstrony.php/aktualnosc/13903177663397/Nowe-programy-z-udogodnieniami-dla-dzieci-nieslyszacych-i-niewidomych-%0D%0Aw-minimini-i-teletoon%0D%0A>.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

> wątpliwości, bo jestem tego naocznym świadkiem, że jeśli ktokolwiek z nas, mały czy duży, dostaje informacje z telewizji, radia czy jakichkolwiek innych źródeł, to szybciej się uczy, szybciej poznaje świat i nowe słowa. W całej skali rozwoju takiego dziecka jest to nie do przecenienia. Dlatego inicjatywa Canal+ i pomysł, żeby tłumaczyć bajki jest ważny[68].

Zwraca ona również uwagę na to, że głuchych maluchów w dużej mierze „omija" akcja *Cała Polska Czyta Dzieciom*, więc kontakt z bajkami emitowanymi w telewizji i tłumaczonymi na ich język odgrywa jeszcze ważniejszą rolę, a przy tym ich wyświetlanie działa i w drugą stronę: dzieci słyszące oswajają się z niesłyszącymi, co w przyszłości może prowadzić do ich integracji[69].

Z tej części wywodów wynika, że stopniowo w coraz większym zakresie uwzględniane są potrzeby osób z uszkodzonym słuchem, zarówno poprzez przekłady wizualne na język migowy, jak i poprzez napisy. Jednakże dostęp do standardowo wydawanej literatury, czy to dla dzieci i młodzieży, czy to dla dorosłych, którzy nie władają w pełni językiem fonicznym, jest nadal prawie niemożliwy, w związku z czym omawiana społeczność pozostaje w dużej mierze poza granicami piśmienności i związanych z nią profitów. Prawdziwa rewolucja w dostępie Głuchych do słowa pisanego oraz dorobku skarbów kultury utrwalonych za pomocą piśmiennictwa dokonała się jednak dopiero za sprawą tzw. SignWriting. Notacja ta umożliwia zapis i czytanie różnorakich tekstów w języku migowym, a nawet – dzięki odpowiedniemu oprogramowaniu – drukowanie ich czy wydawanie w postaci kodeksowej, dostępnej w formie standardowej i elektronicznej. Tym właśnie zagadnieniom poświęcony jest kolejny rozdział.

---

[68] K. Stępniewska, *Głuchy to głupszy? – Olga Bończyk o problemach niesłyszących dzieci*, [w:] GAZETA.PL e-Dziecko [online] [dostęp 31.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.edziecko.pl/rodzice/1,79361,13063856,Gluchy_to_glupszy____Olga_Bonczyk_o_problemach_nieslyszacych.html>.

[69] Ibidem.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

Rozdział 4

SignWriting – multimedialną drogą niesłyszących do świata kultury piśmienniczej

Niemal powszechne jest przekonanie, które długo podzielali również badacze, że języka migowego nie da się utrwalić na piśmie. Dlatego też społeczność Głuchych, poza kodeksowymi słownikami, na których wyrysowane były lub sfotografowane osoby „wymigujące" konkretne znaki i symbole, nie miała żadnej literatury we własnym języku. Tymczasem okazało się, że można pisać i czytać w języku migowym, o czym świadczy SignWriting (SW) – notacja tegoż języka, którą opracowała Amerykanka Valerie Sutton.

Pierwsze wzmianki na ten temat w Polsce ukazały się już w 1982 w „Świecie Głuchych", gdzie autor podpisany inicjałami SSN (Stanisław Siła-Nowicki) zamieścił krótki artykuł pt. *Czy w języku migowym można pisać i drukować*. Odpowiedział na to pytanie twierdząco, pisząc:

> Na ten interesujący pomysł wpadła Valerie Sutton w USA. W ubiegłym roku zaczęła wydawać nowe czasopismo pt. „The Sign Writer", w którym tekst jest drukowany w dwóch językach: angielskim oraz w języku... migowym[1].

Naszkicował w bardzo ogólnych zarysach podstawowe założenia pisma migowego, zamieszczając także ilustrację fragmentu tekstu, gdzie

[1] SSN [S. Siła-Nowicki], *Czy w języku migowym można pisać i drukować*?, Świat Głuchych 1982, nr 8, s. 12–13.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

pod wersem zapisanym w języku angielskim widniał jego przekład na amerykański język migowy w zapisie SignWriting, co miało dać pewne o nim wyobrażenie. Mało tego, przełożył cytowany wers na język polski, tak więc czytelnik mógł się dowiedzieć o tym, że... „trzy niedźwiedzie przyszły do domu".

Krótki artykuł zakończył apelem:

> Sygnalizując ten interesujący pomysł proponuję czytelnikom nadesłanie uwag na ten temat. Może się znajdzie ktoś, kto spróbuje wykorzystać ten pomysł w oparciu o polski język migowy[2].

Z perspektywy czasu wiemy, że na reakcję z polskiej strony trzeba było czekać bardzo długo. Otóż w 2001 roku na łamach „Świata Ciszy" ukazał się ciekawy artykuł Lucyny Długołęckiej pod tytułem *Pismo migowe czy migi na wideo? Czekamy na głuchego Gutenberga*[3]. Jego autorka zasygnalizowała, że w Stanach Zjednoczonych trwają prace nad zapisem języka migowego i wyraziła nadzieję, że dzięki temu będzie można tworzyć w tym języku i drukować oraz na ten język tłumaczyć literaturę światową.

W trzy lata później, również w „Świecie Ciszy", ta sama autorka opublikowała tekst o SignWritingu – piśmie, które – jak to ujęła – zachwyca głuchych na całym świecie[4]. Rozpoczęła od informacji na temat Valerie Sutton, omawiając następnie fenomen zapisu SignWriting. Podkreśliła przy tym, że SignWriting to nie nowy język głuchych, lecz nowy sposób zapisu znaków języka migowego, który nadaje się do zaadaptowania do każdego narodowego języka miganego, podobnie jak np. alfabet łaciński pozwala na zapis prawie wszystkich narodowych języków fonicznych.

---

[2] Ibidem, s. 13.

[3] L. Długołęcka, *Pismo migowe czy wideo? Czekamy na głuchego Gutenberga*, Świat Ciszy 2001, nr 7/8, s. 8–11.

[4] L. Długołęcka, *SignWriting – pismo migowe, które zachwyca głuchych na całym świecie*, Świat Ciszy [online] 2004, nr 9, s. 8 [dostęp 23.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.signwriting.org/archive/docs3/sw0213-Poland-SwiatCiszyOct04.pdf>.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

W 2005 roku „Świat Ciszy" zamieścił kolejny artykuł Długołęckiej pt. *Pasja pana Wöhrmanna*, w którym przedstawiła wskazanego w tytule Stefana Wöhrmanna, nauczyciela z ośrodka dla dzieci głuchych w Osnabrück, prekursora nauczania niesłyszących dzieci niemieckich z wykorzystaniem pisma migowego. Omówiła jego metody i dokonania z tego zakresu, sygnalizując także własną aktywność – tworzenie słownika polskiego języka migowego w zapisie SignWriting[5].

Zainspirowana publikacjami Długołęckiej rozpoczęłam własne poszukiwania, dzięki czemu trafiłam na portal, który założyła Valerie Sutton. Tam m.in. znalazłam jej autobiografię oraz opracowania poświęcone zapisowi SignWriting, jego historii oraz zastosowaniom, co pozwoliło mi na odtworzenie „z pierwszej ręki" zarówno losów tej nieprzeciętnej osoby, jak jej rozlicznych dokonań.

4.1. Valerie Sutton i jej SignWriting – geneza oraz zasady notacji języka migowego

Valerie Sutton urodziła się w Nowym Jorku w 1951 roku. Już jako piętnastoletnia uczennica szkoły baletowej opracowała na własny użytek notację ruchów i układów tanecznych. Cztery lata później trafiła do Duńskiego Baletu Królewskiego w Kopenhadze, gdzie notację tę udoskonaliła i rozwinęła, ucząc jej tancerzy. Aby sobie wyobrazić zapis pozycji tanecznych, warto spojrzeć na ilustrację nr 4.

W grudniu 1973 roku ukazała się jej pierwsza książka *Sutton Movement Shorthand. Book One: The Classical Ballet Key*, oficjalnie wprowadzona do obiegu w lutym 1974. Był to podręcznik zapisu tańca (DanceWriting), który wkrótce doczekał się żywych komentarzy prasowych. W rezultacie zainteresowali się nią badacze języka migowego z uniwersytetu w Kopenhadze, w tym Lars von der Lieth i Jan Enggaard, co nie może dziwić, ponieważ język migowy jest – podobnie jak taniec – językiem ruchu. Wspólnie z nimi Sutton pojęła prace nad no-

[5] L. Długołęcka, *Pasja pana Wöhrmanna*, Świat Ciszy [online] 2005, nr 5/6, s. 38–39 [dostęp 23.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.signwriting.org/archive/docs3/sw0236-PL-SwiatCiszy05-Woehrmann.pdf>.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

Il. 4. Valerie Sutton w roku 1973 – szkic rysunku w prawym rogu to zapis pozycji tanecznej na zdjęciu

Źródło: V. Sutton, *Introduction* [online]. Sutton Movement Writting & Shorthand [dostęp 22.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.valeriesutton.org/index.html#Introduction>.

tacją ruchów typowych dla ekspresji w języku migowym. W ten sposób w latach 70. XX wieku narodził się SignWriting. Początkowo zastosowany został do zapisu duńskiego języka migowego, a przez następne lata modyfikowany i udoskonalany w Stanach Zjednoczonych, przy udziale jego twórczyni i językoznawców oraz samych niesłyszących. W efekcie powstała notacja SignWriting (SW) dla amerykańskiego języka migowego i pierwsze podręczniki z instrukcjami wideo oraz audio, rozpoczęto też zajęcia warsztatowe tego zapisu. Już w roku 1977 ukazała się pierwsza bajka dla dzieci w zapisie SignWriting: *Złotowłosa i trzy niedźwiadki*, którą napisała w tej notacji Betty Beekman[6]. Nawia-

[6] *Sutton's Autobiography* [online]. Sutton's SignWriting Site [dostęp 23.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.valeriesutton.org/valeriesutton01.html>; zob. też: *History of SignWriting* [online]. Sutton's SignWriting Site [dostęp 23.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.signwriting.org/library/history/hist003.html>;

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

sem mówiąc, Stanisław Siła-Nowicki, który – jak pisałam wcześniej – przedstawiał omawianą notację w „Świecie Głuchych", zilustrował ją zdaniem właśnie z tej bajki.

Z czasem m.in. dzięki aktywności samej Sutton, która nie tylko założyła portal, propagujący ten rodzaj notacji, ale zgromadziła wokół siebie cały zespół profesjonalistów (niesłyszących i sprawnych słuchowo), SignWriting trafił do edukacji w Stanach Zjednoczonych oraz rozpowszechnił się w wielu krajach na całym świecie, gdzie zaczęto doceniać ten zapis jako drogę do piśmienności Głuchych. Obecnie (stan na 23 maja 2015) omawiany system notacji języka migowego znany jest w 45 państwach[7], co jednak nie znaczy, że w nich wszystkich jest znany powszechnie i stosowany w dydaktyce – w części z nich, w tym w Polsce, trudno jeszcze mówić o jego powszechności (co szerzej przedstawię w następnych częściach tego rozdziału).

Niezwykle istotne jest to, że dzięki notacji SignWriting niesłyszący, dla których mową macierzystą jest język migowy, mogą w nim już nie tylko myśleć i komunikować się, ale i pisać, czytać, tworzyć. W dziejach kultury Głuchych to prawdziwy przełom. Dotąd dostęp do świata książki, prasy czy nawet szerzej – informacji – był możliwy wyłącznie za pośrednictwem zapisanego języka fonicznego – dla nich obcego, którego spora część niesłyszących – jak już wiemy – nie potrafiła opanować nie tylko w formie mówionej, ale i pisanej. Dlatego też trudno przeceniać epokowy „wynalazek" Valerie Sutton, który również zintegrował społeczność Głuchych na całym świecie, a zatem należy go upowszechniać.

Ludziom słyszącym, a zwłaszcza tym, którzy stereotypowo wiążą komunikację językową z werbalną mową foniczną i jej standardowym zapisem, a przy tym nie znają języka migowego, bardzo trudno sobie wyobrazić jego notację, stąd też konieczne są nieco szersze wyjaśnienia na ten temat[8]. Otóż w zapisie SignWriting, nazywanym ostatnio po

por. też: *Goldilocks And The Three Bears, First Edition. SignWriting history* [online]. Sutton's SignWriting Site [dostęp 23.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.signwriting.org/library/history/hist004.html>.

[7] *Who uses SignWriting?* [online]. Sutton's SignWriting Site [dostęp 23.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.signwriting.org/about/who/who.html>.

[8] Istotę zapisu SignWriting przedstawiałam już m.in. w artykule, który tutaj czę-

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

polsku pismem migowym i w skrócie pisanym czasem SW, każdy układ palców, dłoni, ręki względem przestrzeni ma swój graficzny, ikoniczny odpowiednik. Oddana jest – kiedy trzeba – również mimika, gdy modeluje ona znaczenie znaku ideograficznego, odrębne znaki zarezerwowane są także dla cyfr oraz liter alfabetu palcowego. Można zatem powiedzieć, że pojęcia wyrażane w języku migowym ideograficznie i wspomagane daktylograficznie, zawsze mają swoje graficzne odpowiedniki, przy czym odpowiednie strzałki sygnalizują ruch, ponadto zaznaczane graficznie są też znaki interpunkcyjne[9].

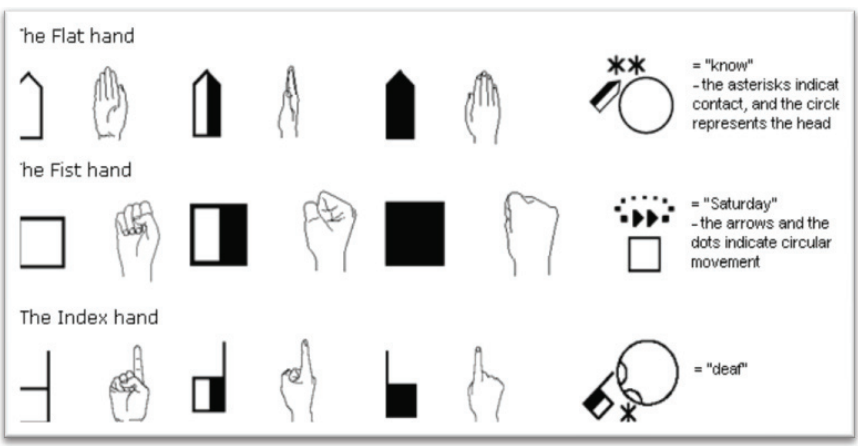

Il. 5. Układy rąk i ich graficzne odpowiedniki oraz ruch w notacji SignWriting

Źródło: *Sutton's SignWriting*, [w:] *Omniglot. Online Encyclopedia of Writing System and Language* [online] [dostęp 23.06.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.omniglot.com/writing/signwriting.htm>.

Znaki pisma migowego przypominają nieco hieroglify, ale wywołują także skojarzenia z ideograficzno-fonetycznym pismem chińskim, koreańskim czy japońskim, chociaż oczywiście rządzą się zupełnie

ściowo wykorzystuję oraz uzupełniam – por. B. Woźniczka-Paruzel, *SignWriting jako droga do aktywizacji czytelniczej dzieci niesłyszących (o nowych możliwościach notacji języka migowego – dla bibliotekarzy)*, [w:] *Kultura czytelnicza dzieci i młodzieży początku XXI wieku. Szkice bibliologiczne*, red. M. Antczak, A. Brzuska-Kępa, A. Walczak-Niewiadomska, Łódź 2013, s. 159–180.

[9] *Pismo migowe. Podręcznik do nauki SignWriting*, oprac. Małgorzata Chronowska [i in.], Kraków 2012 [online] [dostęp 18.05.2013]. Dostępny w Internecie: <http://www.signwriting.pl/images/pliki/uczen.pdf>.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

innymi prawami. Mogą być one zapisywane z punktu widzenia osoby migającej lub odbiorcy, jednak najczęściej są zapisywane z punktu widzenia osoby migającej, przy założeniu, że jest ona praworęczna. Poza tym – w SW można pisać od strony lewej do prawej – tak pisano zwłaszcza w pierwszym okresie tworzenia notacji, ale obecnie bardziej rozpowszechniony jest zapis z góry na dół, co dokumentuje ilustracja 6. Warto przy tej okazji zwrócić uwagę na oznaczenia ruchu i mimiki, które w języku migowym odgrywają bardzo ważną rolę.

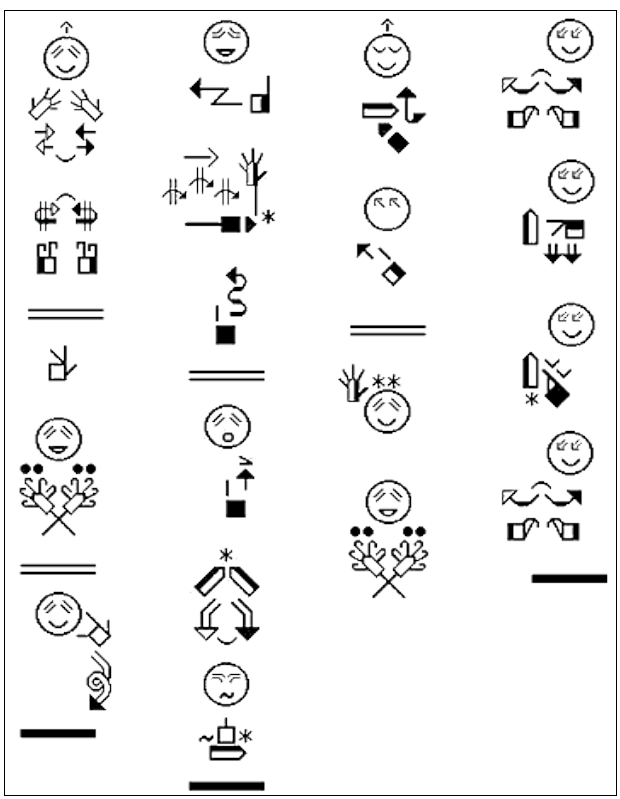

Il. 6. Zapis w SignWritingu od góry do dołu

Źródło: *SignWriting Priting. Sample of Sentences from Goldilocks*, [w:] *SignWriting Linguisitics Forum* [online] [dostęp 11.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.signwriting.org/forums/linguistics/ling004.html>.

W 1981 roku z inspiracji Sutton rozpoczęto wydawanie czasopisma „The Sign Writer Newspaper".

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

Był to kwartalnik o objętości od 12 do 24 stron, który ukazywał w wersji dwujęzycznej: migowej, zapisanej w SW oraz po angielsku, w zapisie standardowym. Zapisy amerykańskiego języka migowego (ASL) wykonywano ręcznie, ponieważ w pierwszych latach istnienia SW nie było jeszcze innych możliwości. Oczywiście tworzenie notacji ręcznie wymagało bardzo dużo czasu i trudu – jeden numer powstawał około trzech miesięcy. Z tego też względu wydawanie tego pierwszego w dziejach piśmiennictwa periodyku dla niesłyszących, napisanego w ich własnym języku, a rozprowadzanego wśród nich za darmo, zostało w 1984 roku zawieszone[10]. Jak wyglądała ręczna wersja tego czasopisma można zobaczyć na ilustracji 7.

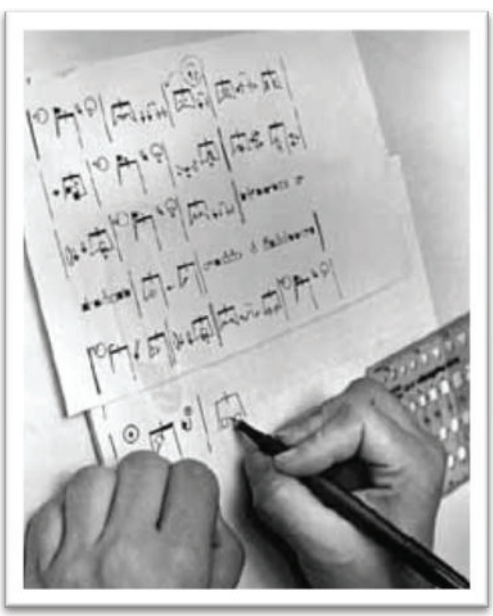

Il. 7. Ręczna wersja SignWriter Newspaper

Źródło: *History of SignWriting* [online]. Sutton's SignWriting Site [dostęp 11.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.signwriting.org/library/history/hist005.html>.

[10] *History of SignWriting. Chapter 4. The SignWriter Newspaper 1981–1984* [online]. Sutton's SignWriting Site [dostęp 11.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http:////www.signwriting.org/library/history/hist005.html>.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

Po trudnych początkach z pomocą przyszedł rozwój technologii informacyjnych, pod wpływem których nastąpiła nie tylko reaktywacja zawieszonego czasopisma, ale również bardzo szybki rozwój i rozpowszechnianie się SW oraz różnych rodzajów piśmiennictwa wydawanego w tej notacji.

4.2. Rozwój i przemiany zapisu SignWriting pod wpływem technologii informacyjnych

W 1986 roku programista Rychard Gleaves opracował program komputerowy, pozwalający na zapisywanie znaków języka migowego w systemie SignWriting za pomocą klawiatury komputera. Był to przełom w krótkiej historii omawianej notacji, ponieważ odtąd mogła być ona również drukowana, a do zapisu różnych rodzajów dokumentów, zarówno oficjalnych, jak i prywatnych, można było używać komputera. W rezultacie w 1989 roku czasopismo zostało wznowione pod nową nazwą „Sign Writer Newsletter", dostępne także w wersji elektronicznej poprzez witrynę the SignWriting Site[11].

Pełna pasji aktywność Valerie Sutton, wokół której powstało równie aktywne środowisko współpracowników, w przeważającej liczbie Głuchych, utożsamiających się z językiem migowym i tworzoną przez niego kulturą, ale i osób słyszących, przyczyniła się do rozwoju oraz rozpowszechnienia SW. W tym procesie niemałą rolę odegrały także multimedia, umożliwiające zapis wizualny, a także dostęp do tworzonego piśmiennictwa. Do tego doszły coraz szerzej zakrojone projekty związane z upowszechnianiem i pomnażaniem dotychczasowego dorobku oraz próby wyjścia poza Stany Zjednoczone. Okazały się one udane, ponieważ – jak już pisałam – SignWriting trafił aż do 45 krajów na różnych kontynentach. Byłoby to niemożliwe bez łączności internetowej, dzięki której cały świat połączony siecią poznał *Sutton Movement Writing and Shorthand* – serwis obejmujący systemy zapisywania i opi-

[11] *History of SignWriting* [online]. Sutton's SignWriting Site [dostęp 11.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.signwriting.org/library/history/hist005.html>.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

su wszystkich ruchów ciała. Składa się on z pięciu sekcji, odnoszących się kolejno do: notacji układów tanecznych, języków migowych, przedstawień pantomimicznych, układów sportowych i analiz gestów[12].

W kontekście prowadzonych tu rozważań najważniejsza jest witryna sekcji *SignWriting for sing languages*, poświęcona notacji języków migowych, kilkakrotnie już przywoływana jako główne źródło informacji o dokonaniach Sutton w tym zakresie. Czas zatem poświęcić jej nieco więcej uwagi, tym bardziej, że informuje ona również o tym, co się dzieje w innych krajach.

4.3. Kształtowanie kultury piśmienniczej i literackiej osób głuchych poprzez portal Valerie Sutton

Portal Sutton, ze względu na swoją złożoność oraz niezwykle bogatą ofertę, powinien doczekać się odrębnych, szczegółowych opracowań. Tutaj omówiony jest ogólnie, natomiast bardziej szczegółowo przedstawione są te jego części, które się wiążą z rozwojem piśmienności i specyficznym czytelnictwem społeczności Głuchych, a zwłaszcza dzieci i młodzieży. Mimo to wypada zacząć od prezentacji jego strony startowej, aby scharakteryzować ją chociaż w ogólnych zarysach oraz wskazać, czego użytkownik może się spodziewać po całości. Rzut tej strony można zobaczyć na ilustracji 8.

Po otwarciu witryny użytkownik jest przywitany przez twórczynię portalu (welcome to Sutton's SignWriting Site) oraz od razu wie, że całość poświęcona jest pismu migowemu. Z wymownego motta, zamieszczonego pod tytułem strony, dowiaduje się także że *Sign Languages are written languages*, z czym, gdy już wiadomo, że można języki migowe zapisywać za pomocą SW, z pewnością należy się zgodzić.

Stronę „okładkową", która ujęta jest w ramki, z góry i z lewej strony otacza „kafelkowe" menu. Poprzez kliknięcie wybranej ikonki przejść można do podstron, poświęconych różnym zagadnieniom: przesu-

[12] *Sutton Movement Writing and Shorthand* [online] [dostęp 12.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.valeriesutton.org/>.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

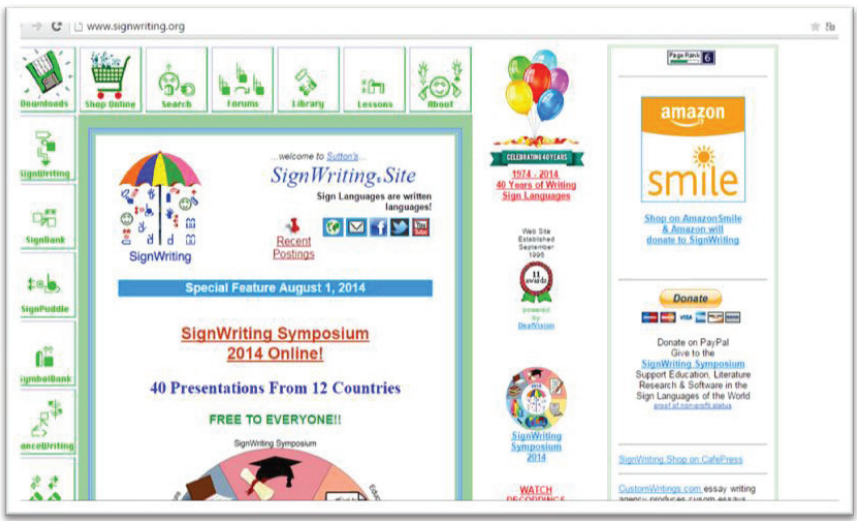

Il. 8. Strona startowa SignWriting Site, jubileuszowa

Źródło: Sutton's *SignWriting Site* [online] [dostęp 14.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.signwriting.org/>.

wając się od prawej strony do lewej, z górnego menu można wybrać kolejno: dział About (odpowiednik O nas), Lessons (Lekcje), Library (Biblioteka), Forums (6 różnych grup dyskusyjnych, np. dla uczniów, nauczycieli, badaczy, sponsorów itp.). Search odsyła do wyszukiwarki Google, Shop online to wejście do sklepu, oferującego publikacje w SW, podręczniki i różne gadżety, a Downloads proponuje oprogramowanie i bazę słownikową. Ta ostatnia zakładka jednocześnie jest pierwszą z menu bocznego, które obejmuje aż 17 poddziałów, odsyłających do kolejnych części całego serwisu, „banku" znaków SW, oprogramowania itp. Tu także jest zakładka pomocy i danych kontaktowych, wreszcie dochodzi jeszcze dalszych 16 innych, które odsyłają do dokonań w SW na różnych kontynentach i w różnych krajach.

Gdy przewija się stronę startową w dół, dociera się do nadesłanych nowości (głównie informacji o piśmiennictwie i innych dokonaniach związanych z SW) oraz do innych, licznych odsyłaczowych „okienek". Są to duże ikony, które kierują do tych samych podstron, co menu górne i boczne. Trzeba jednak dodać, że ikonki menu górnego i bocznego zawierają opisy w SW, z napisami standardowymi

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

skróconymi do haseł – słów kluczowych, co wskazuje na adresatów posługujących się pismem migowym. Z kolei odsyłaczowe ikony zamieszczone na stronie startowej opisane są wyłącznie czarnodrukowo, co może wskazywać na to, że przygotowane zostały z myślą o użytkownikach, którzy władają amerykańskim językiem fonicznym w jego formie pisanej. Do nich, także w standardowym zapisie, kierowane są informacje dotyczące organizacji, sponsorów, właścicieli i dane kontaktowe itp.

Można stwierdzić, że taka organizacja struktury strony, chociaż bardzo rozbudowana, jest bardzo przyjazna dla użytkowników zarówno niesłyszących, posługujących się SW, jak i tych, którzy tego zapisu nie znają, przy czym nawigacja jest bardzo prosta, tym bardziej, że każda podstrona ma taki sam układ, a menu jest zawsze rozłożone w identyczny sposób. W rezultacie do tych samych części można dotrzeć w różnoraki sposób, ponieważ są one ze sobą połączone.

Il. 9. Zrzut podstrony „About SignWriting" z przyciętą prawą, pustą częścią

Źródło: *About SignWriting for sign languages* [online]. Sutton's SignWriting Site [dostęp 25.05.2105]. Dostępny w Internecie: <http://www.signwriting.org/about/>.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

Sutton's SignWriting Site z licznymi powiązanymi z nią stronami i linkowymi odsyłaczami to niezastąpione źródło informacji. Dzięki niej możemy się dowiedzieć, jak powstał sam zapis pisma migowego, jak się go uczyć, jakie są badania na jego temat i bieżące prace nad nim itp. Informuje również o tym, w jakim stopniu i gdzie wykorzystywany jest SW oraz jak bardzo służy społeczności ludzi głuchych. Jednocześnie sami niesłyszący użytkownicy mogą tam znaleźć na dobrą sprawę wszystko, co ich interesuje, w dostępnej dla nich formie, zwłaszcza że tekstom zapisanym standardowo towarzyszą zapisy alternatywne: w SW i w języku migowym – na filmach wideo. Te ostatnie, z myślą o niemigających użytkownikach, opatrzone są napisami w amerykańskim języku angielskim.

SignWriting najpowszechniej stosowany jest w USA, co zresztą jest zrozumiałe, ponieważ jego twórczyni zgromadziła wokół siebie całe zastępy badaczy, nauczycieli, pisarzy, a przede wszystkim – samych głuchych, posługujących się amerykańskim językiem migowym, którzy już w szkołach nauczyli się nowego zapisu swojej macierzystej mowy. Nic więc dziwnego, że stamtąd wychodzą impulsy do innych krajów. Praktyczne zastosowanie SW znalazł np. w Brazylii, Niemczech, Belgii, ale i w innych państwach można odnotować coraz intensywniejsze prace nad nim[13].

W kontekście kształtowania piśmienności osób niesłyszących, a zwłaszcza młodej generacji, na szczególną uwagę zasługują projekty i dokonania związane z literaturą oraz dostępem do informacji elektronicznej. Tutaj nieodzownym źródłem okazuje się bardzo ważna część omawianej witryny pt. SignWriting Library. Można w niej znaleźć utrwalone w formacie pdf literackie dokonania archiwalne, zbiory w zapisie SW literatury dziecięcej, literatury religijnej (z Biblią na czele), artykuły związane z historią SignWriting, zbiory kartek z różnego rodzaju życzeniami, literaturę autorstwa niesłyszących twórców,

[13] Zob. *Who uses SignWriting* [online] Sutton's SignWriting (tu: mapa z wykazem krajów, gdzie stosowany jest SW oraz z linkami do dokonań w tym zakresie w każdym z nich) [dostęp 25.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.signwriting.org/about/who/who.html>.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

słowniki SW i czasopisma w tym zapisie, projekty edukacyjne, zbiory wideo nie tylko z lekcjami SW, ale i literaturą piękną w SW, „wymigiwaną" przez „native singersów", opisy projektów literackich i kolekcje ich rezultatów, wreszcie – opis i efekty prac nad encyklopedią w SW, zwłaszcza Wikipedią. Charakterystyczne jest to, że podjęte działania w założeniu obejmują nie tylko USA, ale na dobrą sprawę cały świat, co zresztą podkreślają nagłówki typu: *Writing World Literature in the Sign Languages of the World The SignWriting*, czy *Writing Encyclopedias in the Sign Languages of the World*[14].

Do bajek dla dzieci i literatury dziecięcej można dotrzeć poprzez odsyłacz w Library, który prowadzi do działu SignWriting Children Stories. Z roku na rok ich przybywa, a powstają one w ramach *The SignWriting Literature Project*, przy którym wypada się na chwilę zatrzymać. Zakłada on wydawanie drukowanych w zapisie migowym najwybitniejszych dzieł literatury światowej, dostępnych także w zapisie cyfrowym, w tym – lektur szkolnych, podręczników i literatury dziecięcej, literatury religijnej, oryginalnych tekstów literackich głuchych pisarzy oraz wielkiego słownika języka migowego. Naturalnie te ambitne plany zrealizowane zostały na razie tylko częściowo, ale już teraz głuche dzieci i dorosłe osoby stają się czytelnikami tekstów literackich w swoim własnym języku, w którym myślą i w którym mogą pisać.

Wydawnictwa kierowane do dzieci są dwujęzyczne (teksty mają równoległe przekłady na foniczne języki pisane), mogą więc jednocześnie rozwijać kompetencje z zakresu czytelnictwa standardowego, a przy tym pozwalają na ćwiczenia w czytaniu w zapisie SignWriting. Poza drukowanymi wersjami kodeksowymi, które można kupić w księgarni on-line, bezpłatnie dostępne są ich wersje elektroniczne. Występują one w dwóch częściach: pierwsza to zeszyt ćwiczeń, w którym dziecko może kolorować bohaterów i utrwalać znajomość notacji SingWriting, wypisując zaczerpnięte z bajki wyrazy i ćwicząc pisownię znaków składających się na te wyrazy, druga – to sama bajka (dwujęzyczna). Ponadto mały odbiorca ma jeszcze kolejną wersję tej samej

[14] Opis na podstawie analizy *SignWriting Library* [online]. Sutton's SignWriting Site [dostęp 25.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.signwriting.org/library/>.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

bajki w postaci nagrania wideo, gdzie tekst jest „wymigiwany" przez lektora, co z pewnością sprzyja rozwojowi kompetencji językowych (oczywiście języka migowego).

Wprawdzie w bajkowej ofercie najwięcej jest – ze zrozumiałych względów – książeczek utrwalonych w amerykańskim języku migowym (ASIL), ale są też tam bajki zapisane np. w duńskim języku migowym, brazylijskim, hiszpańskim, niemieckim. Jest również jedna w polskim, której poświęcę więcej uwagi w następnym podrozdziale. Ważne tutaj jest to, że oferta dla dzieci obejmuje liczne bajki z klasyki europejskiej, jak np. *Czerwony Kapturek*, *Jaś i Małgosia*, *Kopciuszek*, *Królewna Śnieżka*, *Mała syrenka*, *Śpiąca królewna* itp., „disnejki", czyli adaptacje bajek, które doczekały się filmowych wersji obrazkowych oraz współczesne bajki z różnych krajów. Z pewnością warto zerknąć na ilustrację 10, dzięki której można zobaczyć, jak wyglądają trzy możliwości korzystania z popularnej *Śpiącej królewny.*

Il. 10. Śpiąca królewna – trzy wersje

Źródło: *Sleeping Beauty in American Sign Language* [online]. Sutton's SignWriting Site [dostęp 15.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.signwriting.org/library/children/SleepingBeauty.html>.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

Oprócz projektów obliczonych na wytwarzanie literatury (zarówno pięknej, jak i popularnonaukowej czy poradnikowo-podręcznikowej) na uwagę zasługują przedsięwzięcia związane ze światem wirtualnym i źródłami elektronicznymi. Szczególną rolę odgrywa tu *ASL Wikipedia Project* i *The Wikimedia Project*. Ta druga – jak zresztą wskazuje jej nazwa, obliczona została na encyklopedię medyczną, natomiast czym jest Wikipedia – wielojęzyczny projekt internetowej encyklopedii, którą mogą współredagować użytkownicy – nie trzeba już wyjaśniać. Obecnie znacznie zaawansowane są prace nad Wikipedią dostępną dla osób władających amerykańskim językiem migowym i notacją SW, natomiast wersje w SignWriting dla innych języków, w tym dla polskiego, są w fazie początkowej. Trzeba podkreślić, że prace nad międzynarodową Wikipedią, dostępną w zapisie SW oraz multimedialnie, tj. z wideonagraniami konkretnych osób wymigujących poszczególne hasła, mogą przynieść ogromną integrację społeczności Głuchych z całego świata.

Nie ulega wątpliwości, że notacja języka migowego opracowana przez Valerie Sutton (której osiągnięcia przedstawione zostały tutaj w dużym skrócie) umożliwiła jej użytkownikom dostęp do świata książki i czytelnictwa oraz wszystkich innych korzyści związanych z piśmiennością, a także ułatwiła im zdobywanie informacji, tym bardziej, że równolegle do tego nastąpił rozwój technologii informacyjnych, niezwykle dla nich przydatnych. Wszystkie te czynniki, połączone ze stopniowymi przemianami w postrzeganiu społeczności Głuchych oraz uznawaniem ich prawa do własnego języka, w znacznym stopniu wpłynęły zarówno na ich wzajemną komunikację, jak i kontakty ze „światem dźwięków" oraz jego kulturą, od której często byli odgrodzeni. Nic więc dziwnego, że prace nad SW zaczęły się rozwijać również w naszym kraju, chociaż nie na tak dużą skalę jak w USA.

4.4. SignWriting w Polsce – inicjatorzy i zasięg

Do Polski SW zawitał za sprawą kilkukrotnie już wymienianej Lucyny Długołęckiej. Oprócz artykułów, które mu poświęciła, opublikowała również na łamach „Świata Ciszy" „odcinkowe" kursy Sign

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

Writingu[15]. Upowszechniała także język migowy i jego zapis na licznych konferencjach związanych tematycznie ze społecznością głuchych, np. na konferencji *Milczący Cudzoziemcy? Głusi – Język – Kultura*, która odbyła się 27 maja 2007 w Uniwersytecie Wrocławskim[16]. Nie zabrakło tych informacji również na omówionych już wcześniej konferencjach pod nazwą *Głusi Mają głos*.

Badania nad notacją SignWriting podjęli także lektorzy języka migowego z Uniwersytetu Warszawskiego, inspirowani m.in. przez prof. Marka Świdzińskiego – prekursora badań nad PJM i jego wybitnego znawcy. Do nich dołączyło kilku młodych naukowców i studentów nie tylko UW, ale i Uniwersytetu Wrocławskiego oraz Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego. W tym drugim, za sprawą Iwony Grzesiak, jednej z pierwszych badaczek SW, powstała Fundacja na Rzecz Osób Głuchych i Języka Migowego[17]. Istotne stały się również impulsy płynące z Instytutu Głuchoniemych w Warszawie.

Prace nad adaptacją zapisu SignWriting do wymogów polskiego języka migowego przyniosły m.in. przekład na język polski i PJM popularnej bajki pt. *Złotowłosa i trzy niedźwiadki*. Dokonała go właśnie Lucyna Długołęcka, na podstawie oryginału w angielskim (a właściwie amerykańskim) SignWritingu. Długołęcka intensywnie współpracuje z Valerie Sutton, stąd w omówionym wcześniej portalu SignWriting Site nie zabrakło polskich akcentów. Do poloników można wejść za pomocą odsyłacza zatytułowanego Who uses SignWriting, gdzie po wybraniu zakładki Poland przechodzimy do informacji na temat naszych dokonań z tego zakresu. Oprócz linków do artykułów w języku polskim (autorstwa Długołęckiej, zamieszczonych w „Świecie Ciszy") znajdujemy poprzez Bank Znaków odsyłacz do wspomnianej bajki *Złotowłosa i trzy niedźwiadki*, dostępnej w pdf, ale także do Sign Puddle – programu do tworzenia internetowych słowników. Na razie

---

[15] L. Długołęcka, *Kurs SignWritingu*, Świat Ciszy 2005, s. 36–38.

[16] *Konferencja Milczący cudzoziemcy. Głusi – Język – Kultura* [online] [dostęp 18.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://glusi.pl/contentpjm/index.php?option=com_hwdvideoshare&task=viewvideo&Itemid=435&video_id=287>.

[17] Fundacja na Rzecz Osób Głuchych i Języka Migowego [online] [dostęp 18.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.fundacjamigowy.pl/>.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

są tam tylko wpisy do Słownika PJM w zapisie SignWriting, stopniowo będzie tworzona encyklopedia elektroniczna. Te polskie akcenty ilustruje zrzut strony SignPuddle, dokumentujący przede wszystkim działania Długołęckiej.

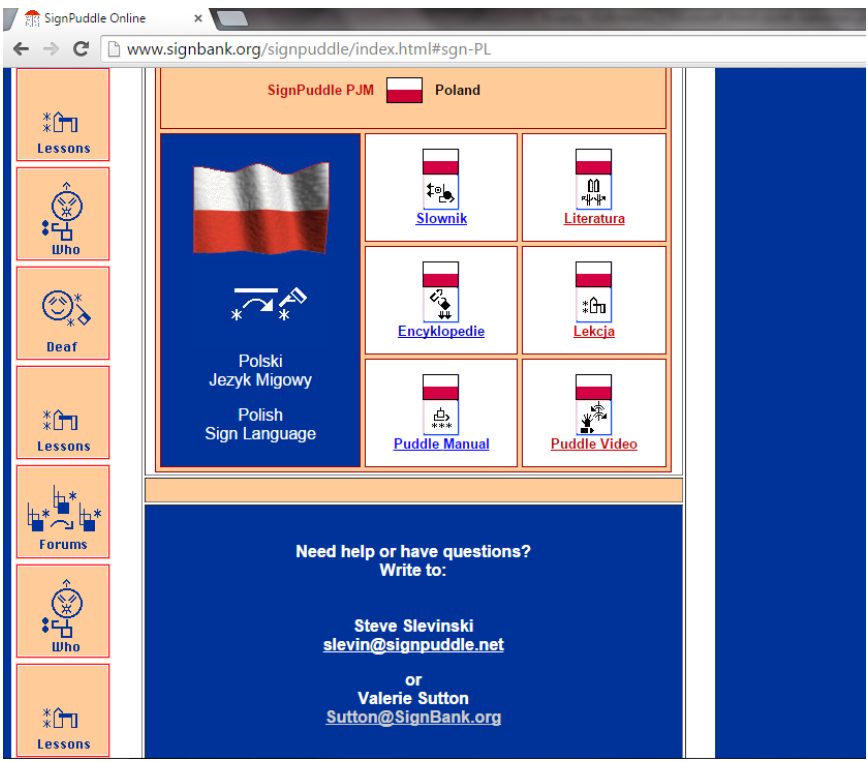

Il. 11. Polskie akcenty w portalu Valerie Sutton

Źródło: *SignPuddle Online – SignBank* [online] [dostęp 15.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.signbank.org/signpuddle/index.html#sgn-PL>.

Długołęcka, propagując notację SignWriting, na Sympozjum Naukowym w Elblągu w 2007 r. przedstawiła to pismo migowe i prace nad nim w niezwykle przystępny sposób, a także poinformowała o tworzeniu Wikipedii i module Encyklopedia w internetowym programie SignPuddle. Z jej wystąpienia warto zacytować fragmenty bardzo istotnych spostrzeżeń dotyczących pisania w języku migowym i wynikających z tego korzyści:

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

> Dla głuchych maluchów jest to szczególna frajda, gdyż dużo łatwiej skojarzyć im wyraźny dla nich ruch ręki z odpowiednim symbolem niż niewyraźnie słyszaną głoskę z literą. Już trzyletnie dzieci, jeśli tylko potrafią migać, potrafią też pisać i odczytywać proste znaki zapisane w SignWritingu. Siedmio-, ośmioletnim dzieciom nierzadko wystarczy godzina ćwiczeń w pisaniu i odczytywaniu znaków, by same zaczęły z entuzjazmem zapisywać każdy znak, jaki im przyjdzie do głowy […]. I nie czują się już gorsze od rodziców czy słyszącego rodzeństwa – oni mają swoje pismo, a one swoje. Ma to duże znaczenie dla kształtowania ich poczucia własnej wartości, i to już od najmłodszych lat[18].

Ta wielokrotnie już przywoływana autorka zwróciła również uwagę na inne, ważne aspekty kształcenia dzieci w piśmie migowym. Otóż, gdy dzieci dobrze potrafią migać, wtedy na ogół dobrze radzą sobie z pisaniem i czytaniem SignWritingu. Wówczas zaczynają także interesować się pismem i językiem słyszących, gdyż pismo nie kojarzy się im źle, a z czasem w podobny sposób zaczynają się interesować mową i bawić się dźwiękami. W rezultacie, jak to ujmuje Długołęcka: „Tych dzieci nie trzeba zachęcać do mówienia, one tego chcą, chcą być naprawdę dwujęzyczne”[19].

Pozostaje więc wierzyć, że z czasem polski język migowy i jego zapis trafi do szkół, a stamtąd – za pośrednictwem niesłyszących uczniów – do ich rodzin i dorosłych członków społeczności Głuchych, czemu będzie towarzyszyło wydawanie literatury w polskim języku migowym, a ta z kolei „zawędruje” do bibliotek, które będą je mogły udostępniać zarówno w postaci kodeksowej, jak i w formie elektronicznej .

Już teraz można mówić o widocznych efektach działań zmierzających do upowszechnienia zarówno polskiego języka migowego, jak

---

[18] L. Długołęcka, *Pisać w języku migowym*, [w:] *Sympozjum Naukowe w Malborku, 31. 03. 2007 r. Język migowy we współczesnym szkolnictwie na świecie i w Polsce*, red. I. Grzesiak, Malbork 2007, s. 30 [online] [dostęp 21.03.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.kuratorium.gda.pl/pliki/Materialy%20konferencyjne%2031.03.07%20Malbork.pdf>.

[19] Ibidem.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

jego zapisu oraz kształcenia w tym zakresie niesłyszących uczniów, nauczycieli i wychowawców. Sporo informacji na ten temat dostarcza strona SignWriting. Innowacyjne programy na awans edukacyjny[20].

Projekt *Innowacyjne programy nauczania szansą na awans edukacyjny* rozpoczął się w 2010 roku w ramach Priorytetu VII: Promocja integracji społecznej Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki. Zrealizowany został przez Centrum Zespołów Analityczno-Strategicznych sp. z o.o. z Nowego Sącza w partnerstwie z Oddziałem Małopolskim Polskiego Związku Głuchych w Krakowie. Jego głównym celem było opracowanie programu nauczania SignWritingu jako narzędzia, które ogranicza wykluczenie społeczne przez wspomaganie procesu edukacyjnego osób z dysfunkcją słuchu, a jednocześnie wzmacnia poczucie wartości kultury środowiska osób Głuchych. W lutym 2013 r. projekt ten wszedł w etap upowszechniania, w ramach którego prowadzone były seminaria prezentujące SignWriting i zachęcające do nauki pisma migowego. Dystrybuowano ulotki, broszury oraz gadżety z informacjami o projekcie i programie. Co istotne – w siedzibie partnera projektu – Polskiego Związku Głuchych, Oddział Małopolska powstało Regionalne Centrum Informacji na temat SignWriting[21]. Poprzez odpowiednie zakładki witryny *SignWriting. Innowacyjne programy na awans edukacyjny* można monitorować powstanie, rozwój i rezultaty tego pionierskiego projektu, który zakończył się w marcu 2013. Warto zaznaczyć, że niezwykle istotnym, materialnym efektem wielu spotkań oraz ćwiczeń z udziałem pedagogów i niesłyszących uczniów stało się wydanie podręczników dla nauczyciela oraz ucznia/kursanta wraz z zeszytem ćwiczeń do nauki notacji polskiego języka migowego w systemie SW.

---

[20] *SignWriting. Innowacyjne programy szansą na awans edukacyjny* [online] [dostęp 25.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.signwriting.pl/>.

[21] *Wprowadzenie*, [w:] *SignWriting. Innowacyjne programy nauczania szansą na awans edukacyjny* [online] [dostęp 25.05.2015]. Dostępny w Internecie: <www.signwriting.pl/index.php>.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

Il. 12. Zrzut strony startowej programu SignWriting

Źródło: *SignWriting. Innowacyjne programy nauczania szansą na awans edukacyjny* [online] [dostęp 24.06.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.signwriting.pl/>.

Do materiałów na temat powstawania i rozwoju omawianego programu można dotrzeć także za pośrednictwem oddziałów Polskiego Związku Głuchych[22]. Trzeba też poinformować, że jeden z najistotniejszych materialnych efektów projektu – *Pismo migowe. Podręcznik do nauki SignWritingu*, autorstwa kilku osób: Małgorzaty Chronowskiej, Moniki Grabowskiej-Orządały, Jakuba Józefiaka, Ewy Mazurek i Katarzyny Podgórni, opatrzony został rysunkami Jacka Sochy. Można go pobrać bezpłatnie w formacie pdf ze strony www projektu[23]. Na tej samej stronie dostępny jest także nieodzowny w dydaktyce zeszyt ćwiczeń, pt. *Pismo migowe. Zeszyt ćwiczeń*, opracowany przez ten sam zespół[24]. Stronę tytułową podręcznika przedstawia ilustracja 13.

---

[22] *Podręcznik do nauki SignWriting* [online] [dostęp 25.05.215]. Dostępny w Internecie: <www.pzg.lodz.pl/index.php/2.../62-podrecznik-do-nauki-signwriting>.

[23] *Pismo migowe. Podręcznik do nauki SignWritingu*, oprac. M. Chronowska [i in.], Kraków 2012 [online] [dostęp 25.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.signwriting.pl/images/pliki/uczen.pdf>.

[24] *Pismo migowe. Zeszyt ćwiczeń*, oprac. M. Chronowska [i in.], Kraków 2012

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

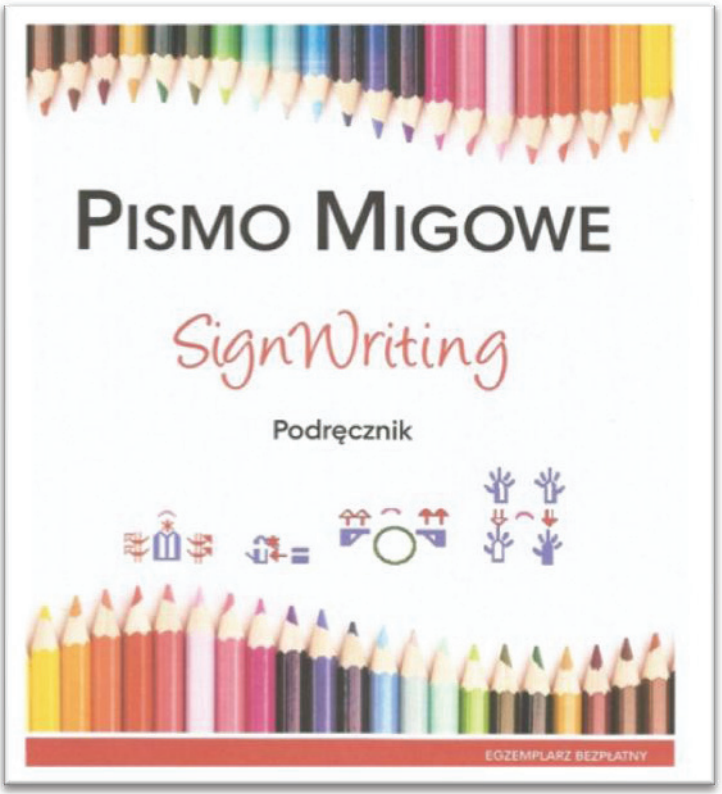

Il. 13. Karta tytułowa podręcznika *Pismo migowe*

Źródło: Skan strony tytułowej: *Pismo migowe SignWriting. Podręcznik*, Kraków 2012.

Realizatorzy omówionego projektu wskazywali, że w Polsce brakuje wiedzy o notacji SignWriting oraz umiejętności jej stosowania, podkreślając, że do wyrównania szans edukacyjnych między dziećmi słyszącymi i głuchymi, dla których foniczny język ojczysty jest językiem obcym, nie wystarczy sam język migowy, bo jest ulotny, dlatego tak ważny jest SW, pozwalający głuchym dzieciom pisać i czytać. Zauważyli też, że znajomość SW jest szczególnie ważna w wirtualnym świecie odkąd został on opracowany komputerowo i powstały systemy translacji z języka foniczn-

[online] [dostęp 25.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.signwriting.pl/images/pliki/cwiczenia.pdf>.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

nego na SW. Zaznaczyli również, że głuche dzieci mają prawo do własnego języka pisanego, z czym bez wątpienia należy się zgodzić.

Ewaluacja zewnętrzna projektu wypadła bardzo korzystnie. Podkreślano w niej m.in., że podręcznik i program SignWritingu stanowią bardzo ważną propozycję uzupełnienia metod nauczania niesłyszących, która na gruncie dydaktyki polskiej wyróżnia się wysokim stopniem innowacyjności. Jednak wskazano również, że zagrożeniem może okazać się brak środków na jego wdrożenie[25].

Na uwagę zasługuje jeszcze inny, niezwykle interesujący projekt innowacyjny pod wymownym tytułem *Zapisać Ciszę*, realizowany przez Centrum Zespołów Analityczno-Strategicznych Sp. z o.o. w partnerstwie z Polskim Związkiem Głuchych. Rozpoczęty w grudniu 2011 roku zakończył się w roku 2013. Objął on województwo mazowieckie i obliczony został na opracowanie systemu nauczania języka migowego z wykorzystaniem zapisu SignWriting w edukacji młodzieży ze szkół ponadgimnazjalnych oraz w szkoleniach z tego zakresu nie tylko uczniów, ale i nauczycieli[26].

W marcu 2013 realizowany był etap testowania wstępnej wersji podręcznika, prowadzono także zajęcia warsztatowe z grupami docelowymi. Jak czytamy na głównej stronie projektu *Zapisać Ciszę* i w jej zakładkach, realizatorzy zakładają, że opracowany system będzie wspomagał nauczanie różnych przedmiotów, w tym zawodowych, języka polskiego i języków obcych, dzięki czemu zmniejszy się obszar wykluczenia społecznego osób niesłyszących oraz poprawią się ich zdolności komunikacyjne w szkole, miejscu pracy oraz w domu, a tym samym – wzrosną ich szanse na lepsze wykształcenie i przyszłą pozycję zawodową[27]. Strona główna projektu, bardzo atrakcyjna, zachęca do jej analizy, o czym można się przekonać, oglądając ilustrację 14.

---

[25] *Ewaluacja zewnętrzna produktu finalnego do projektu „Innowacyjne programy nauczania szansą na awans edukacyjny"*, s. 16 [online] [dostęp 25.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://kiw-pokl.org.pl/media/upload/401/Raport%20z%20ewaluacji%20zewn%C4%99trznej.pdf>.

[26] *Zapisać Ciszę* [online] [dostęp 23.04.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.zapisaccisze.pl/>.

[27] *Projekt* [online] [dostęp 23.05.2014]. Dostępny w Internecie: <http://www.zapisaccisze.pl/index.php/projekt>.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

Il. 14. Strona główna projektu „Zapisać Ciszę"

Źródło: *Zapisać ciszę* [online] [dostęp 07.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.zapisaccisze.pl/>.

W grudniu 2011 roku została podpisana umowa na realizację projektu i nastąpił początkowy jego etap związany z opracowaniem założeń modułu badawczego[28]. Kolejne prace przebiegały niezwykle intensywnie, obejmując etapy wdrożenia pilotażowego i testowania projektu oraz jego upowszechniania[29]. Jak informowali realizatorzy: „Sukcesem tych działań będzie zmiana podejścia do nauki języka migowego i zdobywania wiedzy dzięki wprowadzeniu elementów SignWriting"[30].

Jak przebiegała realizacja projektu, reklamowanego nie tylko na stronie SignWriting, ale i w portalu Polskiego Związku Głuchych, można prześledzić także poprzez witrynę Krajowej Instytucji Wspomagającej, gdzie znajduje się dokumentacja z nim związana[31]. Efektem finalnym całości działań stał się *Podręcznik do nauki języka migowego z wykorzystaniem zapisu SignWriting*, którego okładkę zobaczyć można na ilustracji 15.

---

[28] *Aktualności* [online] [dostęp 23.05.2014]. Dostępny w Internecie: <http://www.zapisaccisze.pl/index.php/aktualnosci/5-grudzien-201>.

[29] *Etapy* [online] [dostęp 24.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.zapisaccisze.pl/index.php/etapy>.

[30] Ibidem.

[31] *Innowacyjne programy nauczania szansą na awans edukacyjny* [online] [dostęp 25.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://kiw-pokl.org.pl/index.php?option=com_sobipro&pid=286&sid=401:Innowacyjne-programy-nauczania-szansa-na-awans-edukacyjny&Itemid=544&lang=pl>.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

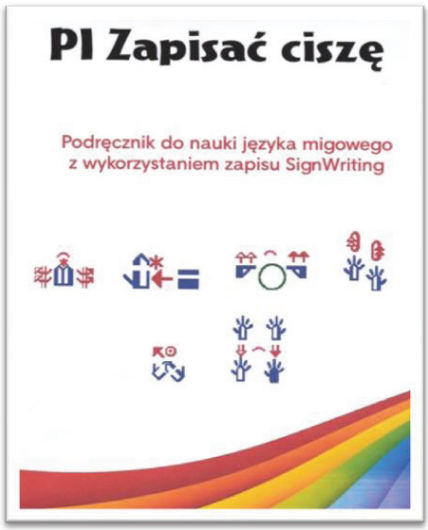

Il. 15. Skan okładki podręcznika – finalnego efektu projektu *Zapisać Ciszę*

Źródło: *Podręcznik do nauki języka migowego z wykorzystaniem SignWriting* [online] [dostęp 25.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.zapisaccisze.pl/images/pliki/podrecznik.pdf>.

Podręcznik został opracowany przez czworo autorów: Monikę Grabowską-Orzędałę, Jakuba Józefiaka, Joannę Lemirowską-Wronę i Katarzynę Podgórni. Wykorzystali oni w nim rysunki Jacka Sochy, zamieszczone we wcześniej omówionej książce *Pismo migowe, Podręcznik do nauki SignWriting*, a także pochodzącą z niej część rozdziału trzeciego[32]. Świadczy to o tym, że osoby zaangażowane w upowszechnianie SW pozostają ze sobą w kontaktach oraz wymieniają się doświadczeniami i osiągnięciami.

Omawiany podręcznik otwierają założenia programowe nauczania języka migowego poprzez SW (cele, metody nauczania, formy pracy i środki dydaktyczne), program kursu oraz metody ewaluacji. Następna część, o charakterze teoretycznym, poświęcona jest edukacji niesłyszących, a działy zasadnicze obejmują podstawy zapisu SW (z ćwiczenia-

[32] *Podręcznik do nauki języka migowego z wykorzystaniem zapisu SignWriting*, oprac. Monika Grabowska-Orzędała [i in.], Nowy Sącz 2013, s. 2 [online] [dostęp 25.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.zapisaccisze.pl/images/pliki/podrecznik.pdf>.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

mi) oraz jednostki lekcyjne, stanowiące bazę do nauki znaków PJM w tym zapisie. Uwzględnione zostały zwłaszcza te znaki, które mają zastosowanie w różnych rodzajach zawodów i urzędach, w nauce języka polskiego oraz języków obcych. Każda część zasadnicza zawiera test kontrolny, merytoryczną część zamyka powtórka i test końcowy, a całość dopełnia słowniczek i bibliografia[33].

Oczywiście, na razie zasięg oddziaływania przedstawionych projektów nie jest zbyt rozległy, ale zważywszy na intensywność ich promowania oraz determinację twórców i uczestników, można przypuszczać, że z czasem w naszym kraju bardziej upowszechni się znajomość języka migowego i jego zapisu wśród niesłyszących oraz kadry nauczającej. Wówczas dzieci głuche w Polsce będą mogły się go uczyć od najmłodszych lat, czytać wydawane w nim książki czy czasopisma, korzystać z elektronicznych źródeł informacji, a z czasem je tworzyć. Gdy dorosną – będą z pewnością lepiej funkcjonować we współczesnym świecie, tak jak ich zagraniczni rówieśnicy.

W podsumowaniu tego rozdziału można stwierdzić, że powstanie notacji SignWriting okazało się wydarzeniem porównywanym do epokowego w dziejach piśmiennictwa wynalazku druku, a sama Sutton została nazwana „Gutenbergiem" głuchych. Nawiasem mówiąc, podkreślała to również Lucyna Długołęcka, autorka pierwszych informacji w naszym kraju na temat nowej notacji języka migowego oraz jego niezwykle aktywna propagatorka, bez której prawdopodobnie nie powstałyby projekty omówione wcześniej lub powstawałyby później i wolniej. Wydaje się jednak, że Sutton powinno się raczej porównywać do Luisa Braille'a, ponieważ tak jak jego pismo punktowe wprowadziło osoby niewidzące w świat piśmiennictwa, tak jej notacja umożliwiła wejście do tego świata ludziom głuchym. A wiadomo, że – jak to kiedyś trafnie ujął Janusz Dunin – pismo zmienia świat[34], także wtedy, gdy korzysta się z niego poprzez formy elektroniczne i dzieli się nim w Internecie.

---

[33] Zob. *Spis treści*, ibidem, s. 4–5.

[34] J. Dunin, *Pismo zmienia świat. Czytanie. Lektura. Czytelnictwo*, Warszawa 1998.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

Rozdział 5

Czasy Internetu – cicha rewolucja multimedialna w Polsce

Już za sprawą osiągnięć Valerie Sutton i propagatorów zapisu SignWriting można było dostrzec, jak technologie informacyjne, a zwłaszcza komputer i Internet, wpłynęły na rozwój niekonwencjonalnych form piśmiennictwa dla osób głuchych, a także na rozprzestrzenianie się samego języka migowego. Stąd też ta część książki skoncentrowana jest na multimedialnych słownikach tego języka, jego kursach i lekcjach oraz multimedialnej ofercie, jaka została skierowana do osób z niedosłuchem, a zwłaszcza do dzieci i młodzieży. Te formy piśmiennictwa, nazywane formatami alternatywnymi, nie mogłyby zaistnieć i rozwijać się bez nowych mediów, zwłaszcza cyfrowych. Oczywiście nie sposób przedstawić możliwości tego rodzaju w skali światowej, dlatego, chociaż nie zabraknie odwołań do osiągnieć zagranicznych, bliżej omówione są wyłącznie dokonania polskie.

5.1. Multimedialne słowniki, kursy i lekcje języka migowego

Opracowanie pierwszych wideo-słowników polskiego języka migowego, dostępnych również w Internecie, stało się niezwykle ważnym wydarzeniem w rozwoju komunikacji wizualno-przestrzennej, gdzie – jak już pisałam – istotne są nie tylko znaki manualne, określające poszczególne słowa, litery lub liczby, ale również ruchy wykonywane głową i tułowiem, z mimicznymi znakami wyrażającymi emocje włącznie.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

Już w 2003 roku ukazał się w Opolu *Multimedialny słownik języka migowego*, bazujący faktycznie na SJM, opracowany przez Mariusza Saka i księdza Grzegorza Sokalskiego[1], a w grudniu 2004 r. ukazała się wersja demonstracyjna *Multimedialnego słownika języka migowego*[2], który wkrótce reklamowany był pod nazwą *Komputerowy słownik języka migowego 2005*. Program ten powstał pod kierunkiem Wiesława Sempowicza, przy współpracy z Ośrodkiem Szkolno-Wychowawczym Dla Dzieci i Młodzieży Słabo Słyszącej i Niesłyszącej w Bydgoszczy. Jego autorzy, Paweł Rabinek i Piotr Rafiński, korzystali przy jego tworzeniu z merytorycznej konsultacji Jolanty Turbiak i Teresy Szefler[3].

Całość obejmuje słownik multimedialny oraz cztery gry logopedyczne dla dzieci („Patrzę i mówię – wyrazy" oraz „Patrzę i mówię – głoski" – na dwóch różnych poziomach). Słownik zawiera 530 filmów prezentujących znaki języka migowego (wyrazy i wyrażenia) oraz litery (znaki polskiego alfabetu palcowego i liczebniki). Filmy tematycznie wiążą się zwłaszcza ze szkołą, chociaż słownik adresowany jest nie tylko do uczniów i nauczycieli, ale do wszystkich, którzy chcą się komunikować z niesłyszącymi.

> Prosta obsługa słownika sprawia, że jest on przejrzysty, a użytkownik porusza się po nim w sposób intuicyjny. W dowolnym momencie użytkownik może sprawdzić jak pokazuje się dany wyraz. Wyszukiwanie wyrazów jest szybkie dzięki podziałowi na kategorie alfabetyczne i merytoryczne[4].

---

[1] M. Sak, G. Sokalski, *Multimedialny słownik języka migowego*, Opole 2003 [online] [dostęp 01.06.2015]. Dostępny w Internecie: < http://www.projectxm.pl/programy/programy-multimedia/2719-multimedialny-sownik-jzyka-migowego-v101.html>.

[2] *Multimedialny słownik języka migowego 2004* [online] [dostęp 02.06.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.idg.pl/ftp/multimedialny.slownik.jezyka.migowego.html>.

[3] *Poradnik logopedyczny* [online] [dostęp 02.06.2015]. Dostępny w Internecie: <http://poradnik-logopedyczny.pl/wykorzystanie-komputera/oprogramowanie/156/komputerowy-slownik-jezyka-migowego.html>.

[4] Ibidem.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

Wersję demonstracyjną można pobrać m.in. z serwisu PCWorld.pl, czy IDG.pl, gdzie słownik również doczekał się krótkiego omówienia[5]. Niestety całość jest płatna, podobnie jak wszystkie niemal słowniki tego typu. Pełna wersja, wydana na płycie CD-ROM, reklamowana była także w księgarniach, a trafiła również do niektórych zbiorów bibliotecznych.

Komputerowy słownik języka migowego 2005 doczekał się także omówienia w serwisach *Dobre programy*[6] oraz *Computer World*[7]. W tym drugim zamieszczone są również ilustracje przedstawiające jego zawartość, a także link umożliwiający jego pobranie (odpłatne, po zalogowaniu się).

Omawiany słownik był kilka razy aktualizowany (ostatniej aktualizacji programu dokonano w grudniu 2009 r.), a obecnie linki do pobrania jego pełnych zaktualizowanych wersji oraz wersji demonstracyjnych są nadal aktywne[8], co może świadczyć o stałym nim zainteresowaniu.

W 2005 roku został multimedialnie opracowany przez Piotra Gutkowskiego, przy współpracy pracowników Łódzkiego Oddziału Polskiego Związku Głuchych, *Słownik polskiego języka migowego* wydany przez PZG. Był on w ciągu ostatnich lat rozwijany i udoskonalany. Jego skrócone wersje demonstracyjne są bezpłatne i dostępne po zalogowaniu się, natomiast wersje rozszerzone trzeba zakupić[9].

---

[5] *Komputerowy słownik języka migowego 2005* [online] IDG Poland [dostęp 04.06.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.idg.pl/ftp/komputerowy.slownik.jezyka.migowego.html>.

[6] *Komputerowy słownik języka migowego 2005* [online]. Dobre programy [dostęp 04.06.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.dobreprogramy.pl/Komputerowy-Slownik-JezykaMigowego,Program,Windows,11780.html>.

[7] *Komputerowy słownik języka migowego 2005* [online] Computer World [dostęp 04.06.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.computerworld.pl/ftp/komputerowy.slownik.jezyka.migowego.html>.

[8] *Komputerowy słownik języka migowego 2005* [online] [dostęp 15.06.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.instaluj.net/download/Inne_programy_edukacyjne/Komputerowy_Slownik_Jezyka_Migowego.html>.

[9] *Słownik polskiego języka migowego* [online] PZG. Oddział Łódź [dostęp 13.01.2013]. Dostępny w Internecie: <http://www.pzg.lodz.pl/index.php/centrum-ksztalcenia-jez-migowego-4/publikacje-ckjm/24-slownik-polskiego-jezyka-migowego>.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

Słownik ten umożliwia odtwarzanie w dowolnym tempie klipów wideo z wybranymi przez użytkownika znakami języka migowego (oczywiście, wraz z ich ruchem!), klatka po klatce, w przód i wstecz, pozwala na odtwarzanie haseł na małym ekranie lub w trybie pełnoekranowym, są tu także zmieniające się zdjęcia układu dłoni, które można powiększyć oraz opisy i komentarze do każdego znaku. Można również odtworzyć i powtarzać słowa przypisane poszczególnym znakom, które odczytywane są przez lektora, grupować pojęcia we własne zestawy oraz wyszukiwać poszczególne znaki. Znaki uporządkowane są w kategoriach, które wybiera się w zależności od potrzeb. Należy dodać, że jakość nagrań jest bardzo wysoka. Przykładowa strona SPJM przedstawiona jest na ilustracji 16, co pozwala zobaczyć możliwości, jakie oferuje.

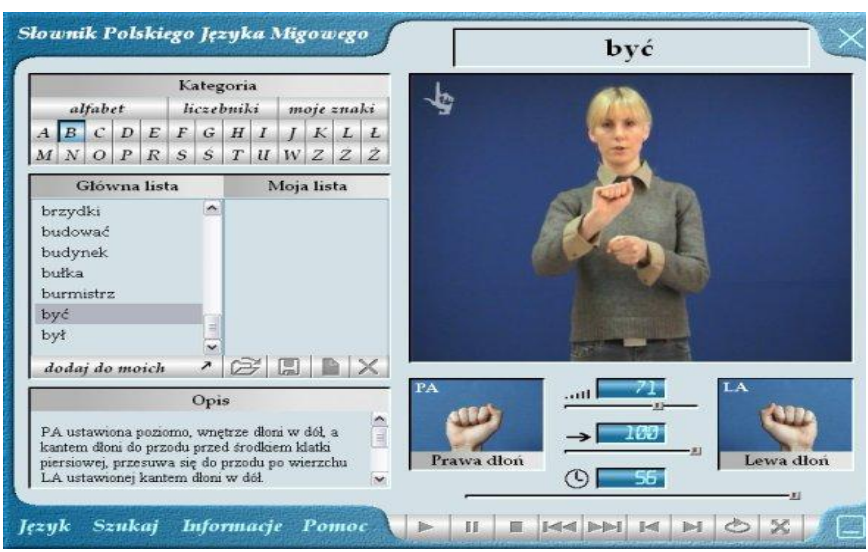

II. 16. Słownik polskiego języka migowego PZG

Źródło: *Słownik polskiego języka migowego*, oprac. P. Głuchowski i in. [online]. IDG Poland [dostęp: 21.08.2014]. Dostępny w Internecie:<http://www.idg.pl/ftp/slownik.polskiego.jezyka.migowego.html>.

Omawiany słownik, stanowiący pomoc dydaktyczną na kursach języka migowego prowadzonych przez PZG, członkowie Związku mogli przez pewien czas kupować w postaci płyty, ale nakład został wy-

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

przedany i obecnie nie ma już do niego dostępu, tym bardziej, że strona WWW, poprzez którą wcześniej można było odpłatnie go pobrać, została zlikwidowana, o czym zainteresowani nim zostali poinformowani 14 stycznia 2013 roku[10].

Słownikom towarzyszą niekiedy kursy języka migowego, które są dostępne również w sieci. Odnotować tu warto Multimedialny kurs do samodzielnej nauki języka migowego, reklamowany w 2009 roku na kilku portalach, w tym – na portalu edukacyjno-społecznościowym przeznaczonym dla osób z uszkodzonym słuchem *Słuchowisko* oraz na stronach www PZG. Informacje na temat tego kursu można znaleźć m.in. w witrynie Oddziału Małopolskiego w Krakowie, gdzie 8 sierpnia 2009 r. napisano tak:

> Dzięki inicjatywnie portalu słuchowisko.net oraz Instytutu Głuchoniemych w Warszawie powstała bezpłatna multimedialna aplikacja do nauki języka migowego. Kurs skierowany do osób słyszących, składa się z 12 scenek z życia codziennego i przeznaczony jest do samodzielnej nauki[11].

Z tego samego źródła wiadomo, że aplikacja zmierzała do ułatwienia i usprawnienia komunikacji pomiędzy słyszącymi a niesłyszącymi w takich miejscach jak urząd, gabinet lekarski, bank itp. Dnia 13 listopada 2013 r. informacja została uzupełniona o nagrania wideo, obejmujące animowaną naukę alfabetu, liczebników, dat, miesięcy, pór roku i podstawowe zwroty oraz scenki: W urzędzie, W restauracji, Komunikacja miejska, U lekarza, W banku, Zaproszenie na spotkanie, O sobie. Migający bohaterowie scenek posługują się PJM, czemu towarzyszy przekład słowny, a niekiedy napisy[12].

---

[10] *Słownik polskiego języka migowego* [online]. PZG. Oddział Łódź [dostęp 02.06.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.pzg.lodz.pl/index.php/centrum-ksztalcenia-jez-migowego-4/publikacje-ckjm/24-slownik-polskiego-jezyka-migowego>.

[11] *Język migowy w Internecie* [online]. PZG. Oddział Małopolski w Krakowie [dostęp 03.06.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.pzg.krakow.pl/index.php?option=com_content&task=view&id=400&Itemid=2>.

[12] *Multimedialny kurs do samodzielnej nauki języka migowego* [online] [dostęp

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

Z archiwalnych już informacji zamieszczonych w Olsztyńskim portalu internetowym można się dowiedzieć, że kurs powstał dzięki firmie Oticon, aplikacja zaś:

> zawiera rozbudowany player, dzięki niemu w dowolnym momencie scenki można zrobić pauzę, przewinąć do dowolnego momentu w filmie, odtworzyć w zwolnionym tempie, odtworzyć poklatkowo w tył. Istnienie możliwość włączenia/wyłączenia napisów oraz włączenia/wyłączenia głosu lektora i regulacji głośności[13].

Niestety, portal *Słuchowisko* udostępniający wcześniej ten ciekawy kurs, prowadzony bez wątpienia w PJM, jest teraz nieaktywny (czerwiec 2015 r.), a jednocześnie brak informacji o tym, gdzie można obecnie korzystać z nagrań przygotowanych w jego ramach. Pozostały jednak jego opisy, reklamujące go czasem jako *Darmowy multimedialny kurs języka migowego*[14].

Oprócz wydawanych samoistnie słowników języka migowego, a raczej jego form hybrydalnych, czerpiących z SJM, w sieci nie brakuje słowników online, które dostępne są w portalach tworzonych przez osoby z uszkodzonym słuchem lub dla nich. Wprawdzie portale te zostaną omówione w następnym rozdziale, jednak tutaj trzeba przywołać niektóre istniejące w ich obrębie słowniki. Jednym z nich jest Słownik PJM ONSI, dostępny poprzez ONSI TV – telewizję internetową Organizacji Niesłyszących i Słabosłyszących Internautów[15]. Ułożony alfa-

27.11.2009]. Dostępny w Internecie: <http://www.sluchowisko.net/jezyk-migowy> – Adres obecnie niedostępny – domena jest na sprzedaż [dostęp 03.06.2015], zaś odzyskana przez Wayback machine – odsyła do płatnych kursów języka migowego Towarzystwa Wiedzy Powszechnej – zob. Słuchowisko [online] [dostęp 23.06.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.sluchowisko.net/jezyk-migowy%3E>.

[13] *Multimedialny kurs języka migowego!* [online] Olsztyn.wm.pl [dostęp 03.06.2015]. Dostępny w Internecie: <http://olsztyn.wm.pl/Kwasniewski-ma-klopoty--pod-Grunwaldem,72275>.

[14] *Darmowy multimedialny kurs języka migowego* [online] LinkOnardo [dostęp 03.06.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.linkonardo.com/pl/migowy/d3599/darmowy-multimedialny-kurs-jezyka-migowego.html>.

[15] *Słownik PJM* [online] ONSI TV [dostęp 25.06.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.onsi.tv/slownik.htm>.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

betycznie, umożliwia poznawanie i utrwalanie zasobów leksykalnych polskiego języka migowego, które są „wymigiwane" przez sfilmowane osoby, władające nim jako macierzystym.

Należy też wspomnieć o *Słowniku języka migowego on-line*, opracowanym przez pracowników portalu Migam.pl. Jest to (a raczej był) słownik bardzo udany, przejrzyście ułożony i świetnie pokazujący sposoby „wymigiwania" znaków przez sfilmowanych lektorów, czemu towarzyszy także artykulacja foniczna każdego wybranego hasła. Hasła skupione zostały w obrębie kategorii obejmujących różne sfery życia. Dodać jednak trzeba, że obecnie ten słownik nie jest już dostępny pod wskazanym adresem, ponieważ Migam.pl przekształciło się w Migam.org (o czym szczegóły – w następnym podrozdziale). Przeszedł do nowego portalu, gdzie jego układ i wizualna organizacja uległy pewnym zmianom.

W nowym portalu Migam *Słownik języka migowego*, podobnie zresztą jak we wcześniejszej wersji, dostępny jest poprzez zakładkę menu w dziale *Nauka*, ma także zbliżoną organizację wewnętrzną – wg kategorii, przestawioną na ilustracji 17.

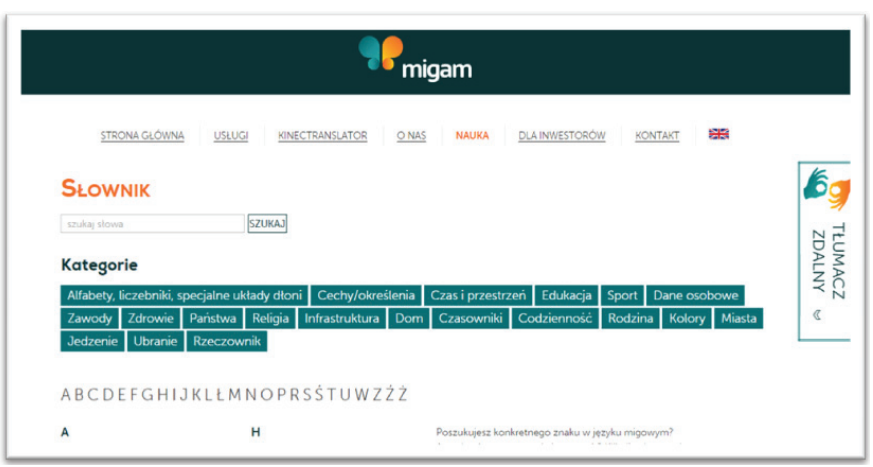

Il. 17. Zrzut strony słownikowej w portalu Migam

Słownik [online]. Migam.org [dostęp 02.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://migam.org/nauka/slownik/>.

Po wybraniu poprzez kliknięcie określonej kategorii ukazują się po lewej stronie ekranu, w pionowym ciągu, alfabetycznie ułożone nazwy należących do niej słów, zawsze poprzedzone literą, na którą rozpo-

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

czyna się konkretny wyraz (np. w kategorii *Codzienność* wykazane są określenia z nią powiązane od A (tu przykładowo: Alarm, Album, itp.) do Z, a gdy jest potrzeba – do Ż (kategorię *Codzienność* kończy litera Ź, gdzie znajdujemy wyraz Źle). Kliknięcie wybranego wyrazu powoduje pojawienie się klipu z prawej strony ekranu, z nagraniem osoby, która wymiguje ten wyraz, przy czym można włączyć głos, aby usłyszeć, jak się go wymawia. Klip można odtwarzać wielokrotnie, w zależności od potrzeb, a w dowolnej chwili można wrócić do alfabetycznego wykazu słów wykorzystywanej kategorii z lewej strony lub do wyrazu kategorii głównych, które stale są dostępne na górze ekranu pod menu głównym. Trzeba dodać, że nad wykazem kategorii umieszczona jest wyszukiwarka, za pomocą której, po wpisaniu poszukiwanego wyrazu, szybko można przejść do ilustrującego go klipu z nagraniem w języku migowym. Nawigacja po całości jest bardzo wygodna i przyjazna dla użytkownika, który w założeniu jest osobą posługującą się językiem polskim, zainteresowanym nauką języka migowego, ewentualnie – osobą, która znając polski w formie pisanej, chciałaby poćwiczyć jego wymowę, utrwalając przy okazji język migowy. Układ opisanej tu struktury słownika i jego wewnętrznej organizacji pokazuje plastycznie ilustracja 18.

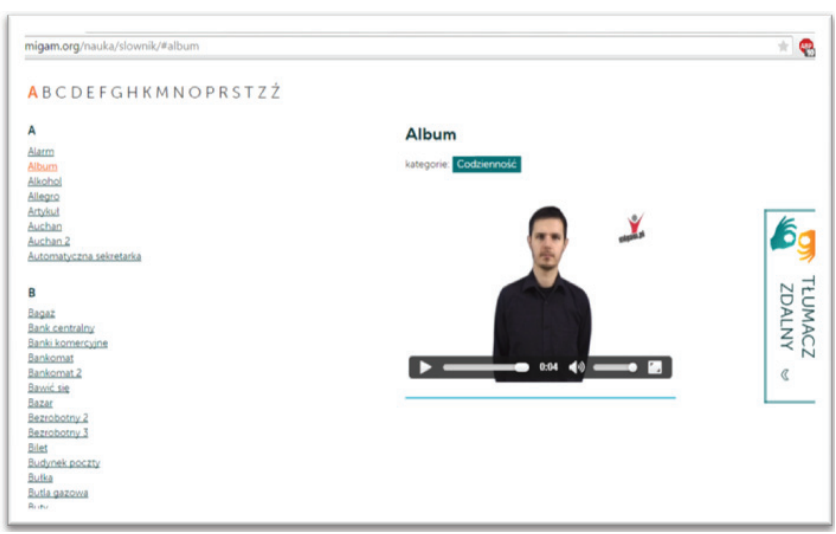

II. 18. Organizacja wewnętrzna *Słownika języka migowego* w portalu Migam

Źródło: *Słownik języka migowego* [online] [dostęp 29.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://migam.org/nauka/slownik/>.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

Omawiany portal oferuje także lekcje języka migowego dostępne, tak jak słownik, poprzez dział *Nauka*, przy czym redaktorzy portalu zachęcają do skorzystania z nich następująco:

> Chcesz nauczyć się migać? Jesteś w odpowiednim miejscu. Skorzystaj z naszych całkowicie darmowych lekcji i opanuj sztukę komunikacji za pomocą gestów. Aby rozpocząć naukę, wybierz z menu po lewej stronie interesujący cię materiał. Powodzenia![16]

Darmowych lekcji, które obejmują kurs I stopnia PJM, jest łącznie 47. Do każdej z ponumerowanych lekcji wchodzi się poprzez odsyłacze ułożone pionowo z lewej strony. Po wejściu do konkretnej z nich ukazuje się nagranie wideo z lektorem, który wymiguje pojęcia z nią związane, a na dole ekranu pojawiają się zapisane nazwy tych pojęć. Są to na ogół podstawowe zwroty: powitania o różnych porach dnia, pożegnania, przedstawianie się, wygląd zewnętrzny, części ciała, cechy charakteru, uczucia, życie rodzinne, transport, zawody, kolory itp. Wszystkie lekcje dostępne są za sprawą Przemysława Kuśnierka również w YouTube, gdzie każdą z nich można obejrzeć na jego kanale *PJM. Polski Język Migowy*[17].

Nawiasem mówiąc, od powstania w 2007 roku polskiego interfejsu serwisu internetowego YouTube, pojawiło się na nim wiele filmów z kursami języka migowego, zamieszczanych np. na kanałach *Tłumacz Migowy*[18] czy *Migajmy*[19]. Jest ich obecnie dużo, więc trudno byłoby omówić je wszystkie, niemniej warto to zjawisko odnotować jako swoistą „modę" na naukę języka migowego wśród słyszących, ponieważ adresowane są właśnie do nich.

---

[16] *Lekcje* [online]. Migam.org. [dostęp 29.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://migam.org/nauka/lekcje/>.

[17] P. Kuśmierek, *PJM. Polski Język Migowy* [online] [dostęp 08.06.2015]. Dostępny w Internecie: <https://www.youtube.com/playlist?list=PLQKb_bfGPQxPbGbpawNZ5jABTHkcSb7TY>.

[18] Zob. kanał: *Tłumacz Migowy. Nauka języka migowego* [online] [dostęp 08.06.2015]. Dostępny w Internecie: <https://www.youtube.com/user/tlumaczMigowy/feed>.

[19] Przykładowo: kanał *Migajmy* Marty Malinowskiej [online] [dostęp 08.06.2015]. Dostępny w Internecie: <https://www.youtube.com/channel/UCy7jhz5Vv0Y2LMg1FRJVBQA>.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

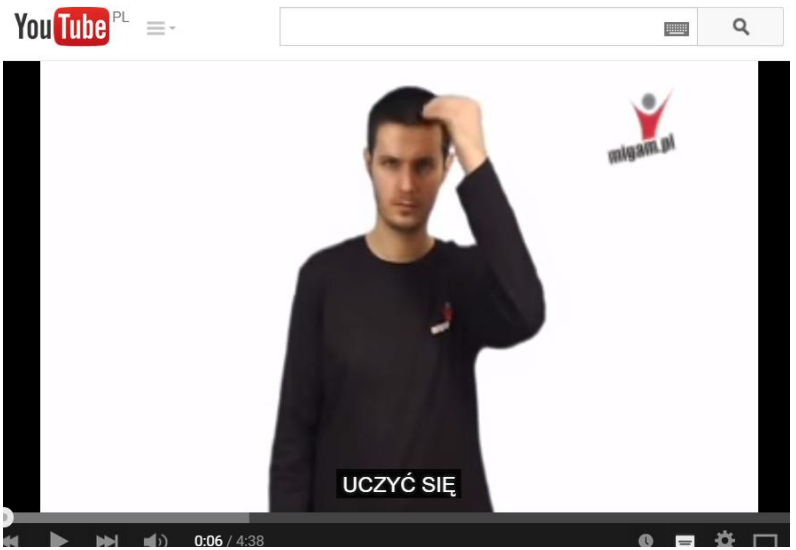

Il. 19. Fragment lekcji *Nauka*

Źródło: *PJM. Polski Język Migowy*. Lekcja 33 [online] [dostęp 08.06.2015]. Dostępny w Internecie: <https://www.youtube.com/watch?v=r7CgIG9Fpoo&list=PLQKb_bfGPQxPbGbpawNZ5jABTHkcSb7TY&index=33>.

Przy rozważaniach poświęconych multimedialnym słownikom, kursom i lekcjom języka migowego (lub hybrydowych form PJM i SJM) trzeba napisać o jeszcze jednej możliwości, jaką stwarza Internet, a konkretnie – platforma MIGAJ.EU, która powstała w 2014 roku, wraz z projektem o tej samej nazwie. Kierowana jest przez Olgierda Kosibę, właściciela spółki MIGAJ OK. W elektronicznym informatorze projektu można przeczytać następujące informacje:

> Zespół realizujący projekt MIGAJ.EU to tłumacze i wykładowcy języka migowego, a także osoby niezwiązane merytorycznie z językiem migowym. Powołaliśmy zespół ekspertów, zajmujących się kwestiami językowymi zarówno w teorii, jak i w praktyce, metodyką oraz rozwiązaniami technologicznymi. W skład naszego zespołu wchodzą zarówno osoby Głuche, jak i słyszące[20].

[20] *Kim jesteśmy i dlaczego powstał projekt MIGAJ.EU?* [online] [dostęp 08.06.2015]. Dostępny w Internecie: <https://migaj.eu/fotki/Informator-I-kwartal--2-MB.pdf>.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

Serwis platformy jest bardzo atrakcyjny wizualnie, co widać na ilustracji 20. Oferuje on użytkownikom szereg możliwości, w tym: *Słownik polskiego języka migowego* (6700 haseł), *Leksykon języka migowego* (2800 haseł), niezwykle ciekawy *Multilingwistyczny spacer językowy*, a także kursy języka migowego na różnych poziomach, tłumaczenia filmów respektujących międzynarodowe standardy dostępności WAG 2.0 (o których szerzej w rozdziale następnym), wreszcie tłumaczenia online poprzez System Komunikacji Niewerbalnej (SKN) oraz szereg zagadnień związanych z kulturą Głuchych, jej językiem, wartościami, życiem towarzyskim, sztuką itp.

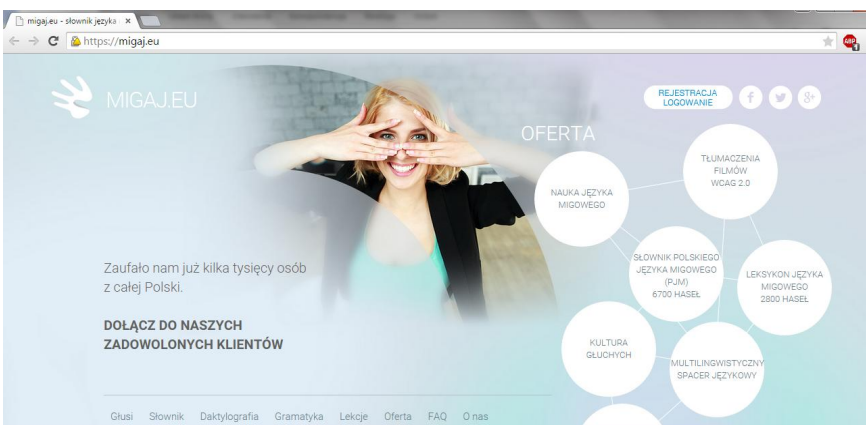

II. 20. Zrzut strony głównej MIGAJ.EU

Źródło: MIGAJ.EU [online] [dostęp 08.06.2015]. Dostępny w Internecie: <https://migaj.eu/>.

Część oferty MIGAJ.EU jest bezpłatna i wymaga wyłącznie rejestracji, ale dostęp do tych jej części, które związane są z nauką języka migowego, jego słownikiem i leksykonem, trzeba opłacić (np. 35 zł kosztuje miesięczny dostęp do platformy dla użytkowników niekomercyjnych). Płatne są także wszystkie inne usługi, ponieważ kierowane są przede wszystkim do szkół, firm szkoleniowych, wykładowców itp.

Charakterystyka słowników i leksykonów języka migowego byłaby niepełna, bez zasygnalizowania dorobku w tym zakresie Grupy Artystów Głuchych GAG. Jest to grupa nieformalna, skupiająca ponad 20

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

osób – nie(do)słyszących twórców i pasjonatów sztuki. Za ich sprawą powstał też *Leksykon sztuki*, utrwalony w PJM i dostępny poprzez witrynę GAG. Stanowi on zbiór haseł i terminów z zakresu sztuk pięknych w polskim języku migowym, a także zapożyczonych z języków migowych z całego świata. Hasła uszeregowane są alfabetycznie, a po kliknięciu określonej litery alfabetu, później wybraniu w jej obrębie poszukiwanego terminu, pojawia się postać wymigująca ten termin, co można zaobserwować na ilustracji nr 21.

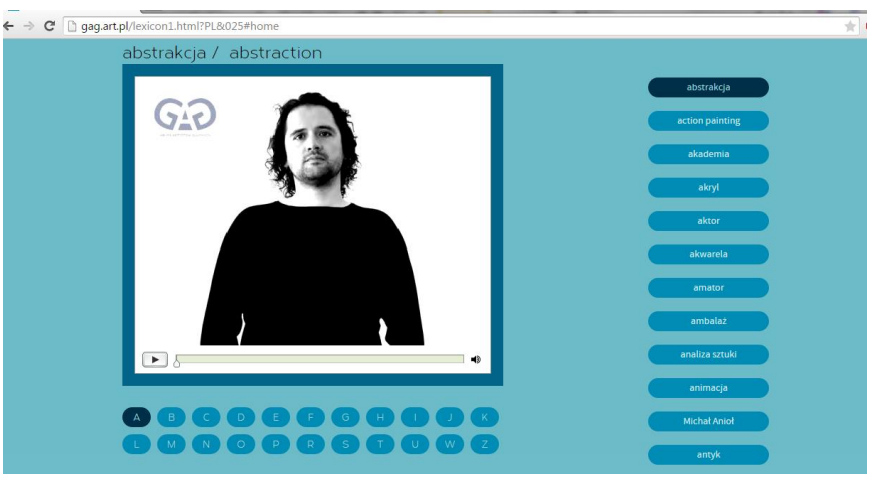

Il. 21. Zrzut jednej ze stron *Leksykonu sztuki* grupy GAG

Źródło: *Leksykon sztuki* [online]. Grupa Artystów Głuchych GAG [dostęp 03.06.2015]. Dostępny w Internecie: <http://gag.art.pl/lexicon1.html?PL&025#home>.

Nowe technologie, dzięki którym dostęp do multimedialnych słowników języka migowego, jego kursów i lekcji jest coraz łatwiejszy, służą upowszechnianiu jego znajomości zarówno wśród słyszących, jak i niesłyszących. Ci drudzy jednak podchodzą do części tych materiałów bardzo sceptycznie, głównie dlatego, że jako osoby migające, dostrzegają wiele usterek i potknięć, a przede wszystkim – mają zastrzeżenia do utrwalanego poprzez nie języka. Gdy śledzi się na *Deaf Poland. Forum dyskusyjne osób z wadą słuchu*, ich komentarze związane z wątkiem *Uczenie PJM i SJM*, można przeczytać wiele krytycznych, a czasem nawet dosadnie sformułowanych uwag, które odnoszą się do mylenia tych

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

języków oraz bezcelowości rozpowszechniania systemu językowo-migowego wśród słyszących, np.:

> Przede wszystkim, słyszący najczęściej nie mają pojęcia o tym, że jest sjm i pjm. Jeśli już dowiedzą się, że jest i pjm i sjm, to i tak nie umieją tego odróżnić. Bardzo często wmawia się słyszącym, że uczą się języka migowego i dopiero po czasie orientują się, że to system, do niczego nie potrzebny. Wszystko też zależy od motywacji. Jeśli jest to ktoś, kto wiąże swoją przyszłość z pracą z Głuchymi, to na pewno nie będzie chciał się uczyć czegoś, co wcale do tej pracy nie będzie mu potrzebne. Jeśli jest to urzędnik wysłany na kurs, to na ogół nie wie, że uczy się tego, co mu się nie przyda i nie wnika[21].

Podobne w tonie wypowiedzi towarzyszą wątkowi dyskusyjnemu *Podstawy języka migowego w Internecie*[22], a także dyskusjom toczonym na temat słowników języka migowego, w tym o przedstawionym w poprzednim rozdziale *Leksykonie języka migowego* autorstwa O. Kosiby i P. Grendy[23], który – co trzeba dodać – udostępniany jest odpłatnie na platformie MIGAJ.EU. Nawiasem mówiąc, tego typu reakcje świadczą nie tylko o przywiązaniu społeczności Głuchych do własnego języka, ale i rosnącej świadomości ich praw do niego.

Niemałe zasługi w tym zakresie przypadają w udziale Pracowni Lingwistyki Migowej, która w czerwcu 2010 roku została wyodrębniona w strukturze organizacyjnej Wydziału Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego. Rozpoczęto tam prace zmierzające do kompleksowego opisu gramatycznego PJM oraz do badań nad komunikacją wizualno-przestrzenną z perspektywy językoznawczej[24].

---

[21] *Uczenie PJM i SJM* (wpis z 4 kwietnia 2013) [online] Deaf Poland [dostęp 05.06.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.deaf.pl/index.php/topic,14564.0.html>.

[22] *Podstawy języka migowego w Internecie* [online]. Deaf Poland [dostęp 05.06.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.deaf.pl/index.php/topic,14566.0.html>.

[23] *Leksykon języka migowego Silentium* [online] [dostęp 03.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.deaf.pl/index.php?topic=13554.20>.

[24] *O nas*, [online]. Pracownia Lingwistyki Migowej [dostęp 06.06.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.plm.uw.edu.pl/pl/about>.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

> Trwają dalsze prace nad pierwszym słownikiem polskiego języka migowego w całości opartym na materiale źródłowym zaczerpniętym z korpusu PJM. Słownik powstaje dzięki wsparciu finansowemu Narodowego Centrum Nauki w ramach realizacji projektu „Ikoniczność w gramatyce i leksyce PJM".
> Zespół słownikowy jest już na etapie opracowywania przykładów zaczerpniętych z korpusu, ku końcowi zbliżają się także prace nad wizualną stroną projektu. Planowany jest otwarty dostęp do słownika za pośrednictwem Internetu[25].

Można przypuszczać, że gdy prace nad *Korpusowym słownikiem PJM* zostaną zakończone, a sam słownik– udostępniony, społeczność Głuchych nie będzie już miała powodów do narzekań, natomiast słyszący, którzy rozpoczną naukę, nie będą mieli wątpliwości, że faktycznie poznają polski język migowy, a nie jego substytuty.

Nowe technologie oferują nie tylko nowe formy kontaktów pomiędzy niesłyszącymi oraz możliwości utrwalania języków migowych, ale także szereg form multimedialnych, adresowanych do dzieci z niedosłuchem, ich rodziców oraz nauczycieli, a zwłaszcza logopedów. Warto zatem dokonać przeglądu tych z nich, które wydają się najciekawsze.

5.2. Multimedialne propozycje dla młodych użytkowników z niedosłuchem

Wiadomo już, że, gdy dziecko z dysfunkcją słuchu przychodzi na świat w rodzinie osób słyszących, rodzice na ogół „…udają się do różnych specjalistów, aby orzekli poziom ubytku słuchu i zaradzili temu jak najszybciej"[26]. W zależności od diagnozy, podejmują różnorodne działania, które zmierzają do zniwelowania bądź zminimalizowania skutków głuchoty lub niedosłuchu. Małgorzata Czajkowska-Kisil wskazuje, że

---

[25] *Prace nad Korpusowym słownikiem PJM* [online]. Pracownia Lingwistyki Migowej [dostęp 06.06.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.plm.uw.edu.pl/pl/node/843>.

[26] M. Czajkowska-Kisil, *Wczesna interwencja*, [w:] *Edukacja Głuchych. Raport RPO*, red. M. Sak, Warszawa 2014, s. 35.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

> specjaliści proponują rodzicom aparat słuchowy lub implant ślimakowy, jako techniczną formę usprawnienia słyszenia. Rodzice są informowani o konieczności prowadzenia ćwiczeń słuchowych i wizyt u logopedy w celu stymulowania rozwoju mowy[27].

W przypadku głuchoty lub poważnego uszkodzenia słuchu działania te zwykle nie przynoszą oczekiwanych efektów, mogą być jednak skuteczne wtedy, gdy ubytek słuchu jest mniejszy. Rodzice nierzadko wspierani są w tym zakresie przez lekarzy, logopedów i psychologów, a bywa, że niezależnie od tego, sami poszukują dodatkowych sposobów rehabilitacji i usprawnienia własnego dziecka, korzystając przy tym z nowych technologii.

Przykładem takich działań jest *Kto to mówi* – istniejący od 2012 roku serwis wspierający rehabilitację słuchu i mowy u dzieci z niedosłuchem. Założony przez matkę niedosłyszącego dziecka, implementowanego w drugim roku życia, tak zachęca do skorzystania z jego oferty:

> Jeśli Twoje dziecko ma niedosłuch, korzysta z aparatu słuchowego lub ma wszczepiony implant, to ćwiczenia KtoToMówi są właśnie dla Ciebie! Nasz autorski program zapewnia ćwiczenia logopedyczne wspomagające rehabilitację słuchową i jest przeznaczony szczególnie dla dzieci w pierwszej fazie rehabilitacji[28] .

Z pewnością warto zatrzymać się przy bogatej ofercie tego serwisu, którego stronę główną przedstawia ilustracja 22.

Oprócz gier i animacji oraz obrazków z dźwiękami dostępnych dla zarejestrowanych użytkowników serwis oferuje również – po wykupieniu abonamentu – nieograniczony dostęp do wszystkich części programu, które są co miesiąc wzbogacane o nowe materiały i informacje, aby proces rehabilitacji słuchu i mowy był urozmaicony i przynosił jak najlepsze rezultaty. Dodatkowo serwis zapewnia kontakt z logopedą, który

---

[27] Ibidem.

[28] *Kto to mówi* [online] [dostęp 07.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://ktotomowi.pl/witaj>.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

odpowiada na pytania związane z rehabilitacją prowadzoną w warunkach domowych[29].

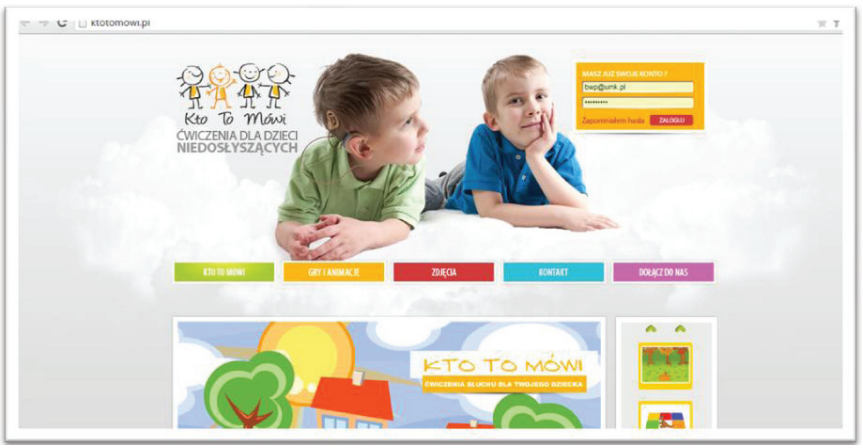

Il. 22. Zrzut strony głównej serwisu *Kto to mówi*

Źródło: *Kto to mówi* [online] [dostęp 07.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://ktotomowi.pl>.

Faktycznie nawet te wersje programu, które dostępne są bezpośrednio poprzez serwis, wydają się bardzo atrakcyjne dla dzieci, łącząc zabawę z rehabilitacją słuchu. Każde ćwiczenie składa się z jednej animacji, obejmującej onomatopeje, dźwięki i słowa. Ćwiczenia zostały uporządkowane w kategorie (Zwierzęta. Pojazdy. Dom. Czynności. Przyroda. Jedzenie. Ciało i ubrania. Gry i zabawy), a także podzielone na trzy stopnie trudności: od najprostszych do najtrudniejszych.

Podobnie skategoryzowane, chociaż bardziej szczegółowo, są zdjęcia (obrazki), którym towarzyszą ich nazwy wymawiane przez lektorkę. Można je przeglądać, klikając wybrane z nich i usłyszeć ich nazwę. Obrazki są również pogrupowane w ćwiczenia. W każdym z nich, oprócz ich przeglądania i usłyszenia nazwy, można wykonać test sprawdzający, czy mały użytkownik rozumie, co ona oznacza. Maluchy powinny korzystać z ćwiczeń razem z rodzicami, starsze dzieci mogą wykonywać je same.

[29] *Dołącz do nas* [online] [dostęp 07.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://ktotomowi.pl/witaj>.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

Oczywiście trudno ocenić faktyczną skuteczność tych interaktywnych, zabawowych ćwiczeń, ale sama założycielka serwisu opisuje własne działania następująco:

> przełom nastąpił po rozpoczęciu edukacji przedszkolnej – synek wtedy wypowiadał tylko kilka sylab, mówił „mama" i „tata" […]. Po pół roku integracji ze słyszącymi rówieśnikami zaczął powtarzać wszystko, co usłyszał. Dzisiaj mówi pełnymi zdaniami i na ogół bez przerwy, czasami naprawdę za dużo.
>
> Tekst ten piszę, żeby uświadomić Państwu jak różnie rozwijają się słuchowo dzieci, jak nie ma jedynego słusznego wzorca rozwoju mowy […]. Trzeba wierzyć, że prędzej czy później dziecka i nasza praca zacznie przynosić efekty, nie zniechęcać się początkowymi niepowodzeniami czy okresowymi porażkami[30].

Brzmi to bardzo optymistycznie, chociaż np. niektórzy znawcy edukacji niesłyszących podkreślają, że wielkie zaangażowanie rodziców przynosi często dobre efekty w postaci pierwszych relacji komunikacyjnych dziecka, ale z czasem, w środowisku słyszących rówieśników, czuje się ono gorsze, trudniej nawiązuje kontakty, a w szkole masowej lub klasie integracyjnej nie odnosi zbyt wielu sukcesów. Gdy wraz z dorastaniem uświadamia sobie głuchotę, porzuca tożsamość osoby słyszącej, którą zbudowali jego rodzice[31].

Ten pesymistyczny dla odmiany obraz przyszłości odnosi się głównie do niesłyszącego dziecka wśród słyszących, pozbawionego kontaktów z migającymi rówieśnikami. Nie można jednak zapominać i o tym, że są również dzieci niedosłyszące, z których zdecydowana większość trafia do przedszkoli czy szkół masowych, gdzie kompetencje językowe są niezbędne, a zatem różnego rodzaju gry logopedyczne i edukacyjne mogą okazać się dla nich bardzo przydatne. Obecnie jest ich coraz więcej, w postaci pakietów programów dostępnych w Internecie lub poprzez e-księgarnie.

---

[30] *Nasza historia* [online]. Kto to mówi [dostęp 11.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://ktotomowi.pl/nasza-historia>.

[31] M. Czajkowska-Kisil, op.cit., s. 38.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

Bardzo interesujący jest pakiet programów do diagnozy i terapii logopedycznej firmy Young Digital Planet SA. Założona w 1990 roku przez studentów Politechniki Gdańskiej pod nazwą Young Digital Poland, już cztery lata później wydała pierwszy program multimedialny na nośniku CD-ROM (MediaEuro). W roku 2000 zrealizowała największy wówczas na świecie projekt edukacyjny – *iSzkoła*, który charakteryzowało nowoczesne podejście do nauczania i wykorzystanie pełni możliwości technologii informacyjnych. Efektem projektu było wypuszczenie na rynek multimedialnych podręczników eduROM, które obejmowały najważniejsze przedmioty w klasach szkoły podstawowej i gimnazjum[32].

Po rozszerzeniu zasięgu działań, w ślad za czym poszła zmiana na nazwę Young Digital Planet SA, firma w roku 2007 wprowadziła na rynek produkty z serii *eduSensus*, wspomagające rozwój dzieci ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. Seria ta to multimedialne narzędzia oraz specjalistyczny sprzęt, służący wszechstronnemu rozwojowi dzieci oraz usprawnianiu różnych zaburzeń i funkcji. W jej obrębie mieści się *Logopedia 2.0*, obejmująca szereg produktów służących do diagnozy i terapii logopedycznej, której konsultantem merytorycznym jest dr Anna Walencik-Topiłko – logopeda, polonistka oraz autorka książek o poprawnym mówieniu i terapii mowy[33].

Beneficjentami *Logopedii 2.0* są dzieci z wadami wymowy i/lub zaburzeniami słuchu oraz komunikacji. Kształtuje ich kompetencje językowe w zabawny i ciekawy sposób oraz wprowadza je do języka fonicznego, również w jego formie pisanej, co powinno ich przygotować do samodzielnego czytania oraz ułatwić im „wejście" do tradycyjnie utrwalonej literatury dla dzieci[34].

---

[32] *Dowiedz się, jak zmienialiśmy edukację przez ostatnie 25 lat – poznaj naszą historię* [online]. Young Digital Planet [dostęp 12.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.ydp.pl/wp-content/uploads/2015/06/Historia-YDP.pdf>.

[33] *Logopedia 2.0* [online]. Young Digital Planet [dostęp 12.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://sklep.ydp.pl/product-pol-241-Logopedia-2-0-pakiet-gold-ksiazki-Wydawnictwa-Harmonia-drukarka-.html>.

[34] Ibidem.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

Jak informuje producent, w skład pakietu wchodzi seria programów, w tym rozbudowana *Aplikacja Logopedy* oraz programy obejmujące różnego rodzaju gry terapeutyczne. Można pobrać ich darmowe wersje demonstracyjne po wcześniejszej rejestracji, np. poprzez zakładkę *Logopedia* serwisu wrocławskiej firmy dobreprogramy.pl[35], albo dokonać przeglądu różnych wersji pakietu na stronie producenta. Nie sposób i chyba nie trzeba omawiać ich wszystkich, tym bardziej, że w ciągu ostatnich lat stale podlegały doskonaleniu i rozbudowie. Warto natomiast zwrócić uwagę na te części omawianej serii, które mają szerszy adres odbiorczy, gdyż kierowane są nie tylko do logopedów i terapeutów, ale także do rodziców dzieci z wadami wymowy, zaburzeniami słuchu i komunikacji lub innymi deficytami. Obejmują one gry terapeutyczne, na które składa się pięć odrębnych programów: *Logo-gry*, *Mówiące obrazki*, *Zabawy słowem*, *Obrazkowy słownik tematyczny* oraz *Logorytmika*.

Logo-gry to program dla dzieci z zaburzeniami słuchu i mowy, a także z różnymi dysharmoniami rozwojowymi, w których zaburzona jest produkcja mowy. Umożliwia on ćwiczenie rytmiki mowy, modulacji głosu i intonacji oraz zaburzeń fazy wydechowej. Dzięki niemu dziecko może poznać możliwości swojego głosu. Obejmuje on 26 gier wspomagających i uatrakcyjniających terapię logopedyczną, dających możliwość „ujrzenia" przez dziecko swojego głosu na ekranie komputera. Stymulacja następuje za pomocą szeregu bodźców wizualnych i dźwiękowych, a atrakcyjnej grafice i animacjom towarzyszą różnorodne wzmocnienia pozytywne[36].

Należy dodać, że logo-gry można znaleźć nie tylko w pakiecie *Logopedii*, ale i w sieci (są wśród nich darmowe), inne dostępne są również w księgarniach internetowych w postaci CD czy DVD, niekiedy można je kupić i w księgarniach tradycyjnych, jednak tylko *Logopedia* uzyskała status produktu medycznego. Jej *logo-gry* mają charakter edu-

---

[35] *eduSensus. Logopedia* [online]. Świat programów [dostęp 12.05.2015]. Dostęp w Internecie: <http://swiatprogramow.pl/edusensus-logopedia-pakiet-poszerzony-gold.html>.

[36] *Logo gry. Opis produktu* [online]. Young Digital Poland [dostęp 13.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://sklep.ydp.pl/product-pol-140-LOGO-Gry-2-0.html>.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

kacyjno-rozrywkowy, stymulując rozwój mowy za pomocą wielu bodźców wizualnych i dźwiękowych. W rezultacie pozwalają niedosłyszącym dzieciom poznać możliwości swojego głosu, bawią, a jednocześnie umożliwiają efektywną terapię, przy czym – co niezwykle istotne – dają użytkownikom poczucie sprawstwa, co zachęca ich do samodzielnej aktywności, a to z kolei może wyzwalać kreatywność. Tworzone są odrębnie również dla nastolatków, w tym – na użytek szkolny, co zamienia naukę w interaktywną zabawę.

Z kolei *Mówiące obrazki* to program, który stanowi połączenie idei kolorowych plansz, animacji i naturalnych odgłosów otaczającego świata, tworzących razem uniwersalne narzędzie wspomagające terapię logopedyczną dzieci z uszkodzonym narządem słuchu. Z jego pomocą uczą się one rozróżniania dźwięków, ponieważ do każdej ilustracji przypisany jest naturalny dźwięk, dzięki czemu mali odbiorcy jednocześnie go słyszą (można znacznie wzmocnić fonię) oraz widzą źródło jego pochodzenia lub sytuację, w której powstaje[37].

Mówiące obrazki obejmują kilka kategorii tematycznych: odgłosy zwierząt, środków komunikacji, życia domowego, przyrody i dźwięki instrumentów muzycznych, a także określenia kolorów, miejsc, zbiór antonimów, wreszcie – kosmici na ziemi[38]. Na całość składa się ponad sto interaktywnych ilustracji i animacji. Dźwięk uruchamia się po kliknięciu ilustracji, która animuje się w zabawny sposób, co zachęca dzieci do wielokrotnego odtwarzania dźwięku i wykonywania ćwiczeń. Dodatkowo wszystkie obrazki mogą zostać wydrukowane w wersji czarno-białej i przekazane dziecku do pokolorowania. Atutem programu są przystępnie podane informacje o narządzie słuchu, z omówieniem jego rozwoju i zaburzeń oraz możliwości jego stymulacji, czemu towarzyszą propozycje prostych ćwiczeń grafomotorycznych oraz wesołe sprawdziany na rozumienie tekstu, kierowane do dzieci umie-

---

[37] Por. *Mówiące obrazki 2.0* [online]. Young Digital Poland [dostęp 13.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://sklep.ydp.pl/product-pol-142-Mowiace-obrazki-2-0.html>.

[38] *EduSensus – Mówiące obrazki 2.0 – program do terapii logopedycznej* [online]. Just edu [dostęp 10.06.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.justedu.pl/pl_PL/p/prod/121>.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

jących już czytać i pisać. Program ułatwia także opanowanie różnych pojęć językowych, m.in. stosunków przestrzennych (nauka rozumienia przyimków), antonimów, nazw kolorów, nazw instrumentów muzycznych, pojazdów, zwierząt, zjawisk przyrody. Jest to zatem również świetna pomoc dla dzieci uczących się mówić. Nie tylko służą doskonaleniu mowy, ale także poszerzają zasób leksykalny dzieci. Należy przy tym dodać, że wszystkie umiejętności nabyte przez małych użytkowników mogą zostać sprawdzone na stronach testowych zawierających ćwiczenia, które są jednocześnie doskonałym pretekstem do zabawy (kolorowanki, gry pamięciowe, łączenie w pary i inne)[39].

Il. 23. Przykładowa strona programu *Mówiące obrazki*, wskazująca na jego możliwości

Źródło: *Mówiące obrazki* [online] [dostęp: 10.06.2015]. Dostępny w Internecie: <http://sklep.ydp.pl/product-pol-142-Mowiace-obrazki-2-0.html>.

Kolejna część pakietu *Logopedia 2.0* to *Zabawy słowem.* Stanowią one wsparcie dla osób prowadzących zajęcia z dziećmi, które mają problemy z przyswajaniem języka i jego prawidłowym rozwojem. Mają za zadanie ułatwienie dzieciom podnoszenia sprawności językowej – rozumienia mowy i rozwijania mowy czynnej. Program *Zabawy słowem*

[39] Por. ibidem.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

składa się z dwóch części: pierwsza bazuje na materiale nieliterowym, druga na materiale werbalnym, a obu towarzyszą ćwiczenia o charakterze zabawy. Jak wskazuje producent:

> To narzędzie multimedialne łączy w sobie ćwiczenia wielu obszarów: koordynacji wzrokowej, słuchowej, wzrokowo-słuchowo-ruchowej, grafomotoryki, logicznego myślenia, pamięci, spostrzegawczości, umiejętności klasyfikacji, kategoryzacji i wielu innych. Jest atrakcyjne pod względem graficznym i funkcjonalnym[40].

Il. 24. Jedna z części programu *Zabawy słowem*

Źródło: *Zabawy słowem 2.0* [online] [dostęp 10.06.2015]. Dostępny w Internecie: <http://sklep.ydp.pl/product-pol-144-Zabawy-slowem-2-0.html>.

Obrazkowy słownik tematyczny wchodzący w skład pakietu *Logopedia 2.0* to multimedialna leksykografia dla dzieci. Jest on obliczony na wzbogacenie zasobu słownictwa małych użytkowników oraz uatrakcyj-

[40] *Zabawy słowem 2.0* [online]. Young Digital Poland [dostęp 10.06.2015]. Dostępny w Internecie: <http://sklep.ydp.pl/product-pol-144-Zabawy-slowem-2-0.html>.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

nienie zajęć. Dzieci nie tylko poznają pojedyncze hasła, ale także uczą się ich klasyfikacji poprzez zaliczanie ich do kategorii nadrzędnych. Na całość składają się: część prezentacyjna (uczymy się słów) i ćwiczeniowa (stosujemy je), filmy przedstawiające wzorcowe wypowiedzi, znaki migowe i daktylografię oraz kreator filmów i komiksów, który stanowi aplikację do tworzenia autorskich historii przy użyciu wyuczonego słownictwa, służąc rozwijaniu zdolności komunikacyjnych małych użytkowników. Tak bogata całość umożliwia pracę indywidualną lub grupową, a dzięki realistycznej grafice i możliwościom powiększania ilustracji ułatwia pracę z dziećmi o obniżonych możliwościach percepcyjnych. Ponadto jest tu także wiele materiałów, które można wydrukować, np. gry oraz karty pracy, natomiast nauczyciele czy opiekunowie mogą skorzystać z kreatora zajęć, który pozwala na tworzenie własnych, autorskich programów. Z kolei dołączony do całości *Przewodnik metodyczny* zawiera dodatkowe materiały dla logopedy, w tym scenariusze zajęć, zestawy łamigłówek terapeutycznych, zagadek i wierszy[41].

Ostatni program multimedialny wchodzący w skład *Logopedii 2.0* to *Logorytmika*. Jest to zestaw ćwiczeń kształtujących umiejętności językowo-słuchowe oraz ruchowe dzieci, w którym została wykorzystana muzyka. Stanowi on znakomitą pomoc w terapii logopedycznej, ponieważ jednocześnie wykorzystuje zabawę przy dźwiękach muzyki. Obejmuje ponad sto ćwiczeń ruchowych, słuchowych i słowno-muzycznych, bazujących na znanych wierszach i piosenkach. Oferuje również zestaw takich programów narzędziowych, jak np. wirtualna klawiatura czy kompozytor melodii, a do tego dołączony jest słowniczek terminów muzycznych[42].

Young Digital ma również swój portal *eduSensus.pl*, poprzez który oferuje także inne, nowoczesne narzędzia terapii pedagogicznej i logopedycznej, adresowane do rodziców i terapeutów dzieci z różnymi dysfunkcjami, w tym – z uszkodzonym słuchem oraz do samych dzie-

---

[41] *Obrazkowy słownik tematyczny* [online]. Young Digital Poland [dostęp 10.06.2015]. Dostępny w Internecie: <http://sklep.ydp.pl/product-pol-143-Obrazkowy-slownik-tematyczny-2-0.html>.

[42] *Logorytmika 2.0* [online]. Young Digital Poland [dostęp 10.06.2015]. Dostępny w Internecie: <http://sklep.ydp.pl/product-pol-141-Logorytmika-2-0.html>.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

ci. Portal, opatrzony podtytułem: „nowoczesna terapia pedagogiczna i logopedyczna", ma bogatą ofertę, dostępną dla zarejestrowanych użytkowników. Terapeuci mają tu dostęp całkowicie bezpłatny, ale rodzice, którzy chcą z dziećmi pracować poza gabinetem specjalisty, muszą wykupić dostęp do pracy w warunkach domowych. Z kolei dzieci, które potrafią korzystać z portalu samodzielnie, muszą posiadać własne konto, aktywowane i opłacone przez rodziców. Stronę startową omawianego portalu przedstawia ilustracja 25.

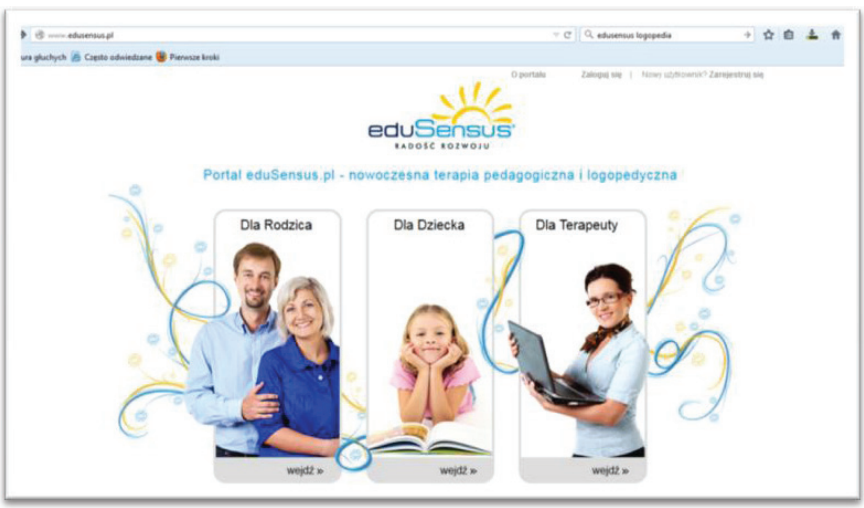

Il. 25. Strona główna portalu *eduSensus*

Źródło: *Portal eduSensus* [online] [dostęp 10.06.2015]. Dostępny w Internecie: <http://sklep.ydp.pl/product-pol-143-Obrazkowy--slownik-tematyczny-2-0.html>.

Przestawiony portal stwarza wiele możliwości ćwiczenia języka fonicznego w jego formie mówionej i pisanej, co jest niezwykle ważne dla dzieci z niedosłuchem. Z myślą o ich potrzebach powstały jednak i inne programy, które proponują podobne ćwiczenia, obliczone wprawdzie na mniejszą skalę, ale i na niższe zasoby finansowe rodziców i opiekunów dzieci z uszkodzonym słuchem, którzy także mogą je prowadzić z dziećmi poza siecią, co w polskich warunkach nadal jest bardzo istotne. W tej grupie na uwagę zasługuje program *Alfabet. Zabawy literami i głoskami. Ćwiczenia percepcji słuchowej* autorstwa Marzeny Mieszko-

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

wicz i Jolanty Łukowskiej, wyprodukowany w 2011 roku w postaci płyty CD-ROM[43].

Wprowadza on w elementarny świat alfabetu (liter, głosek oraz wyrazów), uczy podstaw czytania i pisania, kształtuje gotowość do nauki czytania i pisania, pozwala ćwiczyć zdolności językowe, trenuje również znajomość pisowni. Mali użytkownicy uczą się nowych słów w sposób naturalny – najpierw poznają ich brzmienie i kojarzą je z obrazami, ćwiczą także percepcję słuchową, porównując słowa o podobnym brzmieniu. Ćwiczenia rozwijające analizator słuchowy połączone są więc tutaj z ćwiczeniami rozwijającymi analizator wzrokowy[44].

Program został wydany w roku 2011 na płycie CD-ROM i dostępny jest w kilku e-księgarniach. Łączy w sobie wspaniałą multimedialną zabawę z nauką liter i poznawaniem alfabetu. Obejmuje łącznie 16 rozdziałów zawierających mnóstwo ciekawych i przyjaznych dzieciom ćwiczeń. Umożliwiają one poznanie i zapamiętanie kształtu liter, zbudowanych z nich słów, ich pisownię, a także poprawną wymowę. Z kolei jego dziewięć podprogramów (Linia, Piłka, Poziom, Samolot, Papuga, Armata, Szum, Rybka, Tenis) zapewnia wizualne sprzężenie zwrotne pomiędzy wybranymi parametrami głosu a obrazem na ekranie komputera. Towarzyszą temu ćwiczenia rytmiki mowy, modulacji głosu i intonacji oraz redukcji zaburzeń fazy wydechowej, przy jednoczesnej wizualizacji głosu dziecka i możliwości ujrzenia jej na ekranie monitora. Całość zachęca do wykonywania różnorodnych ćwiczeń dzięki atrakcyjnej grafice, animacjom i różnorodnym wzmocnieniom pozytywnym[45].

Jolanta Łukowska i Marzena Mieszkowicz, za sprawą których ukazał się omówiony program, już wcześniej przygotowały różne pomoce multimedialne, służące m.in. dzieciom z niedosłuchem. Na płytach CD-ROM w roku 2009 ukazały się ich *Logowirówki logopedyczne – głoski, sylaby, logotomy.* W ich skład wchodzi sześć udźwiękowionych ze-

---

[43] M. Mieszkowicz, J. Łukowska, *Alfabet. Zabawy literami i głoskami* [online]. OtoStrona.pl/Terapia logopedyczna. pl [dostęp 10.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.otostrona.pl/terapialogopedyczna/index.php?p=1_7_Multimedia>.

[44] Ibidem.

[45] Ibidem.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

stawów pomocy do rozwijania percepcji słuchowej, utrwalania wymowy samogłosek oraz łączenia ich ze spółgłoskami przy tworzeniu sylab, logotomów i wyrazów[46].

Te same autorki opracowały również *Układanki obrazkowo-piktogramowe* i *Słownik piktogramowo-obrazkowy*[47]. Są też współautorkami cyklu multimedialnego, wchodzącego w skład *Programu Językowego Makaton*, którego polską wersję opracowała Bogusława Kaczmarek. Na stronie WWW *Makaton. Program rozwoju komunikacji*, czytamy następujące wyjaśnienia:

> Gesty są formami wspomagającymi słowne porozumiewanie się (są stosowane symultanicznie z mową), służą jako dodatkowy środek, który wzmacnia przekazywany dziecku lub przez dziecko komunikat. Gestom zawsze towarzyszy poprawna, gramatyczna mowa! W Makatonie oprócz znaków manualnych wykorzystywane są również symbole graficzne, z których korzystają osoby, które nie są w stanie wykonać gestu, wskazują wówczas na symbol i w ten sposób sygnalizują swoje potrzeby i zainteresowania[48].

Czteroczęściową całość programu trzeba kupić, natomiast wersję demonstracyjną można pobrać bezpłatnie poprzez witrynę Makatonu lub obejrzeć jego zwiastun na YouTube.

Na uwagę zasługuje też *Program Loguś – Komputerowe Gry Logopedyczne*, który powstał we współpracy z Ośrodkiem Szkolno-Wychowawczym dla Dzieci Niesłyszących i Słabosłyszących w Bydgoszczy. W tworzeniu gier logopedycznych uczestniczyła Teresa Szefler oraz kilkakrotnie przywoływana Marzena Mieszkowicz. Są to gry *Patrzę i mówię – głoski* i *Patrzę i mówię – wyrazy*, przy czym każda z nich dostępna

---

[46] *Multimedia. Pomoce multimedialne* [online] [dostęp 10.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.otostrona.pl/terapialogopedyczna/index.php?p=1_7_Multimedia>.

[47] Ibidem.

[48] *Co to jest MAKATON* [online] [dostęp 10.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.makaton.pl/>.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

jest w dwóch trybach[49]. Ten właśnie program wszedł jako dodatek do omówionego wcześniej *Komputerowego słownika języka migowego 2005*.

Il. 26. Demonstracyjna wersja polska programu Makaton

Źródło: *Program językowy Makaton* [online] [dostęp 10.05.2015]. Dostępny w Internecie: <https://www.youtube.com/watch?v=I-L1iomHoJ9o>.

Krótki przegląd oferty multimedialnej dostępnej na rynku lub w sieci wskazuje, że dzieci z uszkodzonym słuchem oraz ich rodzice i opiekunowie mogą już znaleźć coś dla siebie. Problem w tym, że są to na ogół programy drogie, nawet wtedy, gdy korzysta się nie z całych pakietów, lecz z ich pojedynczych części. Do darmowych niełatwo dotrzeć, ponieważ są bardzo rozproszone w Internecie. Należało je jednak odnotować, ponieważ świadczą o tym, że specyficzne potrzeby dzieci z niedosłuchem są przez producentów uwzględniane coraz częściej. Jest to również świadectwo naszych czasów, w których dostęp do komputera i sieci staje się nieodłącznym elementem życia. Korzystają z tego również dorośli niesłyszący, tworząc coraz częściej własne witryny internetowe.

[49] *Program Loguś – 4 komputerowe gry logopedyczne* [online]. Oto Strona [dostęp 10.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.otostrona.pl/terapialogopedyczna/index.php?p=1_7_Multimedia>.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

Rozdział 6

Głusi i niedosłyszący w sieci – nowe możliwości dostępu do informacji

Trudno dziś wyobrazić sobie świat bez Internetu, tym bardziej, że jego powszechny zasięg stwarza szerokie możliwości edukacji i pracy, łatwiejszy dostęp do usług publicznych oraz zasobów kultury. Nic zatem dziwnego, że zarówno same osoby z uszkodzonym słuchem, jak zrzeszające ich organizacje i stowarzyszenia, podjęły trud tworzenia własnych witryn. Dzięki nim ich zakładani użytkownicy uzyskują nie tylko dostęp do interesujących ich informacji, ale również do form multimedialnych, zamieszczanych w ich obrębie, które zostały obliczone na ich możliwości odbiorcze. Witryny te, początkowo często nieco nieporadne, podlegały rozmaitym przemianom, wskazującym na stopniowe respektowanie zasad tworzenia takich stron internetowych, które byłyby dostępne dla jak największej liczby odbiorców, a przede wszystkim dla własnych, docelowych użytkowników. Zanim zostaną one omówione bliżej, trzeba poświęcić nieco uwagi metodologicznym aspektom ich opisu i oceny w kontekście problemów dostępu do informacji cyfrowej.

6.1. Bariery w dostępie do informacji elektronicznej – problemy metodologiczne opisu i oceny stron WWW dla osób z dysfunkcją słuchu

Zwykle strony WWW charakteryzuje się pod względem jakościowym, co jest o tyle trudne, że metody i kryteria oceny często się zmieniają, a badacze dobierają ich elementy w sposób indywidualny, uzależniony

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

od rodzaju stron oraz celów, jakie przyświecają konkretnym badaniom. Przeglądu różnych metod dokonała m.in. Bożena Bednarek-Michalska, która omówiła propozycje Helge Clausen czy Alistaira Smitha, a na ich bazie opracowała propozycje własne, odnoszące się do ocen witryn bibliotecznych[1]. Inni badacze, koncentrujący się na funkcjonalności witryn w odniesieniu do ich docelowych użytkowników, przywołują teorię „discount usability engineering" (tania inżynieria użyteczności) Jacoba Nielsena[2].

Ostatnio nie brak także odniesień do ustaleń Konsorcjum W3C (the World Web Consortium), powołanego do życia w roku 1994. Zrzesza ono firmy i organizacje z całego świata (np. IBM, Microsoft, Facebook, Google, Adobe czy Apple), a zapoczątkowało tzw. Web Accessibility Initiative – inicjatywę, która określa standardy tworzenia stron internetowych w taki sposób, aby były dostępne dla jak największej liczby odbiorców[3].

Omawiane Konsorcjum opracowało szereg dokumentów, wśród których do najważniejszych należą: *Web Content Accessiblity Guidelines* (WCAG), *Authoring Tool Accessibility Guidelines* (ATAG) oraz *User Guidelines Accessibility Guidelines*. WCAG obejmuje zbiór wytycznych skierowanych do twórców oprogramowania, które umożliwiają tworzenie stron www, UAAG odnosi się do standardów przeglądarek internetowych, natomiast WCAG to swoisty zbiór zasad dotyczących dostępności, którymi powinni się kierować twórcy stron www[4].

W roku 1999 powstała następna wersja WCAG – WCAG 1.0, która w roku 2008 została zastąpiona przez kolejną: WCAG 2.0, znacznie bardziej skupioną na użytkownikach, a nie zastosowanych technologiach. W kontekście analiz stron tworzonych dla osób z uszkodzonym słuchem i/lub przez nich, zasługuje ona na szczególną uwagę. Otóż na

[1] B. Bednarek-Michalska, *Ocena jakości bibliotekarskich serwisów informacyjnych udostępnianych w Internecie*. Biuletyn EBIB [online] 2002, nr 2 (31) [dostęp 24.04.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.ebib.pl/2002/31/michalska.php>.

[2] Zob. J. Nielsen, M. Tahir, *Funkcjonalność stron WWW: 500 witryn bez sekretów*, tłum. S. Dzieniszewski, Gliwice 2006.

[3] A. Marcinkowski, P. Marcinkowski, *WCAG 2.0: podręcznik dobrych praktyk*, Warszawa 2013, s. 11.

[4] Ibidem, s. 11–12.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

mocy *Ustawy o informatyzacji działalności podmiotów realizujących zadania publiczne* z dnia 17 lutego 2005[5], a także *Rozporządzenia Rady Ministrów w sprawie Krajowych Ram Interoperacyjności* z 12 kwietnia 2012 roku[6] pojawił się – najogólniej rzecz ujmując – problem dostosowania informacji elektronicznej instytucji użyteczności publicznej do potrzeb osób z różnymi rodzajami niepełnosprawności. W załączniku nr 4 tegoż *Rozporządzenia* znajduje się zapis, który wskazuje wytyczne Konsorcjum, w tym WCAG 2.0, jako obowiązujące[7]. Kwestie dostępu do informacji elektronicznej reguluje także *Konwencja ONZ o prawach osób niepełnosprawnych – art. 9, art. 30*, którą Polska podpisała w 2012 roku oraz Europejska Agenda Cyfrowa, strategia Unii Europejskiej[8].

Rekomendacje zawarte w WCAG 2.0 podzielone zostały na cztery grupy, odpowiadające głównym zasadom dostępności stron WWW. Są to kolejno następujące zasady: *percepcja*, *funkcjonalność*, *zrozumiałość*, *rzetelność*. Najogólniej rzecz biorąc, pierwsza z nich zakłada, że wszystkie komponenty interfejsu oraz każda informacja mają być przedstawione w sposób dostępny dla użytkownika, co oznacza, że twórcy stron internetowych muszą zapewnić teksty (formaty) alternatywne dla prezentowanej zawartości. Zasada druga zmierza do tego, by komponenty interfejsu oraz nawigacja były funkcjonalne, tj. powinny pozwalać na interakcje. Trzecia zasada wymaga, aby zarówno treść, jak obsługa interfejsu były zrozumiałe, tj. należy przygotować tekst tak, aby był czytelny, a treści – wyświetlane w przewidywalny sposób. Wreszcie zasada czwarta nakazuje takie przygotowanie treści i technologii asystujących, aby mogły zostać poprawnie interpretowane przez różnych użytkowników serwisu, co warunkuje ich wiarygodność[9].

Każda z zasad doczekała się ustaleń szczegółowych, które obejmują dwanaście powiązanych z nimi *Wytycznych*. Odnoszą się one do po-

---

[5] Dz. U. 2005, nr 64 poz. 565.

[6] Dz. U. 2012, poz. 526.

[7] Ibidem, Załącznik nr 4: Wymagania Web Content Accessibility Guidelines (WCAG 2.0) dla systemów teleinformatycznych w zakresie dostępności dla osób niepełnosprawnych.

[8] A. Marcinkowski, P. Marcinkowski, op.cit., s. 12.

[9] Ibidem, s. 11–12.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

trzeb zróżnicowanych użytkowników stron www, z różnymi rodzajami niepełnosprawności. Wszystkie *Wytyczne* zostały wyczerpująco opisane w *Podręczniku dobrych praktyk*[10], któremu „patronuje" Fundacja Widzialni. Fundacja ta przeciwdziała wykluczeniu cyfrowemu, na które narażeni są zwłaszcza ludzie niepełnosprawni, w tym – osoby niesłyszące i niedosłyszące. W jej ramach opracowana została metoda badania dostępności stron internetowych, która składa się z dwóch części. W pierwszej serwis jest analizowany zgodnie z listą kontrolną WCAG przez specjalistę z zakresu dostępności, w drugiej zaś biorą udział osoby z różnymi rodzajami i w różnym stopniu dysfunkcji. Zestawienie wyników badania ekspertów i użytkowników daje prawdziwy obraz dostępności serwisu[11].

Oczywiście, nie sposób w pracy poświęconej roli multimediów w różnych sferach życia osób z dysfunkcją słuchu przeprowadzić badań wskazaną metodą, bo wymagałoby to odrębnej książki, ale dla potrzeb podjętych tu rozważań z pewnością warto sięgnąć do narzędzia, jakim jest *Utilitia* – walidator automatyczny, który umożliwia sprawdzenie dostępności serwisów tworzonych przez omawianą kategorię odbiorców lub z myślą o nich, według wytycznych WCAG 2.0[12].

Utilitia bada poziom walidacji *A*, *AA* i *AAA*. Poziom A odnosi się do realizacji podstawowych wskazówek dotyczących dostępności serwisu i wytycznych, które temu służą, poziom AA określa rekomendacje, których realizacja jest niezbędna do stworzenia serwisu przyjaznego i łatwego w obsłudze, poziom AAA – odnosi się do tych wytycznych, które mogą, ale nie muszą być uwzględnione przez twórców stron WWW[13].

Użycie narzędzia *Utilitia* daje szczegółowy opis wszystkich wybranych do zbadania aspektów strony WWW oraz jej ogólną ocenę punktową w skali od 0 do 10, która stanowi średnią wyciągniętą z wa-

---

[10] Ibidem.

[11] *Badanie dostępności strony www* [online] [dostęp 02.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://wcag20.widzialni.org/badanie-dostepnosci-strony-www,m,mg,164>.

[12] *Utilitia* [online] [dostęp 29.04.2015]. Dostępny w Internecie: <https://validator.ultilitia.pl>.

[13] A. Marcinkowski, P. Marcinkowski, op.cit., s. 12.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

lidacji[14]. Wykorzystałam je przy ocenie analizowanych portali, mając jednak świadomość tego, że obliczone jest ono na jak najszerszą dostępność witryn dla wszystkich odbiorców, więc wyniki takiego badania, chociaż dają ogólny obraz ich dostępności, nie pozwalają w pełni jej ocenić w odniesieniu do docelowych użytkowników, tj. osób z dysfunkcją słuchu. Dlatego też wzbogaciłam własne badania o wybrane kryteria metody jakościowo-heurystycznej, zaczerpnięte z propozycji różnych badaczy, wspomnianych na początku niniejszego podrozdziału. Uwzględniłam także sugestie zawarte w projekcie Ministerstwa Administracji i Cyfryzacji pt. *Milczący przewodnik*, odnoszące się do zamieszczania filmów w języku migowym[15]. Do interpretacji jakości badanych stron wykorzystałam też zasady dotyczące plików multimedialnych, ściślej – wizualnych tłumaczeń na język migowy oraz zasady tworzenia do nich napisów dla odbiorów niesłyszących i słabosłyszących, opracowane dla Fundacji Kultura bez Barier, które omówiłam w rozdziale trzecim[16].

W rezultacie przy prezentacji każdego portalu opisem objęłam takie elementy jak:

- cel utworzenia serwisu i jego instytucja sprawcza oraz adresaci,
- struktura oraz wygląd stron (organizacja treści, grafika i multimedia),

---

[14] *Badanie dostępności strony* [online] [dostęp 25.04.2015]. Dostępny w Internecie: <http://wcag20.widzialni.org/index.php?p=m&idg=mg,164>.

[15] Projekt zmierza do dostosowania e-administracji do potrzeb głuchych i niedosłyszących, głównie poprzez opracowanie i umieszczenie na stronach różnych urzędów filmów w języku migowym, wyjaśniających, jak powinno się wypełniać obowiązujące w nich formularze administracyjne. Zgodnie z założeniami projektu, do 2013 filmy te miały być opracowane i zamieszczone w urzędach pomocy społecznej, np. MOPR i MOPS oraz w urzędach pracy. Projekt pilotażowy skierowany był do województwa lubelskiego, gdzie na 24 witryny internetowe urzędów pracy tylko jedna posiadała tłumaczenia na język migowy – zob.: *Milczący przewodnik* [online]. Fundacja Likejon [dostęp 20.03.2015]. Dostępny w Internecie: <http://milczacyprzewodnik.likejnon.pl>.

[16] *Napisy dla osób niesłyszących i słabosłyszących – zasady tworzenia*, oprac. I. Künstler i U. Butkiewicz [online]. Kultura bez Barier [dostęp 25.04.2015]. Dostępny w Internecie: <http://kulturabezbarier.org/container/Publikacja/Napisy%20dla%20nieslyszacych%20%20-%20zasady%20tworzenia%20-%202014.pdf>.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

- linki i nawigacja (adnotacje, łatwość wertowania, liczba odsyłaczy),
- interaktywność (np. forum, czat, poczta elektroniczna, blogi itp.),
- komunikacja z użytkownikiem, kontakt z administratorem,
- zrozumiałość tekstów dla zakładanych odbiorców i poprawność językowa,
- tłumaczenia na język migowy (wideo-deskrypcja) i napisy (deskrypcja),
- ogólna przyjazność oraz oryginalność serwisu.

Nietrudno zauważyć, że wybrane kryteria odnoszą się głównie do merytorycznych (rzeczowych) walorów badanych stron oraz ich szeroko pojmowanej użyteczności. Nie objęłam analizowanych elementów oceną punktową, zmierzając przede wszystkim do opisu wybranych stron, ponieważ nie o ranking tu idzie, ale o dokumentację oferty internetowej tworzonej dla osób z uszkodzonym słuchem i przy ich udziale oraz wskazanie ich funkcjonalności pojmowanej najprościej – jako ich zdolności do realizacji zakładanych celów, która daje o sobie znać w ich cechach strukturalnych, istotnych z punku widzenia zakładanych użytkowników. Mimo to, po prezentacji każdej z nich, podałam ich całościową ocenę punktową, uzyskaną poprzez walidację *Utilitia*. Jest ona o tyle istotna, że – ze względu na towarzyszący jej raport o błędach – może się przyczynić w przyszłości do podniesienia ich stopnia dostępności.

6.2. Wybrane portale dla osób z uszkodzonym słuchem – przegląd i analiza funkcjonalna

Portali adresowanych do ludzi z dysfunkcją słuchu jest już sporo, więc nie sposób przedstawić ich wszystkich, dlatego do opisu wybrałam te, które nie tylko mają pełnić ważne funkcje informacyjne i upowszechniać kulturę społeczności Głuchych (w tym – język migowy), ale dążą do włączenia cyfrowego i społecznego zakładanych obiorców. Jednocześnie dobrane zostały tak, aby można było wskazać ich zróżnicowa-

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

nie. Są tu takie, które powstały jako inicjatywy społeczne i nie mają charakteru komercyjnego, ale jest i taka, która stanowi witrynę spółki biznesowej. Mają także zróżnicowany zakres: część koncentruje się na działaniach ogólnopolskich, jedna wykracza już poza Polskę, a jeszcze inna ma charakter lokalno-regionalny. Przyjęłam chronologiczny porządek ich prezentacji – od najstarszych do najmłodszych, co pozwala prześledzić ich ewolucję. Wypada więc zacząć od powstałej w roku 2001 strony www.glusi.pl

Witryna ta początkowo miała stanowić portal społeczności niesłyszących i taką rolę odgrywała do roku 2006, kiedy to ją zawieszono. Po pięciu latach została wznowiona w nowym układzie i nowej szacie graficznej. Jej twórcy tak określają jej cel:

> Celem witryny jest utworzenie miejsca, w którym gromadzone będą wszelkie informacje dotyczące G/głuchych i słabosłyszących. Ma to być rodzaj magazynu informacji, zarówno aktualnych, jak i archiwalnych, szczególnie dotyczących spraw dziejących się w Polsce. Respektując prawa autorskie, nie zamieszczamy pełnych kopii materiałów, a jedynie linki prowadzące do oryginalnych artykułów, audycji, reportaży, wypowiedzi w PJM. Będziemy też zamieszczać oryginalne artykuły nie publikowane wcześniej. W części strony prowadzonej w języku polskim będziemy zamieszczać transkrypcje wszelkich materiałów audiowizualnych emitowanych w radio i telewizji dotyczących G/głuchych i słabosłyszących[17].

Należy podkreślić, że zgodnie z założeniami twórców portalu (o których niestety brak imiennych informacji) jego adresatami są zarówno osoby głuche i słabosłyszące, jak słyszące, zainteresowane problemami społeczności ludzi z uszkodzonym analizatorem słuchu, przy czym ma on spełniać wymogi dostępności dla wszystkich. Znajduje to wyraz w jego układzie, oferującym wersję tekstową w języku polskim oraz wersję w PJM i innych językach migowych (wraz z filmami opa-

[17] *O nas* [online] [dostęp 24.04.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.glusi.pl/content/o-nas>.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

trzonymi deskrypcją), czemu towarzyszy forum w polskim języku migowym. Układ ten dokumentuje ilustracja 27.

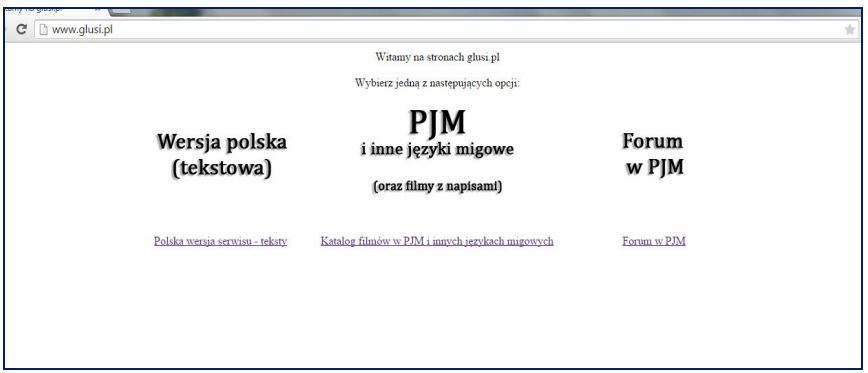

Il. 27. Strona startowa portalu Glusi.pl

Źródło: *Glusi.pl* [online] [dostęp 24.08.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.glusi.pl>.

Struktura portalu jest przejrzysta, a treść – zorganizowana właściwie. Zaraz po wejściu na stronę główną przejść można – w zależności od potrzeb – do jednego z trzech oferowanych opcjonalnie działów, przy czym w każdym z nich jest czytelne *menu*. W pierwszym (*Wersja polska tekstowa*) jest ono po lewej stronie w układzie pionowym i obejmuje kolejno: *Aktualności*, *Archiwum*, *Media*, *Watchdog*, *Prawo*, *Edukacja*, *O nas*. W większości brak tam oryginalnych tekstów, są zwykle tylko nagłówki informujące o treści zamieszczonych materiałów wraz z linkowymi odsyłaczami do pełnych tekstów artykułów, dostępnych elektronicznie lub pierwsze wersy tekstu z informacją „zobacz więcej".

Nazwy działów nie zawsze są fortunne i nie oddają w pełni zwartości, np. pod hasłem *Media* kryją się linki do artykułów związanych z niesłyszącymi, które dostępne są w elektronicznych wersjach czasopism, a poddział *Watchdog* nawiązuje nazwą do portalu poświęconego kontroli obywatelskiej (co może nic nie mówić zakładanym odbiorcom omawianej witryny), zawierając dwa zaledwie linki: do wyborów parlamentarnych w 2011 roku oraz informacji o pracach nad udostępnianiem numerów alarmowych osobom głuchym i niedosłyszącym. Poprzez poddział *Prawo* możemy wejść do kilku ustaw i rozporządzeń

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

polskich związanych głównie z kształceniem niesłyszących oraz do rezolucji, konwencji czy deklaracji o charakterze międzynarodowym odnoszących się do praw ludzi z uszkodzonym słuchem. Poddział *Edukacja* oferuje linki do wykazów szkół różnych typów dla głuchych i słabosłyszących, poradni psychologiczno-pedagogicznych i kuratoriów oświaty w Polsce, a *O nas* – poza zacytowanym wcześniej określeniem celu prowadzenia witryny, zawiera także następujący apel:

> Zapraszamy wszystkich do udziału w redagowaniu tej strony oraz przekazywanie informacji o pojawiających się publikacjach. Chcielibyśmy, żeby to była wspólna strona G/głuchych i słabosłyszących, a także słyszących zainteresowanych sprawami środowiska. Bardzo liczymy na udział osób, dla których PJM jest rodzimym językiem, w redagowaniu tej strony, zwłaszcza, części prowadzonej w PJM – od Was będzie zależał jej kształt[18].

Trudno orzec, na ile słyszący czy władający pisanym językiem polskim użytkownicy tej strony włączyli się w jej redagowanie, jednak – zważywszy na brak tam jakichkolwiek autorskich wpisów, można przypuszczać, że część tekstowa, bardzo „urzędowa", nie pobudziła ich do takich działań.

Znacznie ciekawsze części omawianego portalu to te, które dostępne są w języku migowym, ponieważ tam właśnie wykorzystane zostały przekazy o charakterze multimedialnym. W dziale *PJM i inne języki migowe* w odrębnych podziałach zgromadzone są filmy, głównie wideo (wewnętrznie uporządkowane kategoriami), przy czym sfilmowanym przekazom w języku migowym (w PJM, czasem SJM lub w amerykańskim języku migowym ASL), najczęściej towarzyszą napisy w języku polskim, niekiedy słychać głos lektora. Natomiast dział *Forum w PJM* obejmuje wyłącznie nagrania wideo osób posługujących się PJM (również podzielone na kategorie tematyczne, przy czym zdecydowana większość filmów zamieszczona została przez samych uczestników dyskusji). Zdecydowanie dominują tutaj ludzie młodzi, należący już do

[18] Ibidem.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

e-generacji. Ciekawe jest też na *Forum* „okienko", w którym osoby włączające się do dyskusji mogą się przedstawiać, ale „forumowicze" najwyraźniej nie korzystają z tej możliwości, ponieważ, jak wynika z zamieszczonych przy okienku informacji pisanych – w tym dziale brak jakichkolwiek materiałów.

Może nieco dziwić skromna szata graficzna całości: zarówno strony startowej, jak i podstron, zważywszy na to, że głównym adresatem są ludzie niesłyszący i niedosłyszący, odbierający świat wizualnie. Również osoby słyszące, korzystające z portalu, mogą czuć niedosyt z powodu stosunkowo niskiej atrakcyjności graficznej opcji tekstowej, gdzie brak wyróżnień, np. nagłówków, a całość jest czarno-biała, z niebieskimi kolorami zarezerwowanymi dla tytułów odsyłaczy w części tekstowej, a w częściach dla osób władających PJM lub SJM – dla kategorii filmów i ich tytułów.

Nawigacja po całości jest łatwa, podobnie jak przewijanie stron, a z każdej opcjonalnej części głównej można za pomocą górnego *menu* (Teksty, Filmy Forum PJM, Oś czasu), przejść do innej i zamieszonych w niej materiałów. Problem w tym, że całość już dawno nie była aktualizowana, a co za tym idzie – nawet *Aktualności* odnoszą się do marca roku 2014, a nawet do lat wcześniejszych.

Jeśli idzie o interaktywność, to pozostawia ona sporo do życzenia. Wprawdzie w opcji dla niesłyszących znajduje się wspomniane już *Forum*, ale zamieszczone tam filmy wideo w języku migowym są stare (najnowszy – z roku 2013), dyskusji brak, a poddział *FAQ – obsługa forum* – nie zwiera nic poza instrukcjami obsługi z roku 2011 (wykresy + wideo), jest więc chyba od dawna „martwy". Interaktywności mogłyby służyć *blogi*, wyodrębnione w kategoriach filmów w dziale *PJM i inne języki migowe*, ale i one pochodzą sprzed kilku lat.

Komunikacja z użytkownikami jest jednostronna, nie mogą dać oni informacji zwrotnych, ponieważ brak jakiejkolwiek zakładki typu „kontakt". Nie sposób więc dotrzeć do nieznanego administratora, o redaktorach zaś wiadomo tylko tyle, ile napisali o sobie w poddziale *O nas:* „Witrynę robimy społecznie, nie zarabiamy na niej"[19]. Możliwość

[19] Ibidem.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

kontaktu pozornie stwarza wtyczka „Napisz do nas", ale dostęp do niej jest możliwy wyłącznie z *Osi Czasu*, do której nie wszyscy zaglądają, ponadto – jest nieaktywna. Jedyną możliwą formą kontaktu wydaje się Facebook, gdyż omawiany portal ma na nim swoją stronę, z adresem dostępnym na każdym poziomie, w każdym dziale głównym. Strona ta, nawiasem mówiąc jest znacznie bardziej atrakcyjna i aktualna niż cały portal[20]. Trzeba jednak pamiętać, że nie wszyscy docelowi użytkownicy są członkami „fejsbukowej" społeczności.

Część tekstowa omawianego portalu, skierowana do użytkowników słyszących, albo po prostu potrafiących czytać, jest zredagowana poprawnym językiem, lecz poza nagłówkami informującymi o treści zamieszczonych materiałów, które pochodzą od jego redaktorów, są tam wyłącznie – o czym już była mowa – linkowe odsyłacze do pełnych tekstów artykułów, dostępnych elektronicznie, a zatem w tej sytuacji trudno robić błędy. W częściach przeznaczonych dla użytkowników języka migowego/miganego opisy słowne nie budzą zastrzeżeń, są sformułowane jasno, krótkimi zdaniami. Tam też znajdujemy filmy, z których część tłumaczona jest na język migowy lub opatrzona napisami w języku polskim, a filmy wideo dodawane przez uczestników na forum zawsze są w języku PJM, chociaż rzadko uzupełniane napisami.

Najogólniej rzecz biorąc, trudno uznać, że omawiany portal w pełni realizuje zakładane programowo cele, gdyż odnosi się wrażenie, iż prace nad nim zostały przerwane, materiały się zdezaktualizowały, a jego twórcy „przenieśli się" na Facebook. Chociaż ma wiele zalet, zwłaszcza w odniesieniu do zakładanych potrzeb użytkowników migających, dla których jest przyjazny, raczej nie należy do atrakcyjnych ani pod względem merytorycznym, ani wizualnym. Spełnia jednak kryteria dostępności, gdyż badany walidatorem *Utilitia* uzyskał punktów 8,8 na 10 możliwych[21]. Szczegółowy raport z analizy wskazuje głównie na błędy HTML, w kilku zaledwie przypadkach wskazując na możli-

[20] *Głusi.pl. Społeczność* [online] [dostęp 12.06.2015]. Dostępny w Internecie: <https://www.facebook.com/pages/glusipl/234801003236558>.

[21] Analiza przeprowadzona została 2015-04-29 o 12:16 zob. Validator Utilitia [online] [dostęp 12.06.2015]. Dostępny w Internecie: <https://www.validator.utilitia.pl/analysis/5540af73bd198346a3000508>.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

wość niezrozumienia tekstu przez wszystkich użytkowników oraz prymitywne formatowanie[22]. Gdy pamięta się o tym, że omawiany portal rozpoczął swoje istnienie już w roku 2001, a w obecnej formie działa od roku 2011, trzeba przyznać, że „przecierał szlak" dla witryn późniejszych. Ponieważ nie jest zbyt rozbudowany i bogaty w treści, siłą rzeczy walidacja nie wykazała zbyt wielu usterek, ale należy zaznaczyć, że nieaktualność to jego „grzech" nr 1.

Osoby niesłyszące i słabosłyszące coraz częściej korzystają z możliwości, jakie daje Internet, samodzielnie tworząc własne serwisy. Wskazuje na to witryna Organizacji Niesłyszących i Słabosłyszących Internautów (ONSI). Dynamika działania autorów tego serwisu i głębokie zaangażowanie w problematykę osób z wadą słuchu zachęcają do przeglądania jego stron. Wydawcą serwisu, istniejącego w zbliżonej do obecnej formie od 2002[23], jest Stowarzyszenie ONSI z siedzibą w Szamotułach. Stanowi ono inicjatywę społeczną i posiada status organizacji użytku publicznego. Celem Stowarzyszenia „…jest prowadzenie działalności w sferze zadań publicznych na rzecz osób niepełnosprawnych z dysfunkcją słuchu"[24]. Stowarzyszenie poprzez swój portal

> …zapewnia osobom głuchym i niedosłyszącym nowoczesne możliwości komunikacyjne i dostęp do najważniejszych informacji, w tym również tych, które związane są z edukacją, kulturą, sztuką i rozrywką. Publikuje on informacje ważne nie tylko dla nich, ale i dla tłumaczy języka migowego oraz wszystkich osób związanych ze społecznością Głuchych[25].

---

[22] Szczegółowy raport z analizy (dostępny wyłącznie po zalogowaniu) [online] [dostęp 30.04.2015]. Dostępny w Internecie: <https://www.validator.utilitia.pl/analysis/5540af73bd198346a3000508/report_page>.

[23] Jak wynika z *Copyright © 1999–2015 Created by ONSI*, strona mogła powstać wraz z organizacją [online] [dostęp 05.04.2015]. Dostępny w Internecie: <www.onsi.pl>

[24] *Statut ONSI* [online] [dostęp 05.04.2015]. Dostępny w Internecie: <http://stowarzyszenie.onsi.pl/stowarzyszenie,141.html>.

[25] *Kim jesteśmy* [online] [dostęp 06.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://wiadomosci.onsi.pl/info_kategoria,65.html>.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

Już zacytowane wyżej fragmenty Statutu Stowarzyszenia wyraźnie określają misję portalu ONSI. Jest on bardzo rozbudowany, co widać na ilustracji 28.

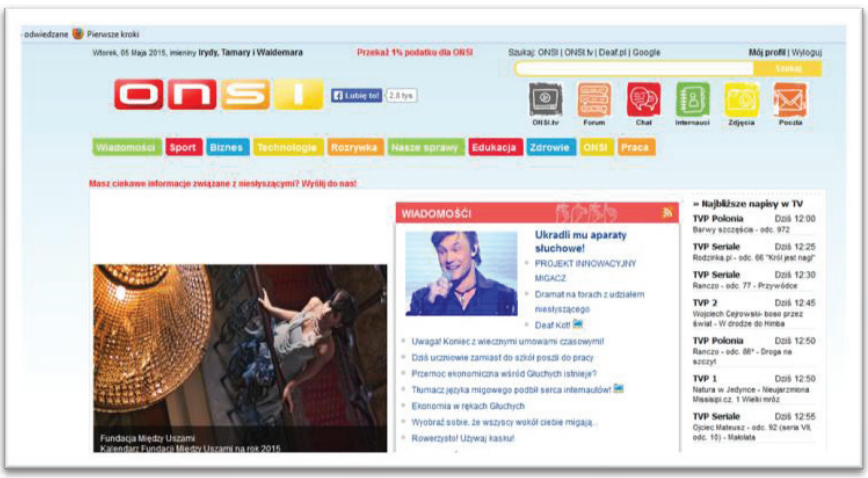

Il. 28. Zrzut ekranu startowego ONSI

Źródło: *ONSI – portal dla i o niesłyszących* [online] [dostęp 05.04. 2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.onsi.pl>.

W górnej lewej części strony startowej widnieje logo ONSI, w prawej, na tym samym poziomie, zamieszczone są następujące ikonki: ONSI TV, Forum, Chat, Internauci Zdjęcia, Poczta, które „otwierają drogę" do ich oferty.

Poprzez *ONSI TV* wchodzi się do telewizji internetowej, która codziennie, od poniedziałku do piątku, przekazuje w języku migowym najbardziej aktualne newsy z kraju i ze świata. Ponieważ o telewizji dla niesłyszących będzie jeszcze mowa później, tutaj wystarczy stwierdzić, że dzięki emitowanym materiałom wideo w PJM pozwala ona odbiorom na bieżąco śledzić nie tylko codzienne nowości, ale i różnorodne wydarzenia przydatne osobom z uszkodzonym słuchem[26].

[26] *ONSI TV* [online] [dostęp 07.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.onsi.tv>.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

Dzięki *Forum* użytkownicy mogą się połączyć ze stroną *Deaf Poland*, stanowiącą ogólnopolskie *Forum dyskusyjne osób z wadą słuchu*[27], *Chat* natomiast daje możliwość wirtualnych spotkań osób niesłyszących, a także ich słyszących przyjaciół w formie dyskusji na żywo w różnych „pokojach rozmów". Z kolei poprzez ikonkę *Internauci* wszyscy zarejestrowani użytkownicy ONSI mają możliwość nawiązywania kontaktów ze sobą, a poprzez wejście do działu *Zdjęcia* – mogą się dzielić fotografiami. Wreszcie *Poczta* umożliwia użytkownikom wejście do swojej poczty elektronicznej.

Menu główne serwisu tekstowego zamieszczone jest na drugim poziomie – pod logo i omówionymi ikonkami. Zawiera informacje związane z różnymi sferami życia w następujących działach: Wiadomości, Sport, Biznes, Technologie, Rozrywka, Nasze sprawy, Edukacja, Zdrowie, ONSI, Praca. Po przewinięciu strony, obejmującej prawie trzy ekrany standardowego komputera, dociera się do stopki z odsyłaczami do informacji o redakcji ONSI, partnerach, pomocy /FAQ, do komunikatów, regulaminu serwisu i Stowarzyszenia ONSI.

Już dotychczasowe analizy wskazują, że serwis ONSI jest bardzo bogaty treściowo i rzeczywiście ma ambicje ogarnięcia całokształtu życia, w którym „zanurzeni" są jego docelowi adresaci, a także jego twórcy. Ma też ma jasno określony cel, instytucję sprawczą oraz adresatów, a jego struktura dowodzi, że treść jest zorganizowana w sposób czytelny. Należy dodać, że graficznie może nieco „uderza" zróżnicowanie kolorów nagłówków, kolor i rozmiary czcionek oraz mnogość przekazów multimedialnych, głównie nagrań wideo. Jednak gdy pamiętamy o docelowych adresatach, ludziach „nie (do) słyszących" – jak to ujmują ich twórcy (którzy zresztą sami należą do tej społeczności, chociaż zachowują personalną anonimowość[28]), można przypuszczać, że te elementy dostosowane zostały nie tylko do możliwości percepcyjnych zakładanych użytkowników, ale również do ich potrzeb oraz upodobań, cho-

---

[27] *Deaf Poland. Forum dyskusyjne osób z wadą słuchu* [online] [dostęp 07.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.deaf.pl>.

[28] *Redakcja Serwisu ONSI* [online] [dostęp 07.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://wiadomosci.onsi.pl/info,10.html>.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

ciaż na ten temat mogą się wypowiadać tylko oni sami, a to wykracza poza ramy tej analizy.

Nawigacja po całości nie sprawia problemów, mimo znacznej liczby odsyłaczy. Łatwo również z każdej strony przejść do innej. Serwis spełnia także wymogi interaktywności, zapewniając możliwość wejścia na forum, czat, do poczty elektronicznej. Jednak czasami pojawiają się komunikaty o nieaktywnych bądź nieobsługiwanych wtyczkach (zwłaszcza na czatach), co nie pozwala w pełni korzystać z oferowanych możliwości.

Komunikacja z użytkownikiem, który ma także kontakt z administratorem, jest możliwa po rejestracji korzystającego z serwisu, ale i poprzez adres internetowy Redakcji, dostępny również dla wszystkich gości. Szkoda tylko, że odsyłacz do redakcji znajduje się w stopce strony startowej, do której dociera się dopiero po jej przewinięciu do końca. Ponieważ „po drodze" trafia się na wiele bardzo interesujących informacji oraz szereg atrakcyjnych odsyłaczy (np. o wydarzeniach kulturalnych społeczności Głuchych, projektach związanych z jej życiem, kursach i konkursach itp.), może się zdarzyć, że internauta do adresu nie dotrze.

Jeśli idzie o zrozumiałość tekstów i poprawność językową, można się nad tym nieco zastanawiać. Z punku widzenia użytkownika władającego językiem polskim, zmieszczone tu teksty są w pełni zrozumiałe, chociaż mógłby on mieć zastrzeżenia do drobnych usterek interpunkcyjnych czy gramatycznych. Gdy jednak bierze się pod uwagę odbiorcę docelowego, a więc osobę niedosłyszącą lub głuchą, która nie jest w pełni sprawna czytelniczo, trzeba przyznać, że forma wypowiedzi tekstowych jest dostosowana do jej potrzeb, zwłaszcza że język jest w miarę prosty, a zdania niezbyt rozbudowane. Pamiętać także warto, że użytkownicy serwisu, którzy posługują się językiem migowym, korzystają przede wszystkim z tych jego części (dominujących zresztą objętościowo), w których wszystkie informacje czerpią poprzez nagrania wideo w PJM, a zatem ich potrzeby zostają tutaj w pełni uwzględnione.

Nagrania wideo tego typu stanowią ogromną zaletą serwisu ONSI, co pozwala na jego wysoką ocenę pod względem dostosowania dla docelowych odbiorców. Natomiast kiedy bierze się pod uwagę tych jego

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

potencjalnych użytkowników, którzy np. posługują się SJM i w pewnym zakresie władają językiem polskim, to można się zastanawiać nad brakiem napisów, chociaż najprawdopodobniej korzystają oni z wersji tekstowej, nie sięgając do nagrań w PJM.

Serwis ONSI w badaniach walidatorem Utilitia w dniu 5 maja 2015 uzyskał punktów 5,3. Raport informuje: „Analizowana strona spełnia część wymogów dostępności”[29]. Zaznaczyć należy, że wykryte błędy zwykle dotyczą np. walidacji CSS, identyfikatorów HTML, są też błędy odnoszące się do poprawności nagłówków, kontrastu elementów tekstowych czy dostępności linków, ale warstwa rzeczowa nie budzi zastrzeżeń[30]. Trzeba przy tym pamiętać, że ten obszerny serwis kierowany jest przede wszystkim do niesłyszących i niedosłyszących „migaczy”, dla których jest bardzo przyjazny, więc w stosunku do nich spełnia wymogi użyteczności. Jego ogólną wartość podnoszą też walory merytoryczne, a ponadto – jest on bardzo oryginalny i ciekawy.

Jedną z najciekawszych inicjatyw podjętych przez osoby z uszkodzonym słuchem wspólnie ze słyszącymi jest Spółka z o.o. Migam.pl i jej projekty. Powstała w 2010 roku, podejmując prace nad systemem tłumaczeń online. Rok później jej założyciel nawiązał współpracę z Towarzystwem Osób Niesłyszących TON oraz Towarzystwem Tłumaczy i Wykładowców Języka Migowego GEST, zyskując także inwestorów zewnętrznych, co przyniosło początek prac nad omówionym już *Słownikiem języka migowego onlin*e. Z czasem współpraca objęła PFRON, ale i Microsoft, projekt się rozrastał i przybywało współpracowników oraz sukcesów (np. pierwsze miejsce dla Migam na StartUpHeros). Co istotne, rozpoczęły się również prace badawcze nad systemem rozpoznawania znaków języka migowego z wykorzystaniem kamer Kinect (o czym w następnym rozdziale) i kolejne nagrody (m.in. spółka została laureatem Aulery 2013). Po wygranej Virgin Academy i innych sukcesach oraz pobycie członków w Dolinie Krzemowej, Migam.pl na-

---

[29] *Szczegółowy raport z analizy* [online] [dostęp 29.04.2015]. Dostępny w Internecie: <https://www.validator.utilitia.pl/analysis/5540af73bd198346a3000508/detail_report>.

[30] *Zakończone analizy!* [online] [dostęp 05.05.2015]. Dostępny w Internecie: <https://www.validator.utilitia.pl/analysis/55590860bd19836de6000166>.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

wiązało kontakty zagraniczne, rozwijając swoje projekty we współpracy z USA, Indiami i Ukrainą)[31].

W sierpniu 2014 r. Migam.pl zmieniło się na Migam.org, o czym jego twórcy poinformowali już na nowym portalu, który również znacząco się zmienił, a także zaczął służyć nieco innym celom. W wyjaśnieniach czytamy m.in.:

> Zmiana nazwy to tylko początek – dzięki Agencji interaktywnej Enzo wypracowaliśmy pomysł, jak komunikować się z naszym otoczeniem. Nie jest to proste, bo naszymi użytkownikami są Głusi, a klientami słyszący[32].

Nowy kształt portalu, w którym pojawiło się logo: motyl – międzynarodowy symbol społeczności Głuchych, jest bardzo atrakcyjny, a jego misja – wskazana została już na głównej stronie: „Budujemy porozumienie między światami", co widać na ilustracji nr 30. Jeśli idzie o cele szczegółowe, są one sformułowane następująco:

> Migam.org to wszystko, co wiąże się ze światem Głuchych. Oferujemy usługi z zakresu tłumaczeń on-line, szkoleń, tworzymy słownik języka migowego, nagrywamy materiały edukacyjne. Pracujemy także nad wykorzystaniem najnowszych technologii do likwidacji barier komunikacyjnych między społecznością Głuchych i słyszących[33].

Portal ten ma inny charakter niż dotąd omawiane, ponieważ stanowi witrynę firmy technologicznej, która jednak, jak wskazują sami jego twórcy, znacznie wykracza poza aktywność biznesową. Jej twórcy charakteryzują się w taki oto sposób:

---

[31] *O nas* [online]. Migam.pl [dostęp 15.05.2014]. Dostępny w Internecie: <http://www.migam.pl/o_nas> (adres obecnie niedostępny).

[32] *MIGAM.PL zmieniło się na MIGAM.ORG* [online] [dostęp 22.07.2014]. Dostępny w Internecie: <http://migam.org/migam-pl-zmienilo-sie-migam-org/>.

[33] *O projekcie* [online] [dostęp 08.05.2015]. Dostępny w Internecie: <https://investors.migam.org/>.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

II. 29. Strona główna Migam.org

Źródło: *Migam.org* [online] [dostęp 08.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://migam.org/>.

> Migam to przede wszystkim ludzie, którzy marzą o zniesieniu barier komunikacyjnych między słyszącymi i niesłyszącymi […] Marzymy o tym, by w przyszłości utworzyć m.in. centrum skupiające prace nad rozwojem technologii związanych z osobami głuchymi i językiem migowym oraz szkołę, w której wszystkie wykłady odbywają się w tym języku[34].

Zakładanymi użytkownikami witryny – jak wynika z informacji dotyczących usług Migam – są osoby słyszące, głównie firmy i urzędy, które zobligowane są do obsługi w języku migowym klientów głuchych lub w tym języku chcą ich obsługiwać[35], a także osoby niesłyszące, które chcą skorzystać z usługi zdalnego tłumacza lub z tłumaczenia „na żywo", w miejscach, gdzie konieczna jest fizyczna obecność tłumacza (np. w przypadku wizyty u prawnika czy lekarza)[36].

---

[34] *O nas. Nasza społeczność* [online] [dostęp 09.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://migam.org/spolecznosc/nasza-spolecznosc/>.

[35] *Obsługa klienta w języku migowym* [online] [dostęp 09.06.2015]. Dostępny w Internecie: <http://migam.org/uslugi/obsluga-klienta-w-jezyku-migowym-dla-firm-i-urzedow/>.

[36] *Tłumaczenia na miejscu* [online] [dostęp 09.06.2015]. Dostępny w Internecie: <http://migam.org/uslugi/tlumaczenia-na-miejscu/>.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

Menu na wejście do rozbudowanych wewnętrznie działów: *Usługi*, *Kinectranslator*, *O nas*, *Nauka*, *Dla inwestorów* i *Kontakt*. Tu także można przejść na język angielski. W ofercie są również różnorakie tłumaczenia materiałów, co w omawianej witrynie jest reklamowane tak:

> Realizujemy nasz projekt od trzech lat; w tym czasie nagraliśmy ponad 4000 filmów, przeszkoliliśmy kilkaset osób, zbudowaliśmy największy w Polsce słownik języka migowego. Zatrudniamy certyfikowanych tłumaczy języka migowego z wieloletnim doświadczeniem oraz osoby niesłyszące. Posiadamy własne studio nagrań[37].

Jeszcze inna kategoria potencjalnych użytkowników portalu to inwestorzy, których zachęca się do wsparcia finansowego i kupna akcji spółki, aby jej właściciele mogli rozwijać ambitne projekty technologiczne, ułatwiające niesłyszącym funkcjonowanie w „świecie dźwięków"[38].

Trzeba przyznać, że zakres działań Migam jest bardzo szeroki, a zakładane cele znalazły odzwierciedlenie w strukturze całego portalu. Strona główna pozwala poprzez górne menu przejść do poszczególnych podstron, w portalu jest także wiele tłumaczeń wideo w języku migowym, ale często są w nich inne treści niż w tekstach pisanych. Język chwilami wydaje się za trudny dla tych niesłyszących, którzy nie władają w pełni językiem fonicznym, zwłaszcza że zdarzają się określenia fachowe, przejęte z języka angielskiego. Te drobne usterki równoważone są jednak przez bogatą ofertę merytoryczną, atrakcyjność graficzną całości, łatwy kontakt z twórcami i interaktywność. Nawigacja po całości jest bardzo wygodna, a każdej podstronie towarzyszy to samo menu, umożliwiające powrót do dowolnej części portalu, informujące zarazem o tym, w którym miejscu znajduje się użytkownik.

Walidacja WCAG przeprowadzona 14 czerwca 2015 r. wykazała, że Migam spełnia część wybranych kryteriów dostępności, uzyskując

---

[37] *Tłumaczenia materiałów* [online] [dostęp 9.06.2015]. Dostępny w Internecie: <http://migam.org/uslugi/tlumaczenia-materialow/>.

[38] *Dla inwestorów* [online] [dostęp 09.06.2015]. Dostępny w Internecie: <https://investors.migam.org/>.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

łącznie 5,3 punktów[39]. Większość błędów przyniosła walidacja HTML i CSS, są też błędy związane z formatowaniem, mruganiem elementów, kontrastem audio w materiałach audiowizualnych, a także z dostępnością linków. Pojedyncze uwagi dotyczyły zrozumiałości tekstu (m.in. wskazano te części opisów, które sformułowane zostały w swoistym żargonie branżowym, z zapożyczeniami z języka angielskiego, co wykazała i moja analiza). Mimo to można stwierdzić, że zanalizowany portal spełnia kryteria użyteczności bardzo zróżnicowanych odbiorców, w tym osób z uszkodzonym słuchem, którym również stwarza nowe możliwości komunikacyjne, czyniąc to także w sposób atrakcyjny wizualnie.

W roku 2011, kiedy omówione wcześniej strony WWW funkcjonowały już w Internecie, pojawił się serwis Głusi.com.pl, który po pewnym czasie „zniknął" z dotychczasowego adresu, chociaż nadal pozostała po nim informacja w YouTube: (*Zapraszamy: www.glusi.com.pl*[40]) oraz na stronie *Społeczność Głuchych* (w portalu Facebook[41]).

Być może jest teraz w przebudowie lub został zawieszony, lecz mimo to warto spojrzeć na jedną z jego archiwalnych stron, wskazującą, jak bogata jest (była?) jego oferta, obejmująca, oprócz tekstów pisanych, m.in. szereg nagrań filmików w języku migowym, poświęconych najbardziej istotnym sprawom osób niesłyszących, ich prawom, edukacji, problemom życia codziennego, możliwościom pracy, kulturze i rozrywce, wzajemnym kontaktom towarzyskim itp., a także bieżącym wydarzeniem w kraju i na świecie.

Trudno poddawać szczegółowej analizie witrynę, do której już nie ma dostępu, ale gdy korzystałam z niej jeszcze w roku 2012, wydała mi się niezwykle interesująca, dobrze ustrukturalizowana, merytorycznie wartościowa oraz bardzo przyjazna dla głuchych użytkowników, których wprowadzała również w świat technologii informacyjnych,

---

[39] *Zakończone analizy!* [online] [dostęp 14.06.2015]. Dostępny w Internecie: <https://www.validator.utilitia.pl/analysis/557c11d2bd19837f710006b0>.

[40] *Zapraszamy www.glusi.com.pl* [online] [dostęp 05.06.2015]. Dostępny w Internecie: <www.youtube.com/watch?v=GF428kcar_I>.

[41] *Głusi. Społeczność* [online] [dostęp 05.06.2015]. Dostępny w Internecie: <https://www.facebook.com/GlusiPL/info?tab=page_info>.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

np. poprzez zamieszczanie filmów o charakterze instruktarzowym, pokazujących, jak załatwiać różne sprawy w urzędach, jak założyć konto na YouTube, czy jak zamieścić na tej platformie własny film. Z pewnością zasługuje na odnotowanie nawet teraz, gdy ma już znaczenie wyłącznie historyczne. Być może powróci do sieci w nowej, jeszcze bardziej atrakcyjnej formie? Zrzut jej witryny, zachowany w moich zarchiwizowanych materiałach z roku 2012, przedstawia ilustracja 30.

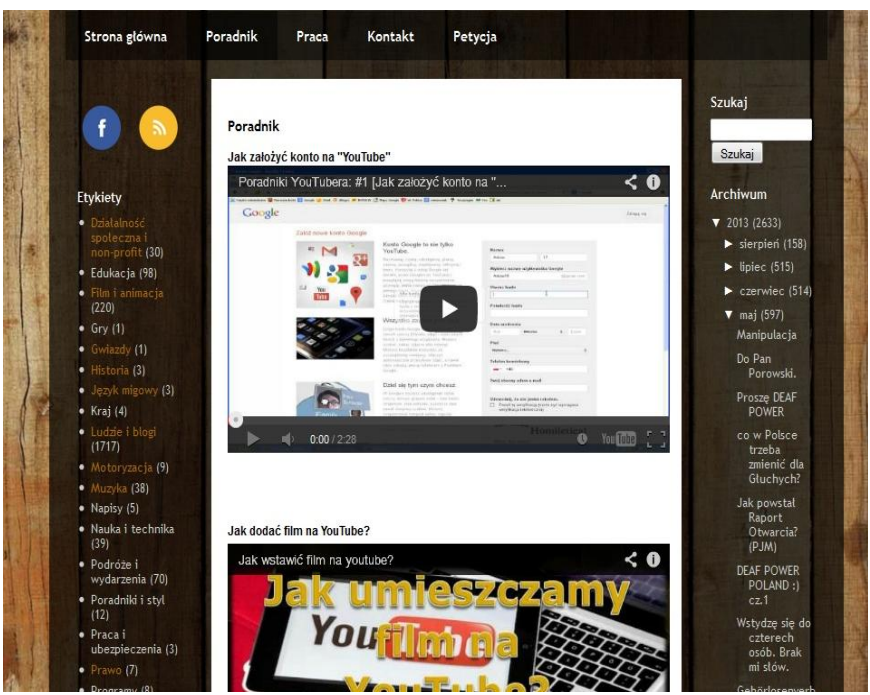

Il. 30. Archiwalna strona portalu Głusi.com.pl

Źródło: *Głusi* [online] [dostęp 29.12.2012]. Dostępny w Internecie: <http://www.glusi.com.pl> (adres obecnie nieaktywny).

Chociaż w ostatnim okresie powstało więcej portali dla niesłyszących, aby nie nużyć nadmiarem, tę część wywodów zakończę omówieniem jednego z najmłodszych, który ma charakter lokalno-regionalny. Jest to *Głuchy Świat – Portal osób głuchych i ich przyjaciół*. Został utworzony 10 stycznia 2014 roku przez Stowarzyszenie Głuchy Świat, które powstało na bazie istniejącego od roku 2012 Klubu Sportowego Nie-

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

słyszących GS KONIN[42]. Nazwa portalu jasno określa jego adresatów, przedstawieni są również jego twórcy: zarówno instytucjonalnie (Stowarzyszenie), jak i imiennie[43]. Portal realizuje misję Stowarzyszenia, podejmując aktualne problemy niesłyszących, nie tylko lokalne czy regionalne, ale i w skali krajowej, dostarcza bieżących informacji, promuje także język migowy jako podstawowy środek komunikacji[44]. Przejrzyście skonstruowany (menu obejmuje: Aktualności, Stowarzyszenie, Język migowy oraz Kontakt – zob. ilustracja 31), zachęca do odwiedzin, a także do subskrypcji na YouTube oraz śledzenia na Instagramie.

Il. 31. Zrzut ekranu strony głównej portalu *Głuchy Świat*

Źródło: *Głuchy Świat* [online] [dostęp 22.08.2014]. Dostępny w Internecie: <http://www.gluchyswiat.pl>.

Chociaż w Aktualnościach nie brakuje wydarzeń z kraju i ze świata, najwięcej informacji dotyczy spraw lokalnych, związanych ze społecznością Głuchych, co jest o tyle zrozumiałe, że one właśnie wpisane zostały do misji Stowarzyszenia, którego genezę i rozwój można poznać bezpośrednio na jego podstronie.

[42] *Nasza historia* [online] Głuchy Świat [dostęp 04.06.2015]. Dostępny w Internecie: <http://gluchyswiat.pl/stowarzyszenie>.

[43] *Kontakt* [online] [dostęp 04.06.2015]. Dostępny w Internecie: <http://gluchyswiat.pl/kontakt>.

[44] *Nasza historia*, op.cit.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

Bardzo ciekawie prezentuje się podstrona *Język migowy*, gdzie zaprezentowany jest dorobek Centrum Języka Migowego KODA: kursy tego języka na trzech poziomach zaawansowania, materiały szkoleniowe (chociaż ikoniczne odsyłacze nie zawsze pokazują obiecywane tytułem treści lub są nieaktywne), dodatkowe usługi (np. tłumaczenia migowe w instytucjach państwowych, tłumaczenia kongresów, festiwali i spotkań), wreszcie: galeria zdjęć, dokumentujących różne formy aktywności.

Poprzez podstronę *Kontakt* można uzyskać informacje o adresie siedziby portalu i jego adresie mailowym, jest tam także podany internetowy adres samego Stowarzyszenia oraz adres mailowy jego sekretarza, a także maile umożliwiające kontakt z Centrum Języka Migowego KODA i jego dyrektorką.

Ponieważ portal ma podwójnych adresatów – ludzi głuchych, ale i ich słyszących przyjaciół, zamieszczane informacje występują w dwóch formach: w postaci standardowych zapisów tekstowych oraz w transkrypcji wizualnej, tj. w formie nagrań wideo w języku migowym. Niestety, tylko część informacji tekstowych ma wideo-tłumaczenia, a przy tym większej części nagrań nie da się odtworzyć, nie można też wejść do domeny *KODA*, gdyż podany adres jest nieaktywny.

Głuchy Świat, zbadany 5 maja 2015 roku w walidacji Utilitia pod względem respektowania wymogów WCAG, uzyskał punktów 6,3, spełniając większą część kryteriów dostępności. Jak wynika z raportu, najgorzej wypadła walidacja CSS i HTML, dużo błędów dotyczy kontrastu elementów tekstowych oraz prymitywnego formatowania, wiele akapitów jest pustych, sporo błędów odnosi się do dostępności linków lub ich etykiety są nieprawidłowe. Zrozumiałość tekstu oraz poprawność językowa nie wzbudziła zastrzeżeń[45].

Omówione tutaj portale, bardzo różnorodne pod względem zakresu i charakteru, nie spełniają wszystkich kryteriów dostępności, a jednocześnie na ogół nie oferują pełnego przekładu wizualnego na język migowy zamieszczonych w nich treści tekstowych. Mimo to, trzeba przyznać, że się rozwijają, mając ambicje „ogarnięcia" różnych sfer

[45] Raport [online] [dostęp 06.05.2015]. Dostępny w Internecie: <https://www.validator.utilitia.pl/analysis/5548a865bd198371f20001af/detail_report>.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

funkcjonowania człowieka z uszkodzonym słuchem we współczesnym świecie. Gdy zastosuje się do ich oceny kryteria użyteczności w odniesieniu do docelowych adresatów, okazuje się, że nie wypadają źle. Warto zwrócić uwagę i na to, że poświęcają wiele uwagi problemom dzieci i młodzieży, spotkaniom z bajkami, zajęciom z książką, szansom edukacyjnym młodego pokolenia oraz ich włączaniu cyfrowemu. Zwykle też zaopatrzone są w zakładki, obliczone na dzieci i wczesnych nastolatków. Ich rodzice mogą znaleźć tam informacje o multimediach przydatnych dla swoich pociech, a młodzi internauci – wyszukać te, które interesują ich najbardziej, w dostępnej im formie multimedialnej.

W niektórych portalach adresowanych do osób z dysfunkcją słuchu i/lub przez nich redagowanych, pojawia się od pewnego czasu tzw. telewizja internetowa, oferująca formy multimedialne dostosowane do możliwości odbiorczych ludzi niesłyszących. Jej właśnie poświęcona jest następna część rozważań.

6.3. Telewizja internetowa dla niesłyszących – trudne początki, przemiany i rodzaje

W ramach portalu ONSI w listopadzie 2008 roku udostępniona została telewizja internetowa emitująca materiały wideo w języku migowym, które obejmują bieżące wiadomości z kraju i ze świata oraz najważniejsze wydarzenia dotyczące osób niesłyszących. Jej twórcy o swoim projekcie napisali:

> ONSI.TV tworzy zespół osób niesłyszących. Posługują się oni Polskim Językiem Migowym (PJM). Nowe filmy będą dodawane codziennie oprócz weekendów. W poniedziałki pojawi się materiał video ze streszczeniem wydarzeń z soboty i niedzieli. Mamy nadzieję, że pomożemy osobom niesłyszącym lepiej zrozumieć otaczający nas świat. Każdemu kto zapragnie poznać język migowy pokażemy jego bogactwo[46].

[46] *ONSI TV. Informacje o stronie* [online] [dostęp 13.06.2015]. Dostępny w Internecie: <https://www.facebook.com/onsi.tv/info?tab=page_info>.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

W połowie czerwca 2010 roku emisję zawieszono na ponad dwa miesiące z powodu braku środków finansowych, ale po otrzymaniu dofinansowania z Fundacji Orange oraz wsparciu prywatnych darczyńców – wznowiono ją we wrześniu tegoż roku, co odnotowano zarówno w samym portalu ONSI, jak i w witrynie poznańskiej fundacji Towarzystwa Osób Niesłyszących TON:

> Od 6 września w onsi.tv codziennie, od poniedziałku do piątku, będą publikowane newsy z kraju i ze świata w polskim języku migowym. Informacje przekaże dwóch prezenterów pracujących zamiennie. Pojawią się także reportaże i wywiady z ciekawych wydarzeń w społeczności osób słabosłyszących i niesłyszących. Korzystanie z serwisu telewizyjnego onsi jest bezpłatne[47].

Od grudnia 2014 roku ONSI TV wprowadziła nową usługę: odtąd użytkownicy mogą oglądać nowości w języku migowym na ekranie komórki lub tabletu poprzez kanał YouTube, w ramach subskrypcji[48].

Niemal od początku istnienia omawiana telewizja internetowa ma swój oficjalny fanpage na Facebooku[49], gdzie również udostępnia niektóre nagrania wideo w języku migowym, przygotowane w ramach emisji telewizyjnych. Zdjęcie „profilowe" tego specyficznego użytkownika obejrzeć można na ilustracji nr 32.

Niezależnie od telewizji internetowej ONSI w lipcu 2013 roku w obrębie innego portalu – Głusi 24. Info zaczęła działać Telewizja Głuchych. Portal prowadzony jest przez Oddział Małopolski Polskiego Związku Głuchych, który uzyskał środki na tego typu działania dzięki projektowi realizowanemu przy wsparciu Szwajcarii, w ramach programu współpracy tego kraju z nowymi krajami członkowskimi Unii Eu-

[47] *Telewizja ONSI powraca* [online] [dostęp 14.06.2015]. Dostępny w Internecie: <http://ton-poznan.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=271:telewizja-onsitv-powraca&catid=23:kraj&Itemid=65>.

[48] *Już teraz możesz oglądać newsy na ekranie swojej komórki lub tabletu* [online] [dostęp 05.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.onsi.tv/> (data publikacji: 04.12.2014). Nawiasem mówiąc, korzystam z tej usługi.

[49] *ONSI TV. Społeczność* [online] [dostęp 13.06.2015]. Dostępny w Internecie: <https://pl-pl.facebook.com/onsi.tv>.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

ropejskiej[50]. Na stronie WWW omawianego portalu można przeczytać, jakie cele przyświecają podjętemu projektowi:

> Celem projektu „glusi.tv.malopolskie" jest wzrost aktywności obywatelskiej osób głuchych z terenu Małopolski i ich partycypacji w życiu publicznym. Projekt przewiduje stworzenie narzędzia informatycznego (portalu), dzięki któremu osoby głuche będą mogły realizować w pełni swoje prawa obywatelskie i brać aktywny udział w życiu społecznym, ze szczególnym uwzględnieniem narzędzi internetowych i innych nowoczesnych technologii komunikacji[51].

II. 32. Telewizja internetowa ONSI– zdjęcie profilowe

Źródło: *ONSI TV* [online] [dostęp 13.06.2015]. Dostępny w Internecie: <https://www.facebook.com/onsi.tv/photos/pb.148517005199340.-2207520000.1434229344./848720991845601/?type=3&theater>.

Program poza działalnością o charakterze regionalnym zakłada integrację środowiska głuchych w egzekwowaniu swoich praw i ułatwienie korzystania z nich, dlatego portal stworzony w jego ramach, oprócz materiałów filmowych tłumaczonych na język migowy, zawiera treści edukacyjne, które dotyczą poradnictwa obywatelskiego i praw konsumenckich.

Gdy analizuje się ofertę portalu, można stwierdzić, że faktycznie stara się on realizować zakładane cele projektu, obejmując nie tylko sprawy regionalne, ale i całego kraju, ze szczególnym uwzględnieniem

[50] *O projekcie* [online] [dostęp 14.06.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.glusi24.info/o_projekcie>.

[51] Ibidem.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

różnorakich problemów związanych ze środowiskiem osób z uszkodzonym słuchem i ich aktywnością. Osobom ze społeczności Głuchych, którzy nie czytają w języku polskim, oferuje nagrania wideo w języku migowym, chociaż nie wszystkie informacje są w deskrypcji wizualnej, natomiast tym, którzy potrafią czytać, treści przekazuje poprzez teksty standardowe. Ofertę portalu obejrzeć można na ilustracji 33.

Il. 33. Zrzut strony głównej portalu Głusi 24. Info

Źródło: *Głusi 24.Info* [dostęp 14.06.2015]. Dostępny w Internecie:<http://www.glusi24.info/>.

Za sprawą *Głusi 24. Info*, a w ramach omówionego projektu, tworzone są filmy wideo Telewizji Głuchych udostępnianie na tym portalu oraz przez kanał YouTube. Z pewnością warto spojrzeć na czołówkę tej telewizji.

Na zakończenie omawiania projektów telewizyjnych trzeba odnotować jeszcze inną, międzyregionalną, aktywność w tym zakresie. Otóż Centrum Edukacji i Wsparcie „RES-GEST w Rzeszowie, współpracujące z Ośrodkiem Wsparcia Społeczno-Zawodowego Osób Niesłyszących w Kielcach, przyczyniło się do tego, że w 2013 roku powstała strona internetowa *Głusi TV*[52]. Nastawiona jest ona głównie na realizację celów

[52] *Głusi TV* [online] [dostęp 13.06.2015]. Dostępny w Internecie: <http://glusitv.pl/>.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

Il. 34. Czołówka Telewizji Głuchych

Źródło: *Telewizja Głuchych. Spotkanie z okazji…* [online] [dostęp 13.06.2015]. Dostępny w Internecie: <https://www.youtube.com/watch?v=B05THDRfEsU>.

wyznaczonych przez instytucje, które powołały ją do życia, ale także rozpowszechnia informacje na temat projektów kierowanych do osób niesłyszących z całego kraju, które są zainteresowane prowadzeniem stowarzyszeń lub fundacji czy działalnością w ich ramach. Ponadto zamieszcza materiały dotyczące bieżących wydarzeń, rozlicznych problemów codziennych ludzi głuchych, zachęca ich do aktywności, oferuje kursy języka migowego itp. Oczywiście materiały te prezentowane są w postaci deskrypcji wizualnej, tj. nagrywane są w języku migowym, a te same treści podawane są również w formie tekstowej. Stronę główną tej telewizji przedstawia ilustracja 35.

Telewizja internetowa kierowana do głuchych użytkowników stwarza im możliwości odbioru wielu informacji, które w standardowej formie byłyby niedostępne. Jest ona tworzona przez ludzi niesłyszących, którym pomagają firmy usługowe, jednak ich aktywność jest zagrożona, ponieważ wraz z końcem projektów, kończą się finanse. Można przypuszczać, że sytuacja omawianej wcześniej ONSI TV, która ze względu na brak środków zmuszona była zawiesić emisję, nie jest jednostkowa. Stąd też portale udostępniające telewizję internetową apelują do swoich

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

stałych, zarejestrowanych użytkowników, a także do gości, o wsparcie finansowe, chociażby w postaci odpisu podatku, szukają też sponsorów, od tego bowiem zależy ich dalsze funkcjonowanie.

II. 35. Strona główna witryny *Głusi TV*

Źródło: *Głusi TV* [online] [dostęp 13.06.2015]. Dostępny w Internecie: <http://glusitv.pl/>.

Nie ulega wątpliwości, że nowe technologie stwarzają różnorodne możliwości przełamywania barier komunikacyjnych. Dlatego też warto zatrzymać się na chwilę przy nowatorskich projektach, które mogą przynieść (a niektóre już przynoszą), szereg profitów, związanych ze światem cyfrowym.

6.4. Nowatorskie programy komputerowe – przełamywanie barier komunikacyjnych między mieszkańcami świata ciszy a słyszącymi?

Przy omawianiu nowatorskich programów komputerowych, zmierzających do niwelowania barier komunikacyjnych pomiędzy społecznością Głuchych a słyszącymi, trzeba wrócić do wcześniej prezentowanego portalu *Migam*. Właśnie tam można znaleźć wyjaśnienia dotyczące inspiracji i motywów, którymi kierowali się współtwórcy portalu, podejmujący m.in. prace nad automatycznym tłumaczem języka migowego. Są oni przedstawieni bezpośrednio, o czym świadczy następujący cytat:

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

> Ułatwimy życie 70 000 000 osób. Przemek Kuśmierek zainspirowany wizytą głuchych znajomych z zagranicy postanowił wykorzystać technologię rozpoznawania ruchu do stworzenia KinecTranslator – automatycznego tłumacza języka migowego. Swoimi siłami wsparli go Sławek Łuczywek, który w projekcie odpowiada za merytorykę języka migowego oraz Kamil Drabek specjalizujący się w tematach sztucznej inteligencji i sieci neuronowych. W Migam wspólnie pracujemy nad rozwiązaniami, które mają zlikwidować bariery między słyszącymi i Głuchymi na całym świecie[53].

Kamil Drabek, który stworzył KinecTranslatora dowodzi, że pomoże on w codziennej komunikacji osób głuchych ze słyszącymi. Do automatycznego tłumaczenia znaków języka migowego wykorzystana w nim jest technologia rozpoznawania ruchu. By nie wchodzić w zbędne tu szczegóły techniczne, wystarczy przytoczyć zasady jego działania za jego twórcą:

> Jak działa KinecTranslator?
> 1. Recorder zbiera dane o najważniejszych punktach na ciele i analizuje ruch.
> 2. Dane zapisywane są do bazy danych w celu późniejszej analizy.
> 3. System uczy się algorytmów SI, które wykorzystujemy do rozpoznawania gestów.
> 4. Aplikacja KinecTranslator analizuje dane w czasie rzeczywistym i po rozpoznaniu gestu w języku migowym pokazuje związane z nim słowo[54].

Najważniejszą cechą tego rozwiązania – jak tłumaczy Drabek – jest możliwość przypisania dowolnej akcji do dowolnego gestu, który zostanie wprowadzony do bazy gestów. Na razie aplikacja nie jest jeszcze powszechnie dostępna, ale niedługo będzie można z niej korzystać

---

[53] *O nas* [online] [dostęp 13.06.2015]. Dostępny w Internecie: <http://migam.org/o-nas/>.

[54] *KinecTranslator* [online] [dostęp 13.06.2015]. Dostępny w Internecie: <http://migam.org/kinectranslator/>.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

w systemie Windows 8, a na kolejnych etapach automatyczny tłumacz będzie dostępny także na smartfonach[55].

Z myślą o polskich niesłyszących, którzy mają trudności z rozumieniem tekstów pisanych, firma Migam opracowała również zdalnego tłumacza, do którego użytkownicy portalu mogą wejść poprzez boczną ikonkę na jego prawej stronie. Gdy się ją otworzy, pojawia się informacja, że jest to usługa Tłumacza Migam, w ramach której mają możliwość bezpłatnego połączenia się z tłumaczem języka migowego od poniedziałku do piątku w określonych godzinach. Wobec tego czas wyjaśnić, co się za tą usługą kryje. I znów najprościej wyjaśniają to właściciele portalu:

> uruchomiliśmy usługę Tłumacza Migam, w ramach której oferujemy tłumaczenia na żywo rozmowy z osobą głuchą lub słabosłyszącą.
> Dzięki naszej usłudze osoba niesłysząca może skontaktować się z tłumaczem i załatwić sprawę z domu, ulicy, urzędu[56].

Niesłysząca osoba, uruchamiając usługę poprzez kliknięcie w ikonkę, może rozpocząć wideokonferencję w języku migowym z certyfikowanym tłumaczem, a jednocześnie system inicjuje połączenie tłumacza z firmą, urzędem, instytucją. A zatem osoba niesłysząca przedstawia swoją sprawę tłumaczowi, a ten prowadzi w jej imieniu rozmowę z pracownikiem danej instytucji, która jednak musi być klientem Migam. Z usług Tłumacza Migam korzystali dotąd np. Sejm, Senat, ING, NBP i inne banki, NFZ, wiele urzędów, zwłaszcza związanych z osobami niepełnosprawnymi, a nawet firmy gastronomiczne, przyjmujące zamówienia przez Internet[57].

Obecnie usługi tego rodzaju mają jeszcze ograniczony zasięg, gdyż korzystają z nich głównie mieszkańcy Warszawy czy kilku dużych

---

[55] Ibidem.

[56] Strona główna Migam [online] [dostęp 08.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://migam.org>.

[57] Zob. *Usługi/obsługa klienta* [online] [dostęp 08.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://migam.org/uslugi/obsluga-klienta-w-jezyku-migowym-dla-firm-i-urzedow/>.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

miast, ale pozostaje wierzyć, że z czasem będą dostępne i w mniejszych miejscowościach.

Niezależnie od działań Migam własne próby przełamywania barier komunikacyjnych pomiędzy głuchymi a słyszącymi podjął Polski Związek Głuchych. W kwietniu 2012 roku w Oddziale Łódzkim PZG został zrealizowany projekt o nazwie *Wideotłumacz języka migowego*, o czym Oddział informował na swojej stronie WWW[58]. Nowa usługa reklamowana była również poprzez utworzoną w tym celu witrynę o nazwie *Wideotłumacz*, gdzie czytamy m.in.:

> Usługę udostępniliśmy 1 kwietnia 2012 roku czyli w dniu wejścia w życie Ustawy z dnia 19 sierpnia 2011 r. o języku migowym i innych środkach komunikowania się […], według której administracja publiczna, służby ratowniczo-interwencyjne oraz publiczne jednostki ochrony zdrowia powinny zapewnić osobom głuchym dostęp do tłumacza języka migowego[59].

Oferta doczekała się prezentacji nagranych na wideo zarówno w języku fonicznym, jak i w języku migowym. Jednocześnie wyjaśniano, że w systemie wideotłumacza możliwe jest wykorzystanie widetelefonu i/lub specjalnego programu komputerowego – softphone, który umożliwia prowadzenie wideorozmowy. Po zainstalowaniu programu w komputerze wyposażonym w kamerę i mikrofon możliwa jest komunikacja online tłumacza z osobą niesłyszącą[60].

Wideotłumacz adresowany jest do urzędów i instytucji zobligowanych ustawowo do obsługi głuchych klientów w języku migowym, do firm prywatnych, które chcą poszerzyć swoją klientelę o ludzi nie (do)słyszących, wreszcie – do osób indywidualnych, które ze względu na dysfunkcję słuchu nie mówią w języku fonicznym, posługując się

---

[58] PZG. Oddział Łódź [online] [dostęp 24.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://archiwum.pzg.lodz.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=662:-wideotumacz-nowa-oferta-polskiego-zwizku-guchych&catid=84:wideotuma>.

[59] *Najlepszy na rynku Wideotłumacz języka migowego* [online] [dostęp 20.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://wideotlumacz.pl/>.

[60] Ibidem.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

wyłącznie językiem migowym. O rozlicznych korzyściach, jakie może przynieść nowa usługa wymienionym grupom użytkowników, informowano szeroko na samej witrynie Wideotłumacza w wersjach dla osób słyszących i niesłyszących[61], nie zabrakło też informacji o tym, że korzysta z niej już prawie sto instytucji i urzędów, a dzięki temu liczba miejsc dostępnych dla ludzi głuchych stale się zwiększa[62]. Do instalowania interaktywnego tłumacza online, dostępnego w ofercie, szczególnie intensywnie zachęcani są właściciele i twórcy witryn internetowych, do których kierowano następujące apele:

> Wideotłumacz swoją stronę www!
> Dla osób głuchych język polski jest językiem obcym. Strony internetowe są więc dla nich często niedostępne. Żeby to zmienić, warto skorzystać z rozwiązania polegającego na tłumaczeniu stron na język migowy. Zapraszamy do obejrzenia filmu i skorzystania z naszej oferty[63].

Filmik nagrany w języku migowym, z tłumaczeniem lektorskim na język foniczny, w ciekawy sposób promuje tę usługę i przystępnie ją objaśnia. Zamieszczony został na stronie głównej *Wideotłumacza*, a także dostępny jest na YouTube. Tam doczekał się kilkuset subskrypcji, a także prawie półtora tysiąca „lajków"[64]. Jeszcze więcej „polubień" ma „fejsbukowa" strona *Widotłumacza*, gdzie internauci w atrakcyjny sposób zachęcani są do korzystania z tłumaczeń online, dowiadując się także nie tylko o nagrodach, jakie ta oferta zdobyła, ale również i tego, że za-

---

[61] *Wideotłumacz* [online] [dostęp 20.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://wideotłumacz.pl/>.

[62] *Dla kogo tłumacz języka migowego* [online] [dostęp 20.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://wideotlumacz.pl/dla-kogo-tlumacz-jezyka-migowego-2/korzysci-tlumacz-jezyka-migowego-2>.

[63] *Wideotłumacz swoją stronę www!* [online] [dostęp 20.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://wideotlumacz.pl/29-aktualnosci/26-wideot%C5%82umacz-swoj%C4%85-stron%C4%99-www>.

[64] *Wideotłumacz* [online] [dostęp 15.06.2015]. Dostępny w Internecie: <https://youtu.be/Icat4zhaLMg>.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

pobiega ona wykluczeniu cyfrowemu i społecznemu ludzi głuchych[65]. Fragment filmu z YouTube przedstawia ilustracja 36.

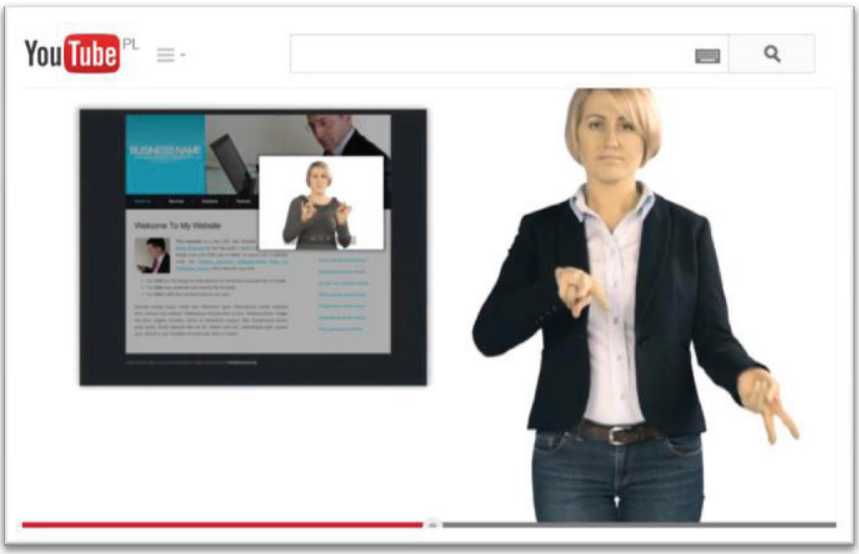

Il. 36. Fragment filmu promującego Wideotłumacza

Źródło: *Wideotłumacz ma swoją stronę www* [online] [dostęp 15.06.2015]. Dostępny w Internecie: <https://www.youtube.com/watch?v=Icat4zhaLMg&feature=youtu.be>.

Inny pomysł zrealizowany został na Politechnice Śląskiej w ramach projektów badawczych finansowanych przez Komitet Badań Naukowych w latach 1999–2010. Jest to system *Thetos – Translator* i *Słownik polskiego języka migowego*. Na razie działa tylko prototyp systemu i jego wersja demonstracyjna, lecz jest także wersja systemu *Thetos online*, dostępna poprzez przeglądarkę WWW w postaci apletu Unity 3D. O systemie jego twórcy piszą tak:

> System THETOS pozwala na wpisanie zdania (lub ciągu zdań) w języku polskim, a następnie tłumaczy je na przekaz w języku migowym. Rozwiązanie uwzględnia specyficzną składnię i gramatykę

[65] *Wideotłumacz Języka Migowego* [online] [dostęp 15.06.2015]. Dostępny w Internecie: <https://www.facebook.com/wideotlumaczPJM/info?tab=page_info>.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

polskiego języka migowego […] Przekaz, sprowadzony do ciągu gestów, jest w końcowej fazie tłumaczenia prezentowany przez animowaną, wirtualną postać[66].

Program jest na etapie stałego rozwoju. Ponieważ link umożliwiający pobranie jego wersji demonstracyjnej jest nieaktywny, przy opisie projektu trzeba poprzestać na informacjach, które zaprezentowane są na jego stronie internetowej. Jej zrzut przedstawia ilustracja.

Thetos - Translator i Słow
thetos.polsl.pl
Thetos Beta
Translator i Słownik Polskiego Języka Migowego
O systemie THETOS
Cel i uzasadnienie projektu
Problemy osób głuchych są bardzo często niedoceniane, gdyż na ogół sądzimy, że mogą one swobodnie posługiwać się słowem pisanym. Tymczasem bardzo często ludzie głusi od urodzenia nie potrafią pisać ani czytać, lub mają poważne z tym problemy. Dlatego zastosowanie ich podstawowego i naturalnego środka komunikacji, jakim jest język migowy, jest tak ważne. Główne cele, jakie postawiliśmy sobie w projekcie THETOS, to:
wspomaganie komunikacji pomiędzy osobami słyszącymi i niesłyszącymi,
wspomaganie osób niesłyszących w nauce języka mówionego (fonicznego),
wspomaganie kształcenia nauczycieli i tłumaczy polskiego języka migowego (słyszących i niesłyszących)
System THETOS pozwala na wpisanie zdania (lub ciągu zdań) w języku polskim, a następnie tłumaczy je na przekaz w języku migowym. Rozwiązanie uwzględnia specyficzną składnię i gramatykę polskiego języka migowego, znacząco odmienną od języka fonicznego. Przekaz, sprowadzony do ciągu gestów, jest w końcowej fazie tłumaczenia prezentowany przez animowaną, wirtualną postać.
System uzupełniono ponadto o animowany słownik Polskiego Języka Migowego.
Działanie i budowa systemu THETOS
THETOS online
unity web player
install now!
Wpisz słowo do przetłumaczenia:
Tłumacz
Możesz także wybrać słowo z listy:
Wybierz słowo
Tłumacz
Poprzednia wersja

Il. 37. Zrzut witryny internetowej Thetos

Źródło: *Thetos – Translator i Słownik polskiego języka migowego* [online] [dostęp 15.06.2015]. Dostępny w Internecie: <http://thetos.polsl.pl/>.

System składa się z dwóch części: lingwistycznej i multimedialnej. Najprościej rzecz ujmując, część lingwistyczna, po analizie morfologicznej, składniowej i semantycznej tekstu wejściowego, przekształca go na ciąg słów (znaków) języka migowego, który skonstruowany jest zgodnie z zasadami jego składni. Część multimedialna pokazuje rezultaty przekładu: słowa wypowiedzi wyjściowej są

[66] *O systemie Thetos* [online] [dostęp 15.06.2015]. Dostępny w Internecie: <http://thetos.polsl.pl/>.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

przedstawione jako znaki-gesty wykonywane przez postać wirtualną: awatara[67].

Projekt Thetos obliczony został na następujące cele: wspomaganie komunikacji pomiędzy osobami słyszącymi a niesłyszącymi, wspomaganie osób niesłyszących w nauce języka mówionego (fonicznego), wreszcie – pomoc w kształceniu nauczycieli i tłumaczy polskiego języka migowego[68]. Jest to bez wątpienia na gruncie polskim jedna z najciekawszych prób zastosowania nowych technologii do stworzenia systemu przełamującego bariery komunikacyjne, a zatem należy czekać, aż projekt zostanie sfinalizowany, a jego rezultaty – powszechnie dostępne.

Na zakończenie przeglądu nowatorskich pomysłów, których realizacja powinna służyć osobom z uszkodzonym słuchem, jeszcze słów kilka o systemie rozpoznawania i dekodowania mowy *SkryBot*, którego prototyp zademonstrowany został już w 2009 roku[69]. Jego twórcy – młodzi programiści, od tego czasu znacznie go rozwinęli, oferując jego różne wersje, np. *SkryBotdoMowy* – dla użytkowników komputerów domowych, *SkryBot.tv* – do rozpoznawania mowy w multimediach, programach telewizyjnych i radiowych, *Tele-SkryBot* – do rozpoznawania mowy przez telefon oraz jeszcze kilka innych – dla służby zdrowia, sądownictwa i policji[70].

Ponieważ istotą systemu jest przetwarzanie mowy na tekst pisany, może być on przydatny wyłącznie tym ludziom, którzy w pełni władają pisaną polszczyzną. W odniesieniu do osób głuchych, posługujących się wyłącznie językiem migowym, ten projekt wydaje się mało użyteczny, jednak może przynieść korzyści ludziom z głuchotą postlingwalną czy tym, którzy stracili słuch w późniejszym okresie życia, a czytanie i pisanie nie sprawia im trudności. Służyć może także osobom niedosłyszącym, a zwłaszcza dzieciom i młodzieży, tym bardziej, że niektóre

[67] *Działanie i budowa systemu Thetos* [online] [dostęp 15.06.2015]. Dostępny w Internecie: <http://thetos.polsl.pl/>.

[68] *Cel i uzasadnienie projektu* [online] [dostęp 15.06.2015]. Dostępny w Internecie: <http://thetos.polsl.pl/>.

[69] *Nasze rozpoznawanie mowy: SkryBot.pl* [online] [dostęp 25.08.2014]. Dostępny w Internecie: <http://skrybot.pl/skrybot-pl-nasze-rozpoznawanie-mowy/>.

[70] *Skrybot. Produkty* [online] [dostęp 15.06.2015]. Dostępny w Internecie: <http://skrybot.pl/produkty/>.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

opcje Skrybota oferują także aplikacje rozpoznawania mowy w ćwiczeniach logopedycznych oraz nagrywanie rozmów telefonicznych z możliwością zamiany głosu na tekst w systemie Android[71].

Wszystkie omówione w tym rozdziale nowatorskie rozwiązania łączy jeden zasadniczy cel: zniesienie barier komunikacyjnych pomiędzy „mieszkańcami świata ciszy" a tymi, którzy żyją w „świecie dźwięków". Ponadto mają one włączać nie(do)słyszących w świat cyfrowy, pozwolić – przynajmniej w pewnym zakresie – na korzystanie ze wszystkich profitów, jakie niesie za sobą wiek informacji.

Tworzone są również programy i witryny multimedialne obliczone przede wszystkim na rozwój uczestnictwa ludzi z uszkodzonym słuchem w kulturze, sztuce i rozrywce, nie tylko biernego – w charakterze odbiorców, ale i czynnego – jako twórców. Zachęcają ich do tego oraz promują kulturę społeczności Głuchych. Im właśnie poświęcony został następny rozdział.

---

[71] *Wiadomości* [online] [dostęp 15.06.2015]. Dostępny w Internecie: <http://skrybot.pl/wiadomosci/nagrywanie-rozmow-telefonicznych-z-zamiana-na-tekst-w-android/>.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

Rozdział 7

Multimedia w życiu kulturalnym i rozrywce „mieszkańców świata ciszy"

Nie sposób omawiać możliwości, jakie stwarzają multimedia w aktywności kulturalnej oraz różnych formach rozrywki osób z uszkodzonym słuchem, bez odwołań do stron WWW fundacji i stowarzyszeń, które programowo nastawione są na promocję kultury Głuchych. Od nich zatem wypada zacząć.

7.1. Promowanie kultury Głuchych w Internecie poprzez witryny fundacji i stowarzyszeń

Szczególną rolę w aktywizowaniu kulturalnym ludzi niesłyszących odgrywa działająca od roku 2009 w Warszawie Fundacja Promocji Kultury Głuchych KOKON – pierwsza organizacja pozarządowa, związana z Instytutem Polskiego Języka Migowego, blisko współpracująca ze Stowarzyszeniem Tłumaczy Polskiego Języka Migowego. Jak czytamy na jej stronie internetowej, ma ona na celu promocję wszystkich zagadnień związanych z Głuchymi i ich kulturą na terenie Polski[1]. Swoją misję jej zespół przedstawia następująco:

> Fundacja Promocji Kultury Głuchych „KOKON" powstała, by wesprzeć polską społeczność Głuchych w jej walce o status spo-

[1] *O nas* [online]. Fundacja Promocji Kultury Głuchych KOKON [dostęp 14.06.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.fundacjakokon.pl/>.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

> łeczny i uznanie jej praw. Uważamy, że u podstaw tej kultury leży Polski Język Migowy, używany codziennie przez ponad 100 tysięcy Polaków.
> Chcemy wspierać różnorodne działania kulturalne i społeczne Głuchych, prezentując społeczeństwu bogactwo naszej kultury, a przy okazji przyczyniając się do zwalczania błędnych stereotypów na jej temat[2].

Strona główna na górze zawiera nazwę fundacji, przy której, z jej prawej strony, zamieszczone jest logo z motylem – międzynarodowym symbolem języka migowego oraz ludzi głuchych. Z pewnością warto zacytować uzasadnienie towarzyszące interpretacji tego symbolu:

> Motyle nie posiadają zmysłu słuchu, odbierają świat wzrokiem, węchem i poprzez wibracje, tak jak głusi. Mimo to są uważane za jedne z najpiękniejszych istot – wolne, niezależne i doskonałe – a trzepot ich skrzydeł nieodparcie kojarzy się z językiem migowym[3].

Menu zamieszczone pod nazwą witryny KOKON-u to: *Strona startowa*, *O nas*, *Aktualności Galerie*, *Twórczość*, *Czytelnie*, *Kontakt*, *Deaf talent*. Każdy z tak ułożonych działów zawiera wideo z przekazem w języku migowym, któremu towarzyszy przekład na standardowy zapis. Strona główna skoncentrowana jest tematycznie na samej Fundacji i jej celach ogólnych, *O nas* obejmuje, na własnych podstronach, szczegółowe cele działania, informacje o zarządzie i wolontariuszach oraz statut, KRS i sprawozdania, do których przejść można poprzez linkowe odnośniki. *Aktualności*, również w wersjach dwujęzycznych, przegląda się, przewijając zawartość strony w dół, natomiast *Galerie* zawierają zdjęcia z najważniejszych wydarzeń w kulturze Głuchych, otwierających się po kliknięciu ich tytułów: od konferencji *Głusi mają głos*, poprzez *Warszawski Festiwal Kultury Głuchych* i *Warsztaty teatralne* do *Deaf talent*.

---

[2] Ibidem.
[3] Ibidem.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

Niezwykle ciekawy jest dział *Twórczość*, który obejmuje filmy migane przez Głuchych, w podziałach: historia, opowiadania, poezja i piosenki. Na razie w wymienionych poddziałach zamieszczone są kolejno: nagrania wideo i opisy spektaklu *Nic dwa razy*, „który jest kalejdoskopem tańca, recytowania wierszy Wisławy Szymborskiej, a także migania"[4], film z bajką o gluciaku, pięknie opowiadaną w PJM, cudowne nagrania poezji kształtu w języku migowym, a także piosenka świąteczna – swoiste „wariacje migowe" związane z Bożym Narodzeniem.

Dział *Czytelnia*, podzielony wewnętrznie na części: *Literatura* (tu omówione są książki zagranicznych badaczy, bardzo ważnych dla rozwoju społeczności Głuchych), *PJM* (zawiera podstawowe informacje o tym języku), *Czym jest KG?* (objaśnienia fenomenu kultury Głuchych), wreszcie *Artykuły* (poddział jeszcze pusty). *Czytelnia* zawiera wyłącznie teksty pisane, można się jednak spodziewać, że z czasem dojdą również nagrania z przekładami prezentowanych treści na język migowy.

W dziale *Kontakt* można znaleźć informacje z adresem witryny Fundacji, e-mail do jej biura KRS i numer rachunku bankowego. Natomiast *Deaf talent* obejmuje szereg informacji na temat konkursu pod tą nazwą i jego laureatów, z wyjaśnieniami (dwujęzycznymi) o warunkach uczestnictwa itp.

Tak skonstruowana całość jest nie tylko bardzo wartościowa merytorycznie, ale także niezwykle funkcjonalna i przyjazna dla użytkowników – zarówno głównych adresatów – osób niesłyszących, posługujących się językiem migowym, jak i dla słyszących internautów, zainteresowanych niezwykłą kulturą „mieszkańców świata ciszy". Można stwierdzić, że faktycznie może ona tę kulturę promować, a jednocześnie pomaga w realizacji założonych celów Fundacji. Stanowi przy tym prawdziwą „kopalnię" wiadomości na temat różnych form aktywności kulturalnej społeczności Głuchych. Ci zaś, „surfując" po jej stronach, mogą się włączać we współtworzenie własnej kultury, czuć dumę z jej osiągnięć, wymieniać się doświadczeniami, bawić, a przede wszystkim – integrować.

---

[4] *Nic dwa razy* [online] [dostęp 14.06.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.fundacjakokon.pl/nic-dwa-razy/>.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

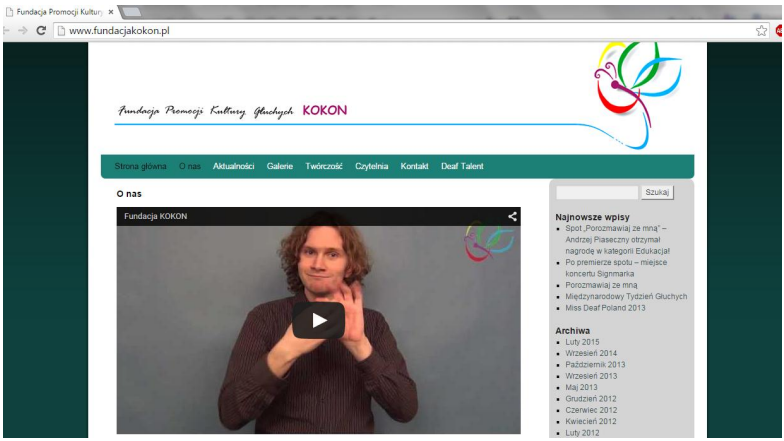

II. 38. Fundacja Promocji Kultury Głuchych KOKON, rzut strony

Źródło: *Fundacja Promocji Kultury Głuchych KOKON* [online] [dostęp 22.09.2014]. Dostępny w Internecie: <http://www.fundacja-kokon.pl>.

Fundacja KOKON kierowana jest głównie do nastolatków i młodych dorosłych (starsi stosunkowo rzadko posługują się technologiami informatycznymi i skodyfikowanym PJM). Przy niej także „zaistniał" Klub KOKO, obliczony na niesłyszące maluchy i ich – młodych przecież – rodziców, chociaż mogą tam bywać i korzystać z bogatej oferty również dzieci słyszące. Informacje o Klubie znajdują się na jego bardzo atrakcyjnej multimedialne witrynie, dostępnej również przez adres www.migowy.pl oraz na jego stronie „fejsbukowej".

Klub Koko oferuje zajęcia dla dzieci od szóstego miesiąca życia do 5 lat. Razem z rodzicami mogą poznawać tzw. „bobomigi", pozwalające na komunikowanie się za pomocą gestów, co sprzyja ich rozwojowi intelektualnemu, emocjonalnemu i językowemu, mogą też uczestniczyć w „muzomigach", łączących w zabawie muzykę i gesty, do nich kierowane są także „boboarty" , bazujące na miganych bajeczkach i przeplatane zabawami ruchowymi, są też różne „fikimigi" – z elementami pantomimy, jogi i języka migowego i szereg innych atrakcji, ponadto, poprzez witrynę Koko można wejść również do multimedialnego mini-słowniczka wspomnianych bobomigów[5].

[5] Zob. ofertę w zakładce *Zajęcia i warsztaty* [online] [dostęp 12.06.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.klubkoko.pl/>.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

www.klubkoko.pl
ZAPISZ SIĘ NA ZAJĘCIA
KOKO
BOBOMIGI
Copyright © Koko s.c. 2007
Z dumą ludzi działających w trybie MEGA SLOW;) informujemy, iż można wreszcie zakupić książeczkę z płytą z piosenkami KOKO
czyli
książeczkę z tekstami KOKOwych piosenek ilustrowaną przez Olgę Micińską z piękną płytą audio
RĄCZKI DZIECINNE - PIOSENKI DO ŚPIEWANIA CAŁYM SOBĄ.
Piosenki napisała i skomponowała nasza mama, zaśpiewały nasze dzieci. Aranżację wykonało Studio SPOT pod okiem Łukasza Targosza
SŁOWNICZEK OBRAZKOWY
GALERIA
ZAJĘCIA WARSZTATY
KONTAKT

II. 39. Strona startowa Klubu Koko

Źródło: *Klub Koko* [online] [dostęp 20.08.2014]. Dostępny w Internecie: <http:// www.klubkoko.pl>.

Już dotychczasowe wywody dowiodły, że dzięki rozwojowi technologii informacyjnych, które pozwoliły na tworzenie dostępnych w sieci różnorodnych form multimedialnych, młode generacje Głuchych mogą uczestniczyć w życiu kulturalnym oraz tworzeniu własnej kultury, nie tylko popularnej, ale i kultury określanej mianem „wysokiej", do czego można ich przygotowywać od wczesnych lat życia, np. chociażby dzięki Klubowi Koko.

W kontekście rozwoju młodszej generacji Głuchych na uwagę zasługuje *Między Uszami* – Krakowska Fundacja Rozwoju Edukacji Niesłyszących. Powstała ona 8 października 2005 roku, w pierwszą rocznicę nagłej śmierci Marka Mazurka, wieloletniego dyrektora SOSW dla Niesłyszących im. Janusza Korczaka w Krakowie, którego Fundacja obrała za patrona[6].

Jak czytamy na stronie internetowej omawianej Fundacji, jej działalność skoncentrowana jest na programach edukacyjnych dla dzieci i młodzieży niesłyszącej. Większość jej projektów ma charakter multi-

[6] *Między uszami. Krakowska Fundacja Rozwoju Edukacji Niesłyszących im. Mazurka* [online] Głusi24 [dostęp 13.06.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.glusi24.info/artykuly/rozne/miedzy_uszami_krakowska_fundacja_rozwoju_edukacji_nieslyszacych_im_marka_mazurka-5464.html>.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

medialny, a pomoce edukacyjne stworzone w ich ramach są udostępniane online w Internecie, za darmo, na licencji Creative Commons BY. Najczęściej są to filmy z lektorem języka migowego. Fundacja tworzy także skrypty i pomoce dydaktyczne dla nauczycieli pracujących z niesłyszącymi. Efektem tych projektów są też prace plastyczne, grafiki i fotografie, a integralnym elementem każdego projektu jest promocja kultury Głuchych[7]. Na jej stronie w portalu Facebook można przeczytać również następujące słowa:

> Naszą ambicją jest także promocja Kultury Głuchych i większa integracja niesłyszących w społeczeństwie poprzez pokazywanie osobom słyszącym jak wymagający, ale także jak fascynujący potrafi być świat bez dźwięków[8].

Dokonania *Między Uszami* dokładniej omówione zostaną w następnym podrozdziale, poświęconym dostępowi dzieci niesłyszących do świata lektur w języku migowym. Fundacja ta również przywołana będzie przy okazji jej projektów w środowisku młodzieży z uszkodzonym słuchem. Tutaj wystarczy powiedzieć, że od chwili powstawania stara się realizować założone cele, a różne formy jej aktywności wskazują na skuteczność działań.

Nie można pominąć inicjatyw, które wychodzą od największej organizacji zrzeszającej osoby z dysfunkcją słuchu, tj. Polskiego Związku Głuchych. Trudno byłoby omówić wszystkie, tym bardziej, że PZG ma 16 oddziałów, w których też dzieją się ciekawe rzeczy, stąd też zasygnalizowałam tutaj wyłącznie wybrane działania i akcje, które skoncentrowane są na aktywizacji kulturalnej społeczności Głuchych.

Największą akcją, której patronuje PZG, jest Międzynarodowy Dzień Głuchego, obejmujący corocznie cały kraj. Poszczególne oddziały są aktywne w bardzo zróżnicowanym zakresie, o czym np. świadczą

---

[7] *O nas* [online] [dostęp 24.08.2014]. Dostępny w Internecie: <http://miedzy-uszami.pl/>.

[8] *Między Uszami* [online] [dostęp 14.06.2015]. Dostępny w Internecie: <https://www.facebook.com/pages/Fundacja-Mi%C4%99dzy-Uszami/152232188205588?sk=info&tab=page_info>.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

informacje o tym święcie w roku 2014, zamieszczone na podstronie Zarządu Głównego PZG[9], a przy tym, jak można wnioskować z programów, większość imprez ma charakter ludyczny. PZG organizuje jednak cykliczne kampanie, zbiegające się z obchodami MDG, przy których na moment trzeba się zatrzymać. Na uwagę zasługuje kampania społeczna *Cichy Obywatel*, zainaugurowana 29 września 2014 roku. Jak wskazują organizatorzy:

> …ma na celu pomóc osobom słyszącym zrozumieć osoby Głuche należące do społeczności charakteryzującej się odrębną kulturą i językiem, funkcjonująca w Polsce bezgłośnie i niezauważenie. Kampania jest niemym krzykiem o prawo Głuchego do używania polskiego języka migowego[10].

Ponadto Kampania ukierunkowana była na zwiększenie szans osób głuchych na rynku pracy, poprzez zachęcanie pracodawców do zatrudniania „cichych pracowników". Towarzyszyły jej bardzo ciekawe plakaty, promujące język migowy pod hasłem „Głusi nie gęsi, swój język mają". Plakat frontowy tej części Kampanii przedstawiony jest na ilustracji.

Sama witryna PZG nie zwiera wielu elementów multimedialnych (większość informacji jest w zapisie konwencjonalnym), ale m.in. odsyła do najważniejszych projektów i różnych form aktywności związanych ze środowiskiem osób z uszkodzonym słuchem lub podejmowanych przez ludzi niesłyszących, w tym do tych projektów, które utrwalone są w deskrypcji wizualnej. Ze strony głównej można także wejść do „Świata Ciszy" – czasopisma przywoływanego już wielokrotnie w poprzednich rozdziałach, a dostępnego przez kilka ostatnich lat wyłącznie w postaci elektronicznej. Użytkownicy witryny mogą korzystać z edycji nielicznych (niestety) roczników zarchiwizowanych, a teraz (czerwiec

---

[9] *MDG* [online] [dostęp 12.06.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.pzg.org.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=359&Itemid=524>.

[10] *Kampania społeczna Cichy Obywatel* [online] [dostęp 12.06.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.pzg.org.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=354:ks-kampania-spoeczna&catid=42:kampania-spoeczna&Itemid=523>.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

2015 r.) mają możliwość czytania artykułów nie tylko w standardowo zapisanej wersji drukowanej, ale również ich przekładów na język migowy, o czym Redakcja zawiadamia w następujących słowach:

KAMPANIA SPOŁECZNA
CICHY OBYWATEL
Głusi nie gęsi
swój język mają.
Głusi obywatele mają prawo do informacji oraz edukacji w polskim języku migowym. Język polski jest dla większości osób Głuchych językiem obcym.

II. 40. Plakat frontowy Kampanii Cichy Obywatel

Źródło: *Kampania Społeczna Cichy Obywatel*. PZG [online] [dostęp 12.06.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.pzg.org.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=355&Itemid=525>.

> Drodzy czytelnicy!
> Z przyjemnością oddajemy w Państwa ręce pierwszy drukowany numer naszego kwartalnika w 2015 roku dofinansowany ze środków Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego w ramach Programu Promocja Literatury i Czytelnictwa Priorytetu – Czasopisma.
> Cieszymy się, że formuła czasopisma tak bardzo się Państwu podoba, a tłumaczenia artykułów w języku migowym na naszej stronie www.swiatciszy.pl zyskują coraz więcej odbiorców[11].

Przekłady wizualne zamieszane w elektronicznej wersji „Świata Ciszy", dostępne dla czytelników niesłyszących, którzy nie władają w peł-

[11] *Drodzy czytelnicy*. Świat Ciszy [online] 2015, nr 1, s. 2 [dostęp 16.06.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.swiatciszy.pl/pliki_numery/622_13.pdf>.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

ni pisaną polszczyzną, nie stanowią pełnego przekładu wszystkich treści oferowanych w tym czasopiśmie, chociaż w stosunku do minionych lat można odnotować w tym zakresie pozytywne zmiany, ponieważ jest ich coraz więcej.

Jeśli idzie o promowanie kultury Głuchych i języka migowego, trzeba zaznaczyć, że niektóre oddziały PZG są pod tym względem bardzo aktywne. Już informacje na temat *Wideotłumacza*, opracowanego w Łodzi, wskazują, że w tym właśnie mieście ruch na rzecz społeczności Głuchych jest bardzo intensywny. Świadczą o tym również np. organizowane od kilku lat w Łodzi *Dni Kultury Głuchych*. Pierwsze trwały w dniach 15–16 października 2011 roku[12], następne odbywały się w roku 2012[13], a kolejne, trzecie, w 2014[14].

Wszystkie te wydarzenia obejmowały happeningi, warsztaty artystyczne, wystawy laureatów konkursów fotograficznych, recytacje poezji w języku migowym, projekcje filmów związanych z „mieszkańcami świata ciszy" itp., przy czym o działaniach, wspieranych przez Urząd Miasta Łodzi w roku 2014 informowano o Dniach Kultury Głuchych również w polskim zapisie SignWriting, co można zobaczyć na ilustracji.

Oczywiście podobnych działań jest znacznie więcej, przy czym kulturę Głuchych promują również Warszawskie Festiwale Kultury Głuchych, organizowane przez Instytut Głuchoniemych we współpracy z Instytutem Polskiego Języka Migowego. Pierwszy, który odbył się w październiku 2008 roku, zapowiadany był na kilku witrynach, w tym w ONSI , gdzie nie zabrakło jego programu i reklamującego go plakatu[15]. Drugi, który odbył się we wrześniu roku 2010, doczekał się wielu

---

[12] R. Czubiński, *Dni Kultury Głuchych.* Dziennik Łódzki [online] 15 października 2011 [dostęp 16.06.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.dzienniklodzki.pl/artykul/462268,lodz-dni-kultury-gluchych,id,t.html?cookie=14>.

[13] A. Chrząstowska, *II dni Kultury Głuchych.* Świat Ciszy [online] 2012, nr 4 [dostęp 15.06.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.swiatciszy.pl/?id=307&lang=1>.

[14] *Kredens. III dni Kultury Głuchych* [online] [dostęp 15.06.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.kredens.pzg.lodz.pl/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=48&Itemid=76>.

[15] *Pierwszy Warszawski Festiwal Kultury Głuchych* [online] [dostęp 15.06.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.onsi.pl/info,1697.html#.VYFOIEbUcUw>.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

Il. 41. Informacje w zapisie SW o Dniach Kultury Głuchych w Łodzi

Źródło: *Kredens. III Dni Kultury Głuchych* [online] [dostęp 15.06.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.kredens.pzg.lodz.pl/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=48&Itemid=76>.

komentarzy, w tym – na stronnie WWW Fundacji Kokon[16]. O podobnych projektach, prowadzonych zarówno w naszym kraju, jak i za granicą, można znaleźć sporo informacji w „Świecie Ciszy"[17]. Podjęto je także poza Warszawą, o czym świadczy np. Festiwal Kultury Głuchych w Raciborzu, który odbył się w tym mieście w październiku 2013 roku, a pozostała po nim do dziś ciekawa strona na Facebooku, stale aktualizowana, skupiona wokół zagadnień kulturalnych omawianej społeczności[18].

---

[16] *II Warszawski Festiwal Kultury Głuchych* [online] [dostęp 15.06.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.fundacjakokon.pl/ii-warszawski-festiwal-kultury-gluchych/>.

[17] Przykładowo: dział *Kultura otwarta na Głuchych – Świat*. Świat Ciszy [online] 2012, nr 3 [i następne] [dostęp 15.06.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.swiatciszy.pl/?id=262&lang=1>.

[18] *Festiwal Kultury Głuchych* [online] [dostęp 17.06.2015]. Dostępny w Internecie: <https://www.facebook.com/festiwalkulturygluchych>.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

Za sprawą przedstawionych tutaj działań obliczonych na kulturę Głuchych można stwierdzić, że jest ona coraz bardziej dostrzegana również w środowiskach osób słyszących, a zarazem nie brakuje projektów, które stanowią próby włączenia „mieszkańców świata ciszy" do współtworzenia tzw. kultury wysokiej. Warto niektórym z nich poświęcić odrębny podrozdział.

7.2. Wejście w świat kultury „wysokiej" i doznań poetyckich

Jednym z najciekawszych działań ostatnich lat jest projekt *Nie bądź głuchy na kulturę*, który trwał od czerwca 2013, a zakończył się w grudniu 2014 roku. Zespół ludzi, którzy prowadzili ten projekt, to przedstawiciele różnych zawodów i specjalizacji, badawczo zajmujący się zjawiskami kultury w różnych jej ujęciach. O swoim projekcie piszą:

> Projektem „Nie Bądź Głuchy na Kulturę – analiza szans i barier dla uczestnictwa Głuchych w życiu kulturalno-artystycznym" chcemy zbadać bolączki tej mniejszości językowej wobec dominującej kultury oralnej (kultury języka mówionego), poprzez analizę dotychczasowej działalności instytucji i organizacji kulturalnych na rzecz osób głuchych oraz zweryfikowanie postaw, świadomości i motywacji samych osób głuchych do udziału w życiu kulturalno-artystycznym[19].

Omawiany projekt, pierwszy tego rodzaju, przeprowadzony został w skali ogólnokrajowej, obejmując dwie równoległe płaszczyzny: naukową oraz kulturalną. Jego naukowe rezultaty, za które odpowiedzialni byli badacze z Uniwersytetu Jagiellońskiego oraz specjaliści w dziedzinie surdopedagogiki, przybrały postać raportu, a także tzw. snapshotów, stanowiących streszczenia raportu, z wnioskami i rekomendacjami adresowanymi do siedmiu różnych grup odbiorców. Są

[19] Projekt *Nie bądź głuchy na kulturę* [online] [dostęp 17.06.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.kulturagluchych.pl/m/47-O-projekcie>.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

to kolejno: organizacje pozarządowe, instytucje kultury, jednostki publiczne (w tym – samorządu terytorialnego), społeczność Głuchych, Głusi artyści, dziennikarze i specjaliści od PR[20].

Projekt zainicjowany i współprowadzony był przez przedstawioną wcześniej Krakowską Fundację Rozwoju Edukacji Niesłyszących im. Marka Mazurka „Między Uszami", której dyrektorka, Ewa Mazurek, objęła kierownictwo zespołu merytorycznego. Patronat honorowy przypadł w udziale Zarządowi Głównemu Polskiego Związku Głuchych i Narodowemu Centrum Kultury[21], a dzięki dofinasowaniu Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz partnerującej projektowi firmie Far Beyond Business mógł on objąć zasięgiem cały kraj[22].

Z pewnością warto spojrzeć na stronę WWW zatytułowaną *Kultura Głuchych. Pl*. Zostały na niej zamieszczone ważne informacje dotyczące projektu, od jego genezy poprzez etapy i rezultaty. Są one także dostępne dla niesłyszących internautów, posługujących się PJM, ponieważ większa ich część udostępniona jest w postaci wizualnej deskrypcji, tj. za pomocą nagrań wideo.

kulturagluchych.pl
YouTube
O PROJEKCIE ZESPÓŁ PROJEKTU PARTNERZY PATRONI DZIAŁANIA PRESS ROOM ENGLISH
FESTIWAL POEZJI MIGANEJ LABORATORIUM W KATOWICACH WYNIKI BADAŃ KONTAKT
Nie Bądź Głuchy na Kulturę
kliknij tutaj aby zobaczyć film
O PROJEKCIE

II. 42. Nie Bądź Głuchy na Kulturę. Projekt

Źródło: *Kultura głuchych* [online] [dostęp 17.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.kulturagluchych.pl/m/47-O-projekcie>.

[20] *Wyniki badań* [online] [dostęp 17.06.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.kulturagluchych.pl/m/58-Wyniki-badan>.

[21] *Patroni* [online] [dostęp 04.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.kulturagluchych.pl/m/50-Patroni>.

[22] *O projekcie* [online] [dostęp 04.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.kulturagluchych.pl/m/50-Patroni>.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

Oczywiście nie miejsce tutaj na streszczanie raportu, ale podkreślić trzeba, że realizacja zawartych w nim rekomendacji z pewnością przyczyniłaby się do zwiększenia udziału ludzi głuchych w życiu społecznym i artystycznym. Oby zatem te zalecenia faktycznie doczekały się pełnej realizacji.

Bardzo ciekawe są z działania o charakterze kulturalnym związane z przedstawionym projektem, które objęły szereg inicjatyw promujących Kulturę Głuchych w różnych miejscach Polski. Wśród nich na szczególną uwagę zasługuje Festiwal Poezji Miganej, który odbył się w Krakowie 28 czerwca 2014 r. w Klubie Rotunda.

> W ramach Festiwalu zaprezentowano różnorodną twórczość artystów głuchych – poezja migana, pantomima, kabaret, performance, fotografia, malarstwo, grafika. Głównym punktem Festiwalu był konkurs poezji miganej. Można było obejrzeć także inne występy artystyczne, prezentacje i wykłady na temat Kultury Głuchych, wziąć udział w warsztatach języka migowego. Cały Festiwal miał zapewnioną obsługę tłumaczy Polskiego Języka Migowego[23].

Najważniejszym wydarzeniem Festiwalu był konkurs poezji miganej, w którym uczestniczyli jako wykonawcy ludzie głusi i słabosłyszący, prezentujący swoje utwory w polskim języku migowym. Publiczność słysząca lub nieznająca PJM, dzięki tłumaczom, „miała możliwość zobaczenia i zrozumienia magii poezji miganej"[24]. Ponadto całemu festiwalowi towarzyszyły wykłady w przystępnej formie objaśniające kulturę Głuchych, a także inspirujące warsztaty artystyczne.

Skoro już o poezji mowa, trzeba odnotować, że podejmowane są również próby jej zapisu w polskim SingWriting. Pierwszą taką próbę podjęła Lucyna Długołęcka, tłumacząc wiersz *Uwierz w anioły*, o czym internautów informował Tomasz Jakubiak, zamieszczając ten przekład w sieci[25].

---

[23] *Festiwal Poezji Miganej* [online] [dostęp 17.06.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.kulturagluchych.pl/m/56-Festiwal-Poezji-Miganej>.

[24] Ibidem.

[25] T. Jakubiak, *Uwierz w anioły* [online] [dostęp 17.06.2015]. Dostępny w Internecie: <www.tomaszjakubiak.com/pjm.htm>.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

Istotny element projektu *Nie bądź głuchy na kulturę* stanowi *Laboratorium Kultury Głuchych* w Katowicach. W klubie Katafonia 20 lipca 2014 roku odbyły się m.in. prezentacje i pokazy twórczości niesłyszących artystów ze Śląska (malarstwo, fotografia), nie zabrakło również poezji miganej, a także scenek humorystycznych, filmików i bajek dla dzieci w PJM[26].

W ostatnich latach dzieci niesłyszące mają coraz więcej okazji, by poznawać bajki, literaturę dziecięcą i lektury szkolne w języku migowym. Język ten trafił również do elementarza, od którego warto zacząć omawianie współczesnych dokonań.

7.3. Dzieci i młodzież z uszkodzonym słuchem w multimedialnym świecie lektur

Dzieci, które rozpoczynają naukę szkolną, wprowadzającą ich także w świat czytania i czytelnictwa, uczą się z elementarza. Nie inaczej jest z maluchami nie(do)słyszącymi. Z myślą o ich specyficznych potrzebach powstała wersja podręcznika *Nasz elementarz*, o której Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej zawiadamiało poprzez swoją witrynę 1 września 2014 roku:

> Uczniowie niesłyszący i słabosłyszący mogą także korzystać z elektronicznej wersji elementarza zawierającej nagrania w polskim języku migowym. Została ona nagrana na płycie DVD, a także udostępniona do pobrania ze strony internetowej w formatach wideo odtwarzanych na komputerach, tabletach i smartfonach. Wersja ta zawiera wszystkie teksty z „Naszego elementarza" nagrane w polskim języku migowym, jak również dodatkowe informacje dotyczące sytuacji głuchego ucznia oraz społeczności głuchych[27].

---

[26] *Laboratorium Kultury Głuchych* [online] [dostęp 17.06.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.kulturagluchych.pl/m/57-Laboratorium-w-Katowicach>.

[27] *Nasz elementarz również w wersjach dla niepełnosprawnych* [online] [dostęp 14.06.2015]. Dostępny w Internecie:<http://www.mpips.gov.pl/aktualnosci-wszystkie/inne/art,6874,nasz-elementarz-rowniez-w-wersjach-dla-niepelnosprawnych.html>.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

Nauczyciele dzieci dotkniętych różnymi rodzajami niepełnosprawności otrzymali również pomoce, które ułatwiają prowadzenie lekcji. Każdy temat został tam opatrzony wstępem oraz listą dodatkowych ćwiczeń wraz z komentarzami dotyczącymi pracy z uczniem ze specjalnymi potrzebami komunikacyjnymi. Do tego z czasem doszła książka pomocnicza, wprowadzająca podstawowe elementy wiedzy o języku polskim, które mają ułatwiać uczniom ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi przyswojenie podstaw systemu językowego polszczyzny. Zarówno adaptację *Naszego elementarza*, jak i książki pomocnicze można pobrać nieodpłatnie z witryny Ministerstwa[28].

Zbyt krótki okres użytkowania tych pomocy nie pozwala jeszcze w pełni ocenić ich przydatności, mimo to trzeba je odnotować, tym bardziej, że uwzględniają one specyficzne potrzeby dzieci z uszkodzonym słuchem.

O niesłyszących dzieciach w wieku szkolnym pamiętała Fundacja „Między Uszami", przygotowując cykl *Czytanie jest fajne!* – projekt związany z rozwijaniem czytelnictwa dzieci i nastolatków. Dzięki niemu niesłyszący uczniowie mogą poznać wybrane lektury z klasyki i/lub kanonu literatury dziecięcej, w nagraniach w języku migowym.

Il. 43. Projekt *Migane lektury*

Źródło: *Czytanie jest fajne* [online] [dostęp 24.08.2014]. Dostępny w Internecie: <http://www.edukacjamiedzyuszami.pl/lektury/>.

[28] Ibidem.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

Projekt, którego pełna nazwa brzmi „Migane lektury", został zrealizowany przez Fundację „Między uszami" w ramach Programu Akademii Orange, we współpracy z Ośrodkiem Szkolno-Wychowawczym dla Niesłyszących im. Janusza Korczaka w Krakowie. Przyniósł on opracowanie w PJM sześciu lektur. Są to: *Kto ty jesteś* Władysława Bełzy, *Pinokio* według Carla Collodiego, *Akademia Pana Kleksa* wg Jana Brzechwy, *Dzieci z Bullerbyn* wg Astrid Lindgren, *Ania z Zielonego Wzgórza* wg Lucy Maud Montgomery oraz *Przygody Tomka Sawyera* według Marka Twaina.

Praca nad projektem przebiegała etapami, które twórcy adaptacji przedstawili we Wstępie do skryptu, stanowiącego pomoc dydaktyczną dla nauczycieli i rodziców wprowadzających migane lektury do zajęć lub ćwiczeń domowych. Etapy te wskazują, jak wiele różnych działań trzeba było podjąć, by mogły powstać migane lektury. Otóż po dokonaniu wyboru tekstów do adaptacji, uczniowie Specjalnego Ośrodka Szkolno-Wychowawczego dla Niesłyszących im. Janusza Korczaka zapoznali się z ich treścią, a następnie wzięli udział w warsztatach graficznych, podczas których samodzielnie wykonali ilustracje do nich. W następnym etapie fragmenty lektur zostały przełożone na PJM, a przekłady – nagrane przez lektora. Później dokonano montażu filmów, z wykorzystaniem wcześniej powstałych ilustracji uczniowskich. Niezależnie od filmów powstał wspomniany skrypt[29]. Wszystkie filmy, dostępne są pod adresem http://edukacjamiedzyuszami.pl, gdzie po wyborze któregoś z tytułów następuje przekierowanie na YouTube.

Inne pomysły na wprowadzanie w świat bajek i baśni dzieci z różnymi dysfunkcjami, w tym – z uszkodzonym słuchem, ma wrocławska Fundacja Katarynka, upowszechniająca dostęp do kultury i różnych sfer życia społecznego ludziom niewidomym i niesłyszącym[30]. Jedną z form aktywności Fundacji w tym zakresie jest projekt *Warsztaty Wyobraźni. Bajka bez barier*[31]. W ramach projektu powstał teledysk (z au-

---

[29] *Drodzy Nauczyciele* [online] [dostęp 17.06.2015]. Dostępny w Internecie: <http://edukacjamiedzyuszami.pl/lektury/pan_kleks>.

[30] *Fundacja Katarynka* [online] [dostęp 18.06.2015]. Dostępny w Internecie: <www.fundacjakatarynka.pl>.

[31] *Bajka bez barier* [online] [dostęp 18.06.2015]. Dostępny w Internecie: <http://bajkabezbarier.pl/>.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

Il. 44. Jedna ze stron miganych lektur – *Ania z Zielonego Wzgórza*

Źródło: *Ania z Zielonego Wzgórza* [online] [dostęp 17.06.2015]. Dostępny w Internecie: <https://www.youtube.com/watch?v=vbG6Jub4Bt8&list=UULUSM7sbFDJD4EeLCegPB1Q&index=58>.

diodeskrypcją i przekładem na język migowy) do tekstów wierszowanego *Zoo* Jana Brzechwy – tytułowa bajka bez granic. Nad produkcją wideo pracowały wspólnie niewidome i niesłyszące dzieci z wrocławskich ośrodków szkolno-wychowawczych, przygotowując pod opieką plastyków i aktorów postaci, pacynki oraz scenografię, a także tworząc ścieżkę dźwiękową razem z muzykami zespołu HURT i Lubię To. Premiera filmiku odbyła się w Dolnośląskim Centrum Filmowym 28 czerwca 2014 r., a wkrótce potem bajka trafiła na kanał YouTube Fundacji Katarynka, gdzie można ją oglądać do dziś. Takich bajek bez barier powstaje więcej, a emitowane są w Telewizji MiniMini+, która jest patronem medialnym całego przedsięwzięcia, sfinansowanego przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego[32].

[32] *Bajka bez barier. Uroczysta premiera w DCF* [online] [dostęp 18.06.2015]. Dostępny w Internecie: <http://fundacjakatarynka.pl/bajka-bez-barier-premiera/>.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

Il. 45. Kadr z *Bajki bez barier*

Źródło: *Bajka bez barier* [online] [dostęp 18.06.2015]. Dostępny w Internecie: <https://www.youtube.com/watch?v=eJdJ-4BvGTFM>.

Za sprawą Fundacji Katarynka powstała również sztuka teatralna *Dzieci z Bullerbyn* z audiodeskrypcją i przekładem na język migowy, której premiera odbyła się 4 kwietnia 2015 roku, na scenie kameralnej Teatru Polskiego we Wrocławiu[33].

Już wcześniej, bo w roku 2013, dzięki Fundacji Między Uszami został zrealizowany nieco inny projekt *Poza słowami – teatr w języku migowym*. W tym projekcie młodzież z Teatru Ruchu Groch ze Specjalnego Ośrodka Szkolno-Wychowawczego dla Niesłyszących w Krakowie, po warsztatach w Zakopanem, przygotowała dwa spektakle teatralne „Śluby Panieńskie" i „Katarynkę". Uczestnicy wykonali także część dekoracji do swoich przedstawień. Spektakle zostały sfilmowane, przygotowano również komentarze w PJM z najważniejszymi informacjami

[33] *Dzieci z Bullerbyn* [online] [dostęp 18.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://fundacjakatarynka.pl/dzieci-z-bullerbyn-pierwsza-sztuka-teatralna-za-audiodeskrypcja-we-wroclawiu/>.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

na temat tych utworów literackich. Premiera odbyła się 29 maja 2013 roku w krakowskim kinie Sfinks, podczas Ogólnopolskiego Tygodnia Akademii Orange, ponieważ projekt był sfinansowany przez program tejże Akademii. Partnerami projektu byli PZG Oddział Małopolska oraz Stowarzyszenie ONSI[34]. W ten sposób powstała nowa pomoc dydaktyczna w języku migowym, przydatna w kształtowaniu kultury literackiej młodych niesłyszących.

Działania obliczone na poszerzenie możliwości dostępu dzieci i młodzieży z uszkodzonym słuchem do kultury – zarówno poprzez jej współtworzenie, jak odbiór – przybierają i inne formy. Jedną z nich stanowi powstały w 2013 roku *Papierowy Smok* autorstwa Żanety Bartoszek, reklamowany wtedy jako pierwsza książka dla dzieci głuchych. Opowiada ona historię niesłyszącej dziewczynki Uli i jej słyszącego brata, którzy przenoszą się do tajemniczego świata, gdzie spotykają tytułowego Smoka. Okazuje się, że Smok wcale nie jest taki straszny, podobnie jak nauka języka migowego. Książka wykorzystuje znaki PJM, a dialogi są zobrazowane ilustracją osoby mówiącej. Jednocześnie autorka zaplanowała wprowadzenie animacji i wydanie bajki na płycie CD-ROM[35]. O tym, jak uroczy są bohaterowie bajki, możemy się przekonać, oglądając jedną z ilustracji, których jest w niej wiele.

Aby zakończyć wątek przekładów bajek na język migowy (który zresztą był podjęty również w poprzednim rozdziale), trzeba wspomnieć o żartobliwym tłumaczeniu znanej bajki *Chory kotek* Stanisława Jachowicza. Dokonali go członkowie Studenckiego Koła Polskiego Języka Migowego Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w ramach przedstawienia przygotowanego dla przedszkolaków, a nawet zapisali przełożony tekst w systemie SignWriting. Ten swoisty eksperyment opisali w referacie już w 2007 roku, wskazując na skalę trudności towarzyszących przekładaniu zapisu standardowego zarówno na znaki PJM,

---

[34] *Poza słowami* [online] [dostęp 17.06.2015]. Dostępny w Internecie: <http://edukacjamiedzyuszami.pl/pozaslowami/>.

[35] Transkrypcja nagrania radiowego dotyczącego książki dla dzieci głuchych i słabosłyszących pt. „Papierowy smok" Żanety Bartoszek w radiu Eska, reporterka Grażyna Wiatr [online] [dostęp 18.06.2015]. Dostępny w Internecie: <https://www.youtube.com/watch?v=rqG2-G2VQaU>.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

jak na notację w SW[36]. Należy więc się cieszyć, że od tego czasu przybyło dokonań z zakresu tej trudnej sztuki, dzięki której niesłyszące dzieci mają coraz więcej okazji, aby poznawać literaturę dziecięcą w postaci dostosowanej do ich możliwości odbiorczych.

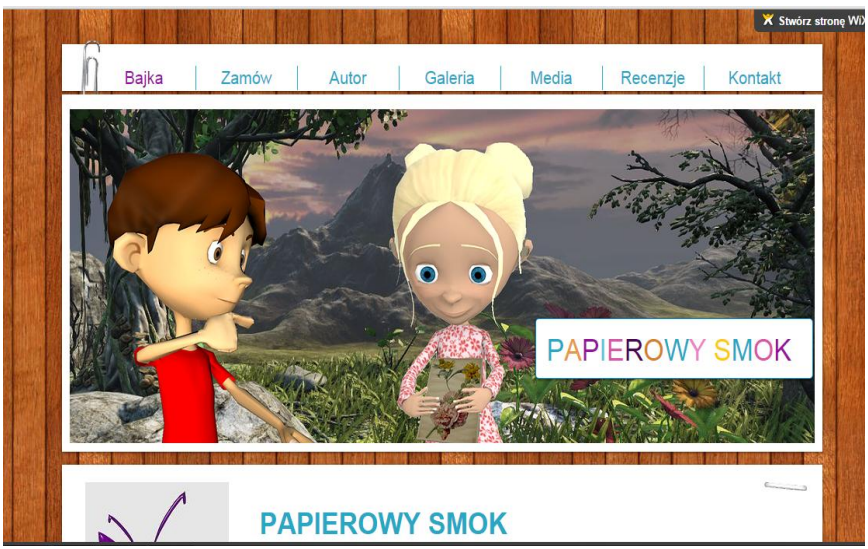

Il. 46. Strona z bajki *Papierowy Smok*

Źródło: *Bajka w języku migowym* [online] [dostęp 03.06.2015]. Dostępny w Internecie: <http://bajkawjezykumigowym.wix.com/papierowysmok>.

7.4. Muzykę można zobaczyć i czuć! – odbiór i radość tworzenia

Wydawałoby się, że osoby z dysfunkcją słuchu, a zwłaszcza ludzie głusi, nie są zdolni do doświadczania muzyki, jej przeżywania i rozumienia – tak zwykle się ich potocznie postrzega. Tymczasem charakterystyczny dla nich pozasłuchowy fenomen percepcji muzyki umożliwia im od-

[36] P. Jackowski, M. Chrzanowska, *Frywolna próba translacji bajki Stanisława Jachowicza „Chory kotek" na język migowy*, [w:] *Materiały konferencyjne. Sympozjum Naukowe w Malborku 30.03.2007, Język migowy we współczesnym szkolnictwie na świecie i w Polsce*, red. nacz. I. Grzesiak, Malbork 2007, s. 38–40 [online] [dostęp 18.06.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.kuratorium.gda.pl/pliki/Materialy%20konferencyjne%2031.03.07%20Malbork.pdf>.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

czuwanie przyjemności, jaką daje obcowanie z tą formą sztuki. Badacze znaczącą rolę przypisują tu stymulacji wibracyjnej, stanowiącej niejako „efekt uboczny" dźwięków, dla słyszących mało istotnej, która jednak stanowi jedną z fundamentalnych przyczyn, leżących u podstaw możliwości odbioru muzyki przez niesłyszących[37]. Sugerują również, że ma tu miejsce „słuch kostny", tj. przewodzenie dźwięków drogą kostną, co jest zjawiskiem akustycznym pośrednim, w przeciwieństwie do bezpośredniego słyszenia fizjologicznego. Oczywiście muzyka, która dociera do mózgu człowieka tą drogą, jest słabsza od odbieranej przez ucho, ale słuch kostny, powiązany ze zwiększoną wrażliwością na wibroakustyczną sferę odbieranego utworu, warunkuje wśród osób głuchych przeżycia muzyczne[38].

Gdy do tego dochodzi „dotykanie dźwięków", połączone z sygnałami pochodzącymi z innych zmysłów, jak obraz, światło, ruch, okazuje się, że niesłyszący mogą odbierać i intensywnie przeżywać utwory muzyczne, a także chcą mieć kontakt z muzyką[39].

Wiadomo, że za muzyką przepada zwłaszcza młodzież, a wymienianie się ulubionymi piosenkami stanowi jedną z istotnych form komunikacji pomiędzy nimi. Dotyczy to także młodych ludzi z uszkodzonym słuchem. Zanim jednak omówię specyficzne dla młodych formy uczestnictwa w muzyce i dzielenia się nią, chciałabym przedstawić *Warsztaty muzyczne*, które prowadzone są na *Migiem na Majka*, w ramach szczecińskiej *Trafostacji sztuki* TRAFO[40].

Warsztaty kierowane są głównie do młodzieży i młodych dorosłych. Jeden „seans" trwa dwie godziny, a liczebność grupy uczestników nie może przekraczać 8–12 osób. Organizatorzy wyjaśniają przy tym, że:

---

[37] Ref. za: J. Krycka, *Poczuć muzykę. Głusi i pozasłuchowa percepcja muzyki* [online] Mea Kultura [dostęp 20.09.2014]. Dostępny w Internecie: <http://www.uwm.edu.pl/polonistyka/pliki/article/1305/glusi2.pdf>.

[38] Ibidem.

[39] Miałam okazję obserwować taki odbiór muzyki, gdy moi uczniowie z uszkodzonym słuchem uczestniczyli w koncertach umuzykalniających, na których gościli muzycy z Filharmonii Wrocławskiej lub Opery Wrocławskiej.

[40] *TRAFO – Trafostacja sztuki* [online] [dostęp 09.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.trafo.org/>.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

> …muzyka to dziedzina tak rozległa i wielowymiarowa, że potrafi uruchomić naszą wyobraźnię i emocje nie tylko poprzez zmysł słuchu, ale również za pośrednictwem całego ciała, poczucia rytmu i wspólnego transu, radości ruchu i muzykowania, które zawiera w sobie idee rytmu, pulsu, wspólnoty i medytacji. Istnieją również takie gatunki muzyczne, które są niemal w całości złożone z elementów w pełni dostępnych osobom z ubytkiem słuchu[41].

Migiem na Majka powstał jako integracyjny projekt muzyczny, na który składają się dwa programy warsztatowe. Mają one umożliwić osobom niesłyszącym i niedosłyszącym poznanie różnych gatunków muzycznych. Składają się z kilku uzupełniających elementów: teorii muzyki, podstaw rytmiki, warsztatów muzycznych poświęconych takim gatunkom jak samba uliczna, gamelan i hip-hop oraz finałowego projektu koncertowego, z wykorzystaniem choreografii, multimediów i profesjonalnych środków scenicznych. Projekt adresowany jest jednocześnie do odbiorcy słyszącego i środowiska głuchych. Artystycznie ma być to komercyjny materiał nadający się na profesjonalną produkcję płytową lub trasę koncertową. Pokaz (pokazy) przygotowanego materiału odbywają się w przestrzeniach miejskich. Mogą mieć suporty albo być suportem lub stanowić niezależną formę wykonawczą, jak również mogą mieć swoją kontynuację w postaci wydawnictwa DVD[42].

Warsztaty dla kolejnych uczestników są prowadzone nadal, stanowiąc niezwykle ciekawy projekt, dzięki któremu młodzi ludzie z uszkodzonym słuchem mają szansę wejść w świat muzyki nie tylko jako odbiorcy, ale i jako artyści współdziałający ze środowiskiem osób słyszących i nawiązujący z nimi kontakt na równych prawach. Dodać warto, że *Migiem na Majka* doczekało się bardzo atrakcyjnego wideo na

---

[41] *Warsztaty Migiem na Majka* [online] [dostęp 21.11.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.echo.szczecin.pl/imprezy-03,14-11861_32510-poczuj_muzyke_&_migiem_na_majka.html>.

[42] A. Maksymiuk, *Migiem na Majka, czyli warsztaty muzyczne dla osób niesłyszących* [online] [dostęp 31.07.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.mmszczecin.pl/artykul/migiem-na-majka-czyli-warsztaty-muzyczne-dla-osob,3467303,art,t,id,tm.html>; por. *O projekcie* [online] [dostęp 21.11.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.migiemnamajka.org/projekt.html>.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

YouTube[43], co pozwala przypuszczać, że chętnych do następnych edycji warsztatów nie będzie brakowało.

Innym, niezwykłym projektem, wprowadzającym młodych ludzi z niedosłuchem lub głuchotą w świat muzyki słuchanej przez ich rówieśników, są *Oczy muzyki*. Jest to blog, przy którym na pewno warto się zatrzymać. Powstał on jako rezultat współpracy osób, które z równym powodzeniem żyją w świecie dźwięków, jak i w świecie ciszy. Najważniejszą rolę odgrywa tutaj jego inicjatorka i autorka – Agnieszka Bajbak z Białej Podlaskiej, która jest wykładowcą i tłumaczem języka migowego. W roku 2012 zaczęła prowadzić stronę internetową *Oczy Muzyki*, gdzie zamieszczała utwory polskich wykonawców przetłumaczone na migi. Tak sama mówi w jednym z wywiadów:

> Moi niesłyszący znajomi i studenci domagali się, abym tłumaczyła im teksty utworów […] Na Zachodzie to jest normalne, to jest standard. Osoby niesłyszące mają 24 godziny na dobę napisy, mają tłumacza w telewizji, natomiast w Polsce traktowane jest to wybiórczo. Ktoś decyduje za nich, czego mogą słuchać, co oglądać, do jakich informacji mogą mieć dostęp. To jest w pewnym sensie łamanie ich prawa. Żyjemy przecież w państwie demokratycznym, gdzie każdy może mieć dostęp do wszystkiego, a im się ten dostęp ogranicza, dlatego postanowiłam, że będę tłumaczyła piosenki[44].

Agnieszka Bajbak, osoba niezwykle energiczna, pozyskała do współpracy wielu współczesnych polskich piosenkarzy i zespoły (Big Cyc, Czarno-Czarni, Enej, Liber, Zakopower, T. Love, Elektryczne Gitary, Stanisław Sojka, Natalia Kukulska, Manufaktura). W pięknych i/lub zabawnych teledyskach, realizowanych w ciekawych miejscach, poza nią samą w roli osób migających słowa piosenek występują czasem jej studentki lub inne osoby niesłyszące z jej najbliższego grona. O samym

---

[43] *Migiem na Majka* [online] [dostęp 09.05.2015]. Dostępny w Internecie: <www.youtube.com/watch?v=fkepM8-GSfY>.

[44] *Poczuć i zobaczyć muzykę*, [w:] *Podlasie 24. Regionalny portal informacyjny* [online] 05.11.2013 18:52 [dostęp 23.04.2015]. Dostępny w Internecie: <http://podlasie24.pl/wiadomosci/biala-podlaska/poczuc-i-zobaczyc-muzyke-1049e.html>.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

projekcie pisała prasa, powstały też programy z udziałem jego inicjatorki. W bardzo atrakcyjny i ciekawy sposób opowiadała w nich o swoim projekcie, ilustrując wywody fragmentami „miganych" piosenek. Programy te, wyemitowane w Faktach TVP oraz w TVP Sport, można obejrzeć również na YouTube, np. *Oczy Muzyki w Faktach TVP*[45], czy *Oczy Muzyki w magazynie „Pełnosprawni" w TVP Sport*[46].

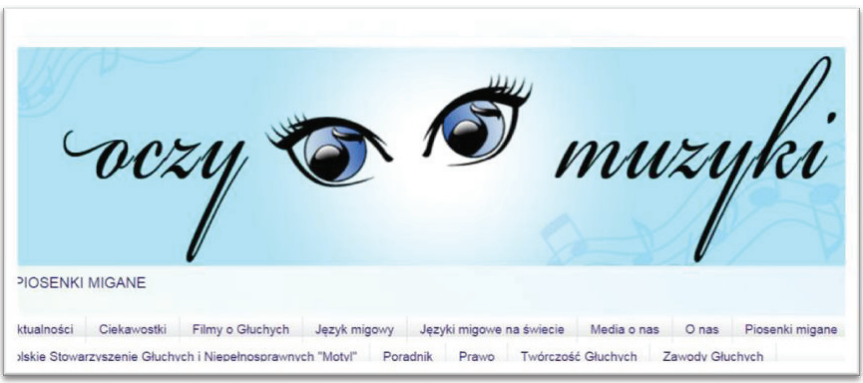

Il. 47. Zrzut jednej ze stron blogu *Oczy Muzyki*

Źródło: *Oczy muzyki* [online] [dostęp 22.04.2015]. Dostępny w Internecie: <http://oczy-muzyki.blogspot.com/>.

Blog zaczął się jako „skrzynka" muzyczna, a zarazem strona poświęcona sprawom istotnym dla niesłyszących, o czym założycielka informowała następująco: „Blog jest poświęcony pokazywaniu muzyki za pomocą języka migowego. Można tutaj też znaleźć informacje ze świata ciszy"[47]. Nadmienić jednak należy, że z czasem uległ rozbudowie, oferując, poza „miganymi" piosenkami, o wiele więcej, o czym świadczy jego obecna strona główna, z bardzo ciekawym *menu*, znacznie wykraczającym poza sprawy muzyki.

---

[45] *Oczy Muzyki w Faktach TVP* [online] [dostęp: 25.04.2015]. Dostępny w Internecie: <https://www.youtube.com/watch?v=kUU1VkOKZHg>.

[46] *Oczy Muzyki w magazynie „Pełnosprawni" w TVP Sport* [online] [dostęp: 25.04.2015]. Dostępny w Internecie: <https://www.youtube.com/watch?v=3QT7H-jqXe-A>.

[47] *O nas* [online] [dostęp 09.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://oczy muzyki.blogspot.com/search/label/O%20nas>.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

Tę część rozważań wypada zakończyć stwierdzeniem wyartykułowanym przez Agnieszkę Bajbak w trakcie jednego z wywiadów: muzykę można zobaczyć poprzez emocje, ruch, światła czy drgania. Trudno się z tym nie zgodzić. Jednocześnie należy podkreślić, że jej działania, obliczone na specyficzne możliwości odbiorcze osób głuchych, posługujących się językiem migowym, dały im również dostęp do szeroko pojmowanej kultury muzycznej i jej współtworzenia, a także inspirację do podejmowania podobnych projektów.

Bez wątpienia takim projektem jest *MMM – Młodzi Migają Muzykę*, który zasługuje na omówienie. To projekt artystyczny, realizowany przez istniejącą od listopada 2012 roku grupę uczniów z Ośrodka Szkolno-Wychowawczego dla Głuchych im. Jana Siestrzyńskiego przy ul. Łuckiej w Warszawie[48].

> Projekt „Młodzi Migają Muzykę" pokazuje, że świat dźwięków i ciszy ma wspólny mianownik, a pasja pokonuje wszelkie bariery. Grupa MMM z Łuckiej wraz z opiekunami, nauczycielami placówki, nagrywa teledyski do znanych przebojów, oddając ich tekst, klimat i przesłanie przy pomocy polskiego języka migowego (PJM)[49].

Projekt nagrywania z młodzieżą w PJM tekstów znanych przebojów i tworzenia teledysków wyszedł od Anny Stopińskiej – wicedyrektor wymienionego wyżej OSWG – ośrodka nazywanego przez młodzież „Przystanek Łucka". W jednym z numerów „Świata Ciszy", w całości niemal poświęconemu uczestnictwu Głuchych w kulturze, zwłaszcza w kulturze muzycznej, przedstawiony został cały zespół grupy MMM oraz opisana historia projektu, co dyrektor „Przystanku Łucka" – Elżbieta Opara-Zawistowska – wspomina następująco:

---

[48] *Młodzi Migają Muzykę*, Świat Ciszy [online] 2014, nr 1, s. 4–5, 9 [dostęp 21.04.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.pzg.org.pl/rokdownloads/SC/S_C_Muzyka_net.pdf>.

[49] A. Stopińska, MMM – *Młodzi Migają Muzykę* [online] [dostęp 22.04.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.edukacja.warszawa.pl/projekty-i-inicjatywy/edukacja-kulturalna/5348-mmm-mlodzi-migaja-muzyke>.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

> Efekt przerósł najśmielsze oczekiwania, ekspresja wyrazu niewyobrażalna, wzruszenie przy szkolnej premierze pierwszego teledysku ogromne… Radość, że się udało. Potem powstawały kolejne teledyski, pierwsze pozytywne recenzje od autorów oryginalnych wersji piosenek, w ślad za tym przyszedł niemały rozgłos i wreszcie profesjonalne nagranie z zespołem Video. Wizyty w studiach radiowych i telewizyjnych, wywiady, nagrania… zainteresowanie[50].

Młodzi artyści, omawiając etapy powstawania projektu oraz trudności, z jakimi się zetknęli w trakcie przygotowań do nagrań, wyrażali także ogromną radość ze swoich dokonań. Liczne już teledyski i materiały ilustrujące ich powstawanie, a także towarzyszące im warsztaty, dostępne są na kanale YouTube, ponadto grupa MMM ma również swoją stronę na Facebooku, którą polubiło już ponad 1,5 tysiąca fanów. Czołówkę nagrania, przedstawiającego krótką historię grupy MMM w języku migowym, zamieszczoną w 20 marca 2013 r. na YouTube, przedstawia ilustracja nr 48.

Il. 48. Czołówka nagrania MMM – to My

Źródło: *Młodzi Migają Muzykę – to my* [online] [dostęp: 12.05.2015]. Dostępny w Internecie: <https://www.youtube.com/watch?v=y25pb2z0y-w>.

[50] E. Opara-Zawistowska, *Z perspektywy dyrektora Przystanku Łucka*, Świat Ciszy [online] 2014, nr 1, s. 11 [dostęp 22.04.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.pzg.org.pl/rokdownloads/SC/S_C_Muzyka_net.pdf >.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

Nagrania *Oczu Muzyki* obejmują piosenki polskie, natomiast grupa *MMM* preferuje najczęściej utwory wykonawców zagranicznych, modne i popularne przeboje, chętnie słuchane przez młodzież na całym świecie. W rezultacie oferta miganych piosenek obu projektów wzajemnie się uzupełnia. Oby takich projektów było jak najwięcej!

7.5. Multimedialne formy rozrywki – „skok" niesłyszących do kultury popularnej

Za sprawą projektów muzycznych młodzi niesłyszący weszli w świat kultury popularnej, współtworząc go. Warto jednak wspomnieć i o innych formach aktywności artystycznej, pozostającej w związku z tzw. popkulturą i wykraczającą często poza samo środowisko Głuchych. Na początek – o programie *Mam talent*, który przyciąga wielu telewidzów. Jednym z jego uczestników w roku 2011 był Krystian Foltyniewicz, który stracił słuch jako maleńkie dziecko. Jego występy doczekały się nie tylko aplauzu jurorów i widzów, ale również zwróciły uwagę dziennikarzy, którzy przeprowadzali z nim wywiady, zwracając uwagę na to, że odbiera muzykę całym sobą, ponadto jego występy trafiły w kilku zapisach na YouTube[51].

Chłopiec, który – jak pisali dziennikarze – łamie wszystkie bariery, nie tylko tańczył później w *You Can Dance – po prostu tańcz*, ale uczestniczył w Gali Integracji 2011 w Sali kongresowej[52], występował także w klubie Katafonia w Katowicach, w ramach Laboratorium Kultury Głuchych[53], i na wielu innych imprezach oraz uroczystościach, wchodząc w tzw. obieg ogólnopolski, o czym informowała prasa, podziwiając jego umiejętności.

---

[51] *Ten tancerz odbiera muzykę sercem* [online] [dostęp 18.06.2015]. Dostępny w Internecie: <http://mamtalent.tvn.pl/wideo,1912,v/ten-tancerz-odbiera-muzyke-sercem,21395.html>.

[52] *Gala Integracji 2011* [online] Stowarzyszenie na Rzecz Dzieci i Osób Niepełnosprawnych „Szlakiem Tęczy" [dostęp 18.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.szlakiemteczy.nadarzyn.pl/news.php?id=19>.

[53] *Tańczyć jak Michael Jackson* [online] [dostęp 18.06.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.kulturagluchych.pl/m/57-Laboratorium-w-Katowicach>.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

Niesłyszący również zaczęli podejmować własne działania, by „wyłowić" osoby o wyjątkowych talentach, o czym świadczy np. konkurs *Deaf Talent*. Jego organizatorem instytucjonalnym stała się Fundacja Promocji Kultury Głuchych KOKON, omówiona w poprzednich częściach książki. Konkurs *Deaf Talent* odbył się za jej sprawą 27 września 2014 roku w Warszawie jako jedna z imprez towarzyszących obchodom Międzynarodowego Tygodnia Głuchych. Doczekał się komentarzy w portalu KOKON-u[54] oraz na Facebooku, poprzez fanpage *Deaf Talent. Społeczność*[55]. Warto dodać, że pierwsze miejsce przypadło w udziale Arkowi Bazakowi, „…który pokazał oszałamiającą poezję w PJM", drugie miejsce zdobył „wystrzałowy iluzjonista" Maciej Kowalski, trzecie zaś – Damian Rzeźniczak – za poezję w PJM z elementami pantomimy[56].

Głusi mają również konkursy *Miss Deaf Poland*, o których zresztą także informuje witryna KOKON-u, przy czym jej użytkownicy mogą obserwować, która z niesłyszących dziewcząt ma szanse na zwycięstwo. Oprawa tych konkursów jest bardzo bogata, np. w roku 2013 wyborom Miss Głuchych w Teatrze Palladium, współorganizowanych z Organizacją Niesłyszących i Słabosłyszących Internautów (ONSI), towarzyszył spektakl *Cień Historii Głuchych*, stanowiący połączenie teatru cieni ze slajdami oraz artystyczną pantomimą. Były również występy poetyckie w PJM, które trafiły także na fanpage artystów na Facebooku[57], a samą uroczystość komentowano w języku migowym w ONSI TV.

Miss Polski Niesłyszących *Deaf Poland* ma również swoją stronę na Facebooku. Możemy się z niej dowiedzieć, jak przebiegały przygotowania do konkursu, jakie były jego etapy, co pisano o nim przed i po finale itp. Nie brakuje zdjęć kandydatek oraz laureatek, a także filmów wideo z nagraniami dotyczącymi imprezy w języku migowym. Ciekawe „zdjęcie profilowe" użytkownika strony przedstawia ilustracja nr 48,

[54] *Międzynarodowy Tydzień Głuchych* [online] [dostęp 19.06.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.fundacjakokon.pl/aktualnosci/>.

[55] *Deaf Talent. Społeczność* [online] [dostęp 19.06.2015]. Dostępny w Internecie: <https://www.facebook.com/deaftalent>.

[56] *Deaf Talent* [online] [dostęp 19.06.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.fundacjakokon.pl/deaf-talent/>.

[57] *Miss Deaf Poland 2013* [online] [dostęp 19.06.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.fundacjakokon.pl/miss-deaf-poland-2013/>.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

stanowiąca logo konkursu[58]. Takie samo logo widoczne jest również na filmie promującym kalendarz, który powstał jako rezultat wszystkich faz wyborów, prezentujący prześliczne kandydatki i zwycięską trójkę najpiękniejszych. Logo Miss *Deaf Poland* można zobaczyć na ilustracji, stanowiącej wycinek ze zrzutu filmu zamieszczonego na YouTube.

II. 49. Logo Miss *Deaf Poland* oraz kalendarza w YouTube

Źródło: *Zobaczcie nasz jubileuszowy kalendarz Miss Deaf Poland 2014* [online] [dostęp 19.06.2015]. Dostępny w Internecie: <https://www.youtube.com/watch?v=h76k-BoS9k0>.

Skoro już o kalendarzach mowa, trzeba wspomnieć o kalendarzu na rok 2015, przygotowanym przez tyle razy przywoływaną już Fundację Między Uszami. Informowano o nim na Facebooku, w YouTube oraz na stronach portalu samej Fundacji. A oto jego zapowiedź:

> Ukazał się Kalendarz Fundacji Między Uszami na rok 2015. Nie jest to jednak zwykły kalendarz. Innowacyjny projekt Fundacji Między Uszami ma na celu promowanie Polskiego Języka Migowego oraz ukazanie piękna Głuchych i słabosłyszących kobiet współpracujących z Fundacją. Kartki z kalendarza są podpisane nie tylko w języku polskim – dziewczyny zaprezentowały znaki migowe odpowiadające każdemu miesiącowi[59].

---

[58] *Miss Polski Niesłyszących* [online] [dostęp 19.06.2015]. Dostępny w Internecie: <https://www.facebook.com/missdeafpoland/photos/pb.110451119046901.-2207520000.1434827798./555074317917910/?type=1&theater>.

[59] *Aktualności. Kalendarz Fundacji Między Uszami na rok 2015* [online] [dostęp 20.06.2015]. Dostępny w Internecie: <http://miedzyuszami.pl/>.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

Fundacja informowała także o tym, że dochód ze sprzedaży przeznaczony jest na jej cele statutowe, do których m.in. należy działalność edukacyjna. Ma ona uwrażliwiać słyszącą część społeczeństwa na odmienną tożsamość kulturową Głuchych[60]. Różnorakie działania Fundacji z pewnością pozwalają jej realizować zakładane cele.

W podsumowaniu analiz i rozważań zawartych w całym rozdziale można chyba stwierdzić, że formy multimedialne dostępne dzięki witrynom stowarzyszeń, organizacji i fundacji służą upowszechnianiu kultury Głuchych. Jednocześnie umożliwiają członkom tej społeczności uczestnictwo we własnej kulturze, nie tylko bierne, ale i czynne. Pełnią przy tym bardzo ważne funkcje społeczne, na czele z integracyjnymi. Szczególna rola przypada tu w udziale fundacjom oraz ich projektom, które obejmują nie(do)słyszących w różnym wieku i w różnych ich sferach życia. Dorosłych zachęcają do aktywności, budząc lub utrwalając w nich poczucie wartości i dumy z ich języka oraz kultury, najmłodszym oferują wejście do świata bajek w ich własnym języku, starszym nieco dzieciom – do świata lektur, młodzieży – do różnych form nie tylko edukacji, ale także rozrywki, w tym – do kultury popularnej, której młodzi Głusi są uczestnikami i współtwórcami. Wprawdzie zasięg oddziaływania tych projektów jest nadal ograniczony (o czym szerzej w Zakończeniu), ale nie sposób nie doceniać tego, co się w tym zakresie dzieje w ostatnich latach.

---

[60] Ibidem.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

Zakończenie

Gdy zaczynałam pracę nad tą książką, miałam zamiar wyłącznie „ogarnąć" w sposób syntetyzujący zagadnienia związane z funkcjami, jakie współcześnie pełnią multimedia w komunikacji osób z uszkodzonym słuchem, w ich specyficznych praktykach czytelniczych oraz w kulturze. Okazało się jednak, że w miarę analizowania źródeł multimedialnych oraz opracowań, które umożliwiały ich interpretację, przyjęty zakres badawczy poszerzał się. Stopniowo obejmował także zjawiska dotyczące samych „bohaterów" narracji, zwłaszcza społeczności Głuchych, i to nie tylko „tu i teraz", ale również w okresie poprzedzającym rozwój nowych mediów. Stwierdziłam, że bez odwołań historycznych trudno byłoby przedstawić przemiany, jakie nastąpiły w Polsce w stosunku do ludzi nie(do)słyszących, ich języka i związanej z nim kultury, a także ich autonomizacji jako społeczności, domagającej się własnych praw, poszanowania ich podmiotowości oraz zrozumienia specyficznych dla nich form uczestniczenia w szeroko pojmowanym życiu kulturalnym, z czytelnictwem włącznie, które jest prawie niemożliwe bez komunikacji migowej. Dopiero w tym kontekście stały się zrozumiałe rozmaite formy aktywności ludzi z uszkodzonym słuchem, w tym te, które wiążą się z multimediami tworzonymi dla nich, a przede wszystkim przez nich samych.

Jak dowiodły te części pracy, które dotyczyły komunikacji osób z dysfunkcją słuchu, droga do usankcjonowania języka migowego w Polsce była bardzo długa, przy czym, gdy w edukacji dzieci nie(do)słyszących zaczęto się wycofywać z metod oralnych, pojawił się sztuczny system językowo-migowy (SJM), do dziś budzący wiele emocji, zwłaszcza że w myśl *Ustawy o polskim języku migowym i innych środkach komunikacji*…z roku 2011, traktowany jest równorzędnie do PJM, macierzystego języka Głuchych.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

SJM stanowi subkod polszczyzny, który – co warto przypomnieć – jest swoistym przekładem języka mówionego na znaki migowe, zgodnym z regułami gramatycznymi polskiego języka fonicznego. Przyjęty w latach osiemdziesiątych XX wieku „zadomowił" się w edukacji i w tłumaczeniach telewizyjnych, trafiając również do słowników, które z reguły nazywane są słownikami języka migowego, chociaż część z nich faktycznie nimi nie jest. Słowniki te, omówione z rozdziale trzecim, wydawano początkowo konwencjonalnie, tj. w postaci kodeksowej, a po rozpowszechnieniu się multimediów – w formie elektronicznej. Obecnie przez młode pokolenie Głuchych, optujących za PJM, oceniane są, mówiąc delikatnie, nie najlepiej.

W tym miejscu warto się odwołać się do opinii Kazimiery Krakowiak, która praktyki edukacyjne w SJM, rozpoczęte w minionym już wieku, opisała w sposób niezwykle w moim przekonaniu trafny:

> Twórcom systemu językowo-migowego udało się przekonać środowisko nauczycielskie, nieufne wobec języka migowego (uważanego za „ubogi" i „prymitywny"), że system językowo-migowy jest współczesną, doskonalszą odmianą tego języka. Nauczyciele uwierzyli i wytrwale uczą się mówić i migać jednocześnie, co jest niezwykle trudne, bo procedura łączenia zdań wypowiadanych w języku polskim ze znakami „ideograficznymi" oraz alfabetu palcowego według reguł pozajęzykowych, w praktyce wyklucza swobodną kreatywność werbalną[1].

Cytowana autorka zwraca również uwagę na to, że SJM jako pomysł dydaktyczny opiera się na kompromisie między respektowaniem języka migowego i dążeniem do nauczenia niesłyszących języka polskiego, którego gramatyka sprawia im wielkie trudności. Uznaje także, że nie była to (i nie jest) właściwa droga w edukacji, chociaż przy okazji stawia szereg trudnych pytań związanych z nauczaniem dwujęzycz-

[1] K. Krakowiak, *Wspólnota komunikacyjna i język dzieci z głębokimi uszkodzeniami słuchu*, [w:] *Ku wspólnocie komunikacyjnej niesłyszących i słyszących*, red. K. Krakowiak, A. Dziurda-Multan, Lublin 2011, s. 77.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

nym, na które inaczej odpowiadają zwolennicy SJM i PJM, co znacznie dzieli również środowisko Głuchych.

Trudno mi zająć stanowisko w tej kwestii, ponieważ jest to głównie sprawa społeczności Głuchych oraz tych fachowców, którzy wypracowują inne metody dydaktyczne, odwołujące się do PJM, naturalnego języka niesłyszących. Wydaje się jednak, że system językowo-migowy upowszechniany m.in. poprzez np. jego kodeksowe słowniki, dziś czasem krytykowane, odegrał istotną rolę w drodze do nobilitacji języka migowego. Z kolei same słowniki SJM, stanowiące swoiste formy multimedialne łączące obraz z tekstem, przygotowały grunt do multimedialnych słowników elektronicznych PJM, w których doszedł ruch i dźwięk oraz możliwość działań interaktywnych.

Multimedialne formy słownikowe ułatwiają niesłyszącym użytkownikom utrwalanie skodyfikowanych form własnego języka, a „mieszkańcom świata dźwięków ” – poznawanie i ćwiczenie języka migowego i/lub jego odmian. Ci drudzy jednak powinni mieć pewność, którego języka się uczą: migowego czy miganego, tym bardziej, że – jak dowiodły rozważania w rozdziałach trzecim i piątym, tytuły wydawnictw słownikowych najczęściej sugerują PJM, a w praktyce okazuje się czasem, że jednak jest to SJM.

Dzisiaj, gdy dąży się do kształcenia dwujęzycznego, multimedialne słowniki PJM są bardzo pomocne, zwłaszcza że zaleca się uczenie dzieci niesłyszących języka migowego oraz wykorzystanie go zarówno do nauki przedmiotów, jak i ojczystego języka fonicznego, traktowanego jako drugi, obcy język. Chociaż w tym zakresie wiele w naszym kraju zmienia się na lepsze, można ubolewać nad tym, że – co wynika z raportu *Edukacja głuchych*, wydanego przez Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich w roku 2014, w nauczaniu nadal dominuje SJM. Świadczą o tym następujące słowa:

> …prawo osób głuchych do edukacji w najodpowiedniejszym dla nich języku – polskim języku migowym – nie jest w Polsce realizowane […]. Głuche dzieci trafiając do szkół nie znają języka polskiego ani języka migowego – nauczyciele posługują się niezrozumiałym dla głuchych, opartym na języku polskim systemem

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

językowo-migowym, a podręczniki napisane są w języku polskim. Głusi uczniowie nie uczą się też swojego naturalnego, pierwszego języka – polskiego języka migowego. Zapewnienie w szkołach dla głuchych uczniów nauczania dwujęzycznego jest stałym postulatem środowiska osób głuchych oraz jedną z rekomendacji wskazanego wyżej raportu Rzecznika[2].

Zanim zaczęto mówić o różnicach dzielących SJM i PJM, próbowano wprowadzić niesłyszących do świata mediów, a zwłaszcza do telewizji, w czym niebagatelną rolę odegrały programy, które powstały w czasach poprzedzających Internet. Na szczególną uwagę zasługuje „W świecie ciszy" – pierwsza audycja adresowana do odbiorców posługujących się językiem migowym. Jak wynika z analiz przeprowadzonych w rozdziale trzecim, była ona odbierana pozytywnie, chociaż lektorzy posługiwali się SJM, nie do końca zrozumiałym dla głuchych, władających wyłącznie naturalnym językiem migowym. W tym pionierskim okresie ważne były również filmy poświęcone ludziom niesłyszącym, a później – bajki i filmy odgrywane przez aktorów w języku migowym. Przybywało ich z czasem, zwłaszcza po transformacji ustrojowej, chociaż nie sposób powiedzieć, że było i jest ich wiele, co można stwierdzić po badaniach towarzyszących rozdziałowi trzeciemu.

Niezwykle ważnym czynnikiem w rozwoju kultury i piśmienności osób Głuchych, znacznie wykraczającym poza telewizyjne programy, a także konwencjonalne wydawnictwa w fonicznych językach narodowych, okazał się SignWriting, czyli pismo migowe opracowane przez Valerie Sutton. Badania nad nim, zaprezentowane w rozdziale czwartym, dowiodły, że umożliwia ono Głuchym pisanie, czytanie i tworzenie tekstów we własnym języku migowym, otwierając wiele nowych dróg, alternatywnych w stosunku do mało skutecznych materiałów czytelniczych, utrwalanych w formach czarnodrukowych. Wydawnictwa SW dostępne są zwykle w trzech równoległych wersjach: kodeksowych dwu-

[2] *Edukacja głuchych*, red. raportu Mariusz Sak, Warszawa 2014, s. 5 [online] [dostęp 14.05.2015]. Dostępny w Internecie: <https://www.rpo.gov.pl/sites/default/files/Edukacja%20gluchych.pdf>.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

językowych, tj. z zapisem języka fonicznego oraz w notacji SW, dalej – w transkrypcji wizualnej, tj. na filmach wideo, z migającym narratorem, wreszcie – w wersji elektronicznej. Co istotne, rozpowszechnienie SW byłoby niemożliwe bez multimediów, a zwłaszcza sieci, ponieważ wydawnictwa kodeksowe w tym zapisie oraz ich wersje wideo można kupić w e-księgarni, funkcjonującej w obrębie portalu Sutton, a wersje elektroniczne – po prostu ściągnąć z biblioteki online, stanowiącej również część jej portalu, który zarazem koordynuje prace nad SW na całym świecie.

W Polsce zapis pisma migowego nie wykroczył na razie poza krąg uczestników kilku innowacyjnych projektów i trafił do nielicznych ośrodków szkolno-wychowawczych dla dzieci i młodzieży z dysfunkcjami słuchu (tu zdecydowanie przoduje Instytut Głuchoniemych w Warszawie). Jednak dzięki „namacalnym" efektom tychże projektów, w postaci podręczników i materiałów ćwiczeniowych dla nauczycieli i uczniów, które można bezpłatnie pobrać z sieci, zaczyna się powoli upowszechniać. Wprowadzenie go na większą skalę do edukacji niesłyszących może jednak być utrudnione z kilku względów. Z jednej strony – z powodów finansowych (szkolenia wymagają nakładów), z drugiej – z powodu skali trudności, jaką SW stwarza słyszącym nauczycielom, z reguły słabo władającym polskim językiem migowym i preferującym system językowo-migowy. Niezależnie jednak od tych zagrożeń można zakładać, że z czasem i polscy Głusi będą mogli się włączyć w ogólnoświatową społeczność użytkowników i twórców piśmiennictwa utrwalonego w SW, a także korzystać z sieciowych zasobów słownikowych i encyklopedycznych w polskiej notacji ich rodzimego języka, tym bardziej, że w portalu Sutton nie brakuje poloników, redagowanych przez Lucynę Długołęcką.

Na razie polska społeczność Głuchych może korzystać z multimedialnych słowników, kursów i lekcji języka migowego. Jak wskazują badania zaprezentowane w rozdziale piątym, jej przedstawiciele faktycznie to robią, krytykując czasem wymienione formy multimedialne za odbieganie od znanych im wzorców ich macierzystej mowy. Mimo tych krytycznych opinii, można zaryzykować stwierdzenie, że dzięki multimedialnym, komputerowym i interaktywnym słownikom,

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

kursom oraz lekcjom dostępnym na YouTube, język migowy, w miarę skodyfikowany, rozpowszechnia się szerzej w środowisku jego naturalnych użytkowników. Z kolei słyszący internauci, którzy docierają do nich niekiedy zupełnie przypadkowo, zaczynają dostrzegać, że istnieje grupa Polaków, stanowiących nieznaną im wcześniej mniejszość językową. Nie można również zapominać, że te formy multimedialne służą w pewnym zakresie również tym wszystkim słyszącym, którzy z różnych powodów chcą wejść do „świata ciszy", a także stanowią pomoc dla nauczycieli, bibliotekarzy, pracowników socjalnych, urzędników i wolontariuszy, którzy mają kontakty z niesłyszącymi.

Bardzo istotne wydają się również różnego rodzaju multimedia tworzone z myślą o osobach niedosłyszących, a zwłaszcza dzieciach i młodzieży z uszkodzonym słuchem. Adresowane do nich bezpośrednio lub do ich rodziców, logopedów i innych grup zawodowo zajmujących się usprawnianiem mowy, stanowią nieocenioną pomoc w terapii. Jednocześnie są zwykle bardzo atrakcyjne wizualnie, oferując też interaktywne zabawy dostosowane do różnego wieku beneficjentów: od maluchów do młodzieży. W ten sposób wprowadzają e-generację nie tylko do „świata dźwięków", ale i doznań literackich, bajek, opowiadań, rozrywki, co sprzyja przygotowaniu do czytelnictwa standardowego oraz sprawniejszego funkcjonowania w świecie, który, jak wiadomo, jest nastawiony przede wszystkim na potrzeby słyszącej większości.

Wydawałoby się, że osoby z dysfunkcją słuchu, w tym – głuche, nie powinny mieć większych problemów z poruszaniem się w przestrzeni cyfrowej. Wiemy, że nie muszą używać dodatkowego oprogramowania jak osoby niewidome, ani nie potrzebują specjalnego sprzętu. Niestety, barierą jest dla nich sam tekst, który powinien być podawany w odpowiedniej formie, a także uzupełniony przez nagrania wideo z osobami przekazującymi informacje w języku migowym. Dlatego też portale kierowane do nich, a przede wszystkim – przez nich tworzone, odbiegają od standardowych, co wykazały ich analizy funkcjonalne, zaprezentowane w rozdziale szóstym. Odgrywają one niezwykle istotną rolę nie tylko w dostępie do różnorodnych informacji, ale również w praktykach komunikacyjnych społeczności Głuchych. Użytkownicy tych stron WWW mogą za ich pośrednictwem „rozmawiać" ze sobą w ję-

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

zyku migowym, zamieszczając na forach dyskusyjnych nagrania wideo własnych wypowiedzi w tym języku, albo – jeśli władają polszczyzną w formie pisanej – dokonywać wpisów w języku polskim. Jednocześnie dowiadują się o wszystkich istotnych sprawach związanych zarówno w ich społecznością, jak i z wydarzeniami w regionie, kraju i na świecie.

Analizy funkcjonalne wybranych witryn, bardzo różnorodnych pod względem zakresu i zakładanych celów, przedstawione w rozdziale szóstym, wykazały, że na ogół spełniają one kryteria dostępności mierzone wymaganymi od stron WWW zaleceniami WCAG. Ponadto, jak dowodzą badania nad nimi elementami metod jakościowo-heurystycznych, są one nie tylko dostępne dla zakładanych użytkowników, oferując alternatywne formy odbioru i przekazu informacji, ale również są dla nich przyjazne, a czasem również bardzo atrakcyjne. Jednocześnie podejmują tematy związane z ich problemami, życiem w środowisku ludzi słyszących oraz we współczesnym świecie, pełnym wydarzeń, o których mogą się dowiedzieć – poprzez przekazy wideo – we własnym języku oraz je komentować.

Bardzo istotną rolę w dostępie głuchych internautów do informacji odgrywa telewizja internetowa, tworzona przez trzy portale: ONSI, Głusi 24.Info oraz Głusi TV. Nie trzeba chyba przekonywać o tym, że dostęp do bieżących wiadomości z regionu, kraju i ze świata, a także informacji o najistotniejszych sprawach dotyczących społeczności osób z uszkodzonym słuchem, przynosi im wiele korzyści, niwelując w pewnym stopniu wcześniejszą izolację wynikającą z barier komunikacyjnych.

Bariery komunikacyjne pomiędzy ludźmi z dysfunkcją słuchu a „światem dźwięków" mają znosić także różnego rodzaju translatory, które nie mogłyby zaistnieć bez technologii cyfrowych, umożliwiających opracowanie nowatorskich programów przetwarzających język migowy na foniczny i odwrotnie, języka fonicznego na zapis lub pozwalających na korzystanie z usług tłumacza poprzez Internet. Takie projekty jak *KinecTranslator*, *Tłumacz Migam*, *Thetos*, *SkryBot*, czy *Wideotłumacz*, czasem jeszcze w fazie prototypowej czy testów lub pierwszych zastosowań, z pewnością warte są wsparcia (w tym – finansowego), ponieważ faktycznie stwarzają nowe możliwości, co wykazały ich analizy w końcowych częściach rozdziału szóstego.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

Osobom z dysfunkcją słuchu, zwłaszcza głuchym, trudno jest uczestniczyć w życiu kulturalnym tworzonym przez i dla ludzi słyszących, tym bardziej, że wiele z kulturalnych atrakcji nadal nie oferuje odpowiednich napisów, ani wizualnych przekładów na język migowy. Nic zatem dziwnego, że podejmują w tym zakresie własne działania, które opisane zostały w rozdziale siódmym. One również nie byłyby możliwe bez różnorakich form multimedialnych, które oferowane są m.in. poprzez witryny zrzeszających ich organizacji i stowarzyszeń, a przede wszystkim – fundacji, których statutowym celem jest promowanie i wspieranie kultury Głuchych.

Analizy witryn wymienionych instytucji wskazują, że można znaleźć na nich dokumentację rozmaitych działań nastawionych na aktywizację osób niesłyszących i włączania ich w nurt „ojczyzny – polszczyzny" w formie na ogół multimedialnej, ale i w rzeczywistości pozawirtualnej. Dzieci i młodzież z uszkodzonym słuchem włączają w świat literatury dostosowanej do ich możliwości percepcyjnych. Dorosłych motywują do współtworzenia własnej kultury i dzielenia się nią, kreują zarówno wydarzenia artystyczne, jaki popularne formy rozrywki. Jednocześnie zachęcają do uczestnictwa w różnego rodzaju wydarzeniach kulturalnych, a także „otwierają" słyszących nie tylko na problemy społeczności Głuchych, ale i na ich niezwykły, a jakże mało znany świat kultury wizualno-przestrzennej.

Słyszący internauci, którzy docierają do witryn organizacji, stowarzyszeń czy fundacji statutowo związanych ze środowiskiem „mieszkańców świata ciszy", zaglądają też do portali społecznościowych, zwłaszcza na Facebook oraz na kanały YouTube czy do blogów prowadzonych przez osoby z uszkodzonym słuchem lub tworzonych z myślą o nich. W ten sposób, czasem zupełnie „niechcący", dowiadują się o istnieniu, problemach, prawach oraz dokonaniach tych, od których odgrodzeni są na co dzień barierą komunikacyjną i o których zwykle nie wiedzą nic lub niewiele. Może to przynieść zainteresowanie omawianą społecznością, a w konsekwencji – przełamywanie stereotypowego ich postrzegania.

W podsumowaniu ogółu rozważań można stwierdzić, że najwięcej jednak profitów wynoszą z technologii cyfrowych sami nie (do)słyszący, coraz częściej korzystający z różnego rodzaju form multimedial-

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

nych. Spora ich część obliczona została na małych lub młodych użytkowników, stanowiących e-generację. Oni właśnie mogą skorzystać z nich najbardziej: zarówno wtedy, gdy są osobami niedosłyszącymi, jak głuchymi od urodzenia. Oczywiście, potrzeby każdej z tych grup są nieco inne, stąd też powstają zróżnicowane odmiany multimediów, nie ulega jednak wątpliwości, że otwierają one nowe możliwości.

Dzieciom z niedosłuchem pozwalają na poznawanie i doskonalenie języka fonicznego, co ułatwia im swobodniejsze porozumiewanie się ze słyszącymi rówieśnikami, przygotowując zarazem do samodzielnego czytania i czytelnictwa. To z kolei zwiększa ich szanse edukacyjne i dostęp do informacji pisanej oraz wprowadza w świat literatury. Natomiast młodym niesłyszącym multimedia umożliwiają rozwijanie zunifikowanego języka migowego (w czym ogromną rolę odgrywają jego słowniki), dostęp do informacji w tym języku poprzez portale multimedialne, które oferują również możliwości dyskusji na różnego rodzaju forach, przygotowują do tworzenia i korzystania z nowych technologii, a najmłodszych z nich wprowadzają w świat bajek, baśni i lektur szkolnych w ich macierzystym języku.

Nie można pominąć roli, jaką pełnią rozmaite formy multimedialne w dostępie kultury i sztuki, a nawet muzyki. Niwelowane są w ten sposób, oczywiście w pewnym tylko stopniu, różnice pomiędzy słyszącymi a niesłyszącymi rówieśnikami, tym bardziej, że ci drudzy również mają możliwość rozwijania własnej twórczości, dzielenia się nią, odnoszenia sukcesów artystycznych. Niebagatelne znaczenie mają zwłaszcza portale tworzone przez i dla osób z dysfunkcją słuchu, które – jak już wielokrotnie podkreślałam – „ogarniają" wszystkie sfery życia. Upowszechniają przy tym niezwykłą kulturę społeczności Głuchych, jednocześnie integrując całe środowisko. Znaczącą część tej kultury stanowią różne odmiany sztuk plastycznych, teatr, pantomima. W tym zakresie niesłyszący odnoszą wiele sukcesów, jednakże, zważywszy na temat pracy, te osiągnięcia zostały tutaj pominięte. Z pewnością warto byłoby poświęcić im w przyszłości odrębną publikację, zwłaszcza że brakuje szerszych opracowań na ten temat.

Wydawałoby się, że obecnie szanse pomiędzy „mieszkańcami świata ciszy" a słyszącymi zaczynają się wyrównywać. Jednak faktycznie

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

tak nie jest, o czym świadczą liczne doniesienia samych Głuchych, zamieszczane na ich portalach, z których dowiadujemy się o dziesiątkach czy nawet setkach przykładów wskazujących na ich dyskryminację. Nie można również zapominać o tym, że z tych portali korzystają głównie ludzie młodzi, a starsze pokolenie ani nie umie, ani nie chce po nich „surfować". Ponadto większość fundacji oraz stowarzyszeń promujących kulturę Głuchych i zabiegających o ich prawa działa wyłącznie na terenach wielkich miast, a wiele oddziałów PZG nie wykazuje szczególnej aktywności. Kolejny raz trzeba też podkreślić, że nowe technologie, w tym programy multimedialne, są bardzo drogie, stąd też zasięg ich oddziaływania nie jest zbyt szeroki. Trudno dostępne są również najnowsze nowatorskie programy niwelujące bariery komunikacyjne, a niektóre z nich są dopiero w fazie „wykluwania się". Wiele zatem jest jeszcze do zrobienia. Nie zmienia to faktu, że multimedia pełnią w środowisku osób z dysfunkcją słuchu rozliczne, a niezwykle istotne funkcje społeczne, które – mam nadzieję – udało mi się przedstawić. Całość pozostaje mi zakończyć naiwnym może apelem: pamiętajmy, że wśród nas żyją „milczący cudzoziemcy", których na pewno warto bliżej poznać, aby razem z nimi tworzyć nową jakościowo rzeczywistość. Pomogą nam w tym także multimedia. Z pewnością warto je śledzić, tym bardziej, że niemal każdy tydzień przynosi w tym zakresie jakieś nowości, o których – z oczywistych względów– nie zdołałam napisać.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

Bibliografia

I. Źródła multimedialne (w układzie rzeczowo-przedmiotowym, z wewnętrznym szeregowaniem alfabetycznym)

1. Bajki i lektury dla dzieci z dysfunkcją słuchu

Bajki dla niesłyszących 1. Część 1. [online] [dostęp 04.06.2015]. Dostępny w Internecie: <https://www.youtube.com/watch?v=W7wNdESi_SU>.

Bajki dla niesłyszących 2. Część 2. [online] [dostęp 04.06.2015]. Dostępny w Internecie: <https://www.youtube.com/watch?v=_-lb7qDndg0>.

Bajki nie tylko dla dzieci głuchych [online] [dostęp 24.08.2014]. Dostępny w Internecie: <https://pl-pl.facebook.com/bajki>.

Bajka bez barier [online] [dostęp 18.06.2015]. Dostępny w Internecie: <https://www.youtube.com/watch?v=eJdJ4BvGTFM>.

Bartoszek Żaneta, *Papierowy smok*, Wrocław 2013 [online] [dostęp 17.06.2015]. Dostępny w Internecie: <http://bajkawjezykumigowym.wix.com/papierowysmok>.

Brzechwa Jan, *Akademia Pana Kleksa* [online] [dostęp 17.06.2015]. Dostępny w Internecie: <https://www.youtube.com/watch?v=gyWohK4oK6Y&list=UULUSM7sbFDJD4EeLCegPB1Q&index=3&feature=plcp>.

Collodi Carlo, *Pinokio* [online] [dostęp 17.06.2015]. Dostępny w Internecie: <https://www.youtube.com/watch?v=VkSyRAnfoDo&list=UULUSM7sbFDJD4EeLCegPB1Q&index=5&feature=plcp>.

Lindgren Astrid, *Dzieci z Bullerbyn* [online] [dostęp 17.06.2015]. Dostępny w Internecie: <https://www.youtube.com/watch?v=WPd1Z2Yr0nk&list=UULUSM7sbFDJD4EeLCegPB1Q&index=60>.

Montgomery Lucy Maud, *Ania z Zielonego Wzgórza* [online] [dostęp

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

18.06.2015]. Dostępny w Internecie: <https://www.youtube.com/watch?v=vbG6Jub4Bt8&list=UULUSM7sbFDJD4EeLCegPB1Q&index=2&feature=plcpMontgomery Lucy Maud, Ania z Zielonego Wzgórza>.

Pol Wincenty, *Polak mały* [online] [dostęp 18.06.2015]. Dostępny w Internecie: <https://www.youtube.com/watch?v=q08qLpwRxwo&list=UULUSM7sbFDJD4EeLCegPB1Q&index=6&feature=plcp>.

2. Filmy i seriale poświęcone głuchym i/lub przez nich tworzone

Deaf life, [film], scenariusz Marta Abramczyk, reż. Szymon Manowski, rok produkcji 2009 [online] [dostęp 15.06.2015]. Dostępny w Internecie: <https://www.youtube.com/watch?v=GBtsTkY-1Ws>.

Zobaczyć Ciszę [serial internetowy], reż. Marek Brodzki, producent Adam Cieślak, rok produkcji 2009 [online] [dostęp 30.05.2015]. Dostępny w Internecie: <https://www.youtube.com/channel/UC6-d08FSsqdrRJtnGoABDkw>.

Zrozumieć świat, [serial fabularny], reż. Ewa Juchniewicz, scenariusz Ewa Juchniewicz, Katarzyna Dobosz, Karol Gruza, rok produkcji 2001–2003 [online] Film Polski.PL. Internetowa baza filmu polskiego [dostęp 23.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.filmpolski.pl/fp/index.php?film=1212889>.

3. Gry i programy komputerowe dla dzieci z niedosłuchem

eduSensus. Logopedia 2.0 [online]. Świat programów [dostęp 12.05.2015]. Dostęp w Internecie: <http://swiatprogramow.pl/edusensus-logopedia-pakiet-poszerzony-gold.html>.

Kto to mówi [online] [dostęp 07.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://ktotomowi.pl>.

Logo-gry, Gdańsk 2007 [CD-ROM], producent Young Digital Planet.

Logo-gry 2.0, [Gdynia] 2015 [CD-ROM], producent: Young Digital Planet.

Logopedia 2.0 pakiet rozszerzony, [Gdynia] 2015 [4 x CD-ROM], producent Young Digital Planet.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

Logorytmika 2.0, [Gdynia] 2015 [CD-ROM], producent: Young Digital Planet.

Logorytmika 2.0. Wersja demonstracyjna: Sklep YDP [online] [dostęp 10.06.2015]. Dostępny w Internecie: <http://sklep.ydp.pl/product-pol--141-Logorytmika-2-0.html>.

Łukowska Jolanta, Mieszkowicz Marzena, *Logowirówki logopedyczne – głoski, sylaby, logotomy*, Poznań 2009 [CD-ROM], producent: J. Łukowska.

Łukowska Jolanta, Mieszkowicz Marzena*, Układanki obrazkowo-piktogramowe*, Poznań [b.r.] [CD-ROM], producent: J. Łukowska.

Łukowska Jolanta, Mieszkowicz Marzena, *Układanki obrazkowo-piktogramowe2*, Poznań [b.r.] [CD-ROM], producent: J. Łukowska.

Mieszkowicz Marzena, Łukowska Jolanta, *Alfabet. Zabawy literami i głoskami*, Poznań 2011 [CD-ROM], producent: J. Łukowska. Wersja demonstracyjna: Sklep ITO [online] [dostęp 15.06.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.ito.hg.pl/demo_alfabet_sklep.html>.

Mówiące obrazki 2.0 – Program do terapii dzieci niedosłyszących, [Gdynia] 2015 [CD-ROM], producent: Young Digital Planet.

Obrazkowy słownik tematyczny 2.0, [Gdynia] 2015 [4 x CD-ROM], producent: Young Digital Planet.

Portal eduSensus [online] [dostęp 11.06.2015]. Dostępny w Internecie: <http://edusensus.pl/>.

Program językowy Makaton [online] [dostęp 10.05.2015]. Dostępny w Internecie: <https://www.youtube.com/watch?v=IL1iomHoJ9o>.

Program Loguś – 4 komputerowe gry logopedyczne, pomoc przy tworzeniu gier logopedycznych: Teresa Szefler i Marzena Mieszkowicz [CD-ROM], Bydgoszcz 2005, producent: ADEG.NET s.c. R. Rafiński, T. Rafiński.

Zabawy słowem, [online]. Young Digital Poland [dostęp 11.06.2015]. Dostępny w Internecie: <http://sklep.ydp.pl/product-pol-144-Zabawy-slowem-2-0.html>.

4. Literatura i pomoce naukowe w języku migowym i zapisie SignWriting

Czytanie jest fajne [online] [dostęp 24.08.2014]. Dostępny w Internecie: <http://www.edukacjamiedzyuszami.pl/lektury/>.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

Jackowski Paweł, Chrzanowska Milena, *Frywolna próba translacji bajki Stanisława Jachowicza „Chory kotek" na język migowy*, [w:] *Materiały konferencyjne. Sympozjum Naukowe w Malborku 30.03.2007, Język migowy we współczesnym szkolnictwie na świecie i w Polsce*, red. nacz. Iwona Grzesiak, Malbork 2007, s. 38–40 [online] [dostęp 18.06.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.kuratorium.gda.pl/pliki/Materialy%20konferencyjne%2031.03.07%20Malbork.pdf>.

Pismo migowe. Podręcznik do nauki SignWriting, oprac. Małgorzata Chronowska [i in.], Kraków 2012 [online] [dostęp 18.05.2013]. Dostępny w Internecie: <http://www.signwriting.pl/images/pliki/uczen.pdf>.

Pismo migowe. Zeszyt ćwiczeń, oprac. Małgorzata Chronowska [i in.], Kraków 2012 [online] [dostęp 25.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.signwriting.pl/images/pliki/cwiczenia.pdf>.

Podręcznik do nauki języka migowego z wykorzystaniem SignWriting, oprac. Monika Grabowska-Orządała [i in.], Nowy Sącz 2013 [online] [dostęp 25.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.zapisaccisze.pl/images/pliki/podrecznik.pdf>.

Sleeping Beauty in American Sign Language [online]. Sutton's SignWriting Site [dostęp 15.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.signwriting.org/library/children/SleepingBeauty.html>.

Złotowłosa i trzy niedźwiadki. Bajka dla dzieci w SignWritingu, tłum. Na język polski i polski język migowy Lucyna Długołęcka [online]. Sutton's SignWiting Site [dostęp 07.06.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.signwriting.org/archive/docs4/sw0362-PL-Goldilocks-zlotowlosa-Level1.pdf>.

5. Multimedialne słowniki, kursy i lekcje języka migowego

Kuśmierek Przemysław, *PJM. Polski Język Migowy* [online] [dostęp 08.06.2015]. Dostępny w Internecie: <https://www.youtube.com/playlist?list=PLQKb_bfGPQxPbGbpawNZ5jABTHkcSb7TY>.

Lekcje [online]. Migam.org. [dostęp 29.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://migam.org/nauka/lekcje/>.

Leksykon sztuki, [online]. Grupa Artystów Głuchych GAG [dostęp 03.06.2015].

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

Dostępny w Internecie: <http://gag.art.pl/lexicon1.html?PL&025#home>.

Malinowska Marta, *Migajmy* [online] [dostęp 08.06.2015]. Dostępny w Internecie: <https://www.youtube.com/channel/UCy7jhz5Vv0Y2LMg1FRJVBQA>.

PJM. Polski język migowy. Lekcja 33 [online] [dostęp 08.06.2015]. Dostępny w Internecie: <https://www.youtube.com/watch?v=r7CgIG9Fpoo&list=PLQKb_bfGPQxPbGbpawNZ5jABTHkcSb7TY&index=33>.

Rabinek Paweł, Rafiński Piotr, *Komputerowy słownik języka migowego 2005* [online]. ComputerWorld [dostęp 04.06.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.computerworld.pl/ftp/komputerowy.slownik.jezyka.migowego.html>.

Rabinek Paweł, Rafiński Piotr, *Multimedialny słownik języka migowego 2004* [online]. IDG Poland [dostęp 02.06.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.idg.pl/ftp/multimedialny.slownik.jezyka.migowego.html>.

Sak Mariusz, Sokalski Grzegorz, *Multimedialny słownik języka migowego*, Opole 2003 [online] [dostęp 01.06.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.projectxm.pl/programy/programy-multimedia/2719-multimedialny-sownik-jzyka-migowego-v101.html>.

Słownik [online]. Migam.org. [dostęp 02.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://migam.org/nauka/slownik/>.

Słownik polskiego języka migowego [online]. IDG Poland [dostęp 21.08.2014]. Dostępny w Internecie: <http://www.idg.pl/ftp/slownik.polskiego.jezyka.migowego.html>.

Słownik PJM [online]. ONSI TV [dostęp 25.06.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.onsi.tv/slownik.htm>.

Tłumacz migowy, Nauka języka migowego [online] [dostęp 08.06.2015]. Dostępny w Internecie: <https://www.youtube.com/user/tlumaczMigowy/feed>.

6. Portale dla osób z uszkodzonym słuchem i/lub przez nich tworzone

Deaf Poland. Forum dyskusyjne osób z wadą słuchu [online] [dostęp: 21.08.2014]. Dostępny w Internecie: <http://www.deaf.pl>.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

Głuchy Świat – Portal osób głuchych i ich przyjaciół [online] [dostęp 04.06.2015]. Dostępny w Internecie: <http://gluchyswiat.pl>.

Głusi [online] [dostęp 29.12.2012]. Dostępny w Internecie: <http://www.glusi.com.pl> (adres obecnie nieaktywny).

Głusi 24.Info. [online] [dostęp 14.06.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.glusi24.info/>.

Głusi.pl [online] [dostęp 24.08.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.glusi.pl>.

MIGAJ.EU [online] [dostęp 08.06.2015]. Dostępny w Internecie: <https://migaj.eu/>.

Migam [online] [dostęp 08.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://migam.org/>.

ONSI – portal dla i o niesłyszących [online] [dostęp 05.04.2015]. Dostępny w Internecie: <www.onsi.pl>.

Sutton's SignWriting Site [online] [dostęp 14.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.signwriting.org/>.

7. Projekty znoszące bariery komunikacyjne

KinecTranslator [online] [dostęp 13.06.2015]. Dostępny w Internecie: <http://migam.org/kinectranslator/>.

SkryBot [online] [dostęp: 25.08.2014]. Dostępny w Internecie: <http://skrybot.pl/skrybot-pl-nasze-rozpoznawanie-mowy/>.

SkryBotdoMowy SkryBot.tv, *Tele-SkryBot* [online] Skrybot. Produkty [dostęp 15.06.2015]. Dostępny w Internecie: <http://skrybot.pl/produkty/>.

Thetos – Translator i *Słownik polskiego języka migowego* [online] [dostęp 15.06.2015]. Dostępny w Internecie: <http://thetos.polsl.pl/>.

Tłumacz Migam [online] [dostęp 15.06.2015]. Dostępny w Internecie: <http://migam.org/uslugi/obsluga-klienta-w-jezyku-migowym-dla-firm-i-urzedow/>.

Wideotłumacz [online] [dostęp 20.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://wideotlumacz.pl/>.

Wideotłumacz [online] [dostęp 15.06.2015]. Dostępny w Internecie: <https://youtu.be/Icat4zhaLMg>.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

8. Telewizja internetowa dla osób głuchych

Głusi24. Telewizja Głuchych [online] [dostęp 13.06.2015]. Dostępny w Internecie <http://www.glusi24.info/>.

Telewizja Głuchych [online] [dostęp 03.07.2015]. Dostępny w Internecie: <https://www.youtube.com/channel/UCSLIVoIZ0J-9Sdwh7Sr9zgA>.

Głusi TV [online] [dostęp 13.06.2015]. Dostępny w Internecie: <http://glusitv.pl/>.

ONSI TV. Społeczność [online] [dostęp 13.06.2015]. Dostępny w Internecie: <https://pl-pl.facebook.com/onsi.tv>.

ONSI TV. Telewizja internetowa [online] [dostęp 03.07.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.onsi.tv/>.

9. Uczestnictwo w kulturze i rozrywce

Bajbak Agnieszka, *Oczy muzyki* [online] [dostęp 22.04.2015]. Dostępny w Internecie: <http://oczy-muzyki.blogspot.com/>.

Deaf Talent. Społeczność [online] [dostęp 19.06.2015]. Dostępny w Internecie: <https://www.facebook.com/deaftalent>.

Festiwal Kultury Głuchych [online] [dostęp 17.06.2015]. Dostępny w Internecie: <https://www.facebook.com/festiwalkulturygluchych>.

Festiwal Poezji Miganej [online] [dostęp 24.08.2014]. Dostępny w Internecie: <www.mik.kakow.pl/2014/04/30/festiwal-poezji-miganej-w-krakow>.

Festiwal poezji miganej [online] [dostęp 24.08.2014]. Dostępny w Internecie: <http://www.kulturagluchych.pl/>.

Laboratorium Kultury Głuchych [online] [dostęp 17.06.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.kulturagluchych.pl/m/57-Laboratorium-w-Katowicach>.

Migiem na Majka [online] [dostęp 24.08.2014]. Dostępny w Internecie: <http://www.trafo.org/index,/site/id/160>.

Migiem na Majka [online] [dostęp 09.05.2015]. Dostępny w Internecie: <www.youtube.com/watch?v=fkepM8-GSfY>.

Młodzi Migają Muzykę – to my [online] [dostęp 12.05.2015]. Dostępny w Internecie: <https://www.youtube.com/watch?v=y25pb2zOy-w>.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

Miss Polski Niesłyszących [online] [dostęp 19.06.2015]. Dostępny w Internecie: <https://www.facebook.com/missdeafpoland/photos/pb.110451119046901.-2207520000.1434827798./555074317917910/?type=1&theater>.

Projekt „Nie bądź głuchy na kulturę". Kultura głuchych [online] [dostęp 17.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.kulturagluchych.pl/m/47-O-projekcie>.

10. Wybrane witryny fundacji, organizacji i stowarzyszeń osób z dysfunkcją słuchu

*Deaf Poland. Forum dyskusyjne osób z wadą słuch*u [online] [dostęp 21.08.2014]. Dostępny w Internecie: <http://www.deaf.pl>.

Fundacja Promocji Kultury Głuchych KOKON [online] [dostęp 14.06.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.fundacjakokon.pl/>.

Fundacja na Rzecz Osób Głuchych i Języka Migowego [online] [dostęp 18.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.fundacjamigowy.pl/>.

Fundacja na Rzecz Rozwoju Audiodeskrypcji Katarynka [online] [dostęp 18.06.2015]. Dostępny w Internecie: <www.fundacjakatarynka.pl>.

Klub Koko [online] [dostęp 20.08.2014]. Dostępny w Internecie: <http://www.klubkoko.pl>.

Między Uszami – Krakowska Fundacja Rozwoju Edukacji Niesłyszących im. Marka Mazurka [online] [dostęp 24.08.2014]. Dostępny w Internecie: <http://miedzyuszami.pl/>.

Między Uszami – Krakowska Fundacja Rozwoju Edukacji Niesłyszących im. Marka Mazurka [online] [dostęp 14.06.2015]. Dostępny w Internecie: <https://www.facebook.com/pages/Fundacja-Mi%C4%99dzy-Uszami/152232188205588?sk=info&tab=page_info>.

Polski Związek Głuchych. Zarząd Główny [online] [dostęp 04.06.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.pzg.org.pl/>.

Portal Edukacyjny Fundacji Między Uszami [online] [dostęp 03.06.2015]. Dostępny w Internecie: <http://edukacjamiedzyuszami.pl/>.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

II. Źródła drukowane i elektroniczne

1. Kodeksowe wydawnictwa źródłowe

Jadę autobusem, tekst Maria Wojak, rysunki w wersji dla niesłyszących Leon Leppert, Toruń [b.r.].

Effatha! Język migowy, oprac. Bogdan Szczepankowski we współpracy z Grzegorzem Sokalskim, Agatą Panas i Krzysztofem Cisem, Warszawa 2005.

Hendzel Józef Kazimierz, *Słownik polskiego języka miganego*, Olsztyn 1988. Następne wydania w latach: 1992, 1995, 2000 i 2006.

Hendzel Józef Kazimierz, *Turystyczny słownik języka miganego*, Warszawa–Kraków 1981, wznowienie: Warszawa 1989.

Kosiba Olgierd, Grenda Piotr, *Leksykon języka migowego*, Bogatynia 2013.

Szczepankowski Bogdan, *Podstawy języka migowego*, Warszawa 1994.

Szczepankowski Bogdan, *Język migany w szkole*, Warszawa 1988.

Rodak Hanna, Nawrocka Danuta, *Od obrazka do słowa. Gry rozwijające mowę dziecka*, wyd. 2 popr., Warszawa 1995.

2. Słowniki, encyklopedie, statystyki, ustawy

Omniglot. Online Encylopedia of Writing System and Language [online] [dostęp 23.06.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.omniglot.com/>.

Kopaliński Władysław, *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych*, pierwsze wydanie w Internecie, De Agnostini Polska, red. wydawnictw multimedialnych Paweł Pokora. Przygotowanie tekstu w wersji elektronicznej Digital Strategies Group – Radosław Przybył, Łódź [b.r.] [online], [dostęp 12.03.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.slownik-online.pl/>.

Narodowy spis powszechny ludności i mieszkań 2011. Raport z wyników [online] [dostęp 21.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/narodowy-spis-powszechny-ludnosci-i-mieszkan-2011/narodowy-spis-powszechny-ludnosci-i-mieszkan-2011-raport-z-wynikow,18,1.html>.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

The Oxford Handbook of Deaf Studies. Language and Education, vol. 1., edited by Marc Marschark, Patricia Elisabeth Spencer [online] [dostęp 06.04.2015]. Dostępny w Internecie: <https://www.google.pl/search?hl=pl&tbo=p&tbm=bks&q=isbn:019975098X>.

Rozporządzenia Rady Ministrów w sprawie Krajowych Ram Interoperacyjności, z 12.04.2012 roku, Dz. U. 2012, poz. 526.

Słownik języka polskiego SJP. PL [online] [dostęp 05.11.2014]. Dostępny w Internecie: <http://sjp.pl/>.

Słownik języka polskiego PWN [online] [dostęp 12.11.2014]. Dostępny w Internecie: <http://sjp.pwn.pl/>.

Standardowe zasady wyrównywania szans osób niepełnosprawnych [online] [dostęp 12.09.2014]. Dostępny w Internecie: <www.mpips.gov.pl/userfiles/File/mps/ONZ.doc>.

Ustawa o języku migowym i innych środkach komunikowania się, Dz. U. 2011, nr 209, poz. 1243.

Ustawa o informatyzacji działalności podmiotów realizujących zadania publiczne z dnia 17.02.2005, Dz. U. 2005, nr 64, poz. 565.

III. Opracowania (wybór)

Alfabet palcowy międzynarodowym środkiem porozumiewania się, Świat Głuchych 1962, nr 8.

Badanie dostępności strony www, [online] [dostęp 2.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://wcag20.widzialni.org/badanie-dostepnosci-strony-www,m,mg,164>.

Badania nad polskim językiem migowym [online] [dostęp 16.05.2013]. Dostępny w Internecie: <http://www.deaf.pl/indekx.php?topic=12671.0>.

Bednarek-Michalska Bożena, *Ocena jakości bibliotekarskich serwisów informacyjnych udostępnianych w Internecie. Biuletyn EBIB* [online] [dostęp 24.04.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.ebib.pl/2002/31/michalska.php>.

Bielonko Zdzisław, *Słowo wstępne*, [w:] Hendzel Józef, *Słownik polskiego języka miganego*, Olsztyn 1986 , s. 10–11.

Bogdan Szczepankowski [online] [dostęp 14.04.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.uksw.edu.pl/node/1903>.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

Bouvet Danielle, *Mowa dziecka. Wychowanie dwujęzykowe dziecka niesłyszącego*, tłum. Rafał Gałkowski, Warszawa 1996.

Buryn Urszula, Podziemska Tamara, *Wady słuchu i ich konsekwencje*, [w:] *Uczeń z wadą słuchu chce zrozumieć świat. Poradnik dla nauczycieli ogólnodostępnych szkół ponadpodstawowych*, red. Urszula Buryn [i in.], Warszawa 2005.

Butkiewicz Urszula, *Kim jesteśmy. Napisy dla niesłyszących* [online] [dostęp 28.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.napisydlanieslyszacych.pl/onas>.

Cel i uzasadnienie projektu Thetos [online] [dostęp 15.06.2015]. Dostępny w Internecie: <http://thetos.polsl.pl/>.

Chlewiński Zdzisław, *Stereotypy, struktura, funkcje, geneza. Analiza interdyscyplinarna*, [w:] *Stereotypy i uprzedzenia*, red. Zdzisław Chlewiński, Warszawa 1992.

Chrząstowska Agnieszka, *II dni Kultury Głuchych*, Świat Ciszy [online] 2012, nr 4 [dostęp 15.06.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.swiatciszy.pl/?id=307&lang=1>.

Co to jest MAKATON [online] [dostęp 10.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.makaton.pl/>.

Czajkowska-Kisil Małgorzata, Klimczewska Agnieszka, *Rola języka migowego w kształtowaniu tożsamości Głuchych w Polsce*, [w:] *Tożsamość społeczno-kulturowa Głuchych*, PZG Oddział Łódzki, Łódź 2007.

Czajkowska-Kisil Małgorzata, Laskowska-Klimczewska Agnieszka, *Coda: inność nierozpoznana*, [w:] *Sytuacja głuchych w Polsce. Raport zespołu ds. g/Głuchych przy Rzeczniku Praw Obywatelskich*, red. Marek Świdziński, Warszawa 2014.

Czajkowska-Kisil Małgorzata, *Wczesna interwencja*, [w:] *Edukacja Głuchych. Raport RPO*, red. raportu Mariusz Sak, Warszawa 2014.

Cztery kroki. Wsparcie osób niesłyszących na rynku II: podręcznik dobrych praktyk, oprac. M. Sak, Warszawa 2012 [online] [dostęp 15.03.2015]. Dostępny w Internecie: <https://www.pfron.org.pl/ftp/Dobre_praktyki/UE/P_D_P__4_kroki.pdf>.

Czubiński Roman, *Dni Kultury Głuchych*, Dziennik Łódzki z 15.10.2011 [online] [dostęp 16.06.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.dzienniklodzki.pl/artykul/462268,lodz-dni-kultury-gluchych,id,t.html?cookie=14>.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

Darmowy multimedialny kurs języka migowego, [w:] LinkOnardo [online] [dostęp 03.06.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.linkonardo.com/pl/migowy/d3599/darmowy-multimedialny-kurs-jezyka-migowego.html>.

Deaf Poland. Forum dyskusyjne osób z wadami słuchu. Wątek: *Leksykon języka migowego Silentium* [online] [dostęp 03.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.deaf.pl/index.php?topic=13554.20>.

Diehl Kazimierz, *O kolegium Gallaudete w Waszyngtonie*, Świat Głuchych 1966, nr 1.

Dijk Jan, van, *Społeczne aspekty nowych mediów: analiza społeczeństwa sieci*, przeł. Jacek Konieczny, Warszawa 2010.

Dla kogo tłumacz języka migowego [online] [dostęp 20.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://wideotlumacz.pl/dla-kogo-tlumacz-jezyka-migowego-2/korzysci-tlumacz-jezyka-migowego-2>.

Długołęcka Lucyna, *Pasja pana Wöhrmanna*, Świat Ciszy [online] 2005, nr 5/6 [dostęp 23.05.2015]. Dostępny w Internecie <http://www.signwriting.org/archive/docs3/sw0236-PL-SwiatCiszy05-Woehrmann.pdf>.

Długołęcka Lucyna, *Pisać w języku migowym*, [w:] *Sympozjum Naukowe w Malborku, 31. O3 2007 r. Język migowy we współczesnym szkolnictwie na świecie i w Polsce*, red. nacz. Iwona Grzesiak, Malbork 2007, s. 30 [online] [dostęp 21.03.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.kuratorium.gda.pl/pliki/Materialy%20konferencyjne%2031.03.07%20Malbork.pdf>.

Długołęcka Lucyna, *Pismo migowe czy wideo? Czekamy na głuchego Gutenberga*, Świat Ciszy 2001, nr 7/8.

Długołęcka Lucyna, SignWriting – pismo migowe, które zachwyca głuchych na całym świecie, Świat Ciszy [online] 2004, nr 9 [dostęp 23.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.signwriting.org/archive/docs3/sw0213-Poland-SwiatCiszyOct04.pdf>.

Dołącz do nas [online]. Kto to mówi [dostęp 07.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://ktotomowi.pl/witaj>.

Dostępność [online]. TVP.pl [dostęp 28.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.tvp.pl/dostepnosc/napisy-dla-nieslyszacych>.

Dowiedz się, jak zmienialiśmy edukację przez ostatnie 25 lat – poznaj naszą historię [online]. Young Digital Planet [dostęp 12.05.2015]. Dostępny

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

w Internecie: <http://www.ydp.pl/wp-content/uploads/2015/06/Historia-YDP.pdf>.

Dunaj Magdalena, *Kultura Głuchych* [online]. Słownik [dostęp 16.04.2015]. Dostępny w Internecie: <http://rownosc.info/dictionary/kultura-guchych/>.

Dunaj Magdalena, *Audyzm* [online]. Słownik [dostęp 26.04.2015]. Dostępny w Internecie: <http://rownosc.info/dictionary/audyzm/>.

Dunin Janusz, *Pismo zmienia świat*. *Czytanie. Lektura Czytelnictwo*, Warszawa 1998.

Dymarski Grzegorz, *Ożywiają świat ciszy* [online] Tele Tydzień [dostęp 15.03.2015]. Dostępny w Internecie: <http://teletydzien.interia.pl/gwiazdy/news-ozywiaja-swiat-ciszy,nId,437188>.

Działanie i budowa systemu Thetos [online] [dostęp 15.06.2015]. Dostępny w Internecie: <http://thetos.polsl.pl/>.

Dzieci z Bullerbyn [online] [dostęp 18.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://fundacjakatarynka.pl/dzieci-z-bullerbyn-pierwsza-sztuka-teatralna-za-audiodeskrypcja-we-wroclawiu/>.

Eckert Urszula, *Pedagogika niesłyszących i niedosłyszących – surdopedagogika*, [w:] *Pedagogika specjalna*, red. Władysław Dykcik, Poznań 1997.

Eckert Urszula, *Przygotowanie dziecka z wadą słuchu do nauki szkolnej*, Warszawa 1986.

Eckert Urszula, *Znaczenie i warunki rozwoju języka słownego w kształceniu osób z wadami słuchu*, [w:] *Głuchota a język*, red. Stanisław Grabias, Lublin 1994.

EduSensus – Mówiące obrazki 2.0 – program do terapii logopedycznej [online]. Just edu [dostęp 10.06.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.justedu.pl/pl_PL/p/prod/121>.

Etapy [online] [dostęp 25.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.zapisaccisze.pl/index.php/etapy>.

Ewaluacja zewnętrzna produktu finalnego do projektu „Innowacyjne programy nauczania szansą na awans edukacyjny", [online] [dostęp 25.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://kiw-pokl.org.pl/media/upload/401/Raport%20z%20ewaluacji%20zewn%C4%99trznej.pdf>.

Folkman Anna, *Szczecin*: *Zobacz bajki dla dzieci, które nie słyszą* [online]. Serwis Głosu Szczecińskiego [dostęp 20.08.2014]. Dostępny w Internecie: <http://www.gs24.pl/apps/pbcs.dll/article?AID=/20110305/SZCZECIN/502397541>.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

Galos Krzysztof, *Mentalizm – kompendium wiedzy* [online]. Wikibooks, biblioteka wolnych podręczników [dostęp 15.03.2015]. Dostępny w Internecie: <https://upload.wikimedia.org/wikibooks/pl/d/d5/Mentalizm_demo.pdf >.

Garbat Marcin, *Osoby z niepełnosprawnością słuchu*, [w:] Ochonczenko Helena, Czerwińska Małgorzata, Garbat Michał, *Osoby z niepełnosprawnościami na współczesnym rynku pracy – przygotowanie zawodowe*, red. Bogusław Piertulewicz, Maria Agnieszka Paszkiewicz, Helena Ochonczenko, Zielona Góra 2008.

Globan-Klas Tomasz, *Media i komunikowanie masowe. Teorie i analizy prasy, radia, telewizji i Internetu*, Warszawa 2009.

Goldilocks And The Three Bears, First Edition. SignWriting history [online]. Sutton's SignWriting Site [dostęp 23.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.signwriting.org/library/history/hist004.html>.

Głuchota a język, red. Stanisław Grabias, Lublin 1994.

Grosjean François, *Prawo dziecka głuchego do wychowania w dwóch językach* [online] [dostęp 11.09.2014]. Dostępny w Internecie: <www.francoisgrosjean.ch/Polish_Polonais.pdf>.

Grzegorczykowa Renata, *Wstęp do językoznawstwa*, Warszawa 2007.

Grzesiak Iwona, *Kilka uwag o notacji SingWriting, czyli tzw. piśmie migowym*, Poradnik Językowy, 2006 nr 1.

Hendzel Józef, *Z problematyki języka migowego*, Świat Głuchych 1982, nr 3.

Hendzel Józef, *Język migowy, czy napisy?*, Świat Głuchych 1982, nr 6.

History of Gallaudet University [online] [dostęp 12.09.2014]. Dostępny w Internecie: <http://www.gallaudet.edu/history.html>.

History of SignWriting [online]. Sutton's SignWriting Site [dostęp 23.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.signwriting.org/library/history/hist003.html>.

History of SignWriting. Chapter 4. The SignWriter Newspaper 1981–1984 [online]. Sutton's SignWriting Site [dostęp 11.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.signwriting.org/library/history/hist005.html>.

Hulek Aleksander, *Integracyjny system nauczania i wychowania*, [w:] *Pedagogika rewalidacyjna*, red. Aleksander Hulek, Warszawa 1977.

Innowacyjne programy nauczania szansą na awans edukacyjny [online] [dostęp 25.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://kiw-pokl.org.pl/index.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

php?option=com_sobipro&pid=286&sid=401:Innowacyjne-programy-nauczania-szansa-na-awans-edukacyjny&Itemid=544&lang=pl>.

Jacob Rodriguez Pereria [online]. Wikipedia. The Free Encyclopedia [dostęp 05.04.2015]. Dostępny w Internecie: <http://en.wikipedia.org/wiki/Jacob_Rodrigues_Pereira>.

Język migowy w Internecie [online]. PZG. Oddział Małopolski w Krakowie [dostęp 03.06.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.pzg.krakow.pl/index.php?option=com_content&task=view&id=400&Itemid=2>.

Kampania społeczna Cichy Obywatel [online] [dostęp 12.06.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.pzg.org.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=354:ks-kampania-spoeczna&catid=42:kampania-spoeczna&Itemid=523>.

Kawińska Barbara, *Pierwsze kursy języka migowego w ZSL*, Świat Głuchych 1962, nr 2.

Kim jesteśmy [online] [dostęp 06.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://wiadomosci.onsi.pl/info_kategoria,65.html>.

Kim jesteśmy i dlaczego powstał projekt MIGAJ.EU? [online] [dostęp 08.06.2015]. Dostępny w Internecie: <https://migaj.eu/fotki/Informator--I-kwartal-2-MB.pdf>.

Konferencja Milczący cudzoziemcy. Głusi – Język – Kultura [online] [dostęp 18.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://glusi.pl/contentpjm/index.php?option=com_hwdvideoshare&task=viewvideo&Itemid=435&video_id=287>.

Kolanko Małgorzata, *Zdecydowanie język migowy!*, Świat Ciszy 1983, nr 2, s. 19.

Komputerowy słownik języka migowego 2005 [online] Dobre programy [dostęp 04.06.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.dobreprogramy.pl/Komputerowy-Slownik-JezykaMigowego,Program,Windows,11780.html>.

Komputerowy słownik języka migowego 2005 [online]. IDG Poland [dostęp 04.06.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.idg.pl/ftp/komputerowy.slownik.jezyka.migowego.html>.

Korniak Bogumił, *Głusi chcą czytać*, Nowy Świat Ciszy 1998, nr 9, s. 22.

Korniak Bogumił, *Książka daje radość: VII Forum Czytelników Niesłyszących w Lublinie*, Świat Ciszy 2005, nr 1/ 2, s. 18–19.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

Kosiba Olgierd, Grenda Piotr, *Wstęp*, [w:] *Leksykon języka migowego*, s. 13 [online] [dostęp 02.05.2015]. Dostępny w Internecie: <www.silentium.com.pl/fragment.pdf>.

Kowal Justyna , *Recenzja słownika: Polski język migowy – Słownik, czyli trudności w tworzeniu słowników*, [w:] *Stan badań nad polskim językiem migowym*, red. Ewa Twardowska, Łódź 2008 [online] [dostęp 14.03.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.pzg.lodz.pl/attachments/category/66/StanBadanNadPJM.pdf>.

Kowalski Piotr, Sacha Anna, Szczygielska Monika, *Dostępność*, [w:] *Sytuacja głuchych w Polsce. Raport zespołu ds. g/Głuchych przy Rzeczniku Praw Obywatelskich*, red. Marek Świdziński, Warszawa 2014 [online] [dostęp 20.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.pzg.org.pl/rokdownloads/SC/Sytuacja%20osob%20gluchych%20w%20Polsce%20Raport%20RPO.pdf>.

Krakowiak Kazimiera, *Bariery kształcenia językowego dzieci z głęboko uszkodzonym słuchem*, [w:] *Głuchota a język*, red. Stanisław Grabias, Lublin 1994.

Krakowiak Kazimiera, *Wspólnota komunikacyjna i język dzieci z głębokim uszkodzeniem słuchu*, [w:] *Ku wspólnocie komunikacyjnej słyszących i niesłyszących*, red. Kazimiera Krakowiak, Amelia Dziurda-Multan, Lublin 2011.

Krakowiak Kazimiera, *Fonodesty jako narzędzie formowania języka dzieci z uszkodzonym słuchem*, Lublin 1995.

Kredens. III dni Kultury Głuchych [online] [dostęp 15.06.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.kredens.pzg.lodz.pl/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=48&Itemid=76>.

Kurpińska Danuta, *Czytelnictwo jako uczestnictwo głuchych w kulturze*, Audiofonologia 2004, nr 4/26.

Krug Steve, *Nie każ mi myśleć! O życiowym podejściu do funkcjonalności stron internetowych*, tłum. Krzysztof Jurczyk, wyd. 2., Gliwice 2006.

Krycka Joanna, *Poczuć niesłyszalną muzykę. Głusi i pozasłuchowa percepcja muzyki* [online]. MEAKultura [dostęp 21.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.uwm.edu.pl/polonistyka/pliki/article/1305/glusi2.pdf>.

Kultura otwarta na Głuchych, Świat Ciszy [online] 2015, nr 1 [dostęp 15.06.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.swiatciszy.pl/?id=262&lang=1>.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

Künstler Izabela, *Napisy dla niesłyszących – problemy i wyzwania* [online] [dostęp 28.05.2015]. Dostępny w Internecie: <file:///D:/Download/Przekladaniec-20-7.pdf>.

Kurcz Irena, *Zmiana stereotypów: jej mechanizmy i granice*, [w:] *Stereotypy i uprzedzenia. Uwarunkowania psychologiczne i kulturowe*, red. Mirosław Kofta i Aleksandra Jasińska-Kania, Warszawa 2001.

Kurkowski Zdzisław Marek, *Przegląd metod kształcenia mowy dzieci z uszkodzonym słuchem*, [w:] *Głuchota a język*, red. Stanisław Grabias, Lublin 1994.

Kuś Roman, *Prawa człowieka niesłyszącego*, Nowy Świat Ciszy 1999, nr 9.

Ku wspólnocie komunikacyjnej niesłyszących i słabosłyszących, red. Kazimiera Krakowiak, Amelia Dziurda-Multan, Lublin 2011.

Lane Harlan, *Maska dobroczynności. Deprecjacja społeczności głuchych*, tłum. Tadeusz Gałkowski, Joanna Kobosko, Warszawa 1996.

Logo gry. Opis produktu [online]. Young Digital Poland [dostęp 13.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://sklep.ydp.pl/product-pol-140-LOGO--Gry-2-0.html>.

Marcinkowski Artur, Marcinkowski Przemysław, *WCAG 2.0: podręcznik dobrych praktyk*, Warszawa 2013.

Maria Ciunelis [online]. E-teatr.pl [dostęp 29.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.e-teatr.pl/pl/osoby/8,karieratv.html#start>.

Marganiec Bartosz, *Kultura Głuchych*, [w:] *Sytuacja osób głuchych w Polsce Raport zespołu ds. g/Głuchych przy Rzeczniku Praw Obywatelskich*, red. raportu Marek Świdziński, Warszawa 2014 [online] [dostęp 14.04.2015]. Dostępny w Internecie: <https://www.rpo.gov.pl/sites/default/files/Raport_Sytuacja_osob_poz%203_srodki_2%20XII.pdf>.

Marschark Marc, Lang Harry G., Albertini John A., *Educating Deaf Students: From Research to Practice*, Oxford–New York 2002 [online] [dostęp 06.04. 2015]. Dostępny w Internecie: <https://books.google.pl/books?id=044BEUy-T6UC&printsec=frontcover&hl=pl#v=onepage&q&f=false>.

Mathias Anna, *Dostosowanie form kultury w postaci telewizji, kina i teatru dla potrzeb młodzieży z wadą słuchu* [online]. Konferencja Naukowy Start. Referaty 2013 [dostęp 10.02.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.stypendia-pomostowe.pl/wp-content/uploads/2014/01/Naukowy_Start_12_11__2.pdf>.

Mateusz, *Zobaczyć – ciszę – ruszył internetowy serial w języki migowym* [on-

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

line]. GADZETOmania [dostęp 23.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://gadzetomania.pl/35753,zobaczyc-ciszepl-ruszyl-internetowy-serial-w-jezyku-migowym>.

Mieszkowicz Marzena, Łukowska Jolanta, *Alfabet. Zabawy literami i głoskami* [online]. OtoStrona.pl/Terapia logopedyczna. pl [dostęp 10.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.otostrona.pl/terapialogopedyczna/index.php?p=1_7_Multimedia>.

Międzynarodowy Tydzień Głuchych [online] [dostęp 19.06.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.fundacjakokon.pl/aktualnosci/>.

Między uszami. Krakowska Fundacja Rozwoju Edukacji Niesłyszących im. Marka Mazurka [online]. Głusi24 [dostęp 13.06.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.glusi24.info/artykuly/rozne/miedzy_uszami_krakowska_fundacja_rozwoju_edukacji_nieslyszacych_im_marka_mazurka-5464.html>.

MIGAM.PL zmieniło się na MIGAM.ORG [online] [dostęp 22.07.2014]. Dostępny w Internecie: <http://migam.org/migam-pl-zmienilo-sie-migam-org/>.

Migoń Krzysztof, *O przedmiocie badań współczesnej bibliologii*, Konspekt [online] 2004, nr 19 [dostęp 20.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.wsp.krakow.pl/konspekt/19/migon.html>.

Milczący przewodnik [online]. Fundacja Likejon [dostęp 20.03.2015]. Dostępny w Internecie: <http://milczacyprzewodnik.likejnon.pl>.

Miluska Jolanta, *Obrazy społeczne grup narażonych na dyskryminację. Uwarunkowania społeczno-demograficzne i psychologiczne*, Poznań 2008.

Młodzi Migają Muzykę, Świat Ciszy [online] 2014, nr 1 [dostęp 21.04.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.pzg.org.pl/rokdownloads/SC/S_C_Muzyka_net.pdf>.

Obrazkowy słownik tematyczny 2.0 [online]. Young Digital Poland [dostęp 10.06.2015]. Dostępny w Internecie: <http://sklep.ydp.pl/product-pol-143-Obrazkowy-slownik-tematyczny-2-0.html>

Multimedia – podstawowe pojęcia [online] [dostęp 12.11.2014]. Dostępny w Internecie: <http://www.edukacja.edux.pl/p-803-multimedia-podstawoe-pojecia.php>.

Multimedialny kurs języka migowego! [online]. Olsztyn.wm.pl [dostęp 03.06.2015]. Dostępny w Internecie: <http://olsztyn.wm.pl/Kwasniewski-ma-klopoty-pod-Grunwaldem,72275>.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

Najlepszy na rynku Wideotłumacz języka migowego [online] [dostęp 20.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://wideotlumacz.pl/>.

Napisy dla osób niesłyszących i słabosłyszących – zasady tworzenia, oprac. Irena Künstler, Urszula Butkiewicz [online]. Fundacja Kultury bez Barier [dostęp 28.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://kulturabezbarier.org/container/Publikacja/Napisy%20dla%20nieslyszacych%20%20-%20zasady%20tworzenia%20-%202014.pdf>.

Nasza historia [online]. Kto to mówi [dostęp 11.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://ktotomowi.pl/nasza-historia>.

Nasza historia [online]. Głuchy Świat [dostęp 04.06.2015]. Dostępny w Internecie: <http://gluchyswiat.pl/stowarzyszenie>.

Nauczmy się rozumieć nawzajem. Poradnik dla słyszących o niedosłyszących i głuchych, oprac. Piotr Tomaszewski, Michał Garncarek, Paweł Rosik, Michał Jaromin [online] [dostęp 21.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.pzg.org.pl/rokdownloads/SC/poradnik_PZG.pdf>.

Nielsen Jakob, Tahir Marie, *Funkcjonalność stron www. 50 witryn bez sekretów*, tłum. Sławomir Dzieniszewski, Gliwice 2006.

Nowacka Magdalena, *Funkcjonalizm* [online] [dostęp 16.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://mfiles.pl/pl/index.php/Funkcjonalizm>.

Nowe programy dla dzieci niesłyszących [online]. Teletoon+ [dostęp 31.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.teletoonplus.pl/podstrony.php/aktualnosc/13903177663397/Nowe-programy-z-udogodnieniami-dla-dzieci-nieslyszacych-i-niewidomych-%0D%0Aw-minimini-i-teletoon%0D%0A>.

O nas [online]. Pracownia Lingwistyki Migowej [dostęp 06.06.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.plm.uw.edu.pl/pl/about>.

O nas. Nasza społeczność [online] [dostęp 09.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://migam.org/spolecznosc/nasza-spolecznosc/>.

O projekcie [online]. Migam [dostęp 08.05.2015]. Dostępny w Internecie: <https://investors.migam.org/>.

O projekcie [online] Głusi24 [dostęp 14.06.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.glusi24.info/o_projekcie>.

Obrazkowy słownik tematyczny [online]. Young Digital Poland [online] [dostęp 10.06.2015]. Dostępny w Internecie: <http://sklep.ydp.pl/product--pol-143-Obrazkowy-slownik-tematyczny-2-0.html>.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

Obsługa klienta w języku migowym [online] [dostęp 09.06.2015]. Dostępny w Internecie: <http://migam.org/uslugi/obsluga-klienta-w-jezyku-migowym-dla-firm-i-urzedow/>.

Oczy Muzyki w Faktach TVP [online] [dostęp 25.08.2014]. Dostępny w Internecie: <https://www.youtube.com/watch?v=kUU1VkOKZHg>.

Oczy Muzyki w magazynie „Pełnosprawni" w TVP Sport [online] [dostęp: 25.08.2014]. Dostępny w Internecie: <https://www.youtube.com/watch?v=3QT7HjqXe-A>.

Opara-Zawistowska Elżbieta, *Z perspektywy dyrektora Przystanku Łucka*, Świat Ciszy [online] 2014, nr 1 [dostęp 22.04.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.pzg.org.pl/rokdownloads/SC/S_C_Muzyka_net.pdf>.

[PAT], *Zrozumieć świat* [online] Film Polski.PL. Internetowa baza filmu polskiego [dostęp 23.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.filmpolski.pl/fp/index.php?film=1212889>.

Paszkiewicz Bogumił, *W świecie ciszy. O telewizyjnych programach dla niesłyszących z red. Ryszardem Danielewskim i magistrem Józefem Hendzlem rozmawia Bogumił Paszkiewicz*, Świat Ciszy 1983, nr 3, s. 4–5.

Pedro Ponce de León [inskrypcja] [online] [dostęp 12.04.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.vanderkrogt.net/statues/object.php?webpage=ST&record=escy054>.

Périer Olivier, *Dziecko z uszkodzonym narządem słuchu. Aspekty medyczne, wychowawcze, socjologiczne i psychologiczne*, tłum. Tadeusz Gałkowski, Warszawa 1992.

Perlin Jacek, Szczepankowski Bogdan, *Polski język migowy. Opis lingwistyczny*, Warszawa 1992.

Pierwszy program telewizyjny dla niesłyszących, Świat Głuchych 1973, nr 5.

Poczuć i zobaczyć muzykę [online] [dostęp 23.04.2015]. Dostępny w Internecie: <http://podlasie24.pl/wiadomosci/biala-podlaska/poczuc-i-zobaczyc-muzyke-1049e.html>.

Podstawy języka migowego w Internecie [online]. Deaf Poland [dostęp 05.06.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.deaf.pl/index.php/topic,14566.0.html>.

Podręcznik do nauki SignWriting [online] [dostęp 25.05.2015]. Dostępny w Internecie: <www.pzg.lodz.pl/index.php/2.../62-podrecznik-do-nauki-signwriting>.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

Poradnik Logopedyczny [online] [dostęp 02.06.2015]. Dostępny w Internecie: <http://poradnik-logopedyczny.pl/wykorzystanie-komputera/oprogramowanie/156/komputerowy-slownik-jezyka-migowego.html>.

Prace nad Korpusowym Słownikiem PJM [online] Pracownia Lingwistyki Migowej [dostęp 06.06.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.plm.uw.edu.pl/pl/node/843>.

Prillwitz Siegmund, *Język, komunikacja i zdolności poznawcze niesłyszących*, tłum. Tomasz Duliński, Warszawa 1996.

Projekt [online] [dostęp 23.05.2014]. Dostępny w Internecie: <http://www.zapisaccisze.pl/index.php/projekt>.

Projekt Digital Television for All *w Polsce* [online]. AVT lab [dostęp 28.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://avt.ils.uw.edu.pl/dtv4all/#prefs>.

Program Loguś – 4 komputerowe gry logopedyczne [online]. Oto Strona [dostęp 10.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.otostrona.pl/terapialogopedyczna/index.php?p=1_7_Multimedia>.

Psychologia, red. Jan Strelau, t. 3, Gdańsk 2000.

Redakcja, *Komputerowy słownik języka migowego 2005* [online]. IDG. Poland [dostęp 04.06.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.idg.pl/ftp/komputerowy.slownik.jezyka.migowego.html>.

Ruta Karolina, Wrześniewska-Pietrzak Marta, *Słownik mimiczny dla głuchoniemych i osób z nimi styczność mających – próba analizy leksykograficznej*, Język Polski 2014, t. 94, nr 1.

Sacks Oliwer, *Zobaczyć głos. Podróż do świata ciszy*, przeł. Adam Małczyński, Poznań 1998.

Seminar Easy to Read; Papers, criteria and results, red. Mieke Starmans van Haren, Den Hagg 1989.

SignPuddle Online – SignBank [online] [dostęp 15.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.signbank.org/signpuddle/index.html#sgn-PL>.

SignWriting history [online]. Sutton's SignWriting Site [dostęp 23.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.signwriting.org/library/history/>.

SignWriting. Innowacyjne programy szansą na awans edukacyjny [online] [dostęp 25.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.signwriting.pl/>.

SignWriting Library [online]. Sutton's SignWriting Site [dostęp 25.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.signwriting.org/library/

SignWriting Linguisitics Forum [online]. Sutton' SignWriting Site [dostęp

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

11.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.signwriting.org/forums/linguistics/ling004.html>.

SignWriting Wikipedia Projects [online]. Sutton's SignWriting Site [dostęp 12.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.signwriting.org/encyclopedia/index.html#encyclopedia>.

Siła-Nowicki Stanisław, *Czy w języku migowym można pisać i drukować*?, Świat Głuchych 1982, nr 8, s. 12–13.

Skarul Bogna, *Co u Pan/Pani słychać ?* [rozmowa z Ewą Juchniewicz] [online]. MM Trendy. Magazyn Miejski [dostęp 12.06.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.mmszczecin.pl/artykul/mm-trendy-co-u-pani-pana-slychac-moment-w-o3ktorym,2722816,art,t,id,tm.html>.

Skwarnicki Michał, *Czytelnictwo i metody jego badania*, [w:] *Problemy czytelnictwa w wielkich miastach: Krajowa Konferencja Bibliotekarska w Warszawie*, red. Stanisław Tazbir, Warszawa 1960.

Stanisławski Piotr, *Walka o języki. Społeczeństwo. Sprawa dla Integracji* [online] [dostęp 16.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://jezykmigowy.org.pl/do_pobrania/Walka-o-jezyki.pdf>.

Stephan Walter G., Stephan Cookie W., *Wywieranie wpływu przez grupy*, przeł. Magdalena Kacmajor, Gdańsk 2003.

Stopińska Anna, *MMM Młodzi Migają Muzykę* [online] [dostęp 22.04.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.edukacja.warszawa.pl/projekty-i--inicjatywy/edukacja-kulturalna/5348-mmm-mlodzi-migaja-muzyke>.

Sutton Valerie, *Introduction* [online]. Sutton Movement Writting & Shorthand [dostęp 22.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.valeriesutton>.

Sutton's Autobiography [online] [dostęp 23.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.valeriesutton.org/valeriesutton01.html>.

Sytuacja głuchych w Polsce. Raport zespołu ds. g/Głuchych przy Rzeczniku Praw Obywatelskich, red. M. Świdziński, Warszawa 2014 [online] [dostęp 15.04.2015]. Dostępny w Internecie: <https://www.rpo.gov.pl/sites/default/files/Raport_Sytuacja_osob_poz%203_srodki_2%20XII.pdf >.

Szczech Teresa, *Multimedia w edukacji* [online] [dostęp 15.01.2015]. Dostępny w Internecie: <http://szkolnictwo.pl/index.php?id=pu5105 >

Szczepankowski Bogdan, Konferencja Naukowa „Kultura Głuchych i jej świadectwa. 100 lat Instytutu Głuchoniemych w Warszawie", Warszawa, 24–25 października 1997 roku, „Audiofonologia" 1997, t. X, s. 206–207 [online],

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

[dostęp 28.05.2015], dostępny w Internecie: <http://ptnzs.org.pl/audiofonologia/AUDIOFONOLOGIA_TOM_X_1997/zkraju_ze_swiata_5.pdf>.

Szczepankowski Bogdan, *Niesłyszący, głusi, głuchoniemi*, Warszawa 1999.

Szczepankowski Bogdan, *Niesłyszący – Głusi – Głuchoniemi. Wyrównywanie szans*, Warszawa 1999.

Szczepankowski Bogdan, *Wyrównywanie szans osób niesłyszących. Optymalizacja komunikacji językowej*, Siedlce 1998.

Szczepankowski Bogdan, *Osoby niedosłyszące, głuche i głuchonieme*, [w:] *Osoby niepełnosprawne w środowisku lokalnym*, red. Bogdan Szczepankowski, Janina Mikulska, Warszawa 1999.

Świdziński Marek, *Jak głusi przyswajają język: o językach migowych i miganych. Dlaczego warto uczyć się języka migowego*, [w:] Materiały konferencyjne. Sympozjum Naukowe w Malborku, 31.03.2007, *Język migowy we współczesnym szkolnictwie na świecie i w Polsce*, red. Iwona Grzesiak, Barbara Hackiewicz, Malbork 2007, s. 15–23 [online] [dostęp 14.04.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.kuratorium.gda.pl/pliki/Materialy%20konferencyjne%2031.03.07%20Malbork.pdf>.

Święta w języku migowym [online]. Poznań. Nasze miasto [dostęp 19.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://poznan.naszemiasto.pl/artykul/swieta-w-jezyku-migowym,98819,art,t,id,tm.html>.

Ten tancerz odbiera muzykę sercem, [online]. Mam talent [dostęp 20.06.2015]. Dostępny w Internecie: <http://mamtalent.tvn.pl/wideo,1912,v/ten-tancerz-odbiera-muzyke-sercem,21395.html>.

Tomaszewski Piotr, Rosik Paweł, *Czy Polski Język Migowy jest prawdziwym językiem*?, [w:] *Studia nad kompetencją językową i komunikacją niesłyszących*, red. Marek Świdziński i Tadeusz Gałkowski, Warszawa 2003.

Trochymiuk Anita, *Wymowa dzieci niesłyszących: analiza audytywna i akustyczna*, Lublin 2008.

Trombacke Bror, *Publikowanie literatury łatwej w czytaniu w Szwecji*, [w:] *Prawo do czytania. Człowiek niepełnosprawny w bibliotece. Alternatywne materiały czytelnicze. Materiały z Międzynarodowego Seminarium w Toruniu, 24–25 październik 1994*, tłum. Adam Czajkowski, Toruń 1994, s. 47–54.

Tyszka Andrzej, *Uczestnictwo w kulturze: o różnorodności stylów życia*, Warszawa 1971.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

Uczenie PJM i SJM [online]. Deaf Poland [dostęp 05.06.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.deaf.pl/index.php/topic,14564.0.html>.

Uczmy się poprawnie migać, Świat Głuchych 1982, nr 5, s. 14–15.

Who uses SignWriting? [online]. Sutton's SignWriting Site [dostęp 23.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.signwriting.org/about/who/>.

Wideotłumacz ma swoją stronę www! [online] [dostęp 20.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://wideotlumacz.pl/29-aktualnosci/26-wideot%C5%82umacz-swoj%C4%85-stron%C4%99-www>.

Wiese Beata, Grojs Monika, Tomasz Świderski, *Historia Instytutu Głuchoniemych* [online] [dostęp 05.04.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.instytut-gluchoniemych.waw.pl/pliki/historia.html>.

Wiśniewska Barbara, *Aktywność kulturalna: jak ją rozwijać i badać* [online] Małopolski Instytut Kultury MIK [dostęp 16.04.2015]. Dostępny w Internecie: <http://badania-w-kulturze.mik.krakow.pl/2012/04/02/aktywnosc-kulturalna-jak-ja-rozwijac-i-badac/>.

Woźniczka-Paruzel Bronisława, *Droga „Świata Ciszy" od „Świata Głuchych" do „Nowego Świata Ciszy". Próba charakterystyki miesięcznika dla osób z uszkodzonym słuchem z lat 1959–1998*, [w:] *W kręgu prasy (przeszłość – teraźniejszość – przyszłość)*, red. Grażyna Gzella, Toruń 1999.

Woźniczka-Paruzel Bronisława, *Mieszkańcy świata ciszy jako czytelnicy (stereotypy a praktyki czytelnicze osób głuchych)*, [w:] *Czytanie. Czytelnictwo. Czytelnik*, red. Anna Żbikowska-Migoń, przy współudziale Agnieszki Łuszpak, Wrocław 2011, s. 189–208.

Woźniczka-Paruzel Bronisława, *Komunikacja wizualno-przestrzenna osób niesłyszących a świat książki i informacji*, [w:] *Współczesne oblicza komunikacji i informacji: problemy, badania, hipotezy,* red. Ewa Głowacka, Małgorzata Kowalska i Przemysław Krysiński, Toruń 2013.

Woźniczka-Paruzel Bronisława, *Od języka migowego do książki czarnodrukowej (o kształtowaniu sprawności czytelniczej osób niesłyszących*), Acta Universitatis Nicolai Copernici. Bibliologia II–III. Nauki Hum.-Społ., z. 328, Toruń 1998.

Woźniczka-Paruzel Bronisława, *Specyfika odbioru piśmiennictwa w środowisku osób niesprawnych czytelniczo*, [w:] *Książka i prasa w systemie komunikacji społecznej: przeszłość dzień dzisiejszy perspektywy*, red. Maria Judy, Lublin 2002.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

Woźniczka-Paruzel Bronisława, *SignWriting jako droga aktywizacji czytelniczej dzieci niesłyszących (o nowych możliwościach notacji języka migowego – dla bibliotekarzy)*, [w:] *Kultura czytelnicza dzieci i młodzieży początku XXI wieku: szkice bibliologiczne*, red. Mariola Antczak, Alina Brzuska-Kępa, Agata Walczak-Niewiadomska, Łódź 2013.

Wojciechowski Jacek, *Czytelnictwo*, wyd. 6 popr., Kraków 2000.

Wprowadzenie [online]. *SignWriting.* Innowacyjne programy nauczania szansą na awans edukacyjny [dostęp 25.05.2015]. Dostępny w Internecie: <www.signwriting.pl/index.php>.

Zabawy słowem 2.0 [online]. Young Digital Poland [dostęp 10.06.2015]. Dostępny w Internecie: <http://sklep.ydp.pl/product-pol-144-Zabawy-slowem-2-0.html>.

Załazińska Aneta, *Schematy myśli wyrażone w gestach. Gesty metaforyczne obrazujące abstrakcyjne relacje i zasoby podmiotu mówiącego*, Kraków 2001.

Zapisać ciszę [online] [dostęp 07.05.2015]. Dostępny w Internecie <http://www.zapisaccisze.pl/>.

Znaleźniak Anna, *Czytelnictwo jako jedna z form uczestnictwa kulturalnego* [online] [dostęp 15.01.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.profesor.pl/publikacja,12953,Artykuly,Czytelnictwo-jako-jedna-z-form-uczestnictwa-kulturalnego>.

Znany tłumacz języka migowego o swej pracy w TVP [online] TVP. Info [dostęp 15.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.tvp.info/6884587/slynny-tlumacz-jezyka-migowego-o-swej-pracy-w-tvp>.

Żuraw Hanna, *Uczestnictwo kulturalne młodzieży niepełnosprawnej*, Warszawa 1996.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

Wykaz skrótów

(terminy specjalistyczne i nazwy instytucji/organizacji)

ASL – American Sign Language
ATAG – Authoring Tool Accessibility Guidelines
AVT Lab. – Audiovisual translation research lab.
BIAP – Bureau International d' Audiophonologie
CODA – Child of Deaf Adult
CSS – Cascading Style Sheets
Db – decybele
GUS – Główny Urząd Statystyczny
HTML – Hyper TextMarkup Language
KODA – Kids od Deaf Adults
MGD – Międzynarodowy Dzień Głuchych
MOPR – Miejski Ośrodek Pomocy Rodzinie
MOPS – Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej
ONSI – Organizacja Niesłyszących i Słabosłyszących Internautów
ONZ – Organizacja Narodów Zjednoczonych
PJM – Polski język migowy
PZG – Polski Związek Głuchych
SJM – System językowo-migowy
SKOGON – Sposoby komunikowania się osób głuchoniewidomych
SOSW – Specjalny Ośrodek Szkolno-Wychowawczy
SW – SignWriting
TON – Towarzystwo Osób Niesłyszących
UNESCO – United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
WCAG – Web Content Accessibility Guidelines
ZG – Zarząd Główny

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

Wykaz ilustracji i ich źródeł

1. Skan jednej ze stron druko-migowej wersji książeczki *Jadę autobusem*, [w:] *Jadę autobusem*, tekst Maria Wojak, rys. w wersji dla niesłyszących Leon Leppert, Toruń [b.r.w.], s. [12].
2. Czytanie opisów, [w:] *Leksykon języka migowego* [online] [dostęp 02.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.silentium.com.pl/fragment.pdf>.
3. Czołówka *Bajek nie tylko dla dzieci głuchych* [online] [dostęp 30.05.2012]. Dostępny w Internecie: <https://www,yputube.com/watcht?v=OuNZL.pOwo>.
4. Valerie Sutton w roku 1973 – szkice rysunku w prawym rogu to zapis pozycji tanecznej na zdjęciu, [w:] *V. Sutton, Introduction* [online]. Sutton Movement Writting & Shorthand [dostęp 22.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.valeriesutton.org/index.html#Introduction>.
5. Układy rąk i ich graficzne odpowiedniki oraz ruch w notacji SignWriting, [w:] *Sutton's SignWriting* [online] *Omniglot. Online Encylopedia of Writing System and Language* [dostęp 23.06.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.omniglot.com/writing/signwriting.htm>.
6. Zapis w SignWriting od góry do dołu, [w:] *SignWriting Printing. Sample of Sentences from Goldilocks*, [w:] *SignWriting Linguisitics Forum* [online] [dostęp 11.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.signwriting.org/forums/linguistics/ling004.html>.
7. Ręczna wersja Sign Writer Newspapier, [w:] *History of SignWriting* [online]. Sutton's SignWriting Site [dostęp 11.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.signwriting.org/library/history/hist005.html>.
8. Strona startowa SignWriting Site, jubileuszowa, [w:] Sutton's SignWriting Site [online] [dostęp 14.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.signwriting.org/>.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

9. Zrzut podstrony „About SignWriting", z przyciętą prawą, pustą stroną, [w:] *About SignWriting for sign languages* [online] Sutton's SignWriting Site [dostęp 25.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.signwriting.org/about/>.
10. Śpiąca królewna – trzy wersje, [w:] *Sleeping Beauty in American Sign Language* [online]. Sutton's SignWriting Site [dostęp 15.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.signwriting.org/library/children/SleepingBeauty.html>.
11. Polskie akcenty w portalu Valerie Sutton, [w:] *SignPuddle Online – SignBank* [online] [dostęp 15.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.signbank.org/signpuddle/index.html#sgn-PL>.
12. Zrzut strony startowej programu SignWriting, [w:] *SignWriting. Innowacyjne programy nauczania szansą na awans edukacyjny* [online] [dostęp 24.06.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.signwriting.pl/>.
13. Tytułowa karta podręcznika *Pismo migowe*. Skan strony tytułowej, [w:] *Pismo migowe SignWriting. Podręcznik*, Kraków 2012.
14. Strona główna projektu *Zapisać ciszę*, [w:] *Zapisać ciszę* [online] [dostęp 07.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.zapisaccisze.pl/>.
15. Skan okładki podręcznika – finalnego efektu projektu *Zapisać ciszę*, [w:] *Podręcznik do nauki języka migowego z wykorzystaniem SignWriting* [online] [dostęp 25.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.zapisaccisze.pl/images/pliki/podrecznik.pdf>.
16. *Słownik polskiego języka migowego PZG*, [w:] *Słownik polskiego języka migowego*, oprac. P. Głuchowski i in. [online]. IDG Poland [dostęp 21.08.2014]. Dostępny w Internecie: <http://www.idg.pl/ftp/slownik.polskiego.jezyka.migowego.html>.
17. Zrzut strony słownikowej w portalu Migam, [w:] *Słownik* [online]. Migam.org [dostęp 02.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://migam.org/nauka/slownik/>.
18. Organizacja wewnętrzna *Słownika polskiego języka migowego* w portalu Migam, [w:] *Słownik języka migowego* [online] [dostęp 29.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://migam.org/nauka/slownik/>.
19. Fragment lekcji *Nauka*, [w:] *PJM. Polski język migowy*. Lekcja 33 [online] [dostęp 08.06.2015]. Dostępny w Internecie: <https://www.youtube.com/watch?v=r7CgIG9Fpoo&list=PLQKb_bfGPQxPbGbpawNZ5jABTHkcSb7TY&index=33>.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

20. Zrzut strony głównej MIGAJ.EU, [w:] MIGAJ.EU [online] [dostęp 08.06.2015]. Dostępny w Internecie: <https://migaj.eu/>.
21. Zrzut jednej ze stron *Leksykonu sztuki* grupy GAG, [w:] *Leksykon sztuki* [online] Grupa Artystów Głuchych GAG [dostęp 03.06.2015]. Dostępny w Internecie: <http://gag.art.pl/lexicon1.html?PL&025#home>.
22. Zrzut strony głównej serwisu *Kto to mówi*, [w:] *Kto to mówi* [online] [dostęp 07.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://ktotomowi.pl>.
23. Przykładowa strona programu *Mówiące obrazki*, wskazująca na jego możliwości, [w:] *Mówiące obrazki* [online] [dostęp 10.06.2015]. Dostępny w Internecie: <http://sklep.ydp.pl/product-pol-142-Mowiace-obrazki-2-0.html>.
24. Jedna z części programu *Zabawy słowem*, [w:] *Zabawy słowem 2.0* [online] [dostęp 10.06.2015]. Dostępny w Internecie: <http://sklep.ydp.pl/product-pol-144-Zabawy-slowem-2-0.html>.
25. Strona główna portalu *eduSensus*, [w:] *Portal eduSensus* [online] [dostęp 11.06.2015]. Dostępny w Internecie: <http://edusensus.pl/>.
26. Demonstracyjne wersja polska programu Makaton, [w:] *Program językowy Makaton* [online] [dostęp 10.05.2015]. Dostępny w Internecie: <https://www.youtube.com/watch?v=IL1iomHoJ9o>.
27. Strona startowa portalu Głusi.pl, [w:] *Glusi.pl* [online] [dostęp 24.08.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.glusi.pl>.
28. Zrzut ekranu startowego ONSI, [w:] *ONSI – portal dla i o niesłyszących* [online] [dostęp 05.04.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.onsi.pl>.
29. Strona główna Migam.org, [w:] *Migam.org* [online] [dostęp 08.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://migam.org/>.
30. Archiwalna strona portalu Głusi.com.pl, [w:] *Głusi* [online] [dostęp 29.12.2012]. Dostępny w Internecie: <http://www.glusi.com.pl>. (adres obecnie nieaktywny).
31. Zrzut ekranu strony głównej portalu Głuchy Świat, [w:] *Głuchy Świat* [online] [dostęp 22.08.2014]. Dostępny w Internecie: <http://www.gluchy-swiat.pl>.
32. Telewizja internetowa ONSI – zdjęcie profilowe, [w:] *ONSI TV* [online] [dostęp 13.06.2015]. Dostępny w Internecie: <https://www.facebook.com/onsi.tv/photos/pb.148517005199340.-2207520000.1434229344./848720991845601/?type=3&theater>.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

33. Zrzut strony głównej portalu Głusi24. Info, [w:] *Głusi 24.Info* [dostęp 14.06.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.glusi24.info/>.
34. Czołówka Telewizji Głuchych, [w:] *Telewizja Głuchych. Spotkanie z okazji…* [online] [dostęp 13.06.2015]. Dostępny w Internecie: <https://www.youtube.com/watch?v=B05THDRfEsU>.
35. Strona główna witryny Głusi TV, [w:] *Głusi TV* [online] [dostęp 13.06.2015]. Dostępny w Internecie: <http://glusitv.pl/>.
36. Fragment filmu promującego Wideotłumacza, [w:] *Wideotłumacz ma swoją stronę www* [online] [dostęp 15.06.2015]. Dostępny w Internecie: <https://www.youtube.com/watch?v=Icat4zhaLMg&feature=youtu.be>.
37. Zrzut witryny internetowej Thetos, [w:] *Thetos – Translator i Słownik polskiego języka migowego* [online] [dostęp 15.06.2015]. Dostępny w Internecie: <http://thetos.polsl.pl/>.
38. Fundacja Promocji Kultury Głuchych KOKON, zrzut strony, [w:] *Fundacja Promocji Kultury Głuchych KOKON* [online] [dostęp 22.09.2014]. Dostępny w Internecie: <http://www.fundacjakokon.pl>.
39. Strona startowa Klubu Koko, [w:] *Klub Koko* [online] [dostęp 20.08.2014]. Dostępny w Internecie: <http:// www.klubkoko.pl>.
40. Plakat frontowy Kampanii Cichy Obywatel, [w:] *Kampania Społeczna Cichy Obywatel*. PZG [online] [dostęp 12.06.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.pzg.org.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=355&Itemid=525>
41. Informacja w zapisie SW o Dniach Kultury Głuchych w Łodzi, [w:] *Kredens. III Dni Kultury Głuchych* [online] [dostęp 15.06.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.kredens.pzg.lodz.pl/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=48&Itemid=76>.
42. Nie Bądź Głuchy Na Kulturę. Projekt, [w:] *Kultura głuchych* [online] [dostęp 17.05.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.kulturagluchych.pl/m/47-O-projekcie>.
43. Projekt Migane lektury, [w:] *Czytanie jest fajne* [online] [dostęp 24.08.2014]. Dostępny w Internecie: <http://www.edukacjamiedzyuszami.pl/lektury/>.
44. Jedna ze stron miganych lektur – *Ania z Zielonego Wzgórza*, [w:] *Ania z Zielonego Wzgórza* [online] [dostęp 17.06.2015]. Dostępny w Internecie: <https://www.youtube.com/watch?v=vbG6Jub4Bt8&list=UULUSM7sbFDJD4EeLCegPB1Q&index=58>.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

45. Kadr z *Bajki bez barier*, [w:] *Bajka bez barier* [online] [dostęp 18.06.2015]. Dostępny w Internecie: <https://www.youtube.com/watch?v=eJdJ-4BvGTFM>.
46. Strona z bajki *Papierowy Smok*, [w:] *Bajka w języku migowym* [online] [dostęp 03.06.2015]. Dostępny w Internecie: <http://bajkawjezykumigowym.wix.com/papierowysmok>.
47. Zrzut jednej ze stron blogu *Oczy muzyki*, [w:] *Oczy muzyki* [online] [dostęp 22.04.2015]. Dostępny w Internecie: <http://oczy-muzyki.blogspot.com/>.
48. Czołówka nagrania *MMM… to My*, [w:] *Młodzi Migają Muzykę – to my* [online] [dostęp: 12.05.2015]. Dostępny w Internecie: <https://www.youtube.com/watch?v=y25pb2zOy-w>.
49. Logo *Miss Deaf Poland* oraz kalendarza w YouTube, [w:] *Zobaczcie nasz jubileuszowy kalendarz Miss Deaf Poland 2014* [online] [dostęp 19.06.2015]. Dostępny w Internecie: <https://www.youtube.com/watch?v=h76k-BoS9k0>.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

Indeks nazwisk*

Abramczyk Marta 108–109
Albertini John A. 56
Antczak Mariola 17, 116

Bajbak Agnieszka 225, 227
Bartoszek Żaneta 221
Battista della Porta Giovanni 52
Bednarek-Michalska Bożena 166
Beekman Betty 114
Bełza Władysław 218
Bielonko Zdzisław 82
Bonet Juan Pablo 52
Bończyk Olga 109
Boruń Marta 105
Bouvet Danielle 40, 60
Brodzki Marek 108
Brzechwa Jan 219, 220
Brzuska-Kępa Alina 17, 116
Buryn Urszula 73
Butkiewicz Urszula 101, 102, 169

Chlewiński Zdzisław 69
Chronowska Małgorzata 116, 131
Chrzanowska Milena 222
Chrząstowska Agnieszka 211
Cieplak Adam 108
Ciołek Chrystyna 94
Cis Krzysztof 51
Ciunelis Maria 105
Clerc Laurent 54
Clausen Helge 166
Collodi Carlo 218
Cucurron Sicard Roch Ambroise 53, 54
Czajkowska-Kisil Małgorzata 41, 62, 65, 87, 150, 153
Czajkowski Adam 86
Czerwińska Małgorzata 31
Czubiński Roman 211

Dalgarno George 52
Danielewski Ryszard 94, 96, 100
De l'Épée Charles Michel 53, 56
De Yerba Melchor Sánchez 52
Diehl Kazimierz 58, 59, 75
Dijk Jan, van 25, 26, 27, 42
Długołęcka Lucyna 62, 112, 113, 123, 126, 127, 128, 129, 136, 215, 237

* Indeks nie obejmuje nazwisk zawartych w bibliografii.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

Dunaj Magdalena 66, 67, 71
Dunin Janusz 136
Drabek Kamil 194
Dykcik Władysław 47
Dymarski Grzegorz 95, 96
Dzieniszewski Sławomir 166
Dziurda-Multan Amelia 34, 40, 234

Eckert Urszula 39, 47, 74, 84

Falkowski Jakub 54
Fedorowicz Małgorzata 74
Folkman Anna 106
Foltyniewicz Krystian 229

Gallaudet Thomas 54, 56
Galos Krzysztof 30
Gałkowski Rafał 40
Gałkowski Tomasz 60, 71
Garbat Marcin 31
Garncarek Michał 31, 40, 60
Gleaves Rychard 119
Globan-Klas Tomasz 25, 28, 42
Głombiowski Karol 37
Głowacka Ewa 18
Grabias Stanisław 39, 40, 52, 70, 84
Grabowska Anna 67
Grabowska-Orządała Monika 131, 135
Graser Johann Baptist 55
Grenda Piotr 89, 90, 149
Grojs Monika 55
Grosjean François 75
Grzegorczykowa Renata 29
Grzegorzewski Zbigniew 93, 94, 95
Grzesiak Iwona 127, 129, 222
Gutkowski Piotr 139, 140
Gzella Grażyna 43, 74

Hackiewicz Barbara 41
Heinicke Samuel 55
Hendzel Józef 59, 80, 82, 89, 94, 95, 99
Hill Friderick Moritz 55
Holder William 52
Hollak Józef 54
Hulek Aleksander 61

Jachowicz Stanisław 221, 222
Jackowski Paweł 222
Jagodziński Teofil 54, 55
Jakubiak Tomasz 215
Jaromin Michał 31, 140, 160
Jasińska-Kania Aleksandra 68
Józefiak Jakub 131, 135
Juchniewicz Ewa 95, 105, 107
Juda Maria 18
Jurczyk Krzysztof 38

Kacmajor Magdalena 68
Kaczmarek Bogusława 162
Kałużny Jerzy 94
Kawińska Barbara 59
Klaczak Marzena 73
Kobosko Joanna 71
Kofta Mirosław 68
Kolanko Małgorzata 100
Konieczny Jacek 25
Kopaliński Władysław 24, 25
Korniak Bogumił 73, 74, 76

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

Korzon Aniela 74
Kosiba Olgierd 89, 90, 146, 149
Kosmala Aleksandra 74
Kowal Justyna 81, 89
Kowalska Małgorzata 18
Kowalski Piotr 96, 102, 104
Krakowiak Kazimiera 31, 39, 40, 70, 85, 234
Krug Steve 38, 42
Krycka Joanna 43, 223
Krysiński Przemysław 18
Kurkowski Zdzisław Marek 52, 57
Kurcz Irena 68
Kurpińska Danuta 76
Kuś Roman 76
Kuśmierek Przemysław 145, 194
Künstler Irena 101, 102, 169

Lane Harlan 70, 71
Lang Harry G. 56
Laskowska-Klimaczewska Agnieszka 65, 66
Lemirowska-Wrona Joanna 135
Lepert Leon 87
Lincon Abraham 56
Lindgren Astrid 105, 218
Lewandowska Paulina 74

Łuczywek Sławomir 194
Łukowska Jolanata 161
Łuszpak Agnieszka 18, 72, 92

Malinowska Marta 145
Małczyński Adam 40, 67
Marcinkowski Artur 166, 167, 168
Marcinkowski Przemysław 166, 167, 168
Marganiec Bartosz 60, 61, 63, 64, 66
Marschark Marc 56
Mathias Anna 94, 99
Mazurek Ewa 131, 214
Mazurek Marek 207, 214
Mieszkowicz Marzena 161, 162
Migoń Krzysztof 37
Miluska Jolanta 69, 70
Montgomery Lucy Maud 218

Nielsen Jackob 42, 66
Nawrocka Danuta 84
Nowacka Magdalena 36

Ochoczenko Helena 31
Opara-Zawistowska Elżbieta 227, 228

Panas Agata 51
Paszkiewicz Bogumił 94, 96, 100
Paszkiewicz Maria Agnieszka 31
Périer Olivier 55, 56
Pereria Jacob Rodrigez 53
Perlin Jacek 55, 71, 80
Petrykiewicz Roman 58
Piertulewicz Bogusław 31
Podgórni Katarzyna 131, 135
Podziemska Tamara 73
Ponce de León Pedro 52
Prillwitz Siegmund 40

Rabinek Paweł 138
Rafiński Piotr 138

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165

Rakowska Alicja 73
Rodak Hanna 84
Rosik Paweł 31, 40, 60
Ruta Karolina 55

Sacha Anna 95, 102, 104
Sak Mariusz 16, 30, 49, 138, 150, 236
Saks Oliwer 40, 67
Sępowicz Wiesław 138
Siła-Nowicki Stanisław 111, 115
Skarul Bogna 95
Skwarnicki Michał 33, 34
Smith Alistair 166
Socha Jacek 131, 135
Sokalski Grzegorz 51, 138
Spencer Patricia Elisabeth 56
Stanisławski Piotr 62
Starmans van Haren Mieke 86
Stephan Cookie W. 68
Stephan Walter G. 68
Stępniewska Karolina 109, 110
Stopińska Anna 227
Strelau Jan 69
Sutton Valerie 20, 111, 113, 114, 115, 116, 119, 120, 125, 128, 136, 137, 236, 237
Szczech Teresa 28
Szczepankowski Bogdan 31, 39, 41, 45, 46, 48, 50, 51, 52, 55, 58, 70, 80, 81, 82, 90, 93, 95, 105
Szczygielska Monika 95, 102, 104
Szefler Teresa 138, 162
Szymborska Wisława 205
Świderski Tomasz 55
Świdziński Marek 41, 60, 62, 65, 96, 102, 127

Tahir Marie 42, 166
Trombacke Bror 86
Tazbir Stanisław 34
Tomaszewski Piotr 31, 40, 60
Turbiak Jolanta 138
Twardowska Ewa 81
Twain Mark 218
Tyszka Andrzej 34

Walczak-Niewiadomska Agata 17, 116
Walencik-Topiłko Anna 154
Wallis John 52
Wiatr Grażyna 221
Wiese Beata 55
Wiśniewska Barbara 34
Wojak Maria 87
Wojciechowski Jacek 33
Woźniczka-Paruzel Bronisława 17, 18, 56, 69, 73, 84, 92, 116
Wrześniewska-Pietrzak Marta 55

Załazińska Aneta 30
Znaleźniak Anna 33

Żbikowska-Migoń Anna 18, 72, 92
Żuraw Hanna 74

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 4294713A35646165